5

HRVATSKA

KNJIŽEVNA

REVIJA

MARULIĆ

1992

ISSN 0350–4220

MARULIĆ

hrvatska književna revija

Izdavač i osnivač: Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21

Izdavača zastupa: Radovan Grgec
Uređuje uredički odbor
Glavni i odgovorni urednik:
Radovan Grgec
Tajnik uredništva: Mladen Jurčić
Godina izdavanja i tiskanja 1992.

Copyright:
HKD sv. Ćirila i Metoda, Zagreb

Omot: Ante Starčević
Revija izlazi šest puta godišnje (veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac)

Rukopisi se ne vraćaju.

Uredništvo i uprava:

Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
telefon: (041) 431-950

Stranke se primaju svakog dana osim subote, od 11 do 13 sati.

Godišnja pretplata 1800 HRD.

Žiro račun kod Zagrebačke banke, Zagreb:

30101-620-16
012101-2330418628

Cijena ovoga broja: 300 HRD.
Godišnja pretplata za inozemstvo: 35 USA dolara. Uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke Zagreb:

30101-620-16
012103-2424116225

Tisak: GP »Tipografija« Đakovo

Oslobođeno plaćanja poreza na promet rješenjem Ministarstva prosvjete, kulture i športa Republike Hrvatske od 7. srpnja 1992. godine.

Radovan GRGEC

Uz rub (84)

Unatoč potrebi stranačkih i parlamentarnih konfrontacija u suvremenom demokratskom i pluralističkom društvu kao i potrebi suparništva na slobodnom tržištu, Hrvati, pogotovo ako su kršćani, ne odriču se svojega sna o solidarnosti i slozi, o socijalnoj pravdi i zajedništvu, o duhovnoj i materijalnoj obnovi, ukratko o hrvatskom preporodu u vlastitoj cjelovitoj državi, kojoj još nisu zacijelile rane okrutnoga rata i kojoj su neki dijelovi silom amputirani. Amputirani udovi bole i peku i kad ih više nema u zajedničkom korpusu. Oni su još uvijek uključeni u naš krvotok.

U posljednje vrijeme često smo pisali o solidarnosti kao o nečemu što je maloj, ranjenoj i raskomadanoj Hrvatskoj danas najpotrebnije i bez čega nema pravoga hrvatskog preporoda. Hrvatski preporod početkom prošloga stoljeća, nažalost je uzeo ilirsko ime. Kasnije je ilirska priča zamijenjena jugoslavenskom. I morala su proći desetljeća da te priče dožive svoju katarzu kod *Starčevića* i, u novije vrijeme, u poratnim i postkomunističkim prilikama. Danas nema u Hrvatskoj gotovo ni jedne stranke koja ne ispovijeda vjeru u hrvatsku nezavisnost i koja ne priznaje da je Deseti travanj bio izraz volje i želje hrvatskog naroda za vlastitom državom, neovisnom o željeznom zagrljaju »brata« s Istoka. Bar u tome smo donekle solidarni.

I nakon ovih ljetnih izbora solidarnost se nameće kao neophodna i osnovna vrlina, kao drugo ime za ljubav i pravdu, za obnovu i preporod. Karitas i socijalnu pravdu povezuje pupčana vrpca. Ako državnici i političari nemaju smisla za tu povezanost, njihovo djelovanje donosi više štete nego koristi vlastitoj zemlji i narodu. U svojoj »Teoriji pravde« *John Rawls* promatra ljudsko

društvo kao sustav distribucije (raspodjele). *Paul Ricoeur* promatra ga, pak, kao sustav suradnje (kooperacije). Bez pravilne i pravedne distribucije dobara i bez solidarne i požrtvovne suradnje nema prave koristi ni od toliko potrebnog povećanja proizvodnje ni od tržišne ekonomije, o kojoj govore također sve hrvatske stranke.

Te se stranke danas natječu u tom koja će biti hrvatskija, a donedavno, zapravo, i nije bilo toga »radikalizma«, nego se prije prvih izbora još raspravljalo o mogućnostima federativnog ili konfederativnog uređenja unutar Jugoslavije, čak i o mogućnostima jednostranačkog i višestranačkog pluralizma (kao da jednostranački pluralizam nije »contradictio in adjecto«). Stjecajem okolnosti došlo je do stranačkog pluralizma, do pobjede nad komunizmom na prvim izborima, do »nadmetanja« u hrvatstvu, do odcjepljenja od Jugoslavije, istodobno kad je to učinila i Slovenija, do proklamiranja kapitalističkih principa u ekonomiji, do rata, do priznanja hrvatske samostalnosti, na koju ni *Genscher* ni ostali političari u svoje vrijeme nisu ni pomišljali, do ulaska u OUN, do stvaranja raznih srpskih »krajina« itd.

Makar nam je Hrvatska raskomadana i djelomično amputirana, dobro je da više nitko ne pomišlja na Jugoslaviju kao okvir koegzistencije, ali nije dobro da mnogi zaboravljaju kako prijelaz od socijalizma na kapitalizam mora biti postupan i kako rat još uvijek nije završen i da će se njegove posljedice osjećati godinama i godinama. Nema stranke koja ne bi govorila o privatizaciji, denacionalizaciji, tržišnoj ekonomiji itd., ali se rijetko tko usuđuje govoriti o »socijali« i o »sindikalizmu«, jer to su, tobože, ostaci staroga protunarodnog sistema. Naravno da su komunistička »socijala« i sindikalizam kao i čitava »samoupravnosocijalistička« izmišljotina bili korumpirani i diskriminatorski, neprijatelji osobne odgovornosti i inicijative, verbalističke »floskule« (kao i »demokratski centralizam«), ali iz toga ne slijedi da kapitalistički liberalizam sa Zapada donosi samo blagostanje i sreću i da njemu nije potreban korektiv »socijale«, etike i morala. Kršćanski humanizam karakterizira upravo borba za socijalnu pravdu i briga za one koji nisu sposobni za suparništvo, za osiromašene i unesrećene, za žrtve rata i nepravdi, diskriminacije i korupcije.

Ima, doduše, mnogih ekonomista (i kršćanskih) koji produkciju smatraju važnijom od distribucije i koji misle da blagostanje nekolicine dovodi nužno do blagostanja većine, zaboravljajući da je baš Govor na gori proklamirao ljestvicu vrednota po kojoj »biti« kotira više nego »imati« i da do »alijenacije« dolazi kad je čovjek posjedovan onim što posjeduje jer ulazi u »circulus vitiosus« u kojemu apetiti rađaju potrebe a potrebe apetite, pa se od načela »mehrhaben« i »auchhaben« do korupcije i nepoštenja dolazi vrlo brzo i lako. O tom nam govori i luksuz, bezdušnost i bešćutnost raznih ratnih profitera i kradljivaca humanitarne pomoći. Uostalom, došavši do vlasti, časti i novca, čovjek se može vrlo lako promijeniti. Stoga, govoriti o pravima bogatijih, jačih i sposobnijih, u zemlji kojoj je potrebno mnogo godina da se oporavi od koljačkih ujeda,

naprosto nije pristojno. Imajući sve to u vidu, naslućujemo u čemu bi zapravo bila bit naše »duhovne obnove« s kršćanskog i humanističkog stanovišta. U solidarnosti sa siromašnima, progonjenima, ucviljenima, osakaćenima, nezaposlenima, gladnima kruha i pravde, u solidarnosti sa svim Hrvatima.

* * *

Usput napominjem da je misijska nakana Apostolata molitve za srpanj bila promicanje društvene i kršćanske solidarnosti, naročito u vezi sa seliocima, i da je tema kongresa Međunarodnog katoličkog udruženja tiska u Brazilu (u rujnu) bila: putovi solidarnosti na području tiska. Tisak je inače područje koje koncilski dokumenti označuju kao specifično za djelovanje katoličkih laika, tj. katolika koji svoje kršćansko zvanje i poslanje ostvaruju živeći u svijetu, svjesni autonomije vremenitih i svjetovnih vrednota. Zašto su glavni i gotovo isključivi nosioci te djelatnosti kod nas, u komunističkom jednoumlju, bili klerici, nije čudno, jer se za to tražio bar minimum materijalne i egzistencijalne sigurnosti. Nije ni čudno zašto je tako ostalo uglavnom i sada nakon silaska komunista s vlasti, jer taj laički »specifikum« mora dolaziti do izražaja postupno (kao i prijelaz iz »dogovorne« u tržišnu ekonomiju). Uostalom i na Zapadu, gdje su prilike bile drugačije, klerici su bili i ostali glavni novinari, izdavači i tiskovni rukovodioci u mnogim sredinama. Čudnije je od svega toga kada na simpozijima i konferencijama o laikatu o toj temi ne govore većinom laici nego i opet klerici.

U našim prilikama katolički laici moraju nastupati kao samostalne osobe i ravnopravni članovi državne zajednice i Crkve, tj. naroda Božjega. Različiti u funkcijama (i bitno različiti od klerika po neizbrisivom pečatu posebnog sakramenta kojim su ovi obilježeni), ali ravnopravni u dostojanstvu, mi katolički svjetovnjaci surađujemo s biskupima, svećenicima i redovnicima u zajedničkom djelu zahtijevajući od hijerarhije da poštuje specifičnost laičke karizme, kao što smo istaknuli u br. 3/92. Bez tutorstva kleričkih i stranačkih lidera, bez paternalizma koji je obilježio pretkoncilski mentalitet, lakše je i tu postići svojevrsnu solidarnost u borbi za proširenje Kraljevstva Božjega na zemlji.

Bilo kako bilo, svi članovi naše Crkve (svjesni da Hrvati nisu samo katolici) treba da se angažiraju na obnovi zajedničke domovine. Duhovna obnova uklapa se kod kršćana u plan rekristijanizacije, reevangelizacije i rekatehizacije, čiji nosioci ne mogu biti samo klerici. *Michnikova* krilatica kako je »na popovima da dižu moral a na intelektualcima da govore istinu« vrlo je simplicistička. Svi mi moramo podizati moralne i materijalne ruševine (pogotovo u razorenoj Hrvatskoj) i svi mi moramo govoriti istinu.

Isto tako, svi se mi moramo boriti za mir. Ovdje valja napomenuti da su riječju »mir« manipulirali naročito poratni staljinisti. Njome su bile obilježene akcije protestantskog pastora *Niemöllera* i razne teološke institucije (Pax,

Pacem in terris itd.), a u stvari kolaboracionistički paravani. Mi nismo za takav »pacifizam«, nego za mir kao »djelo pravde«, za mir koji nije samo odsutnost rata nego ono što označuje hebrejska riječ »šalom«. Zbog toga smo pristali da naše Društvo bude izdavač glasila hrvatskog ogranka WRCP-a i knjige vlč. *Ivana Juraka.*

Bez mira Hrvatska neće moći doživjeti svoj preporod i prosperitet. U miru će doći na red i svi naši ekonomski planovi obnove. Valja moliti za mir, koji je dar Božji. Međutim, dok traje rat i dok je dio Hrvatske okupiran, u prvi plan treba da dođe solidarnost, jedinstvo i sloga našega naroda. Naša je parola: Solidarnost u ratu i miru! Peruanski novinar *Alejandro Bermudez* poručuje nam: »Vjerujem u solidarnost jer sam je vidio na djelu!« Nažalost, ta solidarnost vidjela se više među siromašnima i nevoljnima nego među bogatima.

I neki kršćani u bogatim zemljama Zapada, dok su lili krokodilske suze zbog toga što Crkva marginalizira homoseksualce ili rastavljene, što *Katarina od Monaka* npr. ne može dobiti crkveni razvod (koji je nedavno konačno i dobila), hladnokrvno su pristajali na nezaposlenost i siromaštvo nekih slojeva kao produkt ekonomske borbe za tržište i standard. I ti intelektualci kojima je, kako kaže *Michnik,* prva dužnost da govore istinu, umjesto da budu »homines sapientes«, bili su »homines ludentes«* koji su se igrali idejama i riječima (a u istinu uopće nisu vjerovali) te stvarali mitove i u njihovo ime slali druge u prve redove borbe a sami ostajali u pozadini. *Saverio Vertone,* pišući o intelektualcima borcima, želi da u zrelim demokracijama intelektualci ne počine novu »trahison des cers«, izbjegavajući borbu, nego da sami dođu u prvu liniju.

* * *

U demokratskim sredinama kršćanski intelektualci bi, u skladu s koncilskim dokumentima, morali aktivno sudjelovati u političkom i ekonomskom životu svoje domovine. Nedavno je kod »Centuriona« objavljena knjiga »Kršćani i ekonomija« koja obuhvaća radove poznatih ekonomista i mislilaca o toj tematici (*Lebret, Perroux, Erhard, Vito* i dr.). Istaknuta je razlika između katoličkog i protestantskog pristupa problematici. Prema tim mišljenjima protestantizam prihvaća ekonomski liberalizam, a katolicizam ga ne prihvaća, tražeći nove putove. I *Emile Poulat* misli da je katolička socijalna nauka strana

* Naravno, riječ »ludens« ne upotrebljavamo ovdje ni u kakvom dubokoumnom filozofsko-teološkom smislu. U konvencionalnom smislu »igrači« i »šaljivdžije« razlikuju se u mnogim stvarima od »ozbiljnih« ljudi koji život ne shvaćaju kao igru, a pogotovo ne kao verbalističku igru ili šalu. Parafrazirauči poznati biblijski citat, mogli bismo reći: »Postoji vrijeme rađanja i umiranja, vrijeme sjetve i žetve, vrijeme igre i šale, ali i vrijeme traženja i ozbiljnosti«. Eto, živimo u vremenu ozbiljnosti koje treba ozbiljne ljude i ozbiljne intelektualce. Okrvavljenoj Hrvatskoj oni su danas potrebniji nego ikada. To su prvenstveno oni ljudi koji svojim životom i djelima stoje iza onoga što govore ili pišu.

»ekonomskoj logici«. Pa ipak, i tu logiku valja prožeti kršćanskom inspiracijom. Upravo na tom području kršćanski intelektualci i mislioci morali bi doći do nekih alternativnih rješenja ekonomskog prosperiteta iz kojega ne bi bila isključena socijalna pravda ni karitativna »nadopuna« logike profita.

Ni književnici i pjesnici kršćanskog nadahnuća ne mogu u demokratskim i pluralističkim sredinama odustati od svoje angažiranosti i postati »poëtae ludentes« bez uvjerenja. I opet nam dolaze na pamet tri velika francuska književnika što su, svaki na svoj način, u prvoj polovici našega stoljeća dali svojim opusom svjedočanstvo istini i poruci koju su ispovijedali strašću svojega uvjerenja, ali i snagom svojega autentičnoga literarnog talenta: *Paul Claudel, Charles Péguy* i *Georges Bernanos.* Posebno se sjećamo baš Péguya, koji je, boreći se u prvoj liniji, pao u prvom svjetskom ratu. Doduše, o njemu kao čovjeku i pjesniku, postoje danas različita i proturječna mišljenja, premda mu svi priznaju osebujni talent u pjesničkom izrazu njegovih nacionalnih i kršćanskih ideala. Bio je pjesnik, kršćanin i Francuz, i to ostao do smrti unatoč svojem socijalnom i socijalističkom opredjeljenju i provenijenciji.

Charles Péguy bio je nostalgičar Francuske srednjovjekovnih katedrala i hodočašća, *Luja IX.* i *Ivane Arške,* viteških i zauvijek prošlih vremena, koja su eksplicitno ili implicitno prisutna u njegovoj impresivnoj poeziji. Ta poezija, puna psalmodijskih ponavljanja poput gregorijanskog korala, mnoge je oduševljavala, ali je i mnogima »išla na živce« kao i Péguyev strastveni patriotizam. *Alain Finkielkraut* u svom djelu »Mécontemporain« divi se Péguyu i njegovu »antimodernizmu«. Za *Jeana Bastiairea* Péguy nije samo »mécontemporain« nego i »nekršćanin« (Péguy l'inchrétien), dok je za većinu katolički i patriotski pisac ili čak »Ivana Arška ideološkog petenizma«. Taj seljak iz »Ecole normale« za *Hannah Arendt* »kršćanin je židovske duhovnosti«, dok ga neki uspoređuju i s *Nietzscheom.* Smrt u ratu obavila ga je herojskom aureolom kao i *Saint-Exupéryja.*

Rat i njegove strahote ostavili su neizbrisiv trag i u suvremenoj hrvatskoj književnosti. Neki od ratnih odjeka u hrvatskoj literaturi sabrani su u zadnjem dvobroju »Republike« i u drugim našim časopisima. I na stranicama »Marulića« nailazimo na te odjeke. Vukovar i Dubrovnik odzvanjaju nam u ušima i srcima u ritmu solidarnosti.

O mučeničkoj Hrvatskoj i o žrtvama okrutnoga rata, o kolonama prognanika, o gladnima, iznakaženima, skršenima i zgaženima ne govore nam samo pjesme pjesnika i izvještaji novinara nego i razni umjetnici, glazbenici, kipari i slikari (kao npr. naš *Ivan Lacković Croata*). Svi oni nisu mogli ostati »ni vrući ni hladni«, tj. ravnodušni, gledajući i osjećajući patnje domovine, kao ni nekada *Kranjčević* i *Matoš,* kao ni *Péguy,* koji je tako strastveno ljubio onu koju je zvao svojom »patrie charnelle«. Svojedobno sam pokušao izreći što sam osjetio

gledaući nezaboravni *Šovagovićev* film i dramu »Sokol ga nije volio«. Kako li je bila tužna u tim danima drugog svjetskog rata i poratnog razdoblja naša zgažena i skršena Hrvatska! Ovaj je rat ostavio još veću pustoš i dublje rane te čeka svoj hrvatski film. Čitam u »Globusu« da ga sprema *Oja Kodar,* posljednja žena *Orsona Wellesa,* rodom Hrvatica iz Šibenika. Bio bi to njezin doprinos i dug patničkoj domovini. Doprinos solidarnosti morao bi, u granicama vlastitih mogućnosti, dati svaki svjesni Hrvat.

* * *

Kao što smo rekli na početku, usprkos svemu, ne možemo se odreći svojega hrvatskog sna o slozi i jedinstvu cjelokupnog naroda ni svojega kršćanskog sna o civilizaciji ljubavi, u kojoj se solidarnost cijeni više od suparništva, »biti« od »imati« a inteligencija srca od cerebralne inteligencije. U tom ozračju treba da intelektualci, vođe naroda, političari, ekonomisti, odgajatelji i obrazovatelji preodgoje i preobraze najprije sebe. Mi kršćani to zovemo »metanojom«, obraćenjem. Bez tog obraćenja i pročišćenja nema duhovnog preporoda ni moralne obnove.

Teško je uopće govoriti o obnovi i preporodu u narodu kojemu je sudbina rat i progonstvo, u narodu koji, kao i ostali narodi Istočnog bloka (samo uz krvavi rat »pride«), prolazi svoju fazu »postkomunizma«. O tim prilikama lucidno je pisao *François Fejtö* (Kraj narodnih demokracija – Putovi postkomunizma, Seuil 1992). Za kršćane takve radikalne obnove i promjene nema bez »reevangelizacije« i bez »redistribucije«, tj. pravilne podjele dobara, bez evanđeoskog shvaćanja ljubavi i socijalne pravde. Umješniji i »spretniji« ne mogu slijediti isključivo logiku profita, raspon plaća ne može biti 1:40 (sic!), malobrojne obitelji ne mogu raspolagati stotinama kvadrata stambenog prostora dok brojne obitelji životare u podstanarskim rupama. I nekadašnji vatreni pobornici tržišne logike priznaju da je u našim prilikama potrebna socijalna i institucionalna regulacija društvenih nejednakosti i nepravdi. Kao što je kolektivistička utopija uškopila svaku istinsku odgovornost i inicijativu, tako i liberalna utopija dovodi do »kapitalističke involucije«, korupcije, pada privrednog rasta, sve veće nezaposlenosti i hiperinflacije. Naravno, kad se pred našim granicama i domovima nađu stotine tisuća izbjeglica i prognanika, dolazi i do destabilizacije svjetskih razmjera.

Razna migracijska i emigracijska kretanja između dva rata analizirala je *Hannah Arendt* u svom »Imperijalizmu« (Fayard 1987). Najnoviji »egzodus«, pak, s područja bivše Jugoslavije, *Pierre Hassner* opravdano pripisuje Miloševićevoj Srbiji, koja, počevši s Kosovom a nastavljajući s Hrvatskom i Hercegbosnom, u ime »zaštite» srpske manjine terorističkom okupacijom stvara etnički čiste teritorije i gomile prognanika. »Velika Srbija«, kaže Hassner,

»stvara se okupacijom, terorom i izgonom nesrpskog stanovništva« i tamo gdje su Srbi manjina. Nekadašnji migranti i emigranti blijeda su slika današnjih prognanika, koji mogu biti sretni ako su izbjegli četničkom klanju. Zvali mi te patnike i izgnanike kako mu drago (Flüchtlinge, Verbannten, heimatlos, homeless, Aussiedler, Übersiedler, réfugiés, displaced persons itd.), oni su tu pred vratima Europe i naših domova, dokaz šovinističke mržnje donedavnih »komšija«. Njihov iz dana u dan sve veći broj dokazuje da logika mržnje ne poznaje granice. Iskorijenjeni iz svojih prirodnih sredina, oni će kad-tad prisiliti Europu da se zamisli nad onim što se s pravom naziva »Drang nach Westen«.

Činjenica da su te stotine tisuća prognanih i »iskorijenjenih« naši zemljaci sili i nas da revidiramo naše političke i ekonomske planove i programe. Ta činjenica treba da probudi našu svijest o solidarnosti. »Tum tua res agitur paries cum proxima ardet«. Nadamo se da će to shvatiti Europa i svijet. U buđenju svijesti i savjesti u tom pogledu treba da prednjače kršćani, koji se pozivaju na nauku Isusa Krista, Spasitelja i Osloboditelja čovječanstva. Uostalom, zar se za mnoge od naših sunarodnjaka nisu vratila vremena *Nerona* i *Dioklecijana?* Znak raspoznavanja tadašnjih kršćana bila je međusobna solidarnost u nevolji.

I znak današnjih Hrvata treba da bude solidarnost u nevolji. Taj znak nade i hrabrosti treba da bude utkan u naše trobojnice i grbove kao znak naroda koji prolazi kroz svoje katakombe, križne puteve i kalvarije.

NARUČITE PRAVODOBNO!

1. **DANICA 1993.** Hrvatski katolički kalendar. Najpopularnija i najčitanija knjiga među Hrvatima katolicima.
2. **ZIDNI KALENDAR za 1993.** sa slikom u boji.
3. **DANICA 1993. Džepni kalendar** (sa slikama hrvatskih mučenika).

Narudžbe prima izdavač:

HKD sv. Ćirila i Metoda (Društvo sv. Jeronima), 41000 Zagreb, Trg kralja Tomislava 21, tel. (041) 431-950.

Dubrovački ratni fragmenti

Umjesto uvoda

Zazirao sam od rodoljubnog stvaralaštva, koje obično teško odolijeva naletima patetike. Pa ipak, zbog nekih ljudi vrijedi o ratu pisati ... jer njihova prirodna veličina nadvisuje planine patetike, a rodoljublje tek silom prilika nadvisuje njihovo uobičajeno čovjekoljublje i izvornu plemenitost. Priznat ćete, to su sve danas rijetke osobine...

Božo

O Boži sam čuo prvi put po herojskom činu njegova oca, koji je učinkovito nokautirao Rankovićeva sina, kad je bahato i bezobzirno glisirao između kupača u lapadskoj uvali, u vremenu žestokog jednoumlja. Vremenom, Božu sam sve više cijenio, jer bio je čovjek koji je mislio svojom glavom (a ne tuđima ili članskim iskaznicama). Oličenje zdrave miroljubivosti, u ratu je shvatio da uspješno rukovanje oružjem (koje ga je dotad zanimalo na način na koji raketa može zanimati botaničara) u određenim uvjetima može spasiti život. Na tvrđavi na Srđu, u »određenim uvjetima«, svoju je spoznaju i praktički primijenio. Drugim ljudima nije bio sklon propisivati niti način razmišljanja, ni ponašanja. Naposljetku svatko zna čvrstinu svog karaktera i debljinu vlastite kože. Iskreno i gorko zadivljen ljudskom nesposobnošću, bio je nesretan – a nesreća je divan kriterij za prepoznavanje ljudi koji su u stanju spoznati bit nekih zbivanja. Jer bit je najčešće jednostavna, a jednostavnost unesrećuje.

Boba

Nadimak mu potječe iz beogradskih dana, iz grada u kojem ga je više od dvadeset godina sudbina zatočila. Skromnost i plemenitost odvajaju ga dubokim rovom od vladajućih tronova i ramenskih oznaka. Hercegovačko podrijetlo i dubrovačka postojba obvezali su ga na oružjem osvjedočenu vjernost Hrvatskoj, preko Srđa, Ivanice, Župe i Žarkovice. Kad bismo ga nazvali personifikacijom hrvatskog vojnika, pogriješili bismo, jer on je sasvim izuzetan vojnik. O čijoj vrlini svjedoči njegovo siromaštvo.

Žena

Riječ je o naizgled prosječnoj ženi: prosječno obrazovanoj, s prosječnim zanimanjem, isto takvim primanjima, ali neupadljivo natprosječnom inteligencijom (naime – inteligencijom koja nije prostituirana kroz različite oblike malograđanštine).

No, za razliku od ostalih žena, i ostalih ljudi ... ona se ni u jednom trenutku nije pokolebala, te je, pomažući drugima, znala pronaći načina da se othrva strahu, ustrajući u namjeri da dijeli sudbinu grada u kojem je provela život. I u kojem je bila spremna umrijeti ... i prije vremena. Činjenica, da je ostala bez doma, samo joj je dala novu snagu. Zadivljujuće je vidjeti kako netko od krhotina porušenog doma gradi nove granitne potpornje vlastite osobnosti.

Sisavci

»Sisavci« su posve običan vod branitelja Dubrovnika. Ujedinio ih je slučaj, a zbližio rat – potreba da zajedničke teške trenutke učine što lakšim. Pod bojovnim pritiskom i protiv svoje volje – upoznaše najskrovitije kutke dubrovačkog okružja i najskrovitije tajne vlastite duše. Iščekujući kraj rata, nestrpljivi da se vrate svojim domovima i svakodnevnim zbivanjima (koja, s frontovske daljine – katkad djeluju zbunjujuće, katkad nestvarno, a ponekad i smiješno), »Sisavci« ispaljuju mine svojih nadanja u neizvjesnu budućnost, iza brda. Dok se more, blagonaklono gledajući neobičnu igru svoje djece, radosno ljeska iza njihovih leđa.

I. BERISLAVIĆ

Poslije rata

Kad taj rat svrši, ako to doživim,
i prohodna kad svaka bude cesta,
obići sva ću stara slavna mjesta
spomenuta u poveljama sivim.

I ona mlada kojima se divim
zbog hrabrosti što u njih bješe česta.
To ta su što ih nikada ne nesta
rušena makar bijesom nečastivim.

Pohodit ja ću ipak prije svega
premnoga groblja, znana i neznana,
premalo hvalom dosad oplakana.

Jer nestalo bi nas i našeg stijega,
da ti, što leže, nisu poput brijega
životom digli zid protiv dušmana.

Tijelo dubinama

1. Gabrijel:

I tako odlučujem da ga vidim.

Kapetan govori: – Veliko je. Ne mogu ti opisati tako da potpuno shvatiš. Ti ga nikad nisi vidio, a nikad ni nećeš! Veliko je. Modro! Zeleno! Ovisi! Tu nema ničeg tako modrog, ili tako zelenog. Nebo ponekad. Ponekad.

Moram ga vidjeti, mislim, premda kapetan kaže da neću. On je pravi kapetan. Sad više nije, ali ... prije... Sad je ovdje sa mnom.

– Tek neke nevolje sa živcima – govori on. – Zato sam tu. Ja sam izlječiv, ja ću izaći. Nisam kao ti. Ti si takav rođen. Mene su ovamo zatvorili zbog te malenkosti, a tebe kad su ti umrli roditelji i kad se više nitko nije htio brinuti o tebi.

Tako govori samo kad je neraspoložen, ili kad je oblačno. Ne volim to! Ljuti me!

– Dobro, prestani s tim režanjem. Govorit ću ti o moru, – umiruje me kapetan. On mi je prijatelj. Liječnici mi nisu prijatelji. Lažu. Ni bolničari. Baš ih briga! – Veliko je – govori kapetan. – Pokušat ću ti opisati boju. Obriši najprije usta, opet ti teku sline! – To često govori. To me ljuti.

– Veliko je. Bože, kako je veliko – nastavlja. – Stojiš kraj ograde broda i gledaš ga ... satima. Prostrano je i slobodno... Slobodno! Onda se i vrijeme zaustavlja i postoje još samo daljine. Na Zemlji nema ničeg sličnog... I zato ti ga ne mogu opisati!

Zatvara oči. Govori. Moram ga vidjeti. Naprežem se dok iz mene izlaze riječi: – Mo ... moram ga vidjeti!

– Nećeš ga nikad vidjeti! – odgovara kapetan. – Kako, kad nikada nećeš izaći odavde? To je neizlječivo, a nitko te ionako ne bi prihvatio. Bolnica je jedino što ćeš ikada poznavati, navikni se na tu pomisao. Prestani! Prskaš me pljuvačkom!

Moram ga vidjeti. Odlučio sam!

– Da, daleko je, nego što! Poslali su me ovamo, kao isluženo magare! Htjeli su me se riješiti, kao i tebe tvoji. Podijelili su sve što sam imao! Fuj! A ništa mi zapravo nije! Samo povremeno vidim te slike. Kao oluje. I vičem malo ... pa što? Jesam li zato za ludnicu? Smirim se, a to nije tako često. Lupeži! Samo da me se riješe!

I ja vidim slike. Mnoge. Pokušavam ih ispričati, samo što ne mogu mirno, jer su brze, šarene i bučne, pa mi onda navlače košulju ... i zato šutim. Kad mogu!

– Trebao bi ići vlakom, a kako bi ti putovao vlakom? I još tako, u pidžami duševne bolnice! – Kapetan se smije. On mi je prijatelj. Samo s njim razgovaram. Razgovarao sam s Markom, ali on je sad zatvoren. Više ne smije van. Kapetan i ja smijemo u vrt. Šećemo po travi i beremo cvijeće.

– Ne jedi ga, glupane! – grdi me kapetan. – Morao bi ići vlakom – dodaje.

Išao sam vlakom. Dobro poznam vlakove. Majka je tiho ležala, a ja sam tulio. Onda je više nije bilo. Onda je došao neki čovjek. Vlakom. Teta me je obukla.

– Ići ćeš s ovim gospodinom. Ići ćeš vlakom, lijepo ćeš se voziti. Pazi kako se ponašaš.

– A kamo ide? – pita Tonči. Nosi ubijenu vjevericu.

– Gabrijel ide u grad. Vidjet će grad.

– Ide u ludnicu – govori Tonči.

– Dosta, Tonči! – viče teta. – Idi i igraj se vani. Uvijek samo smetaš! – Stoje na vratima, a iza njih je svjetlo. U svjetlu je drvo, u vrtu.

– Je li da ide u ludnicu? – pita Tonči tiho.

– Van! – Teta ga gura prema vratima, a onda mi prilazi.

– Da te vidim! Ispravi ovratnik košulje!

Sad nemam košulju. Imam pidžamu. Ne volim je, jer čudno miriše. Trgam je. Onda sam u maloj sobi. Ne smijem van. Više je ne trgam. Volim vrt.

– Doista si lud – govori kapetan. – Ni zajedno ne možemo otići i vidjeti ga. Kako bismo izašli? Da pobjegnemo i uhvate nas, možda nikad više ne bismo smjeli u vrt.

Ali ... moram ga vidjeti! Odlučio sam! Ipak, volim i vrt. Ne mogu bez vrta, a ako više nikada...

2. Kapetan:

Hm, možda i nije neizvedivo! Svakako, sve bih dao da ga ponovno vidim, no bijeg bi mi uvelike otežao situaciju, ako bi me uhvatili. U drugu ruku, ovo doista nije život, čak ni za tog jadnog idiota, a kamo li za mene, koji ne mogu bez slobode i modrog svjetlucanja prostranstva. Bez njih bolje da me nema... Što da radim? Još ga samo jednom, jednom vidjeti i... Izaći iz zatvora, iz svega što nas sputava i koči u slobodna prostranstva to je, oduvijek sam smatrao, jedan od najvažnijih zahtjeva ljudskog života, bilo da je riječ o zatvoru unutar nas samih, kamo se toliki zatvaraju ili o izvanjskim zidovima, ne samo ove duševne bolnice, nego i cijelog grada oko nje, kroz koji čovjek može satima lutati izgubljen, a da ne... Malo je slobodnih ljudi... No ja sam oduvijek bio slobodan i zato moram otići ... moram barem još jednom osjetiti kako daljine struje k meni i prožimaju me, pa makar posljednji put. Budem li zauvijek lišen te ljepote, bolje da me nema! A čežnja je najdublji pokretač...

Možda i nije neizvedivo! Znam gdje bolničari odlažu odijela, dokopati se njih ne bi bilo teško rano ujutro, kad manje paze. Noću su najbudniji, a rano ujutro nastaje zatišje i sve se smiruje... Onda kroz hodnik do garderobe, pa kroz prozor u vrt, otraga, iza onog razlistalog grma, pa preko žičane ograde... Ne, nema žičane ograde ni drvene portirnice koje bi me mogle zadržati! Ali krađa i bijeg... A kako nazvati ono što su mi učinili kad su me ovamo strpali? Ne bih mario da su mi oduzeli sve što sam imao, to su ionako bile samo stvari, ali oduzeli su mi i more ... i znali su što rade! Moram ga još jednom vidjeti, osjetiti mu miris i miris obale...

Znam da je to beznadan pothvat ali barem neću mirno čekati veliku prazninu. I život je beznadan pothvat kojeg moramo što bolje, što hrabrije izvesti. Nema nam druge! Stalno moramo svladavati žičane ograde, kako bismo dosegli mogućnost, stalno se otiskivati u nepoznate širine slobodne od trule zagušljivosti. Onda je barem nešto vrijedno učinjeno, barem nešto ostaje rečeno...

Idem! Najbolje bi bilo da pođem sam, što će mi ovaj idiot! Ipak, možda mu nešto i dugujem. Ni u mnogo težim situacijama nikad nisam ostavio prijatelja, a on mi je,

kakav bio da bio, jedini prijatelj ovdje. Samo s njim razgovaram, samo njemu mogu govoriti, premda mi ne može odgovoriti ni s pedesetak suvislo spojenih riječi. Ali to nije važno. Ne, ne, moram ga povesti, samo to je ispravno! Ne mogu ga izdati, to sebi ne bih nikad oprostio. Da odem sam, ponio bih na leđima kavez sebičnosti. Kao da sâm napuštam brod koji tone. On je sva moja posada, sada... Pa, da se otisnemo! Svi na palubu! Svi u čamce za spasavanje!

3. Gabrijel:

Vrlo je rano, pa je sve tiho. Nigdje nikoga. Otvaramo vrata i prilazimo odijelima. Slijedim kapetana. On će sve njih nasamariti! Skidamo pidžame i uzimamo odijela. Mnogo sam veći od kapetana. Odijelo me steže, ali nema vremena. Pomažem kapetanu da se popne do prozora i noge mu već nestaju. Meni je lakše popeti se nego njemu.

Gledam niz odijelo, na svoje noge koje sivo grabe travom, među cvijećem. Nisam dobro vezao cipele. Nigdje nikoga. Dobro je! Dobro je! Dolazimo do ograde i ja rukama pravim stepenicu za kapetana. On se diže u zrak, izvija se, pa mi maše s druge strane. Zabadam prste u hladnu žičanu ogradu. Penjem se, padam, penjem se. Ograda se njiše poda mnom. Na vrhu sam, ali odijelo zapinje za žicu. Osjećam bol. Onda mi ruke ispuštaju žicu. Ne mogu više! Bum – na pločnik! Ne tulim. Nigdje nikoga. Kapetan mi pomaže da ustanem. Tako!

Hodamo i hodamo. Dobro je hodati uz kapetana. On zna kamo ćemo. Zastajkujem i gledam oko sebe, ali kapetan me vuče za ruku.

– Hajde, ne zadržavaj – govori. – Ne boj se. Sad nam više nitko ništa ne može. Idemo na more!

Dobro je! Smiješim se. Oko nas je grad, ali se ne bojim. Hodamo i hodamo. Onda ulazimo u veliku vežu, pa se penjemo strmim stepenicama. Koraci nam odzvanjaju. Hotimice hodam bučnije, pa još više odzvanjaju. Smiješim se. Kapetan me ljutito smiruje i psiče. Prestajem. Stubište je polumračno. Po zidovima natpisi kredom i crteži. Tonči me je crtao. Slike su mu vrlo slične ovima, ali ovdje nema Tončija. Gledam slike, dok kapetan zvoni na jednim vratima.

4. Kapetan:

Ona otvara vrata, a onda se naglo zaustavlja na njima. Pripremljeni smiješak, obvezan kad otvara vrata, nestaje. Stoji nepomična i gleda me. Usta joj se otvaraju.

– Ti! – Uzvik nije glasan, jer nema dovoljno vremena da zatomi iznenađenje. – Kako si došao ovamo? Jesu li te pustili? – Nikad je nisam volio. Ima hladne oči. Bili smo bliski samo davno, u djetinjstvu, kad smo zajedno trčali žalom i igrali se na obali. Djetinjstvo je palača i izvorište bliskosti. No poslije su joj oči postale hladne, pogled proračunat. Godinama se nismo vidjeli, jer ja sam otišao na more, a ona se udala i otišla ovamo, daleko od mora. Žalosno je to, premda mi je tek napol sestra.

– Nisu me pustili – govorim mirno. – Možemo li ući?

Njezin se pogled premješta s mene na Gabrijela i sad više nije samo iznenađen, nego zaprepašten, pun protesta zbog tog ometanja, iznenadne eksplozije strave i užasa u njezinom mirnom, svakodnevnom jutru.

– Tko ti je to?

– Moj prijatelj, jedini koji mi je preostao. Možemo li ući? – Mirno se smiješim.

Ona se nevoljko odmiče u stranu, kako bi nas propustila. Vjerojatno joj je neugodno zbog susjeda, da ima takve posjetioce. Dajem znak Gabrijelu i on ulazi, gledajući oko sebe onim znatiželjnim, nevinim pogledom. Stojimo u predsoblju. Ona se u nedoumici premješta s noge na nogu, nepovjerljivo gledajući Gabrijela, golemog u pretijesnom odijelu, s licem kojeg bi se svatko uplašio da iznenada naiđe na njega u polumraku.

– Dođite u sobu – poziva nas napokon, jer nema joj druge. Soba je svijetla, lijepo namještena. Sve je novo, sjajno i skupo. Bit će da je dosta toga kupljeno mojim dijelom imetka. No ne želim se osvećivati, a niti praviti neprilike. Sad mi je svejedno. Hoću samo jedno, prije nego što zauvijek odem od nje.

Ona nas ni ne poziva da sjednemo, što joj uopće ne zamjeram. Kako da joj padne na pamet nešto tako konvencionalno, poslije krajnje nekonvencionalnog upada dvojice ljudi koje ona smatra luđacima, pa makar jedan od njih stoput bio njezin polubrat.

– Nisu me pustili – ponavljam. – Pobjegli smo. Krenuli smo na more. Naprosto smo se zaželjeli mora.

Ona se vidljivo trese, gledajući u pod. – Ja nisam kriva što si... Nisam ja! Svi drugi su se složili da odeš...

– Pustimo to! Došao sam zbog samo jedne stvari. Dat ćeš nam novac za vlak, toliko mi duguješ. Samo toliko, ništa drugo od tebe ne tražim. Dvije karte i to je sve! Za te dvije karte do obale zaboravit ću ulaznicu za ludnicu, koju si i ti pomogla kupiti!

– Ali ne smiješ... – muca ona. – ne možeš... Moraš se vratiti... Odmah. Tražit će vas!

– To nije tvoja briga! Daj nam tu malenkost i odlazimo.

– Moj će se muž uskoro vratiti! Danas ne radi, samo je otišao u grad...

– Nemam ništa s tvojim mužem. Nismo razbojnici ni otimači, kao što ste vi bili prema meni. Daj mi što tražim i to je sve! Nemamo mnogo vremena.

– Počekaj... – Okreće se, nesigurnim korakom odlazi u drugu sobu i zatvara vrata. Možda doista ide donijeti novac, a možda... Tiho prilazim vratima i otvaram ih. Druga je soba još veća i još udobnije namještena, s debelim sagom u koji noge tonu kao u pjeskoviti plićak. Ona stoji pokraj stolića od mahagonija, na uhu joj je slušalica, a prst se oprezno približava brojčaniku. Naglo se okreće, bez uzvika i prestrašeno gleda u mene.

– Slušaj... – Glas joj se prekida.

– Moj novac! – Prilazim telefonu, pa čupam žicu iz zida. Ona korača natraške, smiješno razrogačenih očiju, sve dok leđima ne udari u sjajni novi ormar, srušivši šarenu porculansku figuricu.

– Evo! – Nespretno se okreće, otvara škrinjicu i pruža mi svežanj novčanica. Uzimam ih, odabirem nekoliko, a ostatak bacam na stol.

– Toliko je dovoljno. Zbogom!

Okrećem se, prilazim Gabrijelu i udaram ga po ramenu.

– Sve je u redu, Gabrijele. Vidjet ćemo more.

On se smiješi, sav sretan. Čudno, kako je sreća na njegovu licu čist, elementaran izraz. Dajem mu znak da odlazimo, ali se obadvojica zaustavljamo usred našeg

slavodobitnog pokreta prema vratima, kao da je oštar zvuk ključa s vanjske strane brave prerezao taj pokret, trenutno nas ukočivši. Ulazna se vrata otvaraju i ulazi njezin muž. Zatvara vrata za sobom, korakne i spazi me na vratima sobe. Još ne vidi Gabrijela, kojega skrivaju vrata,nego samo mene. To nam baš nije trebalo, ali ništa zato, on nas neće spriječiti.

– Ti! – viče. – Što tražiš ovdje?

– Silom su ušli, uzeli su mi novac! Pomozi! Zovi policiju! Učini nešto! – Ona se dere, stvorivši se iza mene, poput zajapurene osvetničke sablasti. Njezin muž mi u dva koraka prilazi, hvata me za ovratnik i trese.

– Ti ludi štakore! Čekaj, brzo ćeš ti tamo odakle si izašao, ali prije ću...!

Gabrijel ga udara volovskom šakom po tjemenu, a onda, prskajući slinu, govori prilici bez svijesti, ispruženoj na podu,nešto poučno, ali nažalost nerazumljivo, što se miješa s kuknjavom visokog ženskog glasa, neugodno treperavog od histerije. Ona kleči kraj muža jednolično naričući, kao da je na vrata zakucao smak svijeta, dok mi odlazimo niz stepenice. Do pol stubišta čujemo udaljenu viku. Srećom, susjedi ili nisu kod kuće, ili ih ne zanima što se događa. Prija mi čisti zrak vani ... a vjerujem i Gabrijelu.

5. Gabrijel:

Željeznička postaja. Ulazimo u vrevu, među torbe i brze noge. Prolazimo kroz hodnik i onda vidim vlakove. Ima ih tri. Stoje nepomični, dugi... Koji ide na more?

– Ovaj ide u Rijeku – govori kapetan. – To je naš.

Neću rijeku. Nju sam dosta gledao kod kuće. Hoću more. More!

– Da, da, ide na more. Ne tako glasno. Dakako da ide. Penji se.

Ulazimo u vlak i sjedamo do prozora, on s jedne strane, ja s druge. Kapetan se smiješi. To me smiruje. – U zadnji čas – govori. – Minutu kasnije i propustili bismo ga. Eh, sad se možemo opustiti.

Trzaj vlaka. Vani se sve miče i teče kao rijeka kod kuće. Do nas je neki prosijedi čovjek s novinama, žena i dijete. Svi me gledaju. Neugodno mi je. Gledam kapetana. Zadovoljno se smiješi i kima mi. Dobro je.

Glava mi se počinje spuštati. Umoran sam. Poluotvorenim očima gledam svoja prsa i trbuh, odjevene u sivi kaputić. Premalen mi je. Steže me pod pazuhom. Trbuh mi je prazan, ali ne marim.

Budi me kapetanova ruka koja mi jako trese rame. Otvaram oči i gledam ravno u njegove. Nemirne su, kao uplašene.Nisam ih još vidio takve. Nešto nije dobro.

– Izađimo na hodnik – govori on. Sjedim i gledam ga, žmirkajući.

– No, izađimo na hodnik, čuješ li me? Moram ti nešto reći. Dođi! – Glas mu je nestrpljiv i nekako dalek. Inače, takav je samo kad je ljut. Što sam ovaj put učinio? Ostali nas gledaju. Ustajem, pa izlazim s kapetanom. Spotičem se o noge onih koji sjede. Brzo povlače noge i ljutito me gledaju. Kapetan za nama zatvara staklena vrata. Sad smo sami u hodniku.

– Slušaj – govori on brzo i tiho – maloprije sam prošetao vlakom. Dva policajca ulaze u kupee i traže osobne iskaznice. Ne znam je li ih moja polusestra obavijestila,

pa traže nas, tako brzo, ali ne smijemo riskirati. Ionako nemamo dokumente, pa smo samim tim sumnjivi. Moramo van odavde, dolje s vlaka! Hajde, dođi! Nemamo ni sekunde vremena.

Vuče me do kraja vagona. Naglo se zaustavlja, tako da udaram u njega. Pokazuje ručicu na vratima.

– Morat ćemo tako! – Uvlači ruku u rukav, razbija staklo i povlači ručicu. Trzaj, jaka škripa i vlak sad stoji. On otvara vrata, iskačemo na šljunak i počinjemo trčati livadom, prema šumici. Okrećem se. Prozori, načičkani glavama, već su daleki. Daleko je i Tonči, s kojim inače trčim livadom. Bolje je trčati s kapetanom. Osjećam kako vjetar fijuče i sve juri oko mene. To mi se sviđa. Otvaram usta da bolje pijem vjetar. Trčim brže od kapetana. Usporavam, čekam ga, pa zajedno trčimo kroz šumicu. Više ne vidim vlak ni kad se okrenem, samo stabla. Čujem ptice. Trčim i padam, mirišući lišće poda mnom. Kapetan mi pruža ruku. Dižem se, trčimo dalje, a grane me ponekad šibaju po licu i rukama. Ne tulim, ne! Zaustavljamo se.

– Sad je valjda dobro – govori kapetan zadihano. – Više nas neće naći.

Sjedamo na zemlju. Rukama grabim lišće. – Eh, samo da malo predahnemo – govori kapetan. – Zapuhao sam se. Nisam više za maraton.

Slušam ptice. Oko mene je crveno,od trčanja. I krikovi ptica su crveni. Onda se smiruju i postaju zeleni, u granju. Dižem glavu i gledam im brze sjene, među lišćem. Skakuću nedaleko nas i kljucaju po zemlji. Gladan sam.

– Hajdemo, još malo! – govori kapetan. Ustajemo. Noge mi sivo putuju kroz palo lišće. Dobro je!

6. Kapetan:

I tako, eto nas u nepoznatom kraju, usred šume, gladnih i zadihanih, ali barem sigurnih. Samo što ne znamo što ćemo sad, na koju stranu da pođemo, a trebalo nam je samo još neko vrijeme vlakom i stigli bismo. Ne smijem gubiti glavu, moram nešto smisliti... Svuda oko nas je šuma, mogli bismo satima lutati, a već smo umorni i gladni. Bilo je premalo vremena da na stanici kupim nekoliko sendviča.

Šuma se srećom prorjeđuje, pa izlazimo na suncem obasjanu livadu. Gabrijel se smije i pokazuje cvijeće. Pogled mu je nedužan, blažen, uopće nije svjestan u kakvoj smo nevolji. Povremeno se saginje i bere cvijeće pa ga moram požurivati, premda zapravo nemam pojma kamo idemo. Novaca više nemam dovoljno za dvije nove karte, čak i da pronađemo prugu, ili autobusnu stanicu. Uostalom, u vlak više ne smijemo, nije sigurno. Kako, dakle, izaći iz ove zabiti?

Odjednom obadvojica zastajemo, skoro istodobno. Na kraju livade parkiran je automobil, nov, crven i sjajan, a pokraj njega, u travi, leži zagrljeni par. Još nas nisu opazili. Stojimo, gledajući ih. Gabrijel me hvata za ruku, pokazuje automobil i počinje nešto brbljati. Bujica uglavnom nesuvislih riječi i glasova teče mu s usnica kao zapjenjeni potok, bujica koju, mislim, nitko osim mene ne bi mogao razabrati. No ja ga razumijem, dugo smo zajedno pa sam navikao da dokučujem smisao, ako ga ima. Ponajčešće ga ima malo, ili uopće ne, ali sad ga ima. Da, da, da ... i njime se može do mora, i automobilom, samo... Na pamet mi pada nenadana, odviše luda pomisao...

Ali, naposljetku, što smo mi, u ovom trenutku, ako ne dva očajna ludaka na nemogućem pohodu, usredotočeni na jednu jedinu nemoguću težnju?

Gabrijel brza prema zaljubljenom paru u travi, a kako ne predstavlja pojavu koja ulijeva povjerenje, pogotovo tu, u pustom kraju, muškarac i žena se brzo uspravljaju i gledaju ga. Moram brzo za njim, da se ne uspaniče. Pokraj njih je košara s hranom, objekt pohlepna Gabrijelova pogleda ... i nož.Prilazim i pristojno pozdravljam: – Dobar dan. Oprostite na smetnji, ali čini mi se da smo se moj prijatelj i ja izgubili. Ima li u blizini kakvo naselje?

Gledaju nas nepovjerljivo, zabrinuto. Pogled im luta između mene i Gabrijela. – Što kažete? – pita čovjek smeteno. Ponavljam pitanje. On navodi ime obližnjeg mjesta. Otprilike smo na pol puta do Rijeke.

– Oprostite još jednom – nastavljam. – Već dugo hodamo i jako smo gladni. Možemo li prezalogajiti?

Nije im drago. U dubini ženinih modrih očiju vidim nemirnu iskru straha, a on gleda ukočeno, sa strepnjom. Vjerojatno ni meni, na njihovu mjestu, ne bi bilo ugodno pri nenadanom susretu s dva takva strašila.Kratkim, nesigurnim pokretom žena pokazuje sendviče na urednoj, bijeloj salveti. Gabrijelu ne treba pokazivati dvaput. Saginje se i pohlepno uzima sendvič. Muškarac daje ženi znak, pa ona počinje spremati preostalu hranu u košaru. Uplašili smo ih, pa se spremaju na odlazak.

– Samo trenutak – javljam se. – Tko pita ne skita, kako kažu. Biste li molim vas, bili tako dobri da nas odvezete do Rijeke?

Čovjek me zapanjeno gleda. – Do Rijeke? – pita kao da ne vjeruje ušima. – Jeste li vi normalni?

– Znam da zvuči neobično, ali krenuli smo na more – objašnjavam – kad nas je vlak na pol puta ostavio. Nadoknadit ću vam to. Još ne znam kako, jer trenutno nemamo novaca, ali...

– Idemo! – požuruje ga žena uzrujano. – Ludi su! Pogledaj lice onog drugog. Otjeraj ih!

– Odlazite! – govori čovjek. – Mi se sad moramo vratiti. Dobili ste jelo i odlazite!

– Naprosto moramo stići do mora. Vrlo je važno – navaljujem – Molim vas. Nadoknadit ću vam gubitak vremena.

– Rekao sam, odlazite! Hajde, gubite se! Nemamo mi vremena za takve razgovore!

Za to vrijeme žena drhtavim rukama skuplja hranu u košaru, gurajući Gabrijela, koji još posiže za hranom. S trave upravo uzima nož, kad se Gabrijel ponovno saginje i uzima joj ga iz ruke.

– Ima nož! Pazi! – viče ona i hoda natraške, očiju razrogačenih poput moje polusestre, samo što je ova mlađa i ljepša. Koraknem naprijed da inače bezopasnom Gabrijelu uzmem nož i vratim im ga, ali onda mi na pamet pada upravo briljantna pomisao. Situacija zahtijeva brzu odluku! Vjerojatno mi se pruža posljednja prilika da vidim more... Da ih, dakle, uplašim, pa da nas ipak odvezu ... onamo? Nije neizvedivo! Već su dobro zaplašeni, a Gabrijelov izgled i, naposljetku, snaga... Nisam razbojnik i takav mi postupak teško pada, ali ipak...

Stojim, držeći nož. Čovjek stoji nedaleko mene, nepomičan.

– Šššššš! Šššššš! – sikćem i mašem rukom. Žena prestaje vikati, s rukama u kosi, širom otvorenih očiju.

– Oprostite zbog takvog postupka – govori kapetan – ali naprosto moramo dospjeti kamo smo naumili. To je od bitnog značaja za nas. Morat ćete stoga učiniti što vam kažemo. Vidite da s mojim prijateljem nema šale. Ne bih vam savjetovao da ga još više naljutite, jer neću biti odgovoran za njega... Uđite u automobil.

– Učini što hoće! Ubit će nas! Ludi su! – Ženin se glas prelama. – Pravo mi budi kad s tobom dolazim u neke vražje zabiti!

– Zaveži! – viče čovjek, ne gledajući je. Gleda u mene, nepomičan. – Zaveži gubicu!

Rukom u kojoj držim nož mašem prema automobilu.

– Uđite, molim – govori kapetan. Guram čovjeka pred sobom. Manji je od mene. Onda mašem ženi. Hoda polako, širom otvorenih očiju. Svi ulazimo, čovjek i žena naprijed, a kapetan i ja sjedamo otraga. Jedva ulazim, jer sam velik. Zatvaramo vrata. Gledam stražnju stranu njihovih glava. Žena tiho, otegnuto cvili.

– Slušajte, ne možete nas tek tako... – počinje čovjek. Glas mu podrhtava.

– Vozi! – prekida ga kapetan. – Sad nećemo raspravljati. Ako nas poslušate, ništa vam se neće dogoditi. Mi naprosto moramo stići do mora, ovako ili onako!

Čujem kako žena cvili iznad buke motora. Automobil polazi i to je dobro, dobro je! Žena govori i plače. Govori brzo pa je plač koji ide za njom ne može uvijek stići, ali ponekad je stigne i onda se sve izmiješa. Dobro je da iznad svega čujem motor.

– Samo mi je to trebalo ... A govorila sam i govorila da idemo nekamo u toplice, nekamo na kupanje. A ti si me doveo ovamo! Uvijek mora biti po tvojem, uvijek... Kad sam s tobom, uvijek mora biti po tvojem!

– Zaveži! – govori čovjek. Osjećam da je ljut i uplašen, a to me uznemiruje. – Dakako, na kupanje, gdje nas može vidjeti koji prijatelj i jedva dočekati da javi tvom mužu! A što onda? Doista imaš pametne ideje!

– I to bi bilo bolje od ovoga! Ako sve to preživim, ako preživim nikad više neću s tobom nikamo – plače ona.

– Zaveži gubicu! – viče on.

– Zaveži ti svoju! Gledaj u što si nas uvalio!

– Ja uvalio?

– Da, ti! Da, ti! To mi je posljednji put, apsolutno posljednji put s tobom! Što će biti ako nas pobiju, ha? Što će moj muž kad dozna ... kad pročita u novinama?... Sigurno će biti u novinama ... naša imena ... i sve!

– Ma daj, zaveži!

Odviše se deru. Počinjem se ljutiti. Rukom u kojoj držim nož udaram po naslonu sjedala, pokraj čovjekove glave. Koža se para i izlazi svijetla podstava. On uvlači glavu. Automobil se naginje. Kapetan mi čvrsto hvata ruku.

– Prestani! – govori. – Prestanite i vi s tom vikom. Uzrujali ste ga. Svoje sporove rješavajte poslije, kad stignemo. Već sam rekao, ako budete radili što kažem, ništa vam se neće dogoditi.

Ona plače: Čovjek vozi, nepomičan. Jurimo. Oko nas teku stupovi, kuće, grmlje, drveće. Volim vožnju. Ženina se ramena prestaju tresti.

Potočići presjecaju livadu. Sve teče, sve je isprekidano.

– Što će biti kad stignemo? – puta žena tiho.

– Ne znam. Možda ti imaš neku pametnu ideju, kao obično, ha? Hajde, reci, sav sam se pretvorio u uho. No hajde, reci mi! Vidiš da sjede iza nas s nožem. Moramo učiniti što traže. Ne želim rizik s luđacima... Zato idemo na more, na more, ako nas prije ne pobiju! Ne mogu me ubosti dok vozim, nisu toliko ludi!

– Nitko vam ne želi zlo – javlja se kapetan.– Možete biti mirni. Samo lijepo učinite što smo vam rekli, pa ćete ubrzo biti slobodni.

Sad svi šutimo. To je mnogo bolje od vike. Vika me ljuti. Gledam duge trake šume, zelenih polja i ceste. Drugi automobili jure pokraj nas u bljeskovima boja, naprijed i natrag, naprijed i natrag – zzzzuuum! Pokazujem rukom u kojoj držim nož i smijem se. Sve je bistro i vidi se vrlo daleko. Kapetan se smiješi. Njih dvoje se ne smiju, ali nije me briga. Više me ni za što nije briga. Dobro je, sve je dobro. Putovanje mi se sviđa. Ali ne s to dvoje ljudi. Ne.

– Pravo ti budi! – govori žena čovjeku. – I meni budi pravo kad sam glupa! Ako sve to preživim...

– Preživjet ćete – odgovara kapetan. – Sad ga pustite da vozi. Ne bojte se. Samo još malo.

Samo da stignemo do mora!

– Uskoro, Gabrijele... – govori kapetan. – Uskoro ćemo stići.

Više ne razgovaramo, samo se vozimo. Nestrpljiv sam...

A onda ga, odjednom, vidim! Skačem na sjedalu i udaram glavom o strop. Pokazujem i puštam zvukove. Odmah ga prepoznajem, iako vidim samo jedan modri dio. Automobil vijuga pa se i taj dio skriva, ali se opet pokazuje, kao kad se kapetan i ja u vrtu igramo skrivača. Smijem se, smijem se i sada... Sve smo bliže i onda ... onda ... dolazi mi ususret! Jako je modro i nasmijano! Automobil se zanaša. Letim na stranu, ali i dalje se smijem. Kapetan se također uspravlja na sjedalu. Oči su mu svjetle. Ne marimo za velike zgrade koje počinju rasti između mora i nas i smetaju nam. Čekamo da ga ponovno vidimo – znamo da će doći k nama. Cijelo vrijeme išli smo prema njemu, a sad ono dolazi k nama. Dolazi – dolazi! Vidim i brodove. Neki su veliki, drugi su manji, a neki su posve mali, jedva ih vidiš!

–Moraš ih vidjeti u luci, dok miruju i čekaju – govori kapetan. – Puni su snage, daljina i hrabrosti. A kad se otiskuju, a ti stojiš na mostu, onda je...

Glas mu se prekida. Niz lice mu polako klize dvije velike suze. Jurimo kraj obale. Sad kuće više ne smetaju. Osjećaju da se počinjem ljutiti na njih, pa su se povukle. Sve je tako svijetlo ... modra svjetlost je svuda, kao daljine! Nigdje nema ništa mračno. Želim potrčati do tog sjaja i modrine, ali tu se još ne može do obale. Jurimo dalje, napuštajući grad, sve dalje uz more. Odjednom vidimo jedno mjesto. Kapetan i ja se slažemo. Mašem nožem da stanu. Tu je dobro! Automobil se zaustavlja, ja otvaram vrata i skoro ispadam van. Automobil se odmah okreće i juri natrag. Postaje sve manji i manji...

Trčim i smijem se.Kapetan je iza mene, sporiji. Dok se spuštam niz strminu, padam. Dižem se i trčim prema moru. Onda trčim kroz njega i mašem kapetanu. Zapljuskuje mi noge do koljena i miluje me, prihvaća me, jer je došlo k meni isto kao

i ja k njemu. Sada smo sva trojica tu, ono, kapetan i ja! Odlazim natrag na šljunak, sjedam uz kapetana i gledamo more. Kapetan ga gleda nepomičan i smiješi se, premda plače. Golemo je i modro. I u meni je modro. I mirno, sada. Tako treba, tako, to je dobro ... dobro je ovdje, želim da ostanemo zauvijek... Kapetan i ja ćemo napraviti kućicu od dasaka pa ga svaki dan gledati, osjećati i čuti, pokraj nas... Tonči ima kućicu od dasaka, pa zašto ne bismo kapetan i ja?

Ponovno odlazim do mora i puštam da mi teče kroz prste. Bistro je, vidim do dna. Gledam sve te vijuge, ribe, lijepe, duge trave. U njemu se sve kreće, ništa ne stoji mirno, sve se mijenja. Puštam zvukove.

– Ušuti malo i dođi – zove me kapetan. – Sjedni. Sad ga naprosto gledajmo. Kad ga dugo, dugo gledaš, onda osjetiš što je ... samo osjetiš daleko i nejasno, ali modro, negdje u dubini. – Šuti, a onda naglo: – Ono je kao sudbina, podne nad njim je kao sudbina. Zato jer... Ah,ne razumiješ ti takve stvari! No mislim da negdje u dubini ipak to nekako osjećaš. Samo kad bih ti mogao... Pustimo to, naprosto ga gledajmo. Eh, ti si sretniji od mene, znaš. Da, da, sretniji si, stari moj! – Onda opet dugo šuti. Vidim bijele ptice nad valovima. Drukčije su od svih koje znam. Ustajem i šećem, a onda se vraćam kapetanu.

– Slušaj, Gabrijele – govori on – uskoro će doći ovamo. Onaj je par dosad vjerojatno već prijavio. Ti ćeš morati natrag s njima. Želio bih... – Glas mu se prekida. – Ti mnogo toga ne možeš shvatiti, ali ... bio si mi dobar prijatelj, jedan od najboljih koje sam imao. Ipak smo se uvijek dobro razumjeli. – Opet šuti. – Sjećaj me se ... sjećaj se našeg puta ... i njega, uvijek se sjećaj mora, boje, mirisa, slobodnog prostora... Svaki bi čovjek trebao imati slobode i prostora...

On skida cipele, pa ustaje. Ustajem i ja. Pruža mi ruku. Dugo je steže.

– Poslije tog prizora ... daha ... ja više ne bih mogao natrag onamo. Tako je bolje... Tijelo dubinama... Zbogom, Gabrijele! – Grli me, a onda ide prema moru. Gledam ga. Zalazi sve dublje, more ga prihvaća i kao da ga pozdravlja. Počinje plivati, dalje od obale. Okreće se i maše. Ja ne znam plivati. Kapetan pliva prema bijelim pticama, sve dalje i dalje u modrinu i sjaj. Postaje točka u velikoj, sjajnoj modrini, kao val, stijena ili ptica, pa nestaje u njoj i više ga ne vidim. On i ono su jedno... Počinjem plakati. Još ne tulim.

Netko me hvata za ruke i ramena. Glasovi dvoje ljudi u odorama razbijaju modrinu i sručuju se na mene, svaki s jedne strane. Otimam se, pa me jače stežu. Hoću da me puste, da bude tišina, da se more i ja gledamo neometani, da vidim kamo je otišao kapetan. Jedan mi uvrće ruku. Boli me, pa drugom rukom udaram oko sebe. Šljunak leti unaokolo. Udaram i izvijam se sve jače. Jedan u odori pada, ali se diže i vraća, nadolazeći kroz moje tuljenje koje nadjačava njihove povike i psovke. Treći trči prema nama. Svi padaju na mene i zarivaju me u šljunak. Reže me po licu, a ima ga i u ustima. Pljujem i koprcam se. Ne mogu mahati rukama, imam sve manje mjesta za pokrete. Ne vidim više modrinu, samo šljunak! Ali ponovno vidim more kad me okreću i počinju odvlačiti. Tijelo mi se još izvija, koliko može. Usta su mi širom otvorena i iz njih izlazi tuljenje, jako, bez prekida, koje se valjda čuje sve do oblaka. Ali duboko u meni nema tuljenja ni povika. Usred buke, koprcanja, glasova i psovki nešto u meni i dalje mirno gleda modru površinu i bijela krila nad njom, kao da je ptica koja mirno leti nad svime, pa se okreće moru i onom nepoznatom slobodnom prostoru kamo je otišao kapetan...

Knjiga

Čovjek ulazi u knjižaru.
Šarene police – sjajne
oranice duha.
No čovjek pita: »Imate li
Danteovu trilogiju,
Faulknera, Prousta, Rilkea, Trakla...?«
»Nema«, odgovara prodavačica i čovjek izlazi.

Mnogo je plodnih i značajnih pisaca,
sa šarenim knjižarama opusa,
autora poznatih po tome što su
»napisali više od toliko i toliko knjiga«,
pisali »romane, pjesme, eseje,
u kojima su izražavali...«
Mnogo je sjajnih, hvalevrijednih djela
u kojima su »veliki obnovitelji» ovoga ili onoga
težili »ocrtati svoje vrijeme«,
no ima li one jedine, čudesne, najdraže knjige,
začudnog zrcala našeg bića,
slavoluka pobjede
biti nad vremenom,
u koji urastamo, a naš ga duh
žedno i žarko traži?

Zato se i ne zadržavam
u tim velikim, dojmljivim opusima,
ne vraćam se u njih,
tražim djelo s prisnijim, prostranijim krajolikom,
a mudre police ostavljam nedirnute.

Čemu svake godine nov roman,
zbirka pjesama, duhovitih eseja,
kad knjiga daleko nadilazi naš život,
postupan, vijugav razvoj, stranputice, godine,
jezu praznine?
Mi posrćemo zemljom,
a knjiga zračnom linijom plovi
od precizne točke do cilja.

Čemu taj napor, izgaranje,
zadovoljstvo »uspješnog i zapaženog autora«?
Knjiga je ionako nešto
na kraju izrečeno,
najdublje proživljeno
uvijek nečim većim od nas samih,
začudnim, tajanstvenim,
bolno zahtjevnim i nekako
nama nepripadnim.
»Imate li...«, pita duh
(dijamant od stvarnosti, srca i čame,
biser u potonuloj školjci života),
a ako toga nema izlazi iz knjižare,
jer sve je drugo uzalud,
tek priprema i traženje,
a knjiga nije pokušaj,
nešto što »obećava«,
nego posljednja riječ bića
o onom što ga najdublje određuje,
gradi, pokreće, sačinjava
i široko, neuhvatljivo rasprostire
kroz svijet, doba
i slutnju vječnosti...

Začudo

Zalutao u bespuće gdje često
trne čak i osjetljivost
za nadu borova, ruža,
za drevno kraljevstvo ljetnih svitanja
i gdje mi je, u mlitavom ostanku
polako venuti,
možda do posljednje iskre
– tvojih blagih ruku –
koja jedina, začudno stvarna,
neugasiva treperi.

Ipak, stajati kraj tebe tako u mirisu mora,
ili u dubokoj šumi koračati
kroz prožetost tobom
i cilj livada zajedno nazrijeti kroz lišće,
ili te čekati na tmurnoj gradskoj stanici
i vidjeti – ipak! začudo! – nekakvu bitnost,
nekakav – da kažemo – smisao
kako mi, iznenada, nasmiješen prilazi...

Benedikta ZELIĆ-BUČAN

Nestajanje katolika u Trebinjsko-mrkanjskoj biskupiji

I. Historijski pregled[1]

Trebinjska (Trebinjsko-mrkanjska) biskupija proteže se danas jugoistočnom Hercegovinom, od istočne obale Neretve na zapadu do crnogorske granice na istoku, te od hrvatske državne granice, odnosno od dubrovačke biskupije na jugu do izlomljene crte od Neretve prema Magliću niže sastava Pive i Tare na sjeverozapadu. U prošlosti su toj biskupiji pripadali i zapadni krajevi današnje Crne Gore (stara Hercegovina i zapadna Boka), ali je na zapadu bila manja za nekadašnje područje stonske biskupije. O točnim granicama te biskupije u srednjem vijeku autori nisu suglasni, no pretpostavlja se da je pokrivala područje srednjovjekovne Travunje (Tribunije, Trebinja), po kojoj je i dobila ime.[2] Trebinjska biskupija spominje se prvi put u buli pape Benedikta VIII. 1022. god., a njezin prvi po imenu poznati biskup bio je Salvije (1276). Trebinjski biskupi stolovali su u benediktinskom samostanu u Polju (danas selo Čičevo, 5 km južno od Trebinja); stolna crkva bijaše posvećena sv. Petru. Uz biskupa postojao je i stolni kaptol. Pretpostavlja se da su i katedralu i biskupsku rezidenciju porušili Tatari, kad su sredinom XIII. st. (1242) harali tim krajevima.

Srednjovjekovna Tribunija, najstarije područje biskupije, pala je pod političku vlast srpskih Nemanjića krajem XII. st. i ostala pod njom do raspada Dušanova carstva; 1373. dolazi pod vlast bosanskog kralja Tvrtka, a nakon njega po njoj gospoduju osamostaljena bosanska gospoda iz roda Kosača. Po hercegu Stjepanu Vukčiću počinje se nazivati Hercegovinom. Vrijeme provedeno pod srpskom vlasti ispunjeno je pritiscima, pa i progonima katolika, od srpsko-pravoslavnih episkopa i kaluđera, jer od vremena sv. Save u toj dotad katoličkoj zemlji (kao i u susjednoj Duklji) počinju se podizati srpsko-pravoslavni manastiri. Pod pritiskom Nemanjića biskup Silvije 1253. god. bježi u Dubrovnik. Od dubrovačke vlade dobivaju trebinjski biskupi otočić Mrkanj za svoju rezidenciju, odakle vrlo rijetko posjećuju svoju biskupiju. Po tom otočiću počinju se nazivati i biskupima mrkanjskim, a od 1436. nalazimo taj naziv i u papinim bulama, a sačuvao se u nazivu ove biskupije do dana današnjega.

Tijekom XV. st. neki trebinjski biskupi ponovno stoluju na tlu svoje biskupije, u bivšem benediktinskom samostanu u Čičevu. No ubrzo dolazi do nove invazije s istoka. Poslije Bosne (1463) i Hercegovina pada u vlast Turske (1482), pak se sada ranijem srpsko-pravoslavnom pridružuje i tursko-islamski pritisak na tamošnje katolike. Biskupi ponovno bježe na dubrovačko područje. Nije pomogla ni izričita naredba pape Aleksandra VIII. 1663. god. da se moraju vratiti u svoju biskupiju. Naredba nije izvršena, jer tamo nisu imali kuće za stanovanje, pak i nadalje borave u Dubrovniku. Kada su im u dubrovačkom potresu 1667. god. porušene dvije kuće, po odluci Kongregacije za širenje vjere (Congregatio de propaganda fide – kraće samo: Propaganda) neko vrijeme borave u Ombli (Rijeci dubrovačkoj), potom u Slanom, a od 1684. god. ponovno u Dubrovniku. Sve do kraja XVIII. st. Sv. Stolica je na prijedlog

dubrovačkog senata redovito imenovala trebinjsko-mrkanjske biskupe – najčešće su to bili Dubrovčani – a 1839. god. povjerava dubrovačkom biskupu brigu za tada već sasvim malobrojne vjernike Trebinjske biskupije. Kad je nakon austrijske okupacije Bosne i Hercegovine uređena u tim pokrajinama redovita crkvena organizacija, Sv. Stolica daje 1890. god. trebinjsko-mrkanjsku biskupiju na upravu duvanjsko-mostarskom biskupu. To stanje u pogledu crkvene administracije traje do dana današnjega.

II. Naglo opadanje broja katolika

Iako je od vremena pada Tribunije pod srpsku političku vlast broj katolika počeo opadati, odsudno razdoblje u tom pogledu bilo je XVI. i prva polovica XVII. st. Prema nekim podacima iz 1606. god. bilo je tada u turskom dijelu biskupije još 15.000 katolika,[3] a prema statistici iz 1640. god. ima u tri velike župe (Žurovići, Gradac i Popovo) s 38 sela još samo 322 katoličke kuće s 2130 vjernika.[4] Postavlja se kao naravno pitanje što je moglo uzrokovati tako naglo opadanje katolika u trebinjskoj biskupiji. Mogla su tome biti dva uzroka: iseljavanje i otpad od vjere. Po mišljenju Krunoslava Draganovića prvi uzrok ne bi mogao doći u obzir, barem ne kao masovnija pojava; o tome, naime, nema podataka u poznatim dokumentima. Po svojem geografskom položaju trebinjski vjernici su mogli bježati samo u susjednu, katoličku Dubrovačku republiku. No dubrovačko je područje premalo za prihvat većeg broja izbjeglica. Osim toga i sam je Dubrovnik tada priznavao vrhovnu vlast Turske i teško da bi se usudio prihvatiti veći broj bjegunaca s turskog teritorija.[5] Preostaju kao najvjerojatniji uzrok otpadi i prelasci na drugu vjeru, srpsko pravoslavlje i islam. No o tome skoro da nema podataka u objavljenim dokumentima iz Trebinjske biskupije (Farlatti, Illyricum sacrum, VI, 297–318), a o tome šuti i trebinjski biskup Krizostom Antić u svojim relativno brojnim izvještajima Propagandi u Rim. Draganović tu Antićevu šutnju o shizmi tumači time što pretpostavlja da je kod Antića vladao opravdan strah od rimskih prigovora, kao i bojazni od većih poteškoća koje je imao u vezi s biskupskom rezidencijom.[6] Starija južnoslavenska historiografija tome pitanju nije posvećivala nikakvu pažnju. Neki srpski historici bilježili su slučajeve navodnih prijelaza s pravoslavlja na katolicizam, što su u stvari bili rijetki slučajevi vraćanja natrag u krilo Katoličke crkve, od koje su iz raznih razloga ranije bili otpali.[7] Ne našavši zadovoljavajući odgovor ni u objavljenim izvorima ni u literaturi, Krunoslav Draganović se sam dao na istraživanje tog pitanja u arhivskim dokumentima. Posebno je istražio dokumente sadržane u arhivu Propagande u Rimu, ali kako je Propaganda osnovana tek 1622. godine, kad je već velik broj katolika na Balkanu bio otpao od katoličke vjere i prešao na islam, ili još češće na pravoslavlje, to je u tom arhivu mogao naći podatke samo za XVII. st. i retrospektivno za vrijeme neposredno prije toga, dakle za drugu polovicu XVI. st. Rezultate svojih istraživanja za hrvatsko govorno područje objavio je u opsežnoj studiji.[8] U ovom članku poslužit ću se rezultatima tih njegovih istraživanja ukoliko se odnose na trebinjsku biskupiju.

U neobjavljenu životopisu sluge božjega P. Julija Mancinellija, DI (1537–1618), koji je oko 1580. god. bio teolog kod dubrovačkog nadbiskupa, ostalo nam je dragocjeno objašnjenje o uzrocima otpada trebinjskih katolika. Tu čitamo: »Latinski svećenici, ne mogavši trpjeti i robovanje Turcima i materijalnu oskudicu zbog po-

manjkanja prihoda, napustili su brigu za one duše, prepustivši ih primitivnim seoskim svećenicima koji su plugom i motikom pribavljali potreban živež za sebe i svoju obitelj. Zbog pomanjkanja latinskih svećenika, skoro sav onaj puk je prešao na istočni obred.«[9] Nadalje piše kako je onaj puk bio sasvim napušten, pak su mnogi umirali bez ispovijedi i drugih sakramenata, u nekim mjestima po četrdeset godina ljudi ne bi vidjeli svojeg svećenika, pak je bilo među brdima mnogo praznih i poluporušenih crkava. On kaže da se pravoslavni nalaze posvuda po turskoj zemlji, pa i u mjestima gdje su ranije bili katolici, zbog toga što su ih napustili njihovi latinski svećenici, koji nisu htjeli služiti bez prihoda.[10] Iz ovih zapisa u Mancinellijevu životopisu, Draganović zaključuje da je Trebinjska biskupija već u ono vrijeme, tj. u drugoj polovici XVI. st., izgubila najveći dio svojih vjernika.[11]

O stanju u prvoj polovici XVII. st. saznajemo ponešto iz pisama albanskih biskupa Andrijaševića i Medvedovića (Ursini); oba iz Popova u Hercegovini. Oni su pisali 1622. god. Propagandi u Rim, moleći da imenuje biskupa za staru biskupsku stolicu u Naroni (tzv. Stefansku crkvu), jer su oni jako žalosni zbog stanja katolika u gornjem Iliriku. Njihovo pismo se nije sačuvalo, ali o njegovu sadržaju saznajemo iz sažetka koji je učinio tajnik Propagande. Iz toga se može jasno zaključiti da su oni pisali o otpadima katolika, jer traže postavljanje biskupa u Neretvi »kako bi se sačuvali oni koji su još uvijek katolici«,[12] a koji su prema istom svjedočanstvu još uvijek relativno brojni budući da imaju 16 crkava. Ali postoji velika opasnost da budu zavedeni od šizmatika i Turaka, kao što se desilo mnogima u susjednim mjestima, koji su prešli na islam ili pravoslavlje.[13]

Propaganda je g. 1625. zaista postavila za biskupa u navodnu Stefansku crkvu (staru Naronu) samog Andrijaševića, koji je ostao na toj stolici nekoliko godina, vodeći neprestane sporove s biskupima makarskim i trebinjskim zbog granica, jer da je njegova biskupija zauzimala djelomično područje tih dviju biskupija.[14] No nas ovdje posebno zanimaju njegovi izvještaji Propagandi o otpadima katolika u njegovoj tadašnjoj biskupiji. Dne 16. studenog 1626. pisao je u Rim iz Gradca da je posjetio veći dio svoje biskupije, porušene i žalosne zbog dugotrajnog pomanjkanja vlastitih pastira.[15] Slijedeće 1627. godine, na 12. svibnja javlja da pomalo već ima uspjeha u radu među šizmaticima, koji su se odijelili od sv. Crkve.[16] Iste te godine javljao je biskup Andrijašević i o stanju katolika u pojedinim župama njegove biskupije. Tako je u Popovu, prije manje od 50 godina, bilo 360 katoličkih kuća koje su zbog pomanjkanja biskupa i svećenika prešle na pravoslavlje. Od 12 katoličkih crkava 7 su uzurpirali pravoslavni svećenici, ponajviše one kojih su vjernici prešli na pravoslavlje, a sve to, kako kaže Andrijašević, jer nije bilo katoličkog biskupa koji bi branio prava Crkve.[17] Na drugom kraju njegove biskupije, u Dubravama i Podveležju, našao je oko 250 katoličkih kuća, ali ti vjernici po 10–12 godina nisu vidjeli katoličkog svećenika, te su polazili na liturgiju kod šizmatika i tamo se vjenčavali, ali ipak nisu zaboravili svoju katoličku vjeru.[18] Nažalost nije naveo pobliže imena sela čije crkve su zaposjeli šizmatici u župi Popovo (7 od njih 12). Nešto detaljnije podatke daje za župe Čvaljina i Zavala. God. 1629. je pisao da se među tim župama nalazi pravoslavni manastir, pak su sve obitelji u blizini manastira, osim njih 8, postale šizmatičke.[19] Na sličan način je od Katoličke crkve otpalo 60 obitelji u župi Dračevo-Dubljani.[20] Andrijašević opisuje kako se to desilo. »Prije malo godina, budući da nijesu imali pastira koji bi ih branio, šizmatički metropolita ih je (dvije crkve) zauzeo i izuzevši 9 obitelji, svi su otpali«. U

tim katolicima otetim crkvama šizmatički metropolit je dao izbaciti kosti pokojnika i porušiti katoličke oltare, na veliku žalost vjernika, koji su se htjeli vratiti u krilo Katoličke crkve, pod uvjetom da im biskup pošalje jednog svećenika. Kako on nije mogao ispuniti taj zahtjev, ostali su šizmatici da dana današnjega.[21] U jednom pismu Propagandi iz 1629. godine sam puk mjesta Neretve, Popova i Gradca tvrdi da ih je »velika većina prešla na pravoslavlje ili islam, jer nijesu imali vlastitog biskupa, pa čak ni drugih svećenika osim popova toliko neukih da nijesu znali ni misu reći«.[22]

Kongregacija za širenje vjere u Rimu shvaćala je ozbiljno ta izvješća. Zato je i naložila trebinjskom biskupu Krizostomu da on i njegovi nasljednici moraju češće posjećivati ona mjesta pod prijetnjom Božjeg suda i sv. Oca, »jer su mnogi katolici prešli u nevjernike ili šizmatike zbog pomanjkanja svojih biskupa ili nebrige administratora koje je određivala sv. Stolica«.[23]

O otpadu katolika iz bliže okolice biskupskog sjedišta Trebinja postoji jedno svjedočanstvo misionara dominikanca oca Josipa Marije Buonaldija. Taj rođeni Zadranin bio je neko vrijeme profesor teologije kod sv. Marije della Minerva u Rimu, te je nakon kratkotrajna misionarenja u Hercegovini postao barskim nadbiskupom. Kad je 1644. godine došao u tursku okolicu Dubrovnika, bila je već sasvim pravoslavna, izuzev sedam malih sela; kasnije je većina vjernika i u tim selima prešla na pravoslavlje tako da se mali broj katolika zadržao još samo u dva od tih sedam sela (u Kaluđerovićima i Grepcima).[24] Na 26. VII. 1644. pisao je Buonaldi iz Zurovića (naselja u brdima iznad Rijeke dubrovačke, B. Z.) slijedeće: »Ja fra Josip Marija Buonaldi iz Zadra, dominikanac, misionar poslan od EE.VV. u Tursku, u biskupiju mrkanjsko-trebinjsku, našao sam ovaj puk željan Božje riječi. Udarili su u plač kada su me vidjeli i čuli, jer su mnogo vremena bili bez svećenika, bez svetih sakramenata i duhovne pomoći. Mnogi od njih su zbog pomanjkanja svećenika prešli na grčki obred, a drugi su se poturčili, a mnogi su umrli bez presvetih sakramenata.«[25] U jednom drugom pismu javlja isti taj misionar o otpadima u novije vrijeme na području Zurovića. Tu je, u kratko vrijeme, 15 katoličkih obitelji prešlo na istočni obred, a dvije na islam. U istom pismu javlja Buonaldi da su se neki pravoslavci obećali vratiti u Katoličku crkvu kojoj su pripadali njihovi stari, ali su zbog pomanjkanja svećenika prešli u pravoslavlje, koje ima dovoljno svećenika.[26] I u župi Popovo s 15 katoličkih sela i oko 1000 sposobnih za ispovijed i pričest, ljudi često prelaze na pravoslavlje, rjeđe na islam. Ima sela, piše Buonaldi, u kojima nitko, pa ni starci od 90 godina, nisu primili sv. potvrdu, što samo po sebi svjedoči o tome da su biskupi vrlo, vrlo rijetko posjećivali svoju biskupiju. Od Buonaldija saznajemo i o njegovim uspjesima da neke ipak vrati u krilo Katoličke crkve. Tako je u Zurovićima jedan dio vjernika do njegova dolaska ostao uza sve teškoće vjeran Katoličkoj crkvi, a drugi su pali u shizmu, ali je misionaru uspjelo 21 obitelj sa 130 duša od tih šizmatika vratiti u Katoličku crkvu.[27] Uz ovaj podatak Draganović napominje da se ni jedna od ovih povraćenih obitelji kojih se imena nalaze na popisu, danas više ne nalaze među katolicima, ali su zato mnoge od njih među pravoslavnima.[28] O uspješnom Buonaldijevu misionarskom djelovanju svjedoči i jedno pismo kapetana u pograničnom dubrovačkom selu Bosanka. Tu stoji da su mnogi šizmatici, potreseni Buonaldijevim propovijedanjem, obećali vratiti se u Katoličku crkvu, koju su ostavili njihovi predi zbog pomanjkanja katoličkih svećenika.[29]

Svi ovdje izneseni slučajevi odnose se na sela ili grupe sela na samoj granici biskupije. Sudeći prema slici koja se dobiva iz tih svjedočanstava, Draganović pretpostavlja da se sličan proces događao i u unutrašnjosti biskupije, ali ranije, možda već u XV. st. U arhivu Propagande, koja je osnovana tek 1622. god., a gdje je on istraživao, takvih dokumenata za ranije razdoblje, naravno, nema. Trebat će stoga tražiti druge izvore i na drugom mjestu. Za barem približnu sliku o procesu otpada katolika i njihov prelazak u srpsku pravoslavnu crkvu mogu poslužiti i rezultati istraživanja u drugim disciplinama, kao što su etnologija, lingvistika i sl.

Kao polazni datum za početak velikih masovnih otpada može se sa sigurnošću uzeti XVI. st., posebno njegova druga polovica. Naime, upravo u tom stoljeću počelo se s osnivanjem većeg broja srpskih pravoslavnih manastira u Hercegovini, ili barem u to vrijeme padaju prvi njihovi spomeni. Tako je manastir Tvrdoš osnovan 1509. god., Zavala se prvi put spominje 1514. god., Žitomislić je osnovan 1563. godine.[30] U tom stoljeću, točnije 1563. god. obnovljena je srpska patrijaršija u Peći, koje granice na zapadu i sjeveru su se širile sukladno sa širenjem turske političke vlasti, pak je neko vrijeme na zapadu sezala do Kupe, a na sjeveru do Slovačke. Od osnivanja pećke patrijaršije, koja je uživala zaštitu turskih vlasti, počinju proganjanja katolika od strane pravoslavne hijerarhije u svim hrvatskim zemljama pod turskom vlasti bivati sve češća i sve žešća.

III. Zaključak

Zaključujući ovo poglavlje svoje rasprave, poglavlje o otpadima i prelascima na pravoslavlje u trebinjskoj biskupiji, Draganović sabire uzroke, koji su po njegovu mišljenju, stvorenu na osnovu sakupljenih podataka, bili uzrok te pojave. To bi bili:

- neodržavanje biskupskog sjedišta na tlu biskupije i vrlo rijetke pastoralne vizitacije biskupa;
- veliko siromaštvo svećenika koji su pripadali većinom svjetovnom kleru. Zbog tog siromaštva događalo se da je u kritičnim vremenima dolazilo do izbjeglištva, ili uopće nestanka svećenika;
- djelatnost pravoslavnih monaha, koji su bili dobro organizirani i vršili velik pritisak na katolike u smislu otpada;
- vrlo česti mješoviti brakovi;
- velika neukost kod seoskih svećenika;
- veliko siromaštvo puka, koji nije mogao uzdržavati svoje svećenike, o čemu svjedoči biskup Andrijašević, kao i dubrovački biskup Bernardin koji je 1640. godine pisao da hercegovački svećenici umiru od gladi;[31]
- puk ove biskupije, iako pobožan i odan svojoj Crkvi, bio je neuk u religioznim stvarima, pak je njegova veza s rimskom Crkvom zbog svega gore navedena pomalo slabila, i on je bez svoje krivnje otišao u shizmu.[32]

Ja bih sa svoje strane tim uzrocima dodala kao jedan od najbitnijih pomanjkanje franjevačkih samostana na području ove biskupije. Naime, svi Draganovićevi navedeni razlozi – izuzev pomanjkanja svećenika i biskupa – vrijedili su i u Bosni. No tamo ih je i nakon rušenja mnogih samostana pod turskom vlasti ostalo još dovoljno da makar i u otežanim uvjetima i uz progone obavljaju redovitu pastoralnu službu. Prema izvještaju iz 1623. god. (vrijeme masovnih otpada u jugoistočnoj Hercegovini), bilo je

na području bosanskog dijela provincije Bosne srebrene još 10 samostana (Rama, Kreševo, Fojnica, Visoko, Sutjeska, Olovo, Srebrenica, Tuzla, Donja Solina, Modriča) s oko 40 župa i velikim brojem svećenika.[33] Kad se uzme u obzir da su franjevci imali posebnu dozvolu od sultana za dušobrižnički rad, da su župe bile i materijalno vezane za samostane, te da su apostolski vikari koji su vršili službu biskupa također stolovali u jednom od tri stara samostana i bili birani iz redova franjevaca, postaje očitim koliko je otežavajuća okolnost za trebinjsku biskupiju bila činjenica što tamo, ni prije ni za vrijeme Turaka, nije postojao ni jedan franjevački samostan, kako bi redovnici u teškim vremenima progona ostali uz svoje vjernike i sačuvali ih od otpada.

A tako se masovni otpad od Katoličke crkve u trebinjskoj biskupiji događao, nažalost, u neposrednom susjedstvu isključivo katoličke Dubrovačke republike, po čijem zakonu nevjernici i inovjerci nisu smjeli ni prenoćiti na gradskom području. Možda je opravdan prijekor Krunoslava Draganovića da otpad od Katoličke crkve na tlu trebinjske biskupije ne bi bio tako masovan da je katolička Dubrovačka republika u kritičnim vremenima poslala nekoliko misionara.[34] Taj otpad nije samo gubitak za Katoličku crkvu. Gubitak je to i za hrvatski narod, jer se tijekom druge polovice XIX. st. proces buđenja nacionalne svijesti odvijao po kriterijima crkvene pripadnosti, pak su nekadašnji etnički Hrvati i katolici, a tada već pravoslavci, automatski uključeni u srpski nacionalni korpus.

Bilješke

1. Ovaj historijski pregled izradila sam služeći se prvenstveno knjigama: *A. Ivandija - J. Buturac,* Povijest Katoličke crkve među Hrvatima, Zagreb 1973., str. 107, 150, 337; *K. Jurišić,* Katolička crkva na biokovsko-neretvanskom području, Zagreb 1972., s. 79-82.
2. Tlocrt trebinjske biskupije u XIV. st. vidi u nav. knjizi Ivandija-Buturac, s. 112-113, a za suvremene granice na str. 288-289.
3. Ivandija-Buturac, nav. dj. str. 337.
4. K. Jurišić, nav. dj. str. 80.
5. *K. Draganović,* Die Massenübertritte von Katholiken zur »Orthodoxie« im kroatischen Sprachgebiet zur Zeit der Türkenherrschaft, Orientalia christiana periodica, III, Roma 1937, str. 204-205.
6. Isto, str. 205.
7. Isto, str. 186-188.
8. Navedeno u bilj. 5. (Iako je studija nedavno objavljena i u hrvatskom prijevodu (Mostar 1991.) u ovom se tekstu služim izvornim njemačkim izdanjem, jer ga imam pri ruci.
9. K. Draganović, nav. dj. str. 205.
10. Isto, str. 206.
11. Na istom mj.
12. Na istom mj.
13. Isto, str. 207.
14. K. Jurišić, nav dj. str. 46. Pobliže o tzv. Stefanskoj crkvi vidi *K. Draganović,* Tobožnja Stjepanska biskupija, Croatia sacra, IV, br. 7, Zagreb 1934.
15. K. Draganović, Die Massenübertritte..., str. 207.
16. Na istom mj.
17. Isto, str. 208.
18. Na istom mj.
19. Na istom mj.
20. Na istom mj.
21. Isto, str. 208-209.
22. Isto, str. 209.
23. Na istom mj.

24. Isto, str. 209-210.
25. Isto, str. 210.
26. Na istom mj.
27. Na istom mj.
28. Na istom mj.
29. Isto, str. 211. Ovdje Draganović upozorava na članak »Zadnji katolici u okolici Trebinja«, Napredak, Sarajevo 1936. s. 159-166.
30. Isto, str. 212.
31. Isto, str. 214.
32. Isto, str. 213-214.
33. Ivandija-Buturac, nav. dj. str. 162.
34. K. Draganović, Die Massenübertritte..., str. 202.

Malkica DUGEČ

Zazivanje dobre vile hrvatske

S koliko krvavih košuljica
Obdarit će te vilenjaci?
Koliko će ti zlih proroka
Sudbinu crnu proricati?
Koliko će ti dobrih vila
Vilinskim glasom zapjevati?
Koliko će te vitezova
Uskrisiti iz mučnih snova?
Koliko zipki,
Koliko tama
Progutat još će
Crna jama?
S kolko crnih opravica
Zaprijetit još će jato ptica?
Zlogukih ptica-grabljivica?
Koliko krvi,
Koliko suza
Niz obraz tvoj će još poteći?
I hoće l ikad
Dobra vila
Tebi reći
Glasom od sreće
I od milja
Da si svo blago ovog svijeta,
Da si i bol,
I suza sveta,
Da si i prkos,
Da si ZBILJA?

Tijelovo 1992.

Sunja pod kišom VRB zrnja
pod okriljem mraka napadaj na Skradin
granate zasipaju Vinkovce
u Lepurima su istrijebili Hrvate
bjegunci iz Bosne stižu u Županju
plave kacige kúsaju janjetinu s četničkoga ražnja
fratri računaju na kršćansko uvjerenje Butrosa Ghalija
razvlašćeni trumbetaju kako za njih nema demokracije
vatreni orkan ne prestaje razarati Sarajevo
Mostarci preplavili ulice svoga razorenoga grada
svijet nas nije ni slušao ni čuo
bilo je to Tijelovo godine po Kristu
tisuću devetsto devedeset
druge
Sjećamo se prohujala vremena kad smo na tijelovske
blagdane
u povorkama obilazili polja okićeni vijencima
pjesmama i popijevkama hvaleći Spasitelja
u sjenicama od zeleni i cvijeća
molitvama smo se dizali k Bogu
a Bog se spuštao k nama
svećenik je vodom škropio i tamjanom kadio
pšenična polja i vinograde
da plode i rode za pričesni kruh i vino
i kruh naš svagdašnji
puni ushita ljubavi i zahvalnosti pjevali smo himne
Onom koji je živi i životvorni kruh
Onom što život daje i poništava smrt duše
zazivali smo Boga našega pomagača
nahrani nas najboljom pšenicom nahrani medom iz špilja
Njemu koji otvara svoju ruku i napunja blagoslovom
sve što živi
klicao je aleluja srdaca naših skladan glas
prinosili smo Mu dare zemlje
za dar neba u žrtvi spasonosnoj
Bila su nekada Tijelova
kad tminu je prognao sunčev sjaj
kao bezbrižni putnici na zemaljskoj smo cesti
sjedili s Bogom

Tijelovo tisućudevetstodevedesetidruge
umjesto procesija nepregledne povorke bjegunaca
mrtva djeca u ruševinama kuća
četničke krmače padaju s neba
sprženo lišće se crni na izgorjelim stablima
Jedno Spasovo nas je preskočilo a drugo je još daleko
Gospodine tko će ga dočekati
Gospodine tko će opstati

Milena MIŠLOV

Lijepa moja u srcu te nosim

Volim tvoje more plavo
i brodove što ih ono nosi,
obalu i kamen goli
što vjekovima tu prkosi.

Brda, polja i planine,
svaki bor i svaku jelu.
Cvrkut ptica što se čuje,
nebo što nas čuva.
Dim dimnjaka brojim, volim,
Domovino!

Tvoje ljude, blage, drage,
ponosna i vedra čela.
Djecu tvoju razigranu,
djedove i naše bake –
knjige žive, nasmijane.

Starice lijepa, u srcu te nosim,
želim da te pazim,
da si blizu
da te mazim.

Sretna da živiš,
ljepotice moja,
a ja još dugo po tebi da gazim,
da te volim,
vječno da te mazim.

Selo veselo

Mačke su dolazile uvijek na istu hrpu pijeska. Tu su kopale rupe u koje bi se, nakon pola sata njuškanja, posrale a zatim bi dobro zatrpale svoj izmet.

Djeca su se voljela igrati u pijesku i često su nakon takvih igara dolazila kući s rukama i hlačama prljavim od mačjih govana. Tada bi se majke razljutile i tukle svoju djecu »zbog toga što imaju posla sa zločestim mica-macama«. Klinci su voljeli mačke, usprkos činjenici da su zbog fizioloških potreba umiljatih životinja dobijali batine. Mačke su uskoro sve rjeđe dolazile na onu hrpu pijeska, jer kad bi ih vidjele, mame su ih gađale kamenjem, kako bi sačuvale čistoću svoje djece koju baš i nije bilo jeftino održavati.

Ljudi su u mnogočemu bili poput mačaka. Moji susjedi su kopali ogromne rupe u zemlji, da bi u njih mogli srati, jer u selu nije bilo kanalizacije i svatko se »snalazio« na vlastiti način. Danas su moji susjedi iskopali novu rupu u zemlji (ona prva je već bila »puna«) i sklepavši od dasaka jedinstvenu građevinu, zamijenili su stari, već natruli zahod novim, vrhunskim dometom arhitekture.Gledao sam ih kako u redu stoje ispred WC-a, i naizmjenično ulaze unutra na »svečanu« probu. Prvi: otac Pajo – debeli dvometraš, vozač traktora u poljoprivrednoj zadruzi, jedan od najomiljenijih pijanaca u okolici, majka Dana – obučena u plavu trenirku, s prevelikim čizmama na nogama, kći Mara – u »pink« minici, crnim čizmama i s majicom na kojoj se smijao veliki, žuti krug – tzv. »Smajlić«. Mara je bila prilično debela, »na Paju«, ali iako uvijek loše raspoložena, tupog, muževnog lica, bila je divlje seksipilna – posebno kada je nosila onu svoju ružičastu haljinicu i čizmetine zamazane blatom. Bio je tu i sin Bora – visok skoro kao otac, očiju skrivenih ispod nečeg što se zvalo kosa, s neizbježnom cigaretom u uglu usana, ali nekako premršav. Bora je volio ići subotom na zabavu u obližnje selo i opijati se do besvijesti. Vraćao se kući u sitne noćne sate i lupao šakom po vratima, zahtijevajući da mu majka »otključa«. Često je pijan stajao na pragu i mokrio ili povraćao na stepenice ispod sebe, jer nije imao snage otići u WC. Dana je često morala prati kameno stepenište ispred ulaza u kuću. To ju je jako ljutilo, ali »što se tu može«. Ništa!

Moj otac se svakodnevno prepirao sa susjedom Danom, zbog toga što mu je ona »potkopavala« garažu. Naime, Dana je iskopala kanal za protok vode, govana ... na samoj »međi«, granici između dva posjeda, u neposrednoj blizini temelja garaže, koja se počela opasno naginjati i pucati na sredini stropa, što je jako zabrinjavalo moga oca, koji se bojao da se cijelo zdanje ne sruši na njegov novi automobil. Otac je svim silama pokušavao uvjeriti susjedu Danu da to više ne čini, ali kada mu to nije uspjelo, obratio se »gazdi« – susjedu Paji. Međutim ispostavilo se da je s Pajom nemoguće razgovarati jer je uvijek bio pijan. Otac je pribjegao drugoj taktici – ustao je rano ujutro, u 6 i 30, nadajući se da će tada, prilikom odlaska na posao, zateći Paju u trijeznom stanju. U tome je i uspio, ali na sve njegove prijetnje sudom i novčanom kaznom, Pajo je hladnokrvno odgovarao: »A šta mene briga s tvojom garažom!« Tata

se gušio od bijesa i uskoro je obustavio bezuspješne pregovore sa susjedom. Sve je češće parkirao svoj automobil izvan garaže.

Cijelo selo živjelo je u očekivanju trenutka kad će se srušiti garaža mog oca, koji nije imao hrabrosti da se obrati »svijetlome sudu« za pomoć. Tada sam shvatio značenje rečenice jednog lokalnog mudraca: »Ugušit će nas vlastita govna«.

Čovjek je zaista bio u pravu, jer nakon višegodišnjih »samodoprinosa«, jedine promjene koje su se događale u našem selu bile su da predsjednik mjesne zajednice gradi još jednu kuću, ovaj put »za sinove«, kao i »nepobitni« dokazi da nije skupljeno dovoljno novaca za instaliranje podzemnih cijevi, koje bi »nečistoću uputile pravim tijekom«.

Najgore je bilo ljeti. Smrdjelo je kao nikad. Traktori koji su vukli crvene cisterne s natpisom »Creina«, rijetko su dolazili u naše selo. Pražnjenje septičkih jama postalo je preskupo, pa su se seljani odlučili sami pobrinuti za »ispumpavanje« govana, koja su u spletu otvorenih graba, opkoljavala cijelo selo. Pomislio sam da bi ova već uobičajena situacija manje zaudarala, kada bi ljudi prestali srati.

Mladen HANZLOVSKY

Žuti karton

Jučer sam pao u nesvijest.
To mi je Glavni sudac,
čija zviždaljka tako nepredviđeno zviždi,
pokazao žuti karton.
I opomenuo bez riječi:
još jednom, čovječe, i
ti izlaziš iz igre.
Dosta si davao golove, a bogme i primao.
Ima i drugih za igru!
A možda sam negdje i pogriješio!
(Svoje grijehe najteže uočavamo)
Uostalom, zar i samo trajanje u toj igri
(pod nadzorom Glavnog suca)
nije uvijek izgledno
da igri bude jednom kraj.

Balada o dječacima s trešnje...

Prekinuli slatki sanak,
poranili bosonogi trešnje brati
njih sedmoro – Muslimani i Hrvati.

Srpanj...
Biglišu slavuji...
Sarajevo u vatrenom krugu!

S obližnjeg brda
granata zahuji,
krv poprska grane,
pokosi jarane...

Svi umriješe namah!
Sasječeni leže,
sjedinjeni,
strti...

Jedan zamah
kose smrti,
trzaj jedan
uze sedam
čistih duša...

Krvavi sabah!
Mjesto sunca
dim baruta,
vonj sumpora,
teška tmuša.

Josip BUTURAC

Sjećanje na nadb. kard. A. Stepinca

Na početku srpnja 1939. započeo sam svoju službu u Nadbiskupskoj kancelariji u Zagrebu: vršio sam poslove registrature i uređivao Nadb. arhiv. Nadbiskup mi je ponudio stan i hranu u Nadbiskupskom dvoru. To bi značilo biti *homo aulicus,* a ja sam to zbog raznih svojih razloga otklonio i radije prihvatio službu suurednika *Katoličkog lista* s pravom na stan i hranu u Nadb. sjemeništu. U pet slijedećih godina vrlo sam se često susretao s nadb. Stepincem, dosta sam toga vidio i čuo, pobliže upoznao toga našega čestitog prelata. Namjera mi je da u ovo malo redaka upotpunim znanje o nadb. Stepincu i popravim neke netočne glasine.

Dugo se vremena isticalo i čak predbacivalo, da je Alojzije Stepinac bio solunski dobrovoljac tj. da je sudjelovao u ratu na solunskoj fronti. Istina je, da se vratio iz talijanskog zarobljeništva preko Soluna nakon završenoga rata, jer povratak nije bio moguć preko Trsta, koji su Talijani okupirali.

Zašto je nadb. Antun Bauer predlagao mladog svećenika A. Stepinca za svog nasljednika? Vrlo je vjerojatno, da je tu odlučivala rodbinska veza Alojzija sa stricem Matijom Stepincem, koji se kao svećenik isticao pobožnošću, znanjem i radinošću, pa i hrvatskim rodoljubljem. Matija je bio duhovnik u Bogosl. sjemeništu i odgojio je više naraštaja vrlo čestitih svećenika, koji su u razdoblju 1900–1914. stvorili pravu duhovnu renesansu Zagrebačke nadbiskupije. Biskup J. Lang, nasljednik M. Stepinca u Bogosl. sjemeništu, opisao je u posebnoj knjizi njegov uzoran život i djelovanje, koji su završili u uršulinskom samostanu u Varaždinu.

Postoje pričice o tome kako je kralj Aleksandar u Beogradu pristao da A. Stepinac bude imenovan za nadbiskupa i kako je to opozvao, a što je prava istina, ne zna se. O tome nisam nikada razgovarao s nadb. A. Stepincem. Istina je i to, da je on znao šutjeti o nekim svojim doživljajima, i da ga se uza svu svoju povezanost s njime, nismo usudili pitati o stvarima o kojima on nije želio razgovarati. Čini se da je za kralja Aleksandra bilo važno samo da mladi A. Stepinac nije pokazivao nikakvo za- nimanje za stranačko-politički život.

Alojzije 1934., s 36 g. života, postaje nadbiskup koadjutor. S četiri godine svećeničke službe, izuzetan je slučaj u povijesti Katoličke crkve. To imenovanje dočekali su s oduševljenjem mladi svećenici i vjernici u Katoličkoj akciji. Sa svih strana dolaze čestitke, dobre želje i nade. U razgovoru s mladim crkvenim prelatom osjećalo se kako iz njega struji nešto što oduševljava i potiče na požrtvovan rad za Božju slavu, Crkvu i domovinu. No ima i onih, koji nemaju povjerenja u mladog neiskusnog crkvenog prelata. Tu su i kritizeri, koji i inače prigovaraju svemu i svakome. Teško je to doživjeti i trpjeti. No nadbiskup Alojzije ide hrabro preko svih teškoća za uzvišenim ciljevima, a to su: Božja slava i spas duša.

Želi obnoviti redovnike pavline, predlaže dvojici svojih dobrih suradnika, da porade na tome. Za vrijeme rata u M. Bistricu došli su pavlini iz Poljske, ali taj pokušaj

nije uspio. Nadbiskup A. Stepinac želi pozvati revne nizozemske misionare u Hrvatsku, kako bi je duhovno obnovili, ali to je spriječila ratna okupacija Nizozemske.

Velika je potreba osnivanja novih župa u Zagrebu. Nadbiskupska je nadarbina u dugovima, pa nadb. Stepinac moli pomoć od imućnih crkvenih nadarbina, ali se one slabo odazivaju. Ipak, uz mnogo teškoća, župe se pomalo otvaraju, a crkve grade.

Prije rata, od 1934. do 1941., nadb. A. Stepinac često propovijeda u Zagrebu i širom prostrane Zagrebačke nadbiskupije. Poput starozavjetnih proroka brani Božju čast, prava Crkve i hrvatskog naroda protiv slobodnih zidara, komunista i političkih moćnika. Ti su moćnici četnici, pravi gospodari nad dinastijom, vojskom, pravoslavnom Crkvom, framazunima, oni zapravo stoje iza svih napadaja u tisku protiv nadb. Stepinca. Smeta im njegovo hrvatsko rodoljublje. On je javno i hrabro opomenuo princa Pavla zbog nepravdi koje se čine Katoličkoj crkvi i Hrvatima. Tu su opomenu i prijatelji i protivnici shvatili kao netaktičnost i uvredu.

Mnogo žalosti doživio je nadb. A. Stepinac zbog nepotrebnih sporova i svađa oko uređenja Katoličke akcije u Hrvatskoj. Protiv njegovih odredbi pisao je sarajevski *Katolički tjednik.* U Rimu, pred desetak svećenika, zamolio sam sarajevskog nadbiskupa Ivana Šarića, neka takvo pisanje zabrani.

Jednoga dana reče mi nadb. A. Stepinac: »Oče Jozo, budi mi prijatelj, jer ja prijatelja nemam.« Znao sam to pa sam odgovorio: »Prihvaćam prijateljstvo kao dužnost: braniti od protivnikâ i kao pravo: vršiti bratsku opomenu.« Uostalom, bio sam počasni prisjednik Nadb. duh. stola. Bila je prilika i potreba nadbiskupa braniti od nepravednih optužbi, ali i opominjati.

1938. izradio sam nacrt na tiskanje karte Zagrebačke nadbiskupije, koja se karta posvećuje dru Alojziju Stepincu. On je predložio Konzistoriju tiskanje karte, ali njegov je prijedlog odbijen. Karta je ipak objavljena na osobni trošak nadb. A. Stepinca. Pohvaljena je od stručnjaka, ali je većina kanonika i 137 župa nisu htjeli nabaviti. Ja sam se odrekao honorara, cijena je bila niska, ali ipak...

Kad sam jednom otpremao poštu u Nadb. kancelariji, naišao sam na dopis, kojim nadb. A. Stepinac opominje umirovljenog svećenika zbog neplaćena poreza. Upozorio sam nadbiskupa, da se porez odnosi na župnika nasljednika, pa je prema tome opomena nepravedna s gledišta kršćanskog morala i krivičnog zakonika. Nato je nadbiskup svoj spis poderao i uzdahnuo: »Oče Jozo, kako li se nadbiskup osjeća, kad svoj dekret dere!« Rekao sam mu: »Bolje i to, negoli da vam starac svećenik dođe plačući žaliti se na nepravdu, koju mu čini njegov Ordinarij.«

To je bila moja bratska opomena. Bilo ih je i više, ali nisu sve prihvaćane, kao ni savjeti raznih savjetnika. Nadb. A. Stepinac imao je svoj razum i volju, pa je prihvaćao samo ono što je upoznao kao pravo i pravedno. Kod njega sam posve uspijevao samo u poslovima moje arhivske službe. Ipak sam osjećao, kako i privrženost i animozitet nekih osoba prema nadbiskupu prelazi polako i na mene.

U doba rata 1941–1945. nadb. A. Stepinac u svojim propovijedima oštro je korio tadašnje vlastodršce zbog progona pravoslavnih Srba, Židova i Roma. Zbog toga ukora hrvatske ustaške novine prijetile su nadb. A. Stepincu. U to vrijeme *Katolički list* imao je mnogo neprilika zbog objavljivanja nadbiskupovih propovijedi. On me je ovlastio, da brišem iz njegovih propovijedi ona mjesta, koja bi bila izazov za ustaše i Nijemce. Ja sam to činio, pa su mi dr. S. Bakšić i prebendar P. Jesih predbacivali, da

falsificiram nadbiskupove propovijedi. Odgovorio sam, da čuvam glavu nadbiskupovu i svoju. Nisu to htjeli shvatiti.

1943. ustaška je cenzura ne samo spriječila izlaženje u *Katol. listu* člančića o »naturalizaciji«, shvaćajući to kao osudu progona koje čine talijanski vojnici u Hrvatskoj, nego je i Ivo Bogdan tražio za mene najstrožu kaznu kod Pavelića i Artukovića. Međutim je nadb. Stepinac posredovao kod Andrije Artukovića, koji je odbio tužbu ustaše Ive Bogdana. (Vidi o tome »Marulić« 2/1992 str. 226).

Istina, neki su katolički djelatnici (D. Žanko, I. Oršanić) prihvatili službe u NDH, ali tvrdnje o klerofašizmu u NDH nepravedne su. To dokazuje i primjer zagrebačkog kanonika dra Pavla Lončara, koji je osuđen na robiju u Lepoglavi.

Vjerski prijelazi (»prekrštavanje«) politička su zabluda pravaša koji tvrde, da u Hrvatskoj žive »pravoslavni Hrvati«. Katolička crkva ne potiče vjerske prijelaze, nego samo daje formalne potvrde o tobožnjem vjerskom prijelazu onima, koji takve potvrde traže radi zaštite od političkog progona. Nije lako suditi o takvoj praksi.

Tijekom rata Viktor Novak, bivši klerik, framazun, jugoslaven, šalje svog agenta iz Beograda u Zagreb, da mu pribavi *Katolički list* za buduću knjigu *Magnum crimen.* U toj knjizi spominje kako se u Zagrebu čuje da nadb. Stepinac ne pozna teologiju. (Od koga?) No sigurno je da nadb. Stepinac ne samo da pozna teologiju, nego zna razgovarati s diplomatima, s učenima i siromasima. Svaki dan prima na razgovor 10 do 20 osoba koje mole intervenciju za progonjene, predlažu korisne pothvate, upozoravaju na pogibli. Za svakoga nadbiskup ima riječ utjehe i ohrabrenja. Za 50 prognanih svećenika osniva Svećeničku menzu u sklopu Karitasa, u Vlaškoj ul. 36. Ondje je skladište tekstilne robe za prognanu pravoslavnu djecu. Nadbiskup je spreman ustupiti dio palače »Vatikan« (Vlaška ul.) za Svećenički mirovni dom. Zbog prevelikih troškova za Dječačko sjemenište na Šalati, planira se izgradnja novoga sjemeništa na Ribnjaku, kome bi se pridružila zgrada Nadb. konvikta, u Vlaškoj 38.

O teškim ratnim prilikama nadb. Stepinac izvješćuje Sv. stolicu pa i jugoslavensku Vladu u Londonu, okrivljujući za zločine podjednako ustaše, komuniste partizane i četnike. Njegova su pisma toj Vladi objavljena u časopisu *Radovi*, koji je zbog toga cenzura zaplijenila.

Kad je rat svršio i papin izaslanik došao u Beograd, u prvi se mah činilo da će Katolička crkva biti pošteđena progona. Štoviše, Josip Broz Tito razgovarao je u Zagrebu s predstavnicima Crkve i rekao da poštuje njihovo vjersko uvjerenje pa i vezu sa Sv. stolicom. Na njihovu molbu nadb. Stepinac pušten je iz svoga prvoga kratkog zatvora.

Poslije toga razgovarao sam cijeli sat s nadb. A. Stepincem u Nadb. parku, ispod sjevernog zida nadbiskupskog dvora. Tom zgodom nadbiskup mi je priznao, kako su mu u zatvoru predbacivali neku službenu crkvenu tajnu, za koju je samo jedan svećenik znao i – odao je. Pitali su ga ondje, tko je odgovoran za pisanje katoličkog tiska. Nadb. Stepinac priznao je svoju odgovornost, iako su katolički publicisti pisali po svojoj volji, bez bilo kakvog uplitanja crkvenih prelata. Rekao mi je: »Oče Jozo, pisao si, što si htio bez moje direktive, a ja sam preuzeo odgovornost, da tebi olakšam možebitno suđenje.« Nitko me od komunističkih vlasti nije zvao na odgovornost zbog članaka u *Katol. listu*, iako su me zbog njih prof. Kniewald i Rittig zvali koljačem. Nadb. Stepinac jedino me je na zahtjev opata Marconea upozorio da više ne pišem protiv talijanske vojske u Hrvatskoj, iako je istina što sam o njoj napisao: da je progonila Hrvate.

U tom važnom razgovoru s nadb. Stepincem nisam mogao doznati da bi itko ikad tražio od njega prekid sa Sv. stolicom. Nakon spomenutog razgovora s predstavnicima Crkve i izjave Broza Tita nije vjerojatno da bi netko tražio od nadbiskupa da se odrekne crkvenog jedinstva. Zašto je nadb. Stepinac osuđen? Zato što su to tražili četnici. Njima je uspjelo pobijediti, poniziti i osakatiti hrvatski narod kao cjelinu, ali je ostao hrvatski metropolita kao posljednji simbol hrvatskoga narodnoga suvereniteta. Optužena je Katolička crkva kao duhovna majka i zaštitnica većine Hrvata. Jakov Blažević, formalni tužilac, bio je samo pokorni izvršitelj Rankovića i četnika. Strani su novinari pitali Tita zašto ne pusti iz zatvora nevinog Stepinca, pa je odgovorio: »Ne mogu, jer Srbi ne daju«. Dakle, Srbi četnici.

1934. u Savskoj banovini postoji 114 četničkih mjesnih pododbora. Oni su ubili svećenika Vedrinu, Vlašićka i druge. Kraljevska, odn. četnička, državna vlast u to vrijeme podupire Hrvate komuniste protiv rodoljuba Hrvata, tobože protiv frankovaca, fašista. U ratu 1941–1945. četnici i Hrvati komunisti pod imenom partizani zajedno se bore protiv NDH, zapravo protiv većine hrvatskoga naroda. 1945. izvojevana je četnička, velikosrpska pobjeda. Sve važne položaje u Hrvatskoj zauzimaju Srbi četnici iz raznih predratnih političkih stranaka (radikali, demokrati), a od Hrvata po koji jugoslaven, komunist. Zbog četničkog terora nastaje kobna Hrvatska šutnja. Za te kukavne šutljivce svaki je hrabri hrvatski glas: SVADLJIVEC. Treba se to više diviti neustrašivom junaku, crkvenom prelatu A. Stepincu, koji je osudio preoravanja protivničkih grobova, što je bio povod za njegovo zatočenje u Lepoglavi i Krašiću.

Poslije povratka iz logora u Požegi Marica Stanković pohodila je Krašić, a zatim i mene u Zagrebu. Rekla je: »Naš dragi Lojzek uvijek je isti, tješi nas kako će Bog pobijediti, a ja sam očekivala neko određeno proroštvo i čudo.« Ponovio sam što sam čuo od profesora u Rimu: *Natura humana semper vult scire aliqua arcana.*

Čekali smo i konačno doživjeli čudo: Komunizam je pao, Njemačka se ujedinila, Hrvatska je u svijetu priznata država. To je djelo Božje, po priznanju mnogih. Još proživljavamo ratne strahote, a ono su komunističke metode onih koji su samo glumili komuniste, a u stvari bili su uvijek neprijatelji Hrvata, pljačkaši i krvnici. Naše iskustvo i nada: *Svaka sila za vremena.*

Danica BARTULOVIĆ

Kao pčela

Kao pčela
nektar iz cvijeta
pijem iz ovog svijeta
dok dušu ne nalijem
i ne prenesem je tamo
gdje duh slijeta

Leptirova pogibelj

O da, ti ne čuješ
disanje leptira,
tebi žar njegove pravedne borbe,
na smrt,
s izgladnjelim paukom
ne raspolovljuje dah.
Ti se ne trzaš iz prelijepa sna.
Oko tebe jeka pobjednička
i prepuno tijelo paukovo!
A savjest? Gnječi li te savjest?
Ja sam,velim, osjetljiv na leptire.
Šarene.
Cvijećem što krstare.
Lete.

Od nečuja ljudskog do paukovih čeljusti!

U velikoj kiši

Odbacit ću glas
u velebne trave
i zanijemiti od mirisa,
u velikoj kiši sam. Hoću!

I tijelo će – tu sluzavu sfingu
ophoditi crvi.
Crveni i crni, žuti i bezbojni. Hoće!
(Jedan je cvijet starío u tami.)

I neki će mlađahni leptir
prvim krugom
nadletjeti humak. Hoće!
Znam.

A ni vi niste slučajno ovdje.

Jorge de Sena kao pjesnik transcendencije

»No što se tiče moralističkog elementa, dodajmo da je svekoliko pjesništvo svojevrsna moralna meditacija. Ono to sigurno nije (ili ne bi smjelo biti) u normativnom smislu; ali je bez sumnje u eshatološkom smislu mučnog istraživanja ishodišta i posljednjih stremljenja čovjekovih.«[1]

Jorge de Sena

Tako o pjesništvu, kao o djelatnosti što se bez pridržaja oslanja na moral kako bi osigurala vlastiti »egzistencijalni minimum«, sudi pjesnik koji je svu svoju životnu i umjetničku energiju uložio u poeziju kao (moralno) svjedočanstvo, zbog čega je, između ostalog, predložen i za Nobelovu nagradu. Riječ je o »luzitanskom Ovidiju« dvadesetog stoljeća – *Jorgeu de Seni* (1919–1978).[2]

Premda izrazito kozmopolitski orijentiran, provodeći kao dobrovoljni politički prognanik najveći dio stvaralačkog životnog razdoblja na američkim kontinentima i asimilirajući gotovo sve na što bi u svojoj umjetničkoj i znanstvenoj znatiželji naišao, de Sena ipak do kraja života ne prekida vezu s nacionalnom pjesničkom tradicijom. Štoviše, upravo on je, od svih pjesnika postpessoinskog razdoblja, u najvećoj mjeri participirao u posljednjem, »religiozno-metafizičkom« segmentu te tradicije.

Ne priklanjajući se nikad nekoj poetskoj grupaciji, ne potpisujući nikakav manifest, distancirajući se od izravnog učešća u programiranju novih nacionalnih poetika, Jorge de Sena je uporno želio sačuvati pjesničku neovisnost kako bi mogao slijediti isključivo vlastitu poetiku, ne ustručavajući se pritom osvrnuti na ostavštinu svojih lirskih prethodnika, odreda »ukletih pjesnika« s krajnjeg zapada Iberije. Iako mu je upornost s kojom je čuvao principijelnu neovisnost navukla mnoštvo protivnika, posebno među luzitanskom književnom kritikom, ovaj najpopularniji »disident« moderne portugalske poezije nije u tome popuštao sve do smrti. Ostajući do kraja vjeran svojoj »poetici svjedočanstva«,[3] de Sena će se neprestano vraćati eshatološkom istraživanju »ishodišta i posljednjih stremljenja čovjekovih«.

Sintagma »religiozni agnostik« koja se najčešće primjenjuje na ovog pjesnika samo je prividno »contradictio in adiecto«. Ni kao čovjek, ni kao pjesnik[4] Jorge de Sena se, naime, ne želi zatvoriti u okvire bilo koje posebne religije,[5] a niti religije uopće. Štoviše, stoljetna suprotstavljanja teizma i ateizma čine mu se upravo smiješnima, a pitanje Božje opstojnosti ili neopstojnosti civilizacijski potpuno promašenim.[6] To, međutim, nipošto ne znači da je samim time promašeno i pitanje Boga. Postojanje ili nepostojanje tog bića, prema de Seni, ni najmanje ne umanjuje njegov značaj za pjesništvo, odnosno etiku. Činjenica što se Božja egzistencija ne može prirodoznanstveno dokazati ili opovrgnuti, taj značaj, naprotiv, povećava. Teološka »pat pozicija« Jorgea de Sene nije praćena pascalovskom okladom, s unaprijed poznatim ishodom – vjerom u Boga, već radikalnom sumnjom, zapravo radikalnom

vjerom u sumnju, religioznim agnosticizmom u kojem će sve opcije biti podjednako upitne, predstavljajući, baš zbog toga, trajan pjesnički izazov.

Suprotno očekivanjima psihoanalitičara i sociologa religije, de Senina »religiozna drama« očito nije bila uvjetovana »genetskim predispozicijama« i obiteljskim odgojem, kao kod ostalih portugalskih religiozno-metafizičkih pjesnika s kraja prošlog i početka ovog stoljeća. Iako odgojen u kršćanskom ozračju, de Sena svoje kršćanstvo nikada nije »prakticirao«. Ono se uglavnom svodilo na registraciju u crkvenim matičnim knjigama, možda i zbog toga što njegova obiteljska genealogija ne poznaje nijednog religioznog fanatika, što je za portugalske prilike doista neuobičajeno. Baka s majčine strane, izrazito pozitivistički i agnostički orijentirana, i otac, u najmanju ruku religiozno indiferentan, nisu mu mogli služiti kao primjer uzornog kršćanskog života, dok ga je odviše skrupulozna majka svojim isposničkim samoponižavanjem upravo odvraćala od prihvaćanja vjere kao svjetonazora. Ipak, unatoč slabom religioznom utjecaju, u smislu sustavne katekizamske pouke, de Sena se cijeli život zanimao za religiju, ponajviše zbog njene okultne, ritualne prirode. Religijski su ga obredi oduševljavali i zbog njihova sinkretističkog karaktera koji se ogleda u jedinstvu različitih, kasnije razdvojenih umjetnosti, jedinstvu koje se poslije religijskog sačuvalo ponajviše u pjesničkom činu. Pjesnik stoga, kao pjesnik, ni u kom slučaju ne može ostati neosjetljiv spram religije, drži de Sena. On mora pjesnički »reagirati« na nju: bilo apologetski, kao u slučaju eksperimentiranja ritualizmom, bilo pamfletski , kad se njene vrednote kompromitiraju profanizacijom.

Što se tiče de Seninog osobnog religioznog uvjerenja, mora se priznati da je, unatoč pozitivističkoj indoktrinaciji u djetinjstvu, vodio moralno potpuno besprijekoran život, držeći se katoličkih etičkih normi, vjerujući iskreno u to da već na ovom svijetu ispaštamo za počinjene grijehe. Zanimljivo je pritom da, usprkos dugogodišnjem strogo racionalističkom komparativnom izučavanju religija, nikad nije izgubio djetinju vjeru u utjecaj pokojnika na ovozemaljska zbivanja, u predrasude poput onih o brojci trinaest koja donosi nesreću, o mački koja pretrčava preko ulice i slično. Premda nezainteresiran za problem Božje opstojnosti[7] Jorge de Sena neprekidno ističe svoju vjeru u besmrtnost, nastojeći osobno živjeti kao da Bog postoji, čak i ako možda ipak ne postoji. To njegovo nastojanje nije motivirano strahom od vječne kazne, već dubokom vjerom da svijetom vlada od Boga neovisna demonska moć. A ako postoji demonska, onda mora postojati i njoj suprotna, dakle božanska moć, zaključuje de Sena. Protiv te demonske moći valja se boriti tako da živimo život »bolje no što on može biti življen« – u pravdi i istini, vjerujući u besmrtnost duše. Vjera u besmrtnost ostat će, uostalom, trajan inspiracijski izvor de Senina pjesništva, a sve što se toj vjeri suprotstavlja postat će predmet njegove nimalo obzirne satire. Pokazat će to i primjer jedne od najglasovitijih poema unutar cjelokupnog senijanskog opusa, pod naslovom »Smrt, Svemir, Vječnost«,[8] što je prvi put objavljena u pjesnikovoj sedmoj knjizi – *Metamorfoze.*[9]

Radi se o poemi koja je od kapitalnog značaja za izučavanje religiozno-metafizičke problematike u poeziji Jorgea de Sene. Posvećena je Josću Blancu de Portugal – pjesniku koji je de Senu uveo u svijet književnosti, objavivši mu (1938), u upravo pokrenutom studentskom časopisu »Movimento«,[10] prvu pjesmu – »Nevoeiro«.[11] Datirana je na Veliku subotu 1961. godine. Ovakvo datiranje sigurno nije

nenamjerno, jer je upravo Velika subota dan »u kojem se slavi – slave ga kršćani – uskrsnuće Kristovo, pobjeda Vječnosti, bez granica, nad ograničenim Prostorom i Vremenom«[11] Čitava poema izražava pjesnikovo radikalno odbijanje smrti koja je »nepovratno razorenje čovjeka«, pretvarajući biće u nebiće, bitak u nebitak. Prijateljeva smrt pobudila je u njemu ogorčenje na agnosticizam i nihilizam koji je dotad bitno određivao njegovu gnoseološku poziciju.

U prvoj strofi te poeme de Sena upornim ponavljanjem naznačuje dominantni motiv čitave poeme – čovjekovu besmrtnost. Čovjek pritom nije izuzet iz prirode. Naprotiv. Baš zbog toga što je duboko ukorijenjen u nju, sposoban je do kraja negirati njene zakone: »Smrt jest prirodna ali u prirodi. No / mi smo ti što niječemo prirodu. Mi smo / to nijekanje vrste, to nijekanje onog što / još nas uz sunce veže, uz zemlju, uz vode. / Za izron se rodismo...«[12] Smrt nije prirodna stvar. Ona to nipošto ne smije biti, smatra pjesnik. Čovjek, želi li ostati čovjekom, mora se neprekidno boriti protiv nje, vjerujući u Život koji je bezgraničan: »Život granica nema... / Nepravda mrijeti je vječno... / Nepravda smrt je. I kukavičluk / kada je netko beznadno prima. / Prirodno stanje je blaženstvo vječno, / nevjerstvo strahu što bivstvuje nama, / usudu našem; duh biti / što širi se Svemirom beskrajnim.«[13] Čitav Svemir je naš znamo li ga posjedovati. Stoga je kukavičluk prihvatiti smrt, jer naša je dužnost širiti duhovne prostore Univerzuma čiji smo sastavni dio. Panteizam ili panenteizam? Definirajući trenutno senijansko religiozno-metafizičko stanovište, teško da ćemo se moći otprve odlučiti bilo za jednu, bilo za drugu varijantu. Tim više što već u slijedećoj strofi[14] Jorge de Sena prezentira izrazito kršćanski objasnidbeni obrazac: »Smrt je od ovoga svijeta gdje prihvativ / grešnost, pad, zlobu, istočni grijeh / skršeni bivamo.« S tog miltonskog objašnjenja stare teološke sintagme »felix culpa«, pjesnik prelazi na opis Boga koji nije Bog neke posebne religije, nego naprosto BOG.[15] No ako bismo ipak potražili njegov povijesno-hermeneutički korelativ, mogli bismo ga eventualno naći u alkemičara, koji se s Bogom nastoje sjediniti ne posredstvom smrti, već besmrtnošću pribavljenom eliksirom života. U tom je smislu i de Sena alkemičar, jer i on želi postati besmrtan »bez prethodnog prijelaza kroz smrt, jer prihvaćanje ovog prijelaza znači izdaju prirodne besmrtnosti...«[16] Radi toga Bog, da bi se ostvario i da bi njegovo djelo poprimilo njegovu narav, očekuje od nas da se borimo za svoj »smrtni« život, koji zapravo i nije smrtan, već besmrtan, budući da smo, kao i ON, na neki način i sami bogovi. Zanimljivo je primijetiti kako pjesnik ovdje prvi put apsolutno odbacuje pesimizam proizašao iz vjerovanja u predestinaciju. Bog je, naime, nemoćan upravo zbog potpune čovjekove slobode i to do te mjere da će se on naći u našim, a ne mi u njegovim rukama. Ali ta sloboda ne bi imala nikakvog smisla bez dimenzije vječnosti. Stoga će i pjesnikov veličanstveni hvalospjev Životu završiti apostrofiranjem ove eshatološke kategorije: »Za izron se rodismo. Strah nas izgriza, / taj usud prejasno viđen: / svjetovi skončati mogu, jer Život / lebdeći prostorima, ostalim svjetovima, / svoj nastavak srest će. / I, kada beskraja više ne bude, / a susret dogodi se njegove granice, / Život će dovest na čelo ga šakama, / da Svemir Vječnošću se prožme.« Za Jorgea de Senu i prostor i vrijeme nisu, dakle, više transcendentalne, već transcendentne naravi. Oni nadilaze pozitivističku razinu empirijskih, fizikalnih datosti, preobražavajući se u aporijske entitete koje uspješno može razriješiti samo vjera. Stoga de Senu možemo s pravom nazvati modernim portugalskim PJESNIKOM TRANSCENDENCIJE.

Bilješke

1. Jorge de Sena: *Poesia-II,* Edições 70, Lisboa, 1988, p. 157.
2. Jorge de Sena rođen je 2. studenog 1919. u Lisabonu, gdje nakon završenog osnovnog i srednjeg školovanja upisuje Prirodoslovni fakultet s kojeg potom prelazi u Pomorsku školu. Kako je, međutim, nepravedno spriječen u vojnopomorskoj karijeri, vraća se natrag na Prirodoslovni fakultet. Godine 1938. upoznaje pjesnika Joséa Blanca de Portugal čijom zaslugom, u upravo pokrenutom studentskom časopisu *Movimento (Pokret)* objavljuje svoju prvu pjesmu *Nevoeiro (Magla).* U slijedećem, drugom broju tog časopisa daje tiskati poznatu studiju *Em prol da poesia chamada moderna (U prilog pjesništvu zvanom moderno)* s kojom otpočinje bogatu četrdesetgodišnju književnokritičku djelatnost. U posljednjem broju časopisa *Presença (Prisutnost)* izlazi mu članak o Pessoi (1940), koji je označio početak njegova doživotnog bavljenja tim pjesnikom. Preselivši zatim u Porto, upisuje Inženjerski fakultet. Po završetku vojne obveze (1946) počinje niz predavanja iz književnosti, zalažući se za kritičko prevrednovanje zapostavljenih ili nedovoljno poznatih nacionalnih pjesničkih veličina. Godina 1947. označuje početak njegova dugogodišnjeg bavljenja kazalištem, a 1948. L. V. de Camõesom (na kojem će petnaestak godina kasnije i doktorirati). Iste se godine zapošljava kao inženjer cestogradnje, a godinu dana kasnije stupa u brak sa zaručnicom Mécijom, koja će mu do kraja života ostati najbliži književni suradnik. Od 1951. djeluje i kao filmski kritičar. Godine 1959. zbog političke kompromitiranosti i umiješanosti u neuspjeli državni udar, prisiljen je emigrirati u Brazil, gdje mu se ubrzo zatim pridružuje čitava obitelj. U Brazilu djeluje kao profesor teorije književnosti na fakultetu u Assisu. S tog fakulteta prelazi na fakultet u Araraquaru, gdje predaje portugalsku i englesku književnost. Godine 1965. odlazi u Sjedinjene Države, gdje do kraja života (najprije na Sveučilištu u Wisconsinu, a zatim na Kalifornijskom sveučilištu u Santa Barbari) predaje uglavnom portugalsku i brazilsku književnost.Od 1968. redovno jedanput godišnje odlazi na predavačke turneje po raznim europskim sveučilištima, sve do smrti, 4. lipnja 1978. Za svoj književni rad dobio je čitav niz međunarodnih nagrada i priznanja, a predlagan je i za Nobelovu nagradu. Unatoč preranoj smrti iza sebe je ostavio neobično plodan pjesnički, pripovjedački, književnokritički i prevodilački opus. Za života je objavio slijedeće zbirke pjesama: *Progonstvo* (1942), *Kruna zemlje* (1946), *Kamen mudraca* (1950), *Očiglednosti* (1956), *Preobrazbe* (1963), *Umijeće glazbe* (1968), *Peregrinatio ad loca infecta* (1969), *Egzorcizmi* (1972), *Upoznajem sol... i druge poeme* (1974), *Camões se obraća svojim suvremenicima i drugi tekstovi* (1974) te *Nad ovom plažom* (1977). Poslije smrti izlaze mu još tri zbirke: *Četrdeset godina služenja* (1979), *Sekvencije* (1980) i *Vječna vizija* (1982). Izdao je i nekoliko popularnih pjesničkih antologija, kazališnih tekstova te pripovijesti. Jedini njegov roman *Znaci ognja* izašao je posthumno (1979). Iz područja književne kritike i povijesti objavio je na stotine rasprava, kritika, recenzija i komentara. Kao prevodilac Jorge de Sena je zadužio portugalsku kulturu s više od dvadeset svezaka prijevoda najboljih francuskih, engleskih i američkih pripovjedača (uključujući Malrauxa, Greenea, Poea, Caldwella, Hemingwaya, O'Neilla i Faulknera), kao i prepjevima najvećih svjetskih pjesnika gotovo svih epoha i civilizacija.
3. Ta bi se poetika mogla otprilike svesti na misao koju je de Sena iznio u knjizi *Reino de Estupidez (Kraljevstvo gluposti):* »Moja poezija predstavlja želju za izražavanjem onoga što shvaćam kao ljudsko dostojanstvo: potpunu vjernost odgovornosti što smo na svijetu...«. V. knjigu: Jorge de Sena: *O Reino de Estupidez,* Lisboa, 1961, p. 171.
4. Za de Senu je to dvoje zapravo nerazlučivo, što se vidi i iz njegove izjave: »Ne može se biti pjesnik ako se sve osobno ne proživi...« V. knjigu: Jorge de Sena, Mécia de Sena: *Isto tudo que nos rodeia* (cartas de amor), Imprensa Nacional – Casa da Moeda, 1982, p. 52.
5. Katoličanstva npr., kojem je formalno pripadao.
6. V. pismo upućeno zaručnici, a objavljeno u knjizi citiranoj u bilješci br. 4, p. 140.
7. Ona je za njega, kako je ranije rečeno, sasvim sporedan Božji »atribut«.
8. Jorge de Sena: *Poesia-II,* Edições 70, Lisboa, 1988, p. 133-138.
9. U prijevodu: »Preobrazbe«.
10. U prijevodu: »Pokret«.
11. Maria de Lourdes Belchior: »Problemática religiosa na poesia de Jorge de Sena« – in: *Quaderni portoghesi,* Giardini editori e stampatori, Pisa, 1983, p. 69.
12. Početak druge strofe.
13. Stihovi pete strofe.
14. Riječ je o šestoj strofi.
15. V. prvih dvanaest stihova sedme strofe.
16. Ángel Crespo: »Notas para una lectura alquímica de las *Metamorfoses* de Jorge de Sena« – in: *Studies on Jorge de Sena,* University of California, Santa Barbara, 1981, p. 61.

Kuća na rubu

V

Što cvrči cvrčak ne razumijemo
Večeras, kao ni poredak zvijezdâ
Dok titraju na grani bezimene
A sav njegov život je cvrčanje

Možda zajedno trepere i zriču
Usred silne tajne sjajnog Svemira
Slušajući ne otkrivamo, možda
Tek naslućujemo Biće Vječnosti

I daleko mjesto kud su pali pretci
Kud past će bivša i buduća ljeta
Topla ljetna noć zlatnog kolovoza

To je samo htjet' napisat' pjesmu
Poredak riječi, cvrčaka i zvijezda
Bezimenom titranju dati ime

Ljiljana VASILJ

Sve sluti kišu

Sve sluti kišu
lišće zaneseno u vjetru
svira melodiju poljupca

sve sluti kišu

i prve kapi
samo što nisu zaplakale
umjesto nas

Ante STARČEVIĆ

Antun Motika – pretposljednji velikan kista

Prva moja »ozbiljna« trgovinska razmjena dogodila se sa susjedom. Kad sam bio dječak, imao sam romobil i često sam se vozikao Smodekovom, Hirčevom, Škrlčevom do Šulekove i natrag. Na prednjem kotaču imao sam ratni trofej iz Maksimira, jedan veliki kuglični ležaj, dok na zadnjem bijaše uobičajeni mali. S tim romobilom bih za tren doletio do Jelačić-placa i natrag, i rijetko me itko od vršnjaka uspijevao prestići. S vremenom sam zamijetio kako nas jedan postariji gospodin sve više i češće blago promatra prateći pažljivo naše vratolomije. Jednoga dana priđe mi, točno se i sada sjećam, zbilo se to na uglu Štosove i Smodekove, te zapita bih li mu prodao onaj veliki kuglični ležaj. Malo sam razmišljao, malo smo se i cjenjkali, i onda našli, čini mi se, oko 30 dinara; bila je tada 1946. ili 47. godina. Reče mi da mu ležaj donesem u Škrlčevu 29. Skidoh ležaj i u dogovoreno vrijeme pozvonih na vrata. Dočeka me njegova starica majka i on. Zadovoljno se nasmijao, isplatio me i ubrzo se rastadosmo. Prije rastanka zapitah zašto mu je potreban taj ležaj, a on reče da radi kipove i keramiku, a da i slika. U hodniku se malo nagnuh i zavirih u njegovu sobu i doista nađoh pravu pravcatu umjetničku radionicu. Meni se to svidjelo. Kad izađoh iz stana, pročitah na pločici: ANTUN MOTIKA.

Umjetnik se potom posvetio svojoj keramici i slikama, ja pak s dečkima ravno u »Orijent« na slastice, u kina... Nabavio sam, naravno, drugi kuglični ležaj, ali više to nije bio moj stari romobil. Postao je tako spor da su me i mlađi dječaci lako prestizavali. Počeo sam se interesirati za muziku; u isto vrijeme u školi se okupi ekipa koja je počela naveliko crtati za vrijeme školskih satova, napose karikature profesora i đaka. Tako se nađoh u novom natjecanju, u koje bijaše uključeno i posjećivanje galerija i izložbi. Opet se sretoh s Antunom Motikom, ovaj put u Modernoj galeriji (slike: *Muslimanke, Prozor, Kočija*) i tada mi posta jasno koga ja imam za susjeda!!! Muzika me prođe, pođoh na ples djevojke tražiti. U Brešćenskog se plesalo, slikalo i kiparilo (kulturno-umjetničko društvo). Kroz prozor sam promatrao kako starci, žene, mladići i djevojke modeliraju ne osvrćući se na svijet oko sebe. Pokucah na vrata, zamolih da i ja budem na tom tečaju, ali više nije bilo mjesta. Šteta! No jedne večeri opet pođoh na ples gdje sretoh jednu djevojku; cijela dvorana plesala, ona sama sjedila, ja joj prišao i cijelu večer plesali smo i zabavljali se, te se dogovorili da tako učinimo i slijedeći tjedan. Došosmo oboje, a tijekom plesa ona mi reče kako je uspjela privoliti voditelja tečaja da i mene primi; ona i kolegica odlučile su se malo stisnuti i tako se našlo mjesta i za mene. I tako postadoh kipar. Silno me veselje zahvati. Bilo je to a. d. 1949. Imao sam nepunih šesnaest, susjeda umjetnika i pohađao kiparski tečaj!!!

S Motikom sam se često susretao, ali samo na ulici; on je Smodekovom dvaput dnevno prolazio, jer je bio nastavnik u Primijenjenoj. Već se tih pedesetih godina puno čulo i pisalo o njemu. On je među prvima otvorio izložbu apstrakcija. Bio sam ponosan što je moj kuglični ležaj dospio u prave ruke. Već 1952. bio sam student kiparstva na Akademiji. Dakako, Motika nije pratio moj tadašnji rad, ali smo često razgovarali.

Zapravo tek 1974. godine, kad sam imao samostalnu izložbu na Malom Lošinju, gdje je on imao kuću i bio čest gost, imao sam prilike da satima razgovaram s njim o svemu, pa i o mojim radovima.

Začudio sam se!

On koji je toliko volio slobodne forme i fluid, kod mene je cijenio one skulptorske forme koje su bile klasično provedene. Nekoliko puta nastojao sam da mu gurnem pred oči baš one skicozne skulpture, ali on se uvijek vraćao onima čvrste forme. Silno je poželio da ga portretiram. Vidio je moje portrete Filakovca, Režeka, Bulića, Veže itd. A posebna želja mu bijaše da nas dvojica u mom tavanskom atelieru, gdje postoji samo oberliht (nadsvjetlarnik) izradimo, zapravo povećamo njegove skulptorske skice i do dva-tri metra visine. Imao je takvih plastika-skica i u glini i u staklu. Tako je Renoir povećavao aktove zajedno s jednim kiparom. Ideja je bila predivna, ali zbog njegove bolesti neprestano smo je odgađali. Na kraju dođe i ovaj rat i razori naše druženje i sve nade.

Znao se prije sam šetati za ljetnih večeri, pogotovo nakon što mu poumiraše majka i sve sestre, te doći na moja vrata i tada bismo sjeli na balkon u pet popodne pa sve do u kasnu noć, do 11 sati, raspravljali o slikarstvu i kiparstvu. Ponajviše se znao blago podsmjehivati ovim mamut-slikarima današnje »avangarde« (Kulmer, Prica, Murtić, Seder, Atač i ostali); govorio bi katkada: »Smanjite to na cca 40 kvadratnih centimetara pa ćete vidjeti kako je to skliska stvar! Bogme, jedna slika van Gogha od 40 centimetara slikarski je velika kao Himalaja!!!«

Mislim da je u tome Motika u pravu!

Dakle, taj moj susjed zanimao me u prvom redu kao slikar, katkad još više i kao kipar i crtač, a bio je i karikaturist (Motika se potpisivao kao Lopata). Već 1929. modelira i glazira s Juhnom, Tomaševićem i Bezeredijem u umjetničkoj obrtnoj školi. 1930. godine odlazi na deset mjeseci u Pariz i stanuje s E. Kovačevićem, Ž. Hegedušićem, V. Radaušom, A. Šimekom i drugima. Po Parizu puno skicira i crta. U Mostaru se našao 1931. Očaralo ga svjetlo impresionista, napose Monet. Hercegovački kamenjar, svjetlucanje njegovo na suncu, ta čudesna bjelina, ona djevojačka nevinost i bjelina rubaca naših žena, sve je u sebe upio ovaj poeta boja. Često je znao ponoviti: »Ja slikam kao što i pišem: telegrafski«. Nikad ne bi stao pred pejzaž, stavio pred sebe platno i kopirao eksterijer. Ne, nikada! On je satima promatrao trešnju, kuću, ulicu – a onda bi došao kući, svoju nutarnju sliku prebacio na platno. I to naglo, gotovo agresivno a opet i nježno. Govorio je: »Volim tren, zapravo dah boje, ali na određenoj likovnoj osnovi. Slika je slutnja; mora disati kao živo biće, treperiti na suncu. Boja je fluid a ne špek, namaz ili plakat«. Tu je potpuno u pravu; bio je artist na likovnoj žici. Zato sam ga i nazvao pretposljednjim velikanom kista.

Prije oko godinu i pol, toga je dana padala jaka kiša, nazva me i upita imam li vremena za njega. Rekoh da imam i da ću za sat biti kod njega, no on zapita da li mi je auto ispravan. Bijaše. Zamoli da ga odvezem na ručak u »Dva goluba«. On naruči plućica na kiselo, popismo i po čašu vina. Bio je sretan. Bio je samotnik uza svu svoju dalju rodbinu. Jelo mu prijalo, ja ga nagovarah da naruči i nešto »konkretno», no on se u svojoj asketskoj jednostavnosti zadovoljavao time što je obrok bio topao. Takav je to bio čovjek. Povučen i sumnjičav, ali istodobno i drag. Potom mi je pričao o svojim profesorima na Akademiji. Becića nije volio. Reče: »To je bilo toplo-hladno, tj. oker i tamnozeleno; svi smo mi modelirali i kopirali majstora«. Više mu se svidio Ljubo

Babić; imao je na Motiku veći utjecaj, volio je moderne slikare, a i kao pedagog imao je veći utjecaj i bolje metode. Davao je studentu više slobode, ali je od njega zahtijevao i temeljno metjersko znanje.

Motika je počeo kao kipar, a Ljubo Babić ga je od toga odgovorio i usmjerio u slikarstvo. U njemu je ipak uvijek tinjao kipar, pogotovo u starosti. Dok je ležao u bolnici, izrađivao je od aluminijske folije medalje i plakete. Stiskao je foliju noktom, olovkom ili tupim predmetom u negativu a u pozitivu su nicale reljefne forme koje je kasnije lijevao kod Šeba na pijesak u broncu. Djuro Krasnov ga je obišao i potom napisao članak o Motici medaljeru; rekao mi je da je izradio oko 80 medalja različitih veličina. Bezbroj puta smo zajedno izlagali na revijalnim izložbama, na memorijalu Ive Kerdića u Osijeku, pa u Berlinu i Zagrebu, i kad god sam upitao organizatora izložbe je li neka naša medalja ili plaketa bila prodana, uvijek su mi odgovarali: »Ni jedna!« Fino! Bili smo pravi leptiri vilenjaci, zaljubljenici u likovnost, a ona, kao ni kultura, ne bijaše zaljubljena u nas!? Često se Motika sjećao Murana i Rogaške Slatine, gdje je radio u staklu. Njegov prvi učitelj, 1923. godine, bio je Maksimilijan Vanka, potom Ljubo Babić, koji je Motiku i otkrio i prihvatio.

Motikin opus je golem: radio je kao crtač, slikar (najradije je slikao gvaševe), medaljar, kipar, muralist, karikaturist, pisac, radio je kolaže itd. Sjetimo se samo nekih njegovih antologijskih slika: *Cvijeće na prozoru* (1932), *Muslimanke, Pred gostionicom* (1934), *Otvoreni prozor* (1936), *U kavani* (1943), *U atelieru* (1952), kolaži *Harlekin, Žena i mrtva priroda* (1956), *Mačak* (staklo, 1961), *Bik* (staklo, 1972), te bezbroja crteža u olovci, ugljenu, peru i flomasteru.

I došla je 1992. godina kad se ugasio život devedesetogodišnjaka koji je želio još slikati, modelirati i stvarati! Htio je ostaviti sva svoja djela rodnoj Istri, Puli, ali dugo se nisu javljali; možda ih je kanio ostaviti Lošinju gdje je obitavao, no Ante Sorić je bio najbrži. Tako je Motika Muzejskom centru na Jezuitskom trgu ostavio cijeli svoj opus (te dio nećacima). Otišao je tiho, onako tiho kako je i živio, kao velikan kista. Meni bijaše drago što smo bili susjedi, i ostade mi žao što nismo stigli barem jedan kip povećati, što je on tako silno želio. Svatko umire sam, želje ostaju tajnom, no jednu tajnu sam vam ja, oprostite mi, ipak otkrio.

Anđelo BEGONJA

obmanjivači svijeta

rekoše da vjeruju

u tebe u sebe u bilo koga
vjere nikada imali nisu

vjeruju u svoja vjerenja
s nevjerom u vjeri

da će njihova vjera
pobijediti

Zrcala

Ne bježi
od vrutka
i jablana
jer gdje god
budeš bio
jablan
će te stići

Užaren kalež
sjene
nestaju
rumen
raste
škabrnja
gori

Zri samoća
kuća
u plamenu
djevojčica
lutku
traži

Nitko
kao kamen
ne zna
čuvati
ranu
i radost
rujišta

Kao
vulkanska
ruža
zori
nabujala
zora
na tjemenu
škragovače

Nikada
žubor
svoj
potok
ne može
izbjeći

Prokislo
nebo
spustilo se
nisko
ranjena
ruža
mraku
prkosi

Míli
mimohod
žalost
se u crninu
slila
dječak
suze
briše

Novi hrvatski novac

Uobičajeno je, da svaka samostalna, neovisna, međunarodno priznata država (članica Ujedinjenih naroda) ima svoj novac i svoju novčanu jedinicu. Proglašenjem državnosti 30. 5. 1990. i usvajanjem Ustava 22. 12. 90, Hrvatska je stekla to pravo.

Prijedlozi za novi novac

Još 1990. novi časopis »Hrvatski Rubikon« iz Zagreba počeo je na poziv Hrvatskog akademskog saveza objavljivati prijedloge za naziv hrvatske novčane jedinice.

Zaredali su se prijedlozi, od kojih su neki bili ne samo u pismenoj formi, već su davali i likovno rješenje uglavnom za papirne novčanice, no bilo je prijedloga i za metalni novac.

Vjerojatno je najviše truda i novca u prijedlog novčane jedinice uložio dvojac – Slobodan Pukanić i Branimir Kranjčević kroz poduzeće »ADAVTONIA ANTIQA«, Vel. Gorica (Zagreb).

Likovno rješenje za 2 i 100 banica dao je Vladimir Monks, a za 1, 5, 10, 20 i 50 banica Pero Kurobasa, prema idejama predlagača.

Autori su predložili da se novac nazove »banica«, podijeljena na 100 novčića. Njihovo je obrazloženje: »Banica (moneta banalis, denarius banalis). Stariji je hrvatski naziv tog novca banica (možda i banovica) i banić. Banice su kovali kraljevi Arpadovci od Bele IV. pro Sclavonia, zatim isto tako i banovi »totius Sclavoniae« od 1260–1384.« Ć. Truhelka naziva ga – slavonski banovac.

»Novčić (novčec, novec, nummus, denarius, nummulus)«. Riječ je nastala od pridjeva nov – upravo u Hrvatskoj. Ovaj je naziv korišten u 19. i 20. stoljeću.

Autori zatim navode predložene apoene, motiv (Av., Rv.) i nakladu kako slijedi:

1 banica	Uspinjača u Zagrebu M. J. Zagorka	10.000
2 banice	Spomenik kralju Tomislavu Domagojevi strijelci	9.000
5 banica	S. Penkala patentno pero – penkala	8.000
10 banica	S. Radić Crkva sv. Marka – Zagreb	7.000
20 banica	Nikola Šubić Zrinski Minčeta – Dubrovnik	6.000
50 banica	Matija Gubec 1573 Dvorac Veliki tabor	5.000
100 banica	Ban Josip Jelačić – Zagreb Povijest Hrvata	4.000
200 banica	Nikola Tesla Dvorac Miljana	3.000
500 banica	A. Mihanović – J. Runjanin Note »Lijepe naše«	2.000
1000 banica	Europa Ilirski preporod	1.000

Projekt »banica« definiran je i započet u srpnju 1990., a nakon prvih demokratskih izbora u Hrvatskoj, u svibnju 1990., razmatrano je više od 7 varijanti za naziv novčane jedinice. Nakon prva tri apoena slijedili su drugi, kvalitetniji, izrađeni i s vodoznakom. Kao uzorak služila je njemačka marka.

1991. Joško Marušić putem Promdei banke iz Zagreba, predlaže novčanu jedinicu NIN, te likovno oblikuje 10, 100 i 1000 Nina kao papirnate novčanice, te 1 Nin kao prijedlog za kovani novac. Oblikuje i 25 GVOZDA za kovani novac.

Likovno oblikovana od strane J. Škunca pojavljuje se novčanica od 1 i 100 TOMISLAVA.

U Rijeci se javlja novčanica 1 TRSATIKA.

Nepoznati autor predlaže likovno oblikovanu novčanicu od 500 HRVATSKIH KRUNA s datumom 1. 5. 1992.

U »Hrvatskom rubikonu« br. 4, srpnja 1990., i sâm sam predložio naziv novčane jedinice CROATICA (Hrvatica) ili TOMISLAVAC. U obrazloženju pišem da se »za NDH prvi puta koristi hrvatski naziv za novac – kuna i banica. No ovo potonje bi više odgovaralo nazivu banskog novca za Banovine Hrvatske (1939–1941).« Dalje stoji: »Ti nazivi bi najadekvatnije odgovarali državi, a ne banovini Hrvatskoj, te bi po nazivu novca, svatko, u zemlji i inozemstvu, znao da je riječ o hrvatskoj državi«. Taj se prijedlog može dopuniti nazivom CROAT, s time da se kao manja jedinica prihvati NOVČIĆ.

U »Hrvatskom rubikonu« br. 4. studenog 1990, Marko Belošević predlaže slijedeće nazive: »BOKAR – prema imenu jedne od dubrovačkih tvrđava – PALMA, BOKAR – BURIN, JADRO – NAR, MOSOR – CETINA, KLAS – ZRNO, GVOZD – BREZA, SINJ – ALKA.«

U »Vjesniku« od 11. 10. 1991. Mihovil Andrijašević predlaže zamjenu sadašnjeg jugoslavenskog dinara za dinar sa žigom, te piše: »dinar sa žigom: ›Hrvatska‹ (1:1). Eventualna postavka ›Hrvatica‹ : DEM = 1 : 1, moguća je.«

Vesna Antonić, u »Vjesniku« od 22. 2. 1991., piše između ostalog o predloženim nazivima za novac »banica, franjak, jadran, hrast, nin«. Ista autorica u »Vjesniku« od 3. 9. 1991., novčanice koje su se pojavile naziva suvenirnim.

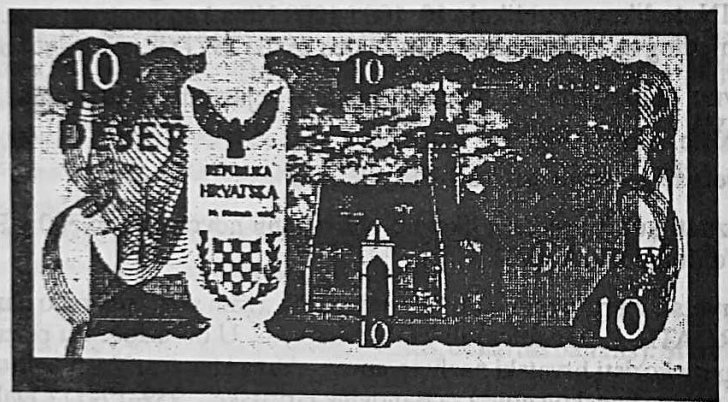

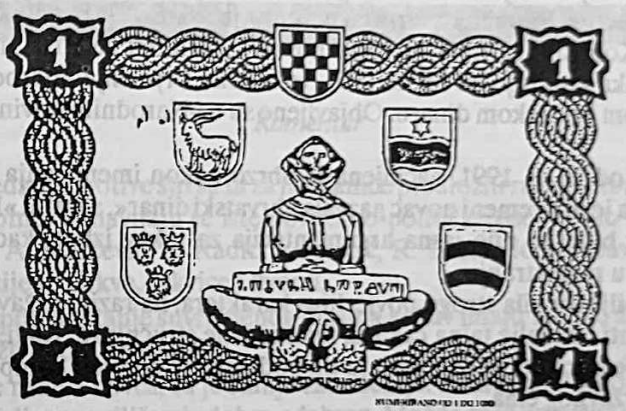

Što je usvojeno

I dok su prijedlozi pljuštali, u zagrebačkoj »Areni« od 25. 5. 1991. Drago Lončar u članku pod naslovom: »Hrvatski novac stiže iz Švedske« piše: »Ime novog hrvatskog novca još je državna tajna, ali se zna da to nije »Nin« ni »Banica« ni »kuna«. Autor je zagrepčanin Zlatko Jakuš koji živi u Švedskoj. Na novčanicama bi se nalazili portreti velikana hrvatske povijesti, a hrvatski novac bi se tiskao u Zavodu za tiskanje vrijednosnih papira u Stockholmu, i to po najsuvremenijoj tehnologiji.«

Jedini zavod za izradu novčanica na području bivše Jugoslavije, bio je u Beogradu.

»Večernji list« od 30. 11. 1991, pod naslovom: »Dinari – švedskog porijekla?«, donosi izjavu Vlade Veselice. »Ministar u vladi Hrvatske rekao je da će se novi hrvatski novac (i dalje) zvati dinar, da je tiskan u Švedskoj i ima devet elemenata koji onemogućuju falsificiranje. I ono najvažnije: za desetak bi se dana već mogao pojaviti na tržištu, naravno uz kontrolu zamjene dosadašnjih novčanica po tečaju jedan prema jedan.« U listu je data fotografija novog *prijelaznog* novca od 1000 hrvatskih dinara. Treba napomenuti da je prije izrade novčanica, Jakuš načinio hrvatsku marku (poštansku).

U »Vjesniku« od 23. 12. 1991. (prema Narodnim novinama br. 71/91), piše da će se zamjena novčanica vršiti dva dana, do 31. 12. 1991, a za izbjeglice 60 dana dulje.

U »Vjesniku« od 31. 12. 1991. – 1. 1. 1992., Mirjana Šigir u članku pod naslovom »Kako se kovao hrvatski novac« iznosi povijest kovanja novca u Hrvatskoj, te daje neke podatke, među kojima su značajni da je Z. Jakuš zagrepčanin i učenik Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu, da se za gravure specijalizirao u Švedskoj kod prof. Nilsa G. Stenqrista u Stockholmu, te da je autor više od 200 rješenja poštanskih maraka. Dalje M. Šigir piše: »Tihi natječaj za dizajn hrvatskog dinara svoje je razrješenje dobio krajem kolovoza, formiranjem odgovarajuće komisije, u čiji su rad u rujnu i listopadu povremeno uključivani ugledni likovni kritičari i povjesničari umjetnosti. Ni danas, javnosti nije obznanjeno kako je konačno nastao hrvatski dinar, imena onih koji su odlučivali u tom postupku, kao i svih koji su davali prijedloge, te svi prijedlozi i dalje su tajna.« Uz članak su date fotografije novčanice od 500 hrvatskih kruna. Predsjednik Republike Hrvatske donio je 16. 8. 1991. odluku o osnivanju i imenovanju Komisije za novi hrvatski novac. Osvrnimo se i na bilješku s drugog radnog sastanka komisije od 30. 8. 1991. te odluku i rješenje mjerodavnih državnih organa o novom hrvatskom dinaru. Objavljene su u »Narodnim novinama« br. 71., od 23. 12. 1991.

Bilješka od 30. 8. 1991. načinjena je ubrzo nakon imenovanja Komisije 16. 8. 1991. Komisija je privremeni novac nazvala »hrvatski dinar«, a trajni »hrvatska kruna« i »banica«. Iz bilješke nije jasna argumentacija za takav izbor, kao ni koji su sve prijedlozi bili u razmatranju.

Iako je bilješka bila strogo povjerljiva karaktera, na razini državne tajne, čini se da su argumenti i nadalje tajna čak i za mjerodavne stručnjake. Radi povijesne istine trebat će i dalje poraditi na iznalaženju tih podataka te donijeti kompletan prikaz tog vrlo važnog državnog čina.

»Novi Vjesnik« nas 23. 7. 1992. obavještava da će u kolovozu izaći novčanice većih apoena od 5.000 i 2.000 HRD. Na aversu (licu) novčanice bit će lik Ruđera Boškovića, a na reversu (naličju) motiv Meštrovićeve skulpture »Povijest Hrvata«.

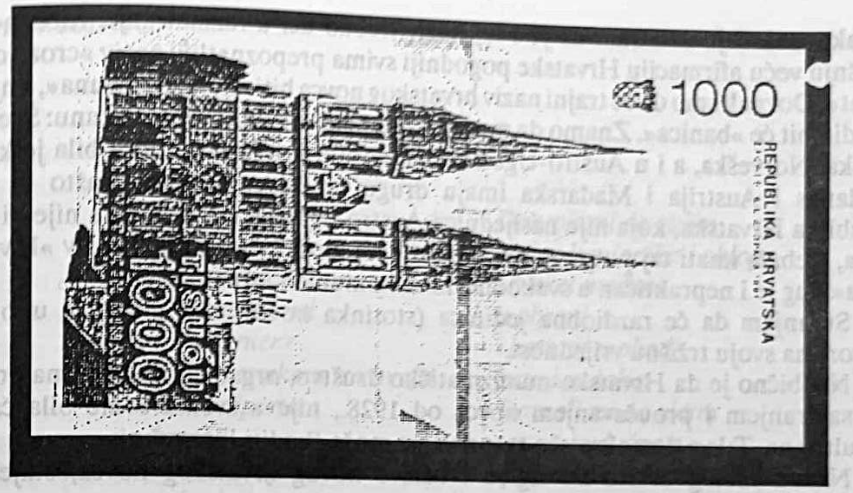

Komentar

Ako pogledamo motive što su ih za novčanice predložili razni autori, vidimo neke zajedničke osobine: Ponavljaju se iste povijesno-političke osobe, kao i znanstvenici: kralj Tomislav, A. Starčević, S. Radić, J. Jelačić, R. Bošković, te obavezno prisutan pleter. Zatim slijede Crkve, crkvice i dvorci.

Osjeća se pomanjkanje suvremenog dizajna kakav imaju mnoge današnje strane novčanice. Još živimo u prošlosti.

Što se tiče naziva novca, tu je stanje zamršenije. Naziv prijelaznog privremenog novca »hrvatski dinar« prilično je dobro odabran. Možda ga je komisija donijela prema povijesnoj studiji Zlatka Herkova »Moneta Croatica« (»Numizmatika« – VI, Zagreb, 1978), u kojoj se govori o »denariusu Croaticusu« ili »horvackom dinaru«. O nazivu budućeg hrvatskog novca trebalo je temeljito razmisliti, kako bi bio povijesno utemeljen i prepoznatljiv u inozemstvu, da se odmah uoči da je riječ o Hrvatskoj. Ona je ipak mala zemlja, pa bi, bez uočljivih znakova prepoznavanja, bila još nepoznatija.

Jedan od prijedloga za naziv novčane jedinice morao bi se temeljiti na povijesnoj tradiciji. Poznato je da je još srednjevjekovna Hrvatska na svom novcu »denarii banalis«, »denarii ducales« (po Truhelki »slavonski banovci«) 150 godina prikazivala kunu, koja je obitavala u Slavoniji i bila veoma cijenjena radi lijepog krzna. Vjerojatno je to inspiriralo Ivu Kerdića, slavnog hrvatskog medaljera i autora mnogih projekata novca, da izradi modele novca s kunom, a i sam naziv novca za NDH bio je KUNA.

Zašto taj naziv ne bi danas bio prihvatljiv za Republiku Hrvatsku? Naziv »marka« novca nacional-socijalističke Njemačke, zadržan je i u današnjoj demokratskoj Njemačkoj, a isti je slučaj i u Italiji, s lirom. Carevina Bugarska imala je lev, a naziv je nepromijenjen i u socijalističkoj Bugarskoj i u sadašnjoj demokratskoj državi. Carska je Rusija imala rublj, a ta jedinica ostala je i u SSSR-u, pa i nakon njega. Sličnih primjera ima mnogo. Svijet uopće nije prigovorio takvoj praksi. Zašto i mi danas ne bismo mogli imati kunu, koja se na hrvatskom novcu tradicionalno javljala. Sam odgovor da ga je imala NDH nije dostatan s obzirom na praksu u drugim državama.

U svakom slučaju smatram da je i taj naziv trebao ući u razmatranje. Možda je za današnju veću afirmaciju Hrvatske pogodniji svima prepoznatljiv naziv »croatica« ili »croat«. Doznali smo da će trajni naziv hrvatskog novca biti »hrvatska kruna«, a njegov stoti dio bit će »banica«. Znamo da mnoge kraljevine u Europi imaju krunu: Švedska, Danska, Norveška, a i u Austro-Ugarskoj monarhiji novčana jedinica bila je kruna. No danas i Austrija i Mađarska imaju drugu novčanu jedinicu. Zašto bi onda Republika Hrvatska, koja nije nasljednica Austro-ugarske monarhije, a nije ni kraljevina, trebala imati taj potpuno neodgovarajući naziv? Osim toga, naziv »hrvatska kruna« dug je i nepraktičan u svakodnevnom komuniciranju.

Sumnjam da će razdiobna jedinica (stotinka novca) biti u skoroj upotrebi, obzirom na svoju tržišnu vrijednost.

Neobično je da Hrvatsko numizmatičko društvo, organizacija građana koja se bavi sabiranjem i proučavanjem novca od 1928., nije u svemu tome bila čak ni konzultirana. Takva demokratska rasprava ne može škoditi Hrvatskoj.

Nakon malog osvrta na izgled i nazive novog hrvatskog novca,ostaje vrlo značajno pitanje: gdje će se taj novac tiskati i kovati?

Treba poduzeti korake da se otvori kvalitetan zavod za izradu novčanica po suvremenoj tehnologiji i kovnica novca snabdjevena potrebnim suvremenim strojevima i u inozemstvu školovanim stručnjacima.

Sve te analize načinjene su radi objektivnijeg sagledavanja nekih novčanih problema pred kojima Republika Hrvatska sada stoji.

Ljiljana VASILJ

O majko

O majko
gdje je tvoja tuga
ništa me ne povezuje s tobom
samo živa sjećanja

između mene i tebe je rat
opustošena Hrvatska
i strepnja
hoću li te vidjeti

a svibanj uzdiže novu mladost
ruže sve brže cvjetaju
sve više ličim tebi
i na svom licu gledam

tugu koju sam vidjela

Tatjana VRANIĆ

Hrvatskoj

Zovi me
ne dozvoli
da zvuk tvoga glasa
iz dubine prošlosti
prode kraj mene
zabavljene zvukom tramvaja
i vikom kolportera
ne dozvoli
da mislim svoje misli
o papiru i peru
i uspomenama
i da zaboravim
odgovoriti na zov

Zovi me

snagom zemlje
koja dopušta sjemenu
da proklije u stablo
i potoku
da preraste u rijeku

Zovi me

Kostima što si ih prekrila
i što ih nježno čuvaš
u svome krilu

Dozvoli mi da vidim
bujicu konjanika i oklopa
i zveket mačeva
u obrani
i bezbroj molitvi
suza i uzdaha
Dozvoli mi da vidim
sretnu budućnost
ljepotu bezbrižne radosti
u izabranoj zemlji
sretnog naroda

Zovi me

ne dozvoli
da zvuk tvoga glasa
iz dubina prošlosti
prode kraj mene
zabavljene zvukom tramvaja
i vikom kolportera

Erika ŠKALABRIN

Vruće stine

Stine su tako vruće
nebo bistro,
more se zrcali na opeki sunca,
jer vitra nima.

Cvrče cvrčci
svi kâ jedan,
bar njihov glas da čujem
kad tvoga nima.

Rudolf HRAŠĆANEC

Kršćanska razboritost – napose politička i gospodarska*

1) Problem korisnosti političke znanosti

Nastojanja da se politička znanost što više koristi, napose na području vanjske politike, urodila je pitanjem: *Postoje li neka načela, zakoni i smjernice koje bi, primijenjene u odgovarajućim situacijama s najmanje napora i žrtve, donijele najbolje učinke?*

Centar za studije američke politike na čikaškom sveučilištu posvećuje posebnu pažnju istraživanju: »... principa, koji su vodili istaknute državnike i diplomate u vanjskoj politici«.[1] Središnju pažnju pobuđuju državnici, »koji su izvanredno ispravno pogađali rješenja, čije tvrdnje u retrospektivi pokazuju neobično poznavanje svoje sredine i čije se karijere u javnom životu općenito smatraju uspješnima«.[2] Naglašeno je stajalište *političke mudrosti* u političkim naukama. Ono bi trebalo poučiti praktičnog državnika za međunarodne odnose o tome što poduzeti i kako postupati u neposrednim okolnostima.

U moralno-teološkom rječniku razlikujemo *krepost mudrosti* od *kreposti razboritosti.* Krepost razboritosti potiče i vodi čovjeka prema ćudorednoj ispravnosti u konkretnom vladanju. Razborit čovjek spoznaje ispravne ciljeve i najbolja sredstva da ih postigne. Krepost mudrosti usavršava um u spoznavanju sveukupne stvarnosti u svjetlu najdubljih i konačnih uzroka i dohvata. *Prema tome, razboritošću, koja upravlja pojedinačne ljudske čine te izabire najprikladnija sredstva u sukladnosti s moralnim zakonom, praktični će državnik stvarati odluke i davati naloge.* Razborito će djelovanje biti i mudro, jer su mu plodovi dalekosežni i u suglasnosti s postignućem čovjekova posljednjeg cilja u Gospodinu Bogu. Naglašujemo odmah u početku ovog članka da će se naše razlaganje odvijati u svjetlu kršćanskog nazora na život i svijet. Tvrdimo, da razborito upravljanje u bilo kojoj ustanovi, zajednici, državi i među državama jamči čovjeku dostojan život i mir.

Najiskreniji razlog ovog raspravljanja je uvjerenje, da bi inače zanemareno proučavanje političkih zbivanja u svjetlu političke razboritosti moglo povećati korisnost političke znanosti ondje gdje je najpotrebnije. I hrvatska će nastojanja, vođena političkom razboritošću, pospješiti željene plodove hrvatske borbe za slobodu.

---

* Ovaj članak sadrži neke dijelove članka istoimenog pisca objelodanjenog u: HRVATSKA REVIJA, *Jubilarni zbornik,* 1951– 1975, uredio Vinko Nikolić, München-Barcelona 1976, str. 676–695. U ovim osvrtima središnja je pažnja posvećena razboritosti uskladenoj s čovjekovim pravima i pravednošću kao središnjim osnovicama čovjekove moralne djelatnosti.

1. Oliver BENSON, *Toward a New Eclecticism* in *International Studies,* an unpublished monograph, Evanston, Northwestern University 1955, str. 24.
2. *N. mj.*

1) Načelni osnovi političke razboritosti

Sv. Toma Akvinski u svojim osvrtima na političku razboritost kao središnju vrijednost izabire *opće dobro,* prema kojemu se čovjek kao društveno biće usmjeruje. On ukratko veli da je politička razboritost ona vrsta opće razboritosti kojom »čovjek sebe upravlja prema općem dobru«.[3] Izraz upravlja može značiti i opće dobro prema kojem se čovjek svjesno odnosi, pa na njega utječe nekim načinom društvene suradnje.

Svaki član društva dužan je na razne načine pridonositi općem dobru, da potom mogne od njega primati. *Društvena je sloboda naroda, nesumnjivo, najveće vremensko opće dobro naravnog reda, jer čovjeku omogućuje život koji odgovara ljudskom dostojanstvu.* Upravo su zbog toga mnogo manja opća dobra podređena ovom najvećem.

Politička se razboritost građana posebice očituje u glasovanju za političke kandidate, u pristupanju ovim ili onim političkim organizacijama, u podupiranju ovog ili onog političkog vođe, njegova pothvata, itd.

Suradnja u svakom od spomenutih skupnih nastojanja društvene je naravi. Hoće li koristiti općem dobru, ovisi s kolikim je stupnjem razboritosti, koju zovemo političkom, izvršena. Politička razboritost građana ima široke mogućnosti u demokratskim zemljama, gdje uspjesi i napredak ovise o učešću građana u dnevnom političkom zbivanju. To učešće je dužnost građana prema najiskrenijem nahođenju njihove savjesti. Mnogo je istine u tvrdnji da se narodi koji su mnogo godina proveli pod tiranskom vlašću susreću s poteškoćama nakon što su postali slobodni. Postavlja se pitanje kako ući u demokratski proces i što plodonosnije sudjelovati za opće dobro.

Daleko veću odgovornost u pospješivanju i izgrađivanju općeg dobra nose oni koji upravljaju zajednicom. Sv. Toma Akvinski njihovu političku razboritost naziva *vladalačkom razboritošću.* Njome vladar, odnosno nosioci vlasti, vrše i provode pravdu ukoliko je upravljena osobnom i općem dobru. Oživotvorba pravednosti glavna je dužnost nosioca vlasti.[4]

3) Psihološke prethodnice razborite političke djelatnosti

Postoji psihološka, duševna, priprava prije svakog čina razboritosti, pa i one političke. Ta se priprava sastoji od tri psihološke faze. Prva je *određivanje ciljeva i pronalaženje njima prikladnih sredstava.* To je zapravo najdulji i najnaporniji stupanj duševne priprave za razboriti čin. Nakon – i na temelju – istraživanja ciljeva i sredstava, prvog razumskog prethodnika u činu razboritosti, slijedi *sud* o tome koja su sredstva najprikladnija i koje su okolnosti najpovoljnije da izvedemo zamišljeni pothvat. To zaključivanje, ta reflektivna djelatnost uma završena u konkretnom sudu predstavlja *drugu fazu* u psihološkoj pripravi na razboriti politički čin ili djelatnost. Nakon istraživanja i suda nastupa *nalog:* to i tako činiti sada! Razum taj nalog kao praktični zaključak, kao nukanje i zahtjev donosi pred volju, koja zatim pokreće ostale moći i izvodi djelo.[5]

---

3. Sv. Toma AKVINSKI, *Summa Theologica,* II–II, q. 50, a. 2.
4. Sv. Toma, *n. dj.,* q. 50, a. 1.
5. Usp. Francis L. B. CUNNINGHAM, *The Christian Life,* Priory Press, Dubuque, Iowa 1959, str. 450–451.

Dodajemo pojašnjenje prethodnih čina razboritosti s primjerima.

U našem kršćanskom poimanju o životnoj djelatnosti razabiremo neke stalne navike. Njih zovemo krepostima i porocima, dobrim i zlim navikama. Čovjek koji je razvio neke navike brzo i s lakoćom obavlja djela ili čine te navike. Veoma često i bez promišljanja.

Kršćanske kreposti su dobre navike i po njima čovjek pokazuje izvjesni stupanj kršćanskog duhovnog savršenstva. Krepost kao dobro djelo treba uvijek biti u sukladnosti s naravnim ili objavljenim zakonom Božjim.

U svakoj kreposti izražava se istina i moralna dobrota čina.

Istina i dobro se podudaraju.

Bez prihvaćanja moralnog zakona razboritost kao krepost ne može postojati. Bez prihvaćanja moralnog zakona u našem vladanju na bilo kojem području života, uključivši politički i gospodarski, nema dobrih ni ispravnih djela. Sva čovjekova djela, dok su svjesna, tj. dok proizlaze iz čovjekove slobodne volje i samoodređenja, mogu biti ili dobra ili zla. I za njih čovjek snosi odgovornost i podliježe nagradi ili kazni. Ta se djela odnose na čovjekov vječni život, na postignuće našeg posljednjega cilja u vječnosti, koji se sastoji u posjedovanju ili gubitku Boga zauvijek.

Tri su glavne pojedinačnosti koje čovjek treba uzeti u obzir da izvrši neko djelo razborito i uspješno. Veoma je privlačna stara latinska poslovica koja veli *»Što god radiš, radi razborito i pazi na cilj«*. Ako neko djelo želimo izvesti razborito, trebamo se bolje osvrtati na svrhu svoga čina, je li dobar ili zao, te na okolnosti i sredstva koja trebamo upotrijebiti da ga postignemo. Npr., netko želi postati liječnikom. Razumljivo je da njegova početna svrha treba biti dobra, tj. da kao liječnik pospješuje i unapređuje zdravlje svojih bližnjih. Kršćanski će motiv biti i ljubav prema bližnjemu. Isključivo koristoljublje kao motiv nekog zvanja ili zanimanja pospješuje sebičnost te vodi u pohlepu i previsoke materijalne zahtjeve, a to pogađa napose siromašne građane, koji nemaju dostatnog bolesničkog osiguranja.

Nakon što je kandidat medicinske znanosti istražio mogućnosti za troškove studija, ozbiljno će odlučiti da se upiše u prvi semestar i u traženo vrijeme provesti svoju odluku u djelo.

Sličan se postupak primijenjuje i za druge pothvate. Uzmimo za primjer ugovore između organizacija unutar nacionalne zajednice, ili između nacija, odnosno pojedinih država. Uvijek je glavni zahtjev da ugovori budu pravedni i u sukladnosti s pravima odnosnih stranaka. Da budu iskreni i bez prijevara. Daljnji je primjer, veoma čest u društvenom životu, postignuće razboritosti u radnim odnosima između predstavnika rada i kapitala. Veoma je ozbiljan i osjetljiv predmet i pitanje radničkih plaća, da po pravednosti odgovaraju barem minimalnom zahtjevu standarda života. Zapleti i krize radnih odnosa mogu se predusresti razboritošću koja traži pravo za obje strane. Politička je razboritost, npr. nužna u svakoj kampanji za nove izbore. Razna optuživanja i klevete često se pretvaraju u bumerange za svoje začetnike. Kritike o dosadašnjim metodama, uspjesima i neuspjesima, trebaju biti konstruktivne, a ne razaralačke za uspješno povećanje općeg dobra.

Zapleti ljudskih djela često su varavi i čovjek ima dobar cilj, ali vidi da će ga na pošten način teško postići. Zato se često služi lukavošću i silom te izravnim zlim djelima, kao sredstvima da dođe do cilja. Nije rijetka stvar da se i pojedinci služe npr. krađom ili prijevarom kako bi se riješili novčane krize. Jedno se sredstvo često

ponavlja u kupoprodajnim praksama, a to je laž i povećanje vrijednosti kupoprodajnih proizvoda i slično.

Razne teškoće i krize dovode čovjeka u napast, te traži rješenje u pribjegavanju raznim nepravednim i zlim pothvatima. U podjelnom procesu, osobito u bogatijim zemljama s velikim industrijama, mnogo je prijevare u stjecanju profita putem visokih cijena na proizvode, npr. automobile, čuvajući u tajnosti stvarne izdatke za proizvodnju i postignute profite od prodaje.

U svojoj kritici kapitalističkog sustava Papa Ivan Pavao II. osudio je požudu za nerazmjernim i pretjeranim profitima kao glavni motiv u prodaji i razdiobi proizvodnih dobara. Kad cilj proizvodnje postane isključivo profit, a ne zajedničko dobro proizvođača i potrošača kao opće dobro, ekonomski sustav je inspiriran sebičnošću i daleko je od moralnog opravdanja. *Taj duh profita i bezobzirne sebičnosti u nepravednoj ekonomskoj utakmici velika je zapreka da napredne industrijske zemlje pomažu razvoj nerazvijenih zemalja Južne Amerike, Afrike i Azije.*

Kad i ulože njihovo rudno blago, zajedno s vodećim vlastima vodećih država beru nepravedne profite, ne povisujući preniske i nepravedne radničke plaće. Na taj način bogati postaju bogatiji, a siromašni siromašniji.

Velika je zapreka tome da bogati pomažu siromašne zemlje, nastavljanje naoružanja, u koje se još uvijek ulažu bilijunske svote novca koji bi se mogao posuditi uz lakše uvjete za industrijalizaciju i tehnički napredak nerazvijenih zemalja.

Tu gospodarsku situaciju, sa spomenutim prijedlogom za rješavanje internacionalnog radničkog pitanja, također naglašuje Papa Ivan Pavao II., veliki poznavalac suvremenog radničkog i socijalnog pitanja. On naglašava potrebu moralnog lijeka pravednosti i poštivanja ljudskih prava, na privatnoj i međunarodnoj osnovici.

4) Kršćanska razboritost – i neka suvremena proturječja

Postoje teorije koje promatraju razboritost kao nauk i kako se taj nauk primjenjuje u pojedinačnoj djelatnosti bogatog obilja, u raznolikom svjesnom ljudskom vladanju. Jedan je nauk o razboritosti – a prevladava upravo u naše doba – teorija da je razborito i moralno dobro činiti sve što na bilo koji način donosi što veću korist. To znači da je korisnost djela čimbenik njegova moralnog dobra, a ne što kršćanska moralna filozofija i teologija uče. A uče da dobrota i moralnost naših djela proizlaze iz njegove sukladnosti s moralnim zakonom. Time ne niječemo da mnoga naša djela jesu i mogu biti istovremeno korisna i u harmoniji s Božjim zakonom. Naglašujemo samo da ono što koristi čovjeku u materijalnom i praktičnom pogledu nije nužno dobro i po svojoj sukladnosti s moralnim zakonom. Npr. preniske radničke plaće jesu nepravedne i protiv pravednosti, premda su istovremeno zbog profita korisne poslodavcu. Gledište prosudbe u ovom slučaju nije korisnost već pravednost, temeljena na pravu posloprimca. Pravom smatramo moralno psihološku moć posjedovati nešto, upotrebljavati nešto i raspolagati nečim.

Razboritost kao polazište za sud o dobrom i zlom vladanju također je veoma nužna i u gospodarskom i političkom procesu. Ona uključuje i sud o moralnoj ispravnosti, opravdanosti ili osudi, odnosnoga procesa. Pod društvenim procesom

razumijevamo niz jednakih i sličnih društvenih čina, upravljenih istom političkom ili gospodarskom cilju ili planu.

Držim da je svakome jasno da se o moralnom opravdanju korisnosti dobitka nepravednog napadača ne može govoriti. Naglašujem *moralno opravdanje* za dopuštenost ratnih zahvata. Upravo za takve primjere, njihovim nosiocima ide uvelike u prilog da se neispravno moralno prosuđivanje i ocjenjivanje ne može odnositi na političku djelatnost bilo koje vrste, jer je gledište koje niječe zahtjev moralnog opravdanja ljudskih djela u prilog opravdanju njihovih zlih djela, odnosno zločina. Njihovo je proturječje i u tome da se ti napadači pozivaju na pravo upravljanja i vlasništva u zemlji koja po zemljopisnom, političkom i povijesnom razvoju ne pripada njima, premda im se upravo i sada garantiraju sva naravna i pozitivna građanska prava. Nema sumnje da je ovdje prisutno zamagljivanje i nepriznavanje istine i prava svoga bližnjega, plod megalomanije i pohlepe za tuđim. Drugi svjetski rat također obiluje sličnim zločinima nepravednih napadača i osvajača. Žrtvom postadoše milijuni ljudskih života uz masovna razaranja kulturnih i materijalnih dobara.

Mi katolici, po nauci Crkve, vjerujemo da ljudski život počinje začećem i da kod začetka Bog stvara ljudsku dušu, koja je izvor sveukupnog života i glavni čimbenik ljudske osobe, s njezinim vlastitostima i pravima. Zato je ispravan zaključak da je izravni pobačaj *ubojstvo* nevinoga ljudskog bića. Rekao sam *izravni* pobačaj, jer se u činu izravnog pobačaja izravno napada i prekida započeti ljudski život i time dokida jedno od temeljnih prava čovjeka.

Gotovo je nemoguće ustvrditi da iz pobačaja proizlazi ikakva izravna korisnost, s obzirom na zdravlje žene i tjelesno dobro začetka. Možebitne drugotne posljedice, kao predusretanje troškova za rast i odgoj djeteta, očuvanja dobrog glasa ženske osobe, napose kod nezakonitih začeća i slično, nisu izravno povezane s činom pobačaja.

Važan je i društveni razlog protiv pobačaja, a taj je u činjenici da pobačaj umanjuje biološki rast nacije. Neograničenom slobodom za pobačaje, osobito u komunističkim državama, učestali pobačaji postali su opasnost i uzrok propadanja nacija, pa se može govoriti o određenom nacionalnom samoubojstvu. I tu će naša hrvatska demografska politika, kao socijalna politika, morati pružiti što bolje odgojne i socijalno-gospodarske metode, kao i direktna sredstva za uvjeravanje *protiv* i stvarno predusretanje pobačaja, u korist opstanka hrvatske nacije. Jedan od najvećih apostolata u tom preozbiljnom nastojanju izvršit će iskrena i istinska katolička pouka i odgoj. Daj Bože!

Iz literature

AKVINSKI Sv. Toma, *Summa Theologica,* II - II.
CRONIN John F., *Catholic Social Principles,* The Bruce Publishing Co., Milwaukee 1951.
CUNNINGHAM Francis L. B., *The Christian Life,* Priory Press, Dubuque, Iowa 1959.
FOGELMAN Edwin, *Hiroshima, The Decision to Use the A-Bomb,* New York 1964.
HILTON Mary Alice, ed., *The Evolving Society,* The Institute for Cyberecultural Research, New York 1966.
IVAN XXIII. Papa, *Mater et Magistra.*
MÜLLER Merle, *Plain Speaking,* New York 1974.
PALMER Norman D. and PERKINS Howard C., *International Relations,* Houghton Mifflin Company, New York 1953.

SCHEVILL Fernand, *A History of Europe,* New York 1954.
THOMPSON Kenneth W., *Toward a Theory of International Politics,* in *Political Science Quarterly,* Vol. XLIX, September 1955.
VAN DYKE Vernon, *Political Science, A Political Analysis,* Stanford University Press, Stanford, Cal. 1960.
WAGNER F. Francis, *The Hungarian Revolution in Perspective,* P. P. Memorial Foundation, Washington, D. C. 1967.
WAGNER F. Francis, *Social Cybernetics as a Function of the Church* in *The Social Message of the Gospel,* Concilium Vol. 35, ed. Franz Bökle, Paulist Press, New York 1968.
WRIGHT Quincy, *International Relations,* Appleton – Century – Crofts, Inc. New York 1955.
YOUNG Roland, ed. *Approaches to the Study of Politics,* Nortwestern University Press, Evanston, Illinois 1958.

Ruža TREMSKI-GRADIŠNIK

Rano srebrno lišće

Ne prizivam niti ljude, niti osjećaje,
sve je vidljivo i prepoznatljivo.
Slika žive zemlje.
Tu se je rađala slobodna misao,
kao zvijezda večernjica
u sjaju mjesečeva polaganog izlaska.

Čuješ smijeh u dječjem dozivanju,
gledaš trčanje prašnom cestom,
igranje na zelenim ledinama,
razabireš brizganje vode u rijeci
i njeno ljetno nebo
za srebrnim lišćem vrba.

Sve je tu.
Sinje oči,
crne kose,
brzi koraci ujutro,
sporiji navečer.
Djeca smo polako rasla
i prebrzo narasla
u buntovnoj širini
priviđenja budućnosti.

Ništa više, domovino.
Duša moja.

Lovro ŽUPANOVIĆ

Ivan Vuković (1876–1957), mlađi suvremenik M. Meršića-Miloradića i ozvučitelj njegove pjesme »Hrvat u Gradišću«

(Uz 35. obljetnicu smrti)

Obljetnica smrti koju naznačismo u zagradama nije takve naravi (pa i nosivosti) da bi je valjalo posebno apostrofirati. Ali, jer se u slučaju Ivana Vukovića radi o osobi koja je i u sredini u kojoj je dugo, višestruko i vrlo znakovito djelovala i u svojoj staroj domovini Hrvatskoj ostala na margini sjećanja – rêci što slijede stoje kao svojevrsni poziv za ispravljanje takva odnosa prema protagonistu.

A Vuković je zaista zaslužio ispravljanje takva »sjećanja«.

Ivan Vuković, učitelj i glazbenik

U krugu istaknutih iako mlađih suvremenika Mate Meršića-Miloradića ističe se osobnost dugogodišnjeg pandrofskog učitelja, kantora, dirigenta, melografa, harmonizatora odnosno obrađivača narodnih gradišćanskohrvatskih napjeva, skladatelja i sastavljača glazbeno-edukativnih zbirki IVANA VUKOVIĆA. Koliko je razina ostvarivanih rezultata na navedenim glazbenim područjima Vukovićeva djelovanja bila zapažena i izvan granica rodne mu grude, svjedoči podatak da je on j e d i n i od gradišćanskohrvatskih glazbenika XX. stoljeća dobio zasebnu jedinicu u oba izdanja naše *Muzičke enciklopedije*[1] te u 2. svesku *Leksikona jugoslavenske muzike*[2]. To znači da je među svojim sudrugovima i jedini koji je u svom višestrukom (glazbeničkom) djelovanju sretno očitovao sve spomenute aktivnosti te im umio podati doličnu mjeru artističke profiliranosti.

Zbog toga ali i zbog iako – po svemu sudeći – jedine a neobično sretno ostvarene

* Tekst modificirano preuzet iz opsežne rukopisne studije potpisanoga *Oris razvoja tzv. umjetničke glazbe Gradišćanskih Hrvata od njihova doseljenja u Gradišće do danas*, priređene za objavljivanje (1986).

povezanosti s pjesništvom Mate Meršića-Miloradića zaslužio je da se o njemu na ovom Skupu održi, premda i sažeto, zasebno izlaganje.

* * *

Ivan VUKOVIĆ (Klimpuh [Klingenbach], 28. 2. 1876 – Pandrof, 12. 7. 1957) podrijetlom je iz seljačke obitelji. Nakon završene pučke škole u rodnom mjestu odlazi u benediktinsku gimnaziju u Šopron, u kojoj završava 6 razreda. Potom se upisuje u učiteljsku školu u Győru i maturira 1897. godine. Odmah počinje službovati kao učitelj u Vorištonu (Hronstein), da bi od 1900. do umirovljenja (1936) bio ravnatelj osnovne škole u Pandrofu. U njemu istodobno djeluje i kao glazbenik te nakon više od pola stoljeća završava svoj životni put.[3]

Biografskim podacima skromne amplitude, taj životni put ispunjen je višestruko očitovanom sadržajnošću, rezultatima kojima se Vuković vinuo u red najzaslužnijih muževa svoje uže domovine, ne samo onih hrvatskog etnikona već i svih ostalih. Glazbeničku profiliranost stjecao je u godinama školovanja u gimnaziji (violina) i učiteljskoj školi (orgulje), a poslije vlastitom autodidaktičnošću (teoretika). Spojena s doličnom mjerom njegove opće naobrazbe,[4] ona se iskazivala njegovim reproduktivnim i produktivnim djelovanjem.

a) Bavljenje glazbenom umjetnošću Vuković je započeo uobičajenom, nazovimo je, produženom rukom svog školništva: k a n t o r s t v o m. Tu službu vršio je do umirovljenja sâm, a nakon njega do smrti uz pomoć Katarine Marhold. Da ju je vršio na opće zadovoljstvo gotovo punih 57 godina, dokaz su priznanja koja je dvokratno dobio od najviše austrijske crkvene vlasti.[5]

b) Dvije godine nakon dolaska u Pandrof (1902) Vuković u njemu osniva pjevački zbor, prema kasnijem navodu (iz 1923) u *Hrvatskim novinama* »najstarije pjevačko društvo po vsem Gradišću« i po svemu sudeći crkvenog karaktera. Time svom osnovnom glazbeničkom djelovanju dodaje i d i r i g e n t s k o. Ono se u početku odvija unutar uskih lokalnih granica, a onda postupno – u okviru kasnije formiranog jačkarskog društva te malog komornog instrumentalnog orkestra – i izvan njih. Ipak, o samom društvu i pjevačkom zboru nema u *Hrvatskim novinama* nikakvih vijesti sve do 1928. godine. Tada, u novogodišnjem broju izlazi opis zabave pandrofskog jačkarskog društva s kraja 1927., na kojoj je – uz ostalo – zbor izveo nekoliko hrvatskih i njemačkih skladbi, od prvih dvije Vukovićeve (*Hrvat u Gradišću* i *Napitnica*) i jednu Zajčevu *(Divojčica mala)*, a orkestar je svirao između njih. Opći dojam izražen je ovom lakonskom rečenicom: »Da se je ova predstava tako dobro ugodala, moremo lako razumiti, kad znamo, da se peljanje nahaja u skusenih rukah gosp. školnika Ivana Vukovića, našega komponista.«[6] Ona kao da je najavila (potom) češće vijesti posebice o zboru[7] te o njegovu postupnom usponu među najkvalitetnije hrvatske pjevačke zborove Gradišća, čiji će nastupi, primjerice u Beču i Zagrebu 1936. te (u Beču) u okviru tzv. »Gradišćanske ure na bečkom radiju«, predstavljati zaista umjetnički užitak visokog dometa.[8]

c) Kako je pjevački zbor vodio punih 36 godina, Vuković je za nj nužno morao stvarati i repertoar, i to prvenstveno sastavljen od gradišćanskohrvatskih narodnih napjeva. Zbog toga se dao na m e l o g r a f i r a n j e te ih je tijekom godina zapisao »nekoliko stotina«.[9] Među njima je bilo svjetovnih i duhovnih, jednostavnih i osebujnih kakav je na primjer *Dobar večer, gospodar:*

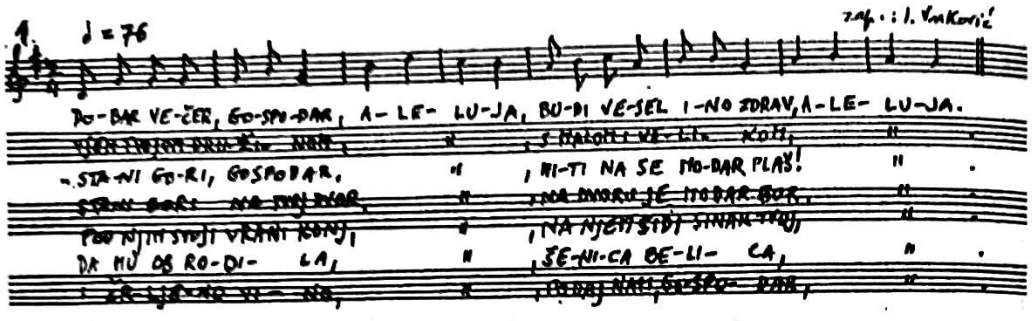

Stanoviti broj ih je Vuković objavio jednoglasno, na primjer, u svom *Jačkaru* iz 1924. godine, a za dva njegova zapisa iz *Hrvatskog kalendara* (1936) anonimni je recenzent u *Hrvatskim novinama* napisao da je I. Vuković »zapisal s notami dvi narodne pesme 'Klicanje noćnoga čuvara u Pandrofu' i 'Koledanje u Novom selu'. Osebujna prva narodna pesma ističe se prekrasnom pesničkom savršenošću i more služiti kot dična pelda za ćut naroda za jezičnu lipotu.«[10]

d) Melografiranje narodnih napjeva Vukovića je logički dovelo do toga da se ogleda kao njihov h a r m o n i z a t o r, odnosno o b r a đ i v a č. Nešto prije navedena oznaka »nekoliko stotina« vrijedi i na ovom području. Višeglasnom dopunjavaju jednoglasne narodne (glazbene) osnovice prilazio je kao iskusni praktičar i vrstan poznavatelj tzv. školske harmonije. Zato su mu takvi radovi jedre zvučnosti, i nije čudo da su se vrlo brzo našli na repertoaru ostalih hrvatskih zborova u Gradišću. Većina njih je rađena za muške zborove:

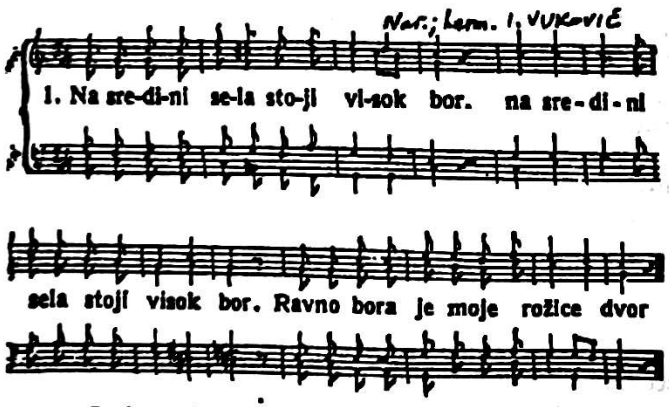

2. A na dvoru j' jedan vrtljac zgrajeni,
Vakom bere rožica cveće meni.
3. Kad je mila roža cveće pobrala,
Pod zelenim borom ona j' zaspala.
4. Čula j' va snu spivat milu ptičicu,
Ka j' zbudjala vako mladu rožicu.
5. Stan se, divojčica, ar si zaspala,
Uvenulo j' cveće, ko si pobrala.
6. Milo cveće zato je uvenulo,
Raserdil se j', koga j' srce ljubilo.
7. Nisam tužna materi verovala,
Ča mi je draga mati povidala.
8. Čuvaj se, kćerka, junačkoga oka,

Rozmarija

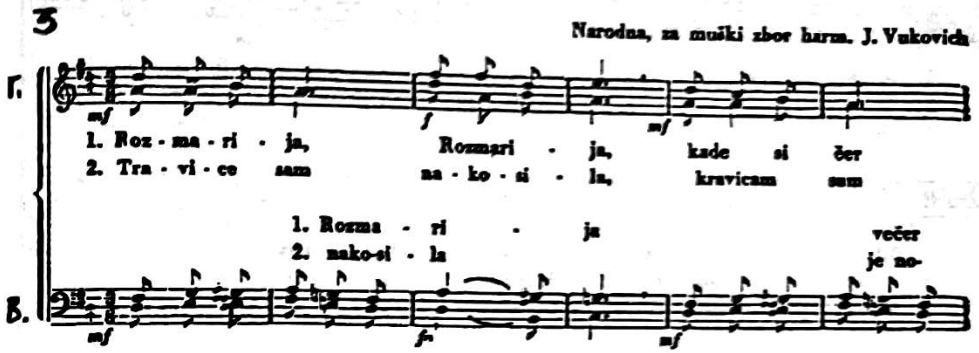

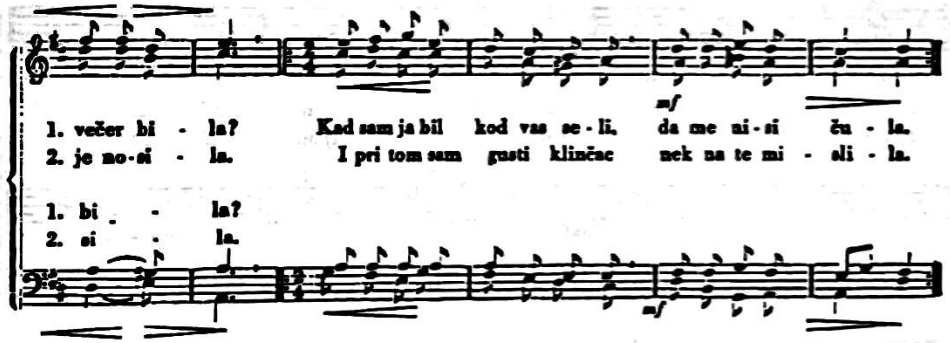

e) Od harmoniziranja (obrađivanja) narodnih napjeva iz Gradišća do stvaranja i vlastitih skladbi Vukoviću nije bio dalek put. On ih je kao s k l a d a t e l j, prema dostupnim podacima, pisao za pjevačke zborove (dječje, muške, mješovite),[11] a namjenjivao ih je duhovnom odnosno svjetovnom izvođenju. Potonje je stvarao bilo na tekstove narodne poezije:

4

Bil sam junak

Adagio

Narodni tekst uglazbio i za muški zbor uredio J. Vukovich

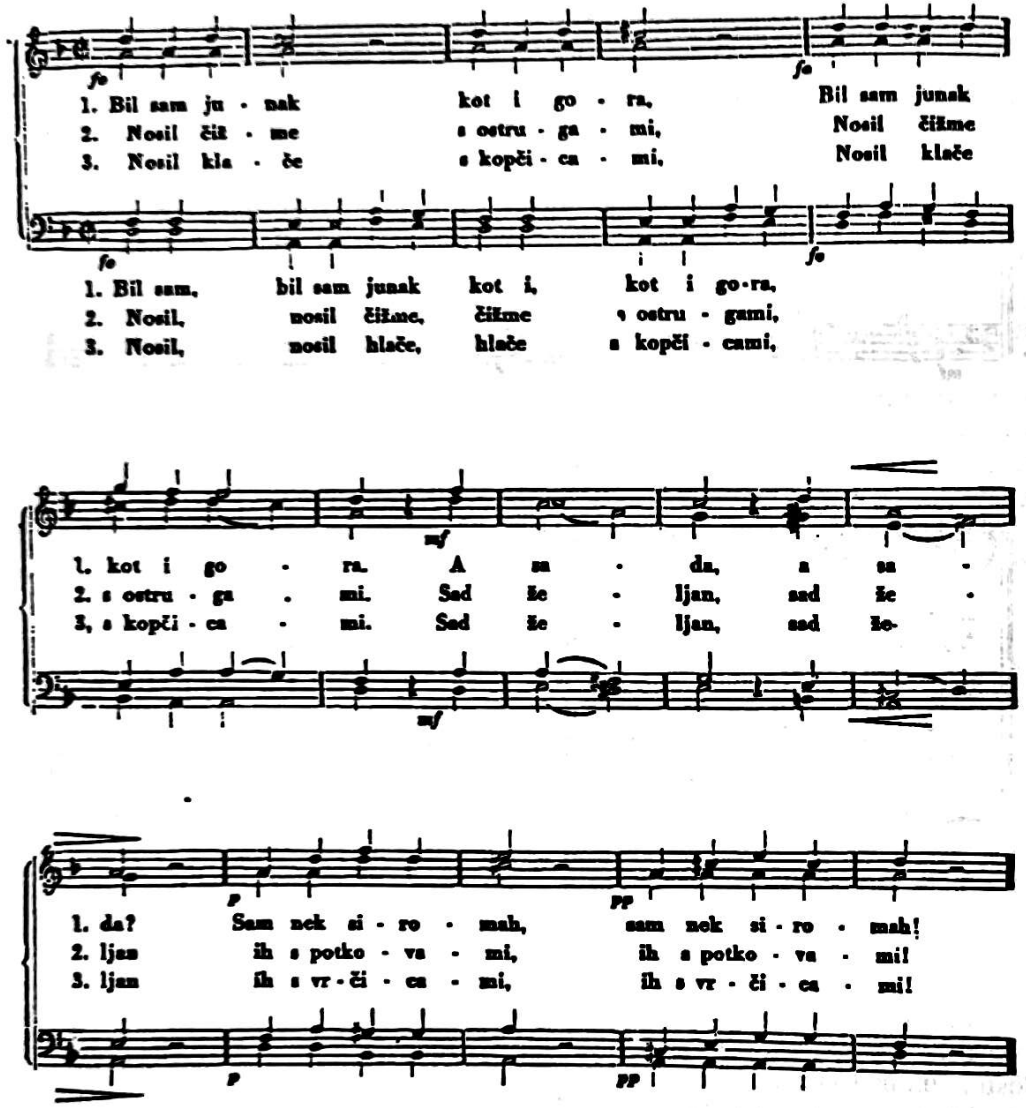

bilo na stihove poznatih (hrvatskih) pjesnika:

Mješovit zbor

M. M. ♩ = 60

5

Dok si moja bila

Riči: Stanko Vraz
Glazba: J. Vukovich

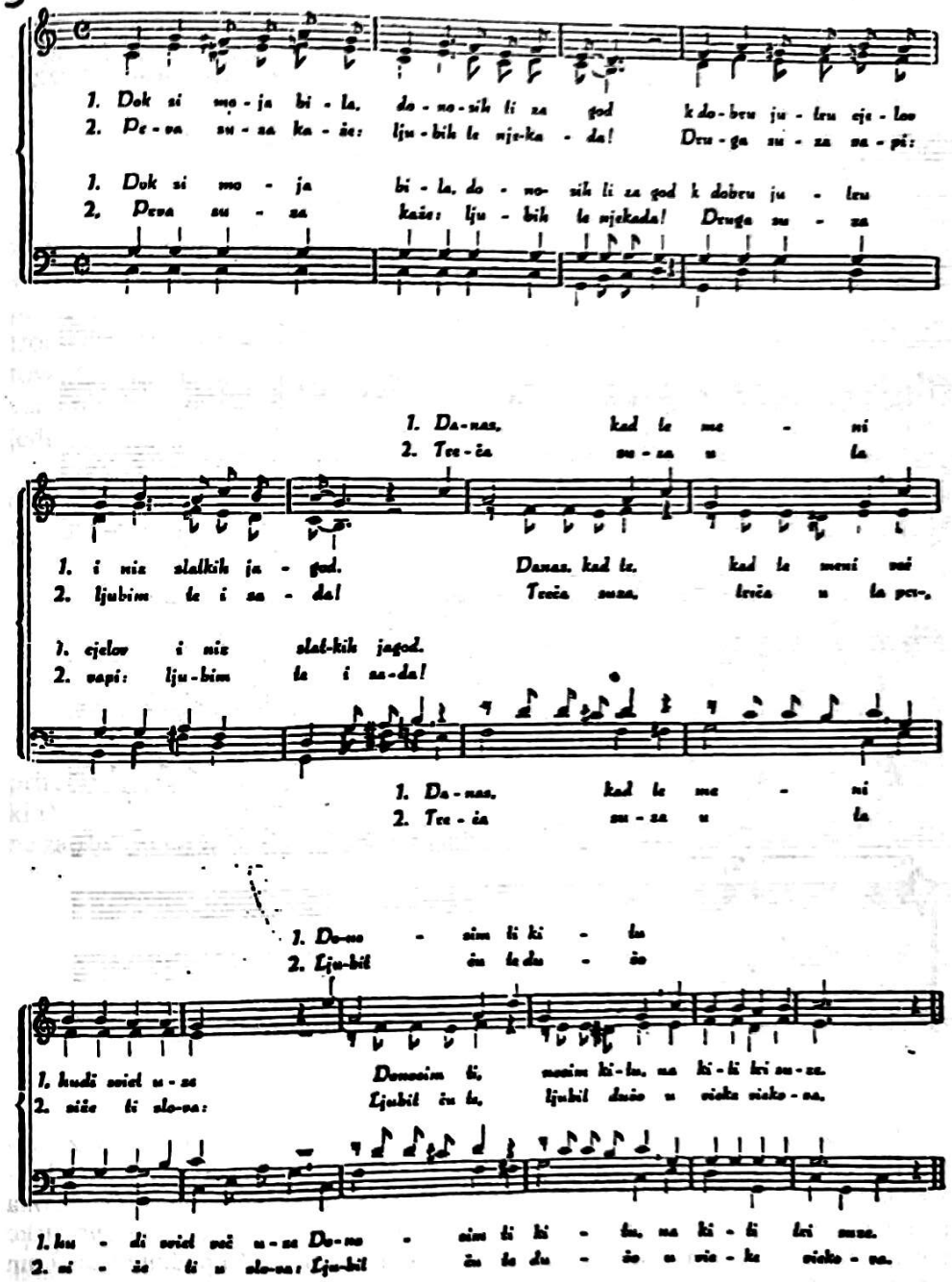

Od njih je nedvojbeno najpopularnija *Hrvat u Gradišću,* nastala 1922. godine na tekst Mate Meršića-Miloradića. Čestim izvođenjem, i to na početku svake manifestacije, toliko je ušla u narod da je postala himnom Gradišćanskih Hrvata:

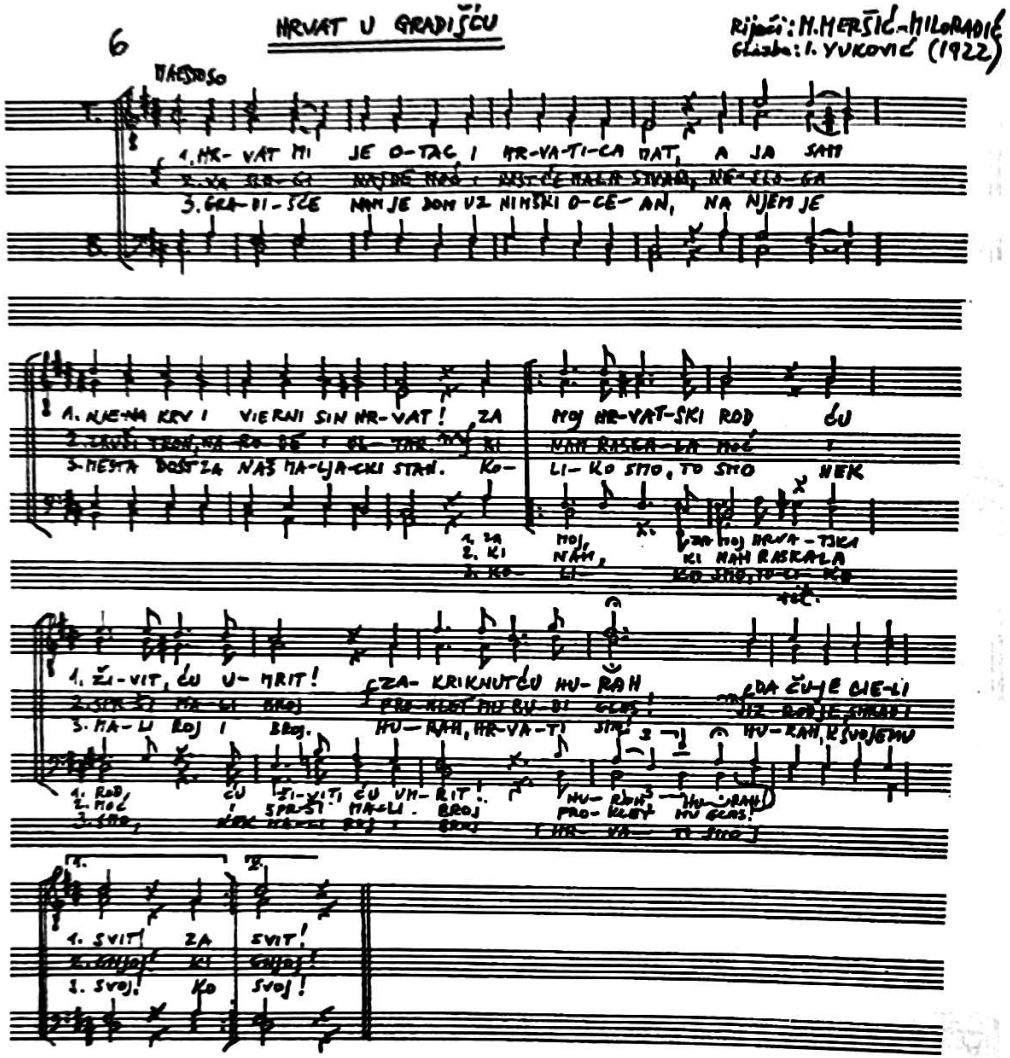

Ivan (Johann) Martinkovich, pišući kao student Pedagoške akademije u Železnom 1927. seminarsku radnju IVAN VUKOVIĆ – EINE KROATISCHE LEHRERPERSÖNLICHKEIT, u njoj o toj skladbi navodi prigovore stanovitih osoba da ona »po svojoj melodiji nije stvorena u slavenskom duhu. Dok, naime, sve takve hrvatske melodije nemaju uzmah, ova melodija (tj. Vukovićeva, op. L. Ž.) počinje uzmahom na 4. doba 4/4 mjere.

Razlog tome – nastavlja Martinkovich – vidim u tome što se Ivan Vuković bavio njemačkim kompozitorima čija je djela stalno studirao.«

Ta Martinkovicheva točna spoznaja iznikla je iz činjenice da je Vuković stvarao u duhu europske glazbene tradicije, a u izričajnosti koja je – što vrijedi i za slične radove njegovih sudrugova – pripadala glazbenom romantizmu. S obzirom na izvore glazbenog obrazovanja njega i sudrugova mu te na potrebe terena – drukčije nije ni moglo biti. Ta činjenica uz (posebice) onu o stilskoj pripadnosti hrvatskih narodnih napjeva iz Gradišća obezvređuje misao o »nehrvatskom« duhu Vukovićevih skladbi, izrečenu – doduše – u Martinkovichevoj radnji za skladbu *Hrvat u Gradišću,*[12] ali implicitno i za druge.

Što se tiče ostalih značajki Vukovićeva skladateljstva, vrijedi ono što je rečeno za autorove harmonizacije (obradbe). Usto valja podvući kako je Vuković inteligentno spoznao ne samo svoj stvaralački domet nego i (ponavljamo) potrebe terena. Zato se priklonio vokalnom (zborskom) području i malim glazbenim oblicima dvodijelne (i trodijelne) pjesme, ponekad ostvarenim s neuobičajenim (neparnim) brojem taktova.[13] U takvom, europskoj glazbenoj tradiciji netipičnom, struktuiranju dijelova vlastitih skladbi valja – prema potpisanome – tražiti Vukovićevo moguće odražavanje jedne od značajki narodnog melosa Gradišćanskih Hrvata.

f) Posljednje i na svoj način sintetizirajuće područje Vukovićeva glazbeničkog djelovanja pripada njegovu, nazovimo ga, s a s t a v l j a č k o m radu. Rezultat su (redom objavljivanja):

- *Jačkar za hervatske škole Gradišća* (1924),[14]
- *Napevka ili Venac crikvenih melodija* (1942),[15]
- *Glazbeni misečnik* (»Zbirka narodnih napjeva i originalnih kompozicija za muške i mišovite zbore«) (1948–1950),[16]
- *Pjesmarica za hrvatske škole Gradišća* (1952)[17] i
- *Kud ćemo si?* (»Zbirka pjesama za hrvatski narod u Gradišću«) (1955).[18]

Ta izdanja »hrvatskih nabožnih, narodnih i umjetnih jačak, ke je Ivan Vuković priredio i dijelom vlastitim pinezom financirao, su nam još i danas najdraži kulturni kinči, s kimi se rado moremo ponositi već zbog toga, kad u svojoj vridnosti i po opsegu ne zaostaju za bogatstvom mnogo većih narodov.«[19]

* * *

»Komponiral je narodu i dici h r v a t s k e jačke i u ovom pogledu prvi med prvimi bil, da razveseli dicu i narod.« [...]

»[...] vežbal se u muziki i komponiral, na večere peljal svoje pjevačko društvo, ko je poznato ne samo po celom Gradišću i doma, nego i prik granic. [...] Vuković je pun umjetničke gorljivosti i takove sposobnosti, ku mu od nijedne strani ne moru odreć, pak bi mnoga sela gizdava bila, kad bi imala Vukovića [...] Ako je i on preveć skroman, ali zna stvorit mnogo već nego mnogi 'larmaši' [...]«[20]

Tim svakako naivnim, ali toplim riječima, Vuković je 1936. godine ispraćen u mirovinu. Te iste godine postao je član Književnog odbora (nazvanog Hrvatska akademija), osnovanog tada u Velikom Borištofu. Poživio je još 21 godinu, preturio preko glave strahote drugog svjetskog rata, a nakon njega vitalno nastavio svoje

međuratno (glazbeničko) djelovanje. Ostavši uvijek skroman, on je u narodu iz kojega je potekao postao – kako svojedobno obilježi Antun Barac neke hrvatske književnike – VELIČINA MALENIH.[21] Narod je tu sintagmu ovjekovječio spomen-pločom na Vukovićevoj kući u Pandrofu ovim tekstom:

SVOJEMU VELIKOMU RODOLJUBU
IVANU VUKOVIĆU
SLAVNOM KOMPOZITORU NAŠE HIMNE
U ZAHVALNOSTI
HRVATSKI NAROD GRADIŠĆA

Usprkos tim riječima Vuković još uvijek čeka na svoju monografiju, recimo bar približno sličnu onoj kakvu je dobio istaknuti mađarski glasovirač i skladatelj iz Burgenlanda Jenö Takács, rođen u Cindrofu (Siegendorf, Cinfalva) g. 1902.[22] Skromni prinos toj obvezi (koju bi trebao ispuniti netko od gradišćanskohrvatskih glazbenika) jest ovaj tekst.

Bilješke

1. Usp. nav. dj., II. sv., Zagreb 1963, 788; III. sv., Zagreb 1977², 699.
2. Usp. nav. dj., 2. sv., Zagreb 1984, 527.
3. Prema životopisima: K. M., Ivan Vuković, *Hrvatske novine* XXVIII, br. 39 od 30. 09. 1967, 4 i J. Martinkovich, *Ivan Vuković – Eine kroatische Lehrerpersönlichkeit,* seminarska radnja u Pedagoškoj akademiji u Železnom, rukopis, 1971/72. Tu radnju potpisani je dobio od dra F. Toblera te mu na usluzi zahvaljuje. (Na te će se radove potpisani pozivati u nastavku svog teksta.)
4. Vuković je, npr. govorio hrvatski, madarski, njemački, a poznavao je francuski i talijanski jezik.
5. Usp. K. M., Ivan Vuković...
6. Usp. *Hrvatske novine* VI, br. 1 od 07. 01. 1928, 3.
7. Evo, npr., jedne: »[...] Vse ove pesme su izvedene čisto i precizno, a s dobrimi glasi, tako da se ta zbor more imenovati jednim od najboljih u naših krajinah. Pravoda se to mora zahvaliti odličnomu peljanju od gosp. školnika Vukovića, ki nas je s njim vrlo ugodno oduševil. Ne manje se je dopadala od njegova kvarteta odsvirana Haydnova Londonska simfonija.« Usp. *Hrv. novine* X, br. 9 od 27. 02. 1932, 2.
8. O nastupu u Beču u okviru Bečkih svečanih dana, a zajedno s muškim zborom »Zvonimir« iz Zagreba, tada uvaženi austrijski skladatelj i glazbeni kritičar Josef Marx napisao je u *Wiener-Journalu* ovo (u gradišćanskohrv. prijevodu): [...] Ugodno presenetila su nas predavanja muškoga zbora s hrvatsko-gradišćanskoga sela Pandrofa. Ta zbor, oko 40 muži jak, sastojeći se od seljakov i seljačke dice, pokazao je pod peljanjem svojega dirigenta, školskoga direktora Ivana Vukovića, ki je takaj plodan hrvatski kompozitor našega Gradišća, dražesnu mekoću pjevačkih glasov, a dičinji zvonkasti glasi malih pjevačev dali su takov svjež zvuk, da smo bili podsjećani na naše 'Dičake pjevače' (Sängerknaben). – Citirano prema članku K. M., Ivan Vuković...
   Isti je koncert prikazan u *Hrv. novinama* prvom pravom glazbenom kritikom:
   »[...] Pandrofci su nam se predstavili kot zbor vrlo nadarenih, izvrsno izvežbanih jačkarov i jačkaric. Njihove glasovne sposobnosti su velike: imaju nježne divičje soprane, ugodne alte, moćne tenore i zmožne base kot orgule. Složnost jačenja, niansiranje glasa, tempo i primirenje ričam, vse to govori od lipe nadarenosti pevačev, od njihovoga uspešnoga trudenja da svršeno prikažu krasotu muzičkih kusićev, ali to isti čas svidoči da imaju u dirigentu g. Ivanu Vukoviću peljača i ravnatelja visoke sposobnosti i umjetnika glazbene kulture. Nastup pandrofskoga zbora se je potpuno ugodal. U tom nij prigovora. Donesel je nam gradišćanskim Hrvatom diku i priznanje vsih onih, ki su ga imali priliku i užitak poslušati, a to priznanje je vsakiput po odjačenju jedne jačke iskazano burnim, oduševljenja i razdraganja punim neprestajućim božanjem. Zato smo pandrofskim jačkarom dužni hvalu, da su gradišćansku hrvatsku pesmu i pred bečkim poslušateljstvom tako krasno zastupali.« [...] Usp. *Hrv. novine* XIV, br. 26 od 27. 06. 1936, 2.
9. Usp. *Muzička enciklopedija III,* 1977², 699; *Leksikon jugoslavenske muzike 2,* 1984, 527.
10. Usp. *Hrvatske novine XIII,* br. 47 od 23. 11. 1935, 1.
11. Iako obećanu, bibliografiju Vukovićevih radova (harmonizacija i izvornih) te neke notne tekstove istih potpisani, naime, ni do danas (1989) nije dobio iz Gradišća. Do podataka kojima se služio došao je isključivo pabirčenjem po *Hrvatskim novinama* i gradišćanskim kalendarima u Zagrebu.
12. Usp. nav. dj., 21.
13. Usp. prvih 7 taktova notnog primjera 4 (shema: 4 + 3) i prvih 6 taktova not. pr. 5 (shema: 3 + 3).
14. To je prva objavljena svjetovna pjesmarica Gradišćanskih Hrvata. Budući da potpisanome nije bila dostupna, a ni Martinkovich u svojoj radnji ne iznosi podrobnije podatke, to o njoj u ovom trenutku nije moguće reći nešto više.
15. Prema najavi u *Hrvatskim novinama* (XIX, br. 49 od 13. 12. 1941, 3) da će »novi crikveni jačkar« I. Vukovića izaći »po Novom letu« izlazi da je (na naslovnoj strani nenavedena) godina objavljivanja 1942. a ne 1941. kako je to označeno u tekstu K. M., Ivan Vuković... (To je godina imprimatura crkvenih vlasti.) U ostvarivanju ideje Vukoviću su pomagali M. Meršich ml., Sl. Marhold, A. Kuzmich, Št. Pusztai, J. Martinkovich, D. i K. Sučić. Prezentiranje građe izvedeno je na dva crtovlja i jednako je Nanković-Borenićevu *Jačkaru.* Gotovo uvijek navedeni su autori harmonizacija, odnosno skladbi, među kojima ih je priličan broj iz Hrvatske (I. Zajc, F. Pintarić, A. Stöckl, Fr. Dugan st., K. Kolb, Zl. Špoljar, I. Ocvirk, M. Ivšić, B. Zeininger). Sadrži ukupno 339 skladbi, od čega 183 Vukovićeve što harmonizacije što vlastite tvorevine. Ima primjera iz hrvatskih zbirki *(Cithara octochorda, Hrvatski crkveni kantual).*
16. Objavio je 24 broja, od kojih je svaki sadržavao po 4 skladbe za muški i mješ. zbor. te »Početnicu za pjevače«. Potpisanome je bila dostupna samo fotokopija naslovne strane broja 3 iz 1949. (Martinkovich). Podatak o brojevima i sadržaju preuzet je iz članka o Vukoviću autora M. M. Po slijedi znamenitih Gradišćanskih Hrvatov, *Hrvatske novine* XXXI, br. 30 od 14. 08. 1971, 4.
17. To je prošireno izdanje *Jačkara* iz 1924. godine. Prema Martinkovichu, sadrži 124 pjesme i (u dodatku) pet kanona za 2, 3 i 4 glasa. Ima hrvatskih, bosanskih, slovenskih, čeških, ruskih, francuskih, talijanskih i njemačkih narodnih napjeva te 26 Vukovićevih skladbi. (Usp. J. Martinkovich, nav. dj., 22-23.) Vukoviću su pomagali I. Dobrović, Fr. Kröpfl, I. Stuparić, M. Meršić. (Podatak iz navoda u prethodnoj bilješci.)
18. Potpisanome nije bila dostupna, a Martinkovich (kao ni u slučaju *Glazbenog misečnika*) nije donio recentnije podatke. (Sadrži 203 pjesme; podatak iz navoda u bilj. 16.)
19. Usp. K. M., Ivan Vuković...
20. Usp. *Hrvatske novine* XIV, br. 47 od 21. 11. 1936, 2.
21. Usp. njegovu knjigu s tim naslovom (Zagreb 1947), u kojoj su opisani život i djelovanje nekih hrvatskih književnika.
22. Usp. Wolfgang Suppan [uredio], Jenö Takács [Dokumente, Analysen, Kommentare], Eisenstadt 1977, 204 stranice.

Margit ROSENFELD

Legni uz mene...

Legni uz mene.
Šuti.
Bez dodira.
Samo bliski da smo,
kao dvije trske na vodi
mirnoj.
Sve što si možemo dati,
samo su slutnje,
da je jutro jutro,
i dani da su samo
udari svemirskog bila.
Da smo srodni stranci
u magli svijeta.
Da za nas nije vatromet
ljeta.
I kad sine večer,
i dan se svije
u srebroplavu svilu,
kao ni dvije trske na vodi
mirnoj
naše se duše
dotaći neće

Upitnost usne

Jutro je bilo sivo i sasvim bez poriva.

Probudio sam se bez ikakvih želja i strasti. Htio sam naprosto nastaviti noć. Mnoge životne drame koje su potresale moju svijest, jutros su sve iščezle. Bio sam osamljeni utopljenik u moru vremena a nadomak je bila datumska prekretnica okićena neukusno kao provincijsko božićno drvce. San je stolovao u mojim očima, taložio noć, borio se s javom, a jutro je plazilo oko kuće kao balav puž po proljetnoj livadi. Nisam, međutim, mnogo razmišljao o vremenu, zanimao me samo dan. A on je bio ravnodušan, monoton i gadljiv, naporan i stran samome sebi. Bio je naprosto bez usporedbe. Čuperci tame zastajkivali su na obrubu mojega sna kao da mi žele produžiti iluzije. Sve je bilo kasno. Ja sam bio budan a to je najgore što mi se moglo dogoditi toga jutra. Bio sam preslab za vlastitu egzistenciju koju sam ionako sustavno prezirao. Maštao sam o nekim vodoskocima, polarnom snijegu i bijelim lisicama koje se nečujno šuljaju životom kao progonjeni ilegalci.

Neka metafizika uvlačila se pod moju pidžamu, tjeskobno i škrto, ježurno, i moji su horizonti postajali sve nazubljeniji.

– I metafora je već poražena jer je dosegnuta njezina podlost – odjednom mi nešto lane.

– Sudbina ne navlači svoju odjeću na svakoga. Njezin je plašt skupocjen. Samo s izabranim igra se skrivača. Ona i Pravda imaju zavezane oči, ali i tezulju u rukama. Nerado plešu na vašarskoj žici – mrmorio u meni nerazumljiv glas.

Odložio sam svoj metafizički pokrivač i počeo postojati kao proljetni svlak vitke bjelouške. Odložen svlak, istina, i sam se izborava za prostor, ali se ipak boji nagla vjetra, jer je i on satkan od »umrlih duša«. Njegov šum i nije drugo do jadikovka pokidanih nostalgija. Krpice što trepere prostorom na okupu drži nekakva nada da će jednom ipak postati ruho Istine. Vjetar što ih raznosi i ne sluti da je žrtva vlastite kobi.

– Vjetra zapravo i nema. To su smetnje na kozmičkim vezama, razdrte slutnje što su zalutale u nagnute antene – bugarilo nešto u mojoj ranjenoj svijesti.

Makar sam se osjećao kao Kafkin kukac, neke su silnice raznosile moju masu, moju ljudsku ljusku, punile mi grudi suznačnostima minulog svijeta što je još postojao u povijesnoj knjizi kao prerezano poglavlje. Ovako pospan zamišljao sam kako gazim cestu i pritom nisam znao ulazim li u vrijeme ili u prostor, ili oni mene gutaju kao gladan udav smežurana miša. Čuo sam jasno kako šumi opna kozmosa u mojoj ušnoj školjki, i glas zlehudog filozofa koji uporno ponavlja: – Sloboda je iluzija samosvijesti. Vidio sam sebe kako natičem iluzije na štap samosvijesti i stupam pognuto, jer mi se činilo da sam konačno sve shvatio. Žurio sam u prostor kao sitna guska u jutarnju maglu. Prepričavao sam sebi istrošene priče i hvatao posljednje ostatke zore što su pokidano plazili hrptom pogurena brda. Uzduž moje staze stajale su kuće iz kojih se izvijao pospan dim. Dim je uvijek bio moja tajna jer nisam znao zašto se materija toliko opire ognju kad može lijepo sagorjeti do tajne pepela. Osim toga, govorio sam sebi,

sjene na zidu mnogo su prostranije od onih na ljudskome licu. One na licu skrivaju neku mučnu tajnu i nisu identične s osobom koja ih pažljivo nosi. K tome, svi mi živimo život s posuđenim glumcem te se i djeca boje obraza koji su sama izmrčila.

– Nijedna istina ne pobjeđuje zato što je smjesta prihvaćena od svojih suvremenika ili protivnika, nego zato što oni polako izumru, a novi naraštaji počnu stasati s novim spoznajama kao svojima – navirala mi misao iskusna mudraca.

U moje obzorje nadirale sudbine čiju izvjesnost još nisam mogao očitati. Sve su bile umotane u tjeskobe kao da su zalutale u svemirsku asimptotu. Blagovao sam s njima njihove tuge, mljackao im frustracije i razgonio opsjene kao da sam svemoćni sajamski mag. Spočitavao sam sebi odsuće socijalnog poriva, manjak društvenosti usprkos poznavanju biblijskih prispodoba. Shvaćao sam sudbinu kao ukupnost mimovoljnih zbivanja, kao neizmjenljivost koja postepeno postaje neumitna kob, zloguki fatum što se polako pretače u životni tok. Stiješnjenim spoznajama i fatum polako popušta, jer zna da ne može izmigoljiti pogrešnim premisama. Prihvaćen fatum postaje vrelom nostalgije kao krletka za ptice pjevice. Tada one, iz inata, bolje pjevaju. Možda je i Adam namjerno pojeo jabuku da bi iskušao ljepotu povratka. Tko nam jamči da greške same sebi ne podmeću zamke kako bi intenzivnije optuživale i jače isticale svoj pravilan put. U koga su riječ i šutnja u opreci, ne može izdržati ni vlastitu napetost, kamoli pustoš neutješnih pustinja. Predjeli kaosa obično su najprostraniji. Red su uspostavile opreke. Jutro je izvilo pticu ševu u nebeski prostor, jer je zora oklijevala da se predstavi novim danom. Tako je pala i priča da je Istina vazda na strani Pravde. Vrelo relativnosti zasad najbolje ključa, ali se nikada ne zna kada će navratiti neki Apsolut. U želji za savršenstvom, Apsolutom dakle, i Staljin je zalutao. *Htjeti* ponovno poprima oznaku – *moći*. *Živjeti* je postalo jednosmjerno, bez vrtloga i košmara, monotono, s oskudnom kostimografijom. I obrazine su izgubile na cijeni te ih više ne prodaju propali političari, nego uboge Cigančice što prolaznicima pokazuju ispucane pete. Vjetar, ako uopće postoji, u mlakim naletima raznosi posljednje ostatke stalačena iskustva i pokušava svoju kozmetiku uskladiti s potrebama trenutka.

Svijet se očito počeo brinuti o svojoj toaleti.

Zatečena, s glavom Ivana Krstitelja na pladnju, Saloma je izjavila da nije ohola jer je njezin čin djelo posluha. Tako na pladnju nije držala zločin nego tuđu volju. Tuđa volja mogla bi biti sveopća metafora za tisuće prljavih ruku te bi svijet ponovno bio neporočan. Posluh tako biva ontološkom kategorijom i ne mari za nepovijesnost stida. Strah bi bio njihovo jedinstvo.

Mojsije i Aleksandar Veliki nisu ista vatra, govorio mi je neki uškrobljeni historik. Prvi je buljio u goruću grm, a drugi, jer je živio kao oganj, sagorio je sasvim mlad. Da bi odživio svoju ranu smrt, hodao je vazda kao čovjek što je unaprijed pobijedio. K njegovu grobu stoga hodočaste samo carevi.

– Sa stopom od vjetra, može li čovjek zasnovati vlastitu ontologiju – pakosno je primijetio jedan grčki historik.

– Kukac bi se teško snašao u tako tijesnoj metafori – zapisao je nepoznat autor.

Metafizička sudba, međutim, i dalje se kotrljala i Herostrati su, kao po pravilu, dolazili podnoć na pojilište da im ruke izgledaju što kraće.

Kako čovjeka s onu stranu dobra i zla još nitko nije naslutio, zvučna kulisa nastojala je da »sluh osvoji vid«. Kruh i sol, zanemareni, stajali su na svim vratima da nitko ne bude primljen u razdrti dom.

– Antropomorfizmi su, istina, obogatili poetiku prostora, ali, dopustite, i teologija se bori s prostorima, jer je shvatila da i vrh igle može primiti na tisuće anđela.

– Vi ste odista osvježili ruho relativnosti i na lice ironije navukli prikladnu masku a da pritom niste unakazili njezino lice.

– U svijetu podvala i opsjena, svaki kontakt s gospođom Istinom znači blamažu.

– I zbilja posustaje čim osjeti da se ne može okupiti u cjelinu.

– Svjetlost je bljesak koji ostaje u obzorju samo svoje suznačnosti. Zabluda je da elektron neprestano isijava svjetlost, bilo da se ubrzava, bilo da se usporava. Njegova je moć u trenutnom skoku dvaju suprotnih stanja. I Apsolut se zakriva krpicama, jer ni sam ne vjeruje u posuđene atribute.

Razodijevale se spoznaje.

Zemlja bez zagonetki stajala je nasuprot Sfingi, sama sučeljena sa svojim oprekama. Upitnost je pljuštala svojim podvalama, navirala razlozima, ali je Zemlja uporno odbijala prve razine značenja i posmrtnom bdjenju davala onu pitkost koju nudi Cloaca Maxima. Cloaca je stoga zaštitni znak mnogih političkih partija. Zemlja se dijeli na humus i ljudsku psihu. Drugovanje s tamom nije u izravnoj uzročnosti. Tone čim stvori nešto iznad sebe. U predzorje, kada su obrisi stvari veoma nejasni, sama konzumira vlastite opsjene.

Opterećen spoznajama, nosio sam svoju sićušnu sudbinu kao kristalnu posudu u koju svatko, nažalost, može pljunuti. I, štoviše, nastaviti put. Bolje je stoga, govorio sam, nositi neprozirno ruho usuda nego se naći pred jasnoćom izvjesnosti. Osovljenost je skupocjen štap napuštena svijeta. Kada jednom postanem kozmičkom energijom, uživat ću bezimen u vijugavom toku povijesti. Spalit ću i svoju biblioteku da kukci i komarci nikada ne spoznaju istinu. Moj nestanak neće biti tjeskobno prokletstvo već konačno i raskošno blaženstvo.

Čim sam se obrnuo u Nigdini, shvatio sam da je to moja stara Zemlja. Međutim, u kozmosu nije više bilo mjesta za nju. Bila je brisana. Neki je krokodil samo nosio njezinu olupinu. Tako je rješavao i vlastitu semantiku. Bio je tužan kad je spoznao da je ona jednoznačna.

Ždralovi su, međutim, propisno letjeli; i visok je bio njihov let.

Danica BARTULOVIĆ

Sobnom cvijeću

Otrgoše te od oca
prašumskog diva
i zatočiše u sobu ćeliju
Koliko žudiš da te umije rosa
i zapljusne kiša iz oblaka
kao nestašno dijete
Nikad vjetrovi
neće odšumjeti zanos tvoje mladosti
niti će ptica netom probuđena
na tvojim granama zacvrkutati
Tvoje se lišće skrutilo
ko u odori smrtnoj
Al' kad je noć zvjezdana
i mjesec blizak snu
ti i ja
u istoj smo žudnji
nadi i trpnji
duboko svjesni smrtnosti
i trajno sjedinjeni izvan nje

Problem vlasti

Otkad su se ljudi počeli udruživati u manje ili veće skupine, postoji i problem vlasti ili moći. Formiranje uprave i borba za vlast spadaju u same strukture grupe. Bez borbe za vodstvo nema nikakve grupne dinamike. Stoga će biti dobro promotriti pitanje moći i vlasti, osobito u odnosu na demokraciju, danas najčešći oblik vladavine.

Ovo je pitanje osobito zanimljivo za našu mladu hrvatsku demokraciju. Odmah na početku samostalnog državnog života moramo biti na čistu s prednostima i slabostima demokratskog načina upravljanja.[1] Naravno, ovi retci neće biti politološki traktat, nego razmišljanja jednog – ne više mladog, dakle iskusnog – građanina.

Moć i vlast

Pod opći pojam autoriteta mogu se podvesti razni termini s užim značenjima, kao što su to moć, snaga, sila, vlast, vodstvo, ugled i sl. Da ne bi zalutali u toj šumi termina, bit će korisno da upoznamo svako stablo napose. Tako ćemo izbjeći zbrku značenja.

Počnimo s riječju *moć* (potestas, power, pouvoir, il potere, Macht) jer ona je matica svih ostalih pojmova s područja vlasti. Moć ima dva podznačenja: potencijalnosti i fakticiteta. To se najbolje vidi u korijenu latinske riječi koja dolazi od »posse«, odnosno »potere«, što ukazuje najprije na mogućnost nečega: possibilitas, potentia, pored blizih capacitas, facultas (mogućnost, sposobnost, raspoloživost za čin, ono što se može učiniti). Jednako je i u hrvatskome: moć dolazi od gl. »moći« (mogti) te naznačuje mogućnost nešto učiniti, raspolaganje snagom, sposobnost djelovanja.[2] U čovjeku postoje razne duševne i tjelesne moći i sposobnosti. Upravo na tu činjenicu upozoruje riječ moć: imati moć »za« nešto izvesti. Na toj »moći za« počiva čovjekov unutarnji autoritet.[3]

No subjektivna moć ima utjecaj na vanjsko područje, na objektivnu stvarnost. U tom smislu označuje također i moć »nad» nekim ili nečim. To je ono što hoće reći i latinsko potestas i hrvatsko vlast. U ovom drugom značenju moć nad nekim nije više puka mogućnost, već stvarnost, dakle izvršavanje moći. Time se pokazuje izvanjski autoritet moćnika.

Prema tome moć izvire iznutra, ali je upravljena prema van. Odatle subjektivno znači sposobnost, a objektivno vladanje (stvarima ili ljudima).

Riječi moć je semantično srodan izraz *snaga* (virtus, the force, might, la force, Kraft, Stärke). Snaga označuje ne više potencijalnu sposobnost za nešto, nego stvarnu moć, potentiam in actu. To je faktično stanje moći, krepčine, vrijednosti, ali bez agresivnih konotacija. Usmjerena i kontrolirana snaga je jakost (fortitudo, Stärke) i krepost (virtus, vigor, virilitas, strenght) s etičkim nabojem, nije samo neka fizička snaga (force, Kraft).

Ako je snaga prevelika i prelijeva se na drugo(ga), pogotovo ako je agresivno usmjerena, onda postaje *sila* (vis, violentia, the i la violence, Gewalt). Ona uvijek upućuje na vršenje utjecaja izvan subjekta, a taj se utjecaj obično obavlja na nepravedan način i nasilnim sredstvima. To može imati snagu običnog pritiska, pa preko prisile do otvorenog nasilja i terora, tj. fizičkih ili brutalnih postupaka izvršenih gaženjem tuđeg integriteta i prava.

Uz izričaj *moć*, još se češće upotrebljava izraz *vlast*. To je općeslavenska riječ, od praslavenskog gl. »vold« (usp. njemačko walten, Gewalt, Verwalter),[4] kasnijeg »vlod«, a potječe od indoeuropskog »ual«, a u hrvatskom jeziku najčešće se upotrebljava za svoje semantično polje. I drugi je jezici mnogo upotrebljavaju u svojim varijantama. Kao primjer navest ću samo latinski: potestas, regimen, jurisdictio, principatum, imperium, gubernium, dominium, dominatio, dominatus i možda još koja. Ipak je upadno da, osim u hrvatskome, ostali jezici imaju uglavnom iste izraze za moć i vlast.[5]

Ta nas činjenica upućuje na zaključak da između pojmova moći i vlasti nema velike razlike. Njihovo je temeljno značenje isto. Ipak naša »vlast« posjeduje i svoja tri specifična značenja: a) ona označuje stvarnu moć, ne potencijalnu, ona je moć na djelu; b) riječ upozorava na posjedovanje, vlasnost, vlasništvo, vlasnika, vlastito,[6] tj. na vlast nad nečim; c) konačno znači i vlast nad nekim, dakle gospodstvo, gazdovanje, vladanje (dominium, dominance, Herrschaft).

Uzimajući u obzir samo ovo posljednje značenje J. K. Galbraith definira vlast kao sposobnost da se svojom voljom upravlja ponašanjem drugih osoba. No vlast nije samo sposobnost ili volja, ona je i stvarna činjenica upravljanja (objektivna moć), koja k tome uživa i neko pravo, ima svoje opravdanje (legitimna moć). Prema tome vlast je osobni i vanjski autoritet kojim netko (pojedinac ili skupina) upravlja zajednicom.

U definiciju vlasti ubacujem riječ »autoritet« jer je ona zajednički nazivnik moći i vlasti. Ona k tome u sebi uvijek ujedinjuje subjektivnu sposobnost (moć: sposobnost, ugled, utjecaj vladaoca) i objektivnu činjenicu vršenja moći (vlast: podložnost, posluh, priznanje sa strane podložnika). Prema tome upozoruje na sintezu moći i vlasti.

Ubacujem također i termin »zajednica« da upozorim i na društvenu dimenziju vlasti, koja se ne vrši samo na pojedincima, nego i u svim njihovim oblicima udruživanja.[7] Vlast je uvijek društveno-politička kategorija.

Nosioci političke vlasti zajedno zovu se vlada, a njihov je posao vladanje ili upravljanje javnim životom države. Stariji naziv za vlast je oblast, no ta riječ može označavati i neki teritorij, odnosno područje na kojem se vrši vlast. Blaži stupnjevi vlasti mogu biti: uprava (administratio), vodstvo (directio, ruling, leadership, Führung), nadzor (patronatum, protectoratum, control) i utjecaj (the influence). Ako vlast sebi uzurpira veća prava nego joj pripadaju, kreće prema despociji, diktaturi, tiraniji i totalitarizmu.

Sjaj i bijeda vlasti

Budući da moć i vlast imaju približno isto značenje, te da je vlast bogatija po svojim denotacijama i konotacijama, unaprijed ćemo se redovito služiti ovim posljednjim izrazom.

Prije svega zanima nas pitanje: ima li vlast ikakva smisla? Čemu uopće bilo koja vlast? Zašto ljudi dopuštaju da se njima vlada? Koja je svrha vlasti?

Poznato je da na ta pitanja pružaju odgovore razne teorije. Psiholozi misle da izvor vlasti valja tražiti u ljudskom nagonu za osobnom afirmacijom, u dokazivanju vlastite moći i u intimnom užitku dominiranja. Psihoanalitičari će tome dodati infantilnu potrebu čovječanstva za očinstvom, čežnju za sigurnošću u krilu nekog moćnog Übericha. Drugi genezu vlasti traže u egzistencijalnoj potrebi održavanja i obrane, pogotovo kad nastupi potreba vođenja rata.

Socijalne teorije opravdavaju postanak vlasti nuždom suradnje, suživota i zajedništva. Korijen traže u obiteljskom i klanskom patrijarhatu, odnosno matrijarhatu. Na široj razini, osim potrebe obrane i osvajanja, zajednička vlast više klanova, rodova i plemena nastala je prešutnim ili izričitim ugovorom među raznim grupama i susjedima (contrat social). Naravno da tome moramo dodati i nasilna nametanja vlasti od moćnih pojedinaca (poglavica, vojskovođa, svećenika, maga, bogataša), koje se je pretvorilo u dinastički vladarski sustav. Oni koji su se osjetili prikraćeni za kolač vlasti, poveli su borbu za vlast. Danas se to obično zove politika. No postoje i pokreti koji niječu opravdanost bilo koje vlasti. Za anarhiste je svaka vlast besmislena.

Etičari vide smisao vlasti jedino u brizi za opće dobro zajednice (bonum commune). Vladaoci trebaju čuvati mir, graditi blagostanje, zadovoljiti na jednak način svačije potrebe te uskladiti pojedinačne interese u zajedničku korist po načelima pravde.[8] Princip zajedničkog dobra bio je poznat i poganima (Rimljani: »Salus publica suprema lex esto«) i kršćanima (Dubrovčani: »Privatorum obliti, publica curate«).

Tako smo se približili i religioznom poimanju vlasti. Ako je svrha vlasti »bonum«, onda je njezin najbolji garant onaj koji je sam Summum Bonum. I ontološki i po vjerskoj objavi, Bog je temelj svakog autoriteta (dekalog!), on je Summa Auctoritas. Na njemu počiva svijet, mir (u staroslavenskom i ruskom mir = svijet), red i pravda. Stoga je sv. Pavao mogao reći: »Svaka vlast dolazi od Boga« (Rim 13:1).

Prema tome,možemo vidjeti da su izvori vlasti religiozne, društvene, psihološke i pravno-formalne naravi. Religiozni motivi vlasti u sebi uvijek sadrže i etička načela dobra, osobito općeg dobra. Društveni se izvori nalaze u svim onim psihološkim, egzistencijalnim, povijesnim, socijalnim i političkim potrebama što smo ih malo prije naveli. A koji su pravno-formalni izvori vlasti?

Oni prije svega isključuju svako nasilno zauzimanje vlasti, bezakonje, tiraniju, teror, samovladu svake vrsti. Sila i nasilje ne mogu nikada imati neko opravdanje. Ako su se stari vladari pozivali na »Dei gratia«, novi republikanski i demokratski nosioci vlasti legitimiraju se »voljom naroda«. Ta se izrazuje putem slobodnih izbora i kodificira u državne ustave. Na temelju ustava donose se zakoni, ukazi, propisi, direktive, odluke i odredbe raznolike pravne težine.

Kako bi nas povijesno proučavanje geneze i prakse vlasti odvelo previše daleko, bacit ćemo pogled samo na današnje gledanje na vlast i odnos prema njoj. Odmah je uočljivo da je taj odnos trostruk: divinizacija, demonizacija i relativizacija vlasti.[9]

Neki vlast diviniziraju iz pogrešnih vjerskih stavova, identificirajući božansku i ljudsku vlast (Thron und Altar!). Neki je obožavaju iz svojih krivih filozofskih zaključaka (npr. Nietzsche: Wille zur Macht).[10] Poklonici filozofije vlasti jesu i svi građani koji su svoj infantilizam zadržali i u odraslim godinama, osjećaju se nemoćnima i manje vrijednima bez neke očinske zaštite i podrške (»Tko meni gospodar – ja njemu sluga«). Sudjelovanjem u vlasti kompenziraju svoje komplekse manje vrijednosti, odnosno svoje težnje za većom vrijednosti. Dodvorice, laskavci, čankolizi i sve

ostale infantilne figure nalaze zadovoljenje svojih frustracija u služenju vlasti. Karijeristi, najamnici i uopće sve sluganske duše veličaju svaku moć i vlast.

Tome nasuprot anarhisti principijelno demoniziraju svaku vlast uopće. U savezu s nihilistima (koji negiraju sve postojeće), krajnjim individualistima (koji zagovaraju samo slobodu pojedinca) i dobroćudnim utopistima (koji sanjaju o društvu bez ikakve prisile), anarhisti odbacuju vlast kao takvu i teže rušenju svakog društvenog poretka. Njima se pridružuju i načelni pesimisti, te očajnici svih boja. Filantropi i neki profinjeni humanisti odbacuju svaku vrst pritiska, koju izravno ili neizravno proizvodi bilo koji sustav uprave. U tabor anarhista znaju prijeći i neki frustrirani političari, zbog doživljenih neuspjeha i borbi oko vlasti, pa odbacuju vlast općenito.

Jasno je da razuman čovjek neće upasti ni u jedan od spomenutih ekstrema. Kao realist, koji otvorenim očima promatra zbilju oko sebe, on relativizira moć (vlast), uočava obje strane medalje, vidi i sjaj i bijedu ljudske vlasti. Makar koliko bio uvjeren da je neka vlast doista potrebna za ljudski suživot, makar koliko znao da je autoritet religiozno, moralno, psihološki, filozofski i društveno opravdan, te premda zna da je vlast ograničena pravnim okvirima koji je čuvaju od zloporaba, pametan čovjek također zna da se te zloupotrebe ipak događaju, pa da sjaj vlasti ima i svoje tamne strane.[11]

Vršenje vlasti čovjeku godi, on u njoj obično uživa.[12] Vlašću udovoljava svojoj taštini, sebi omogućuje lagodan život i bogaćenje. Stoga za njom žudi te je nastoji postići časnim i nečasnim sredstvima. I vlast je neka vrst droge, opija i omamljuje svoje uživaoce.[13] Kad se nalaze u ulozi šefa, učitelja, redara ili tamničara, i najbolji ljudi znaju postati sadistima. To su provjerili svojim pokusima američki psiholozi Zimbardo i Milgram.[14] Čežnja za vlašću i njezino obavljanje redovito kvare čovjeka. Lord Acton je pravilno opazio: »The power corrupts the man, and the absolute power corrupts absolutely«. Moćnik tretira podložnika (čovjeka) kao da je stvar, a ovaj se onda zaista vlada kao stvar. Ljudski se odnosi postvaruju, a narav kvari. Prisjetimo se čuvenog Hegelovog dijalektičkog odnosa Gospodar – sluga.

Zbog svega toga institucija je vlasti i moralni problem, ne samo politički.[15] Upotreba i zloupotreba vlasti spada u područje javne odgovornosti i etike. Moć je mač s dvije oštrice, može se koristiti za dobro i zlo. Stoga se nikada, ni pod kojim izgovorom, ne smije odvajati vršenje vlasti (»to be in authority«, kako bi kazao R. S. Peters) od ćudoredne prakse (»to be an authority«). Th. Adorno misli da je iskonski grijeh, dakle izvor svih zala, upravo u ljudskoj vlastohlepnosti. A Godwin tvrdi: »Zlo je svaka vlada, pa i najbolja«.[16] U vezi s tim, psiholog A. Maslow došao je do zaključka: »Zdravi ljudi ne vole da imaju moć nad drugim ljudima«.[17] Ako bi vlast kao takva mogla biti zlo, onda su, a fortiori, još veće zlo svaka zloupotreba vlasti i svi njezini deformirani oblici: sila, prisila, nasilje, teror, manipulacija, progoni, korupcija i sl.

Da bi se onemogućila, ili barem ograničila, zloporaba vlasti, u kulturnom se svijetu za to brine vještina i znanost prava (jus, jurisprudence, droit, Recht). Svrha je zakonodavstva i prava općenito da svede na najmanju moguću mjeru gaženje tuđih prava i presizanje državne vlasti u privatni život, kao i na sva područja koja na nju ne spadaju. Ako Talijani s pravom kažu: »Troppo stato – poco mercato«, možemo i mi mirne duše reći: »Troppo stato – poco diritto«.

Uz pravnu znanost i sudsku praksu, ograničenju vlasti mnogo doprinosi takav sustav vlasti, u kojemu je moguća njezina stalna kontrola. U tu svrhu dobro dolazi u svakoj državi tzv. oporba.[18] Može biti dobar samo onaj poredak vlasti u kojemu u

prvom redu vladaju sloboda i pravo građana da se udružuju u obranu svoje slobode putem raznih političkih stranaka i pokreta. Za zdravlje vlasti brinu se i neovisna, objektivna i čestita mass-media.[19]

Zaključne teze

Razmotrivši dobre i loše strane vlasti, smatram da – kao kršćanin – mogu postaviti slijedeće globalne teze, koje predstavljaju ispravan stav prema vlasti:

1. Kršćanin ne obožava nikoju vlast. Jedina vlast koja može vrijediti kao apsolutna i neprikosnovena jest Božja vlast. Bog je jedini pravi Kyrios i Summa Potestas. Iz njegova autoriteta niče vlast uopće.
2. Kršćanin ne odbacuje vlast kao takvu, uza sve njezine moguće i stvarne nedostatke. Vlast je potrebna za skladan suživot svih građana. Razumije se: poštena, pravedna i sposobna vlast.
3. On prihvaća i poštuje vlast, ali kritički i s rezervom, upravo zbog njezinih deformacija i opasnosti po slobodu ljudi. Što je veća vlast, potreban je i veći nadzor nad njom pomoću pravnih institucija.
4. Naše je načelo: što manje vlasti! Maksimum slobode, minimum vlasti! Samo toliko koliko je apsolutno potrebno za opće dobro, ni pedlja više.

Još bih istaknuo samo ovo: već nam je od malih nogu potreban o d g o j za ophođenje s vlašću. Bilo zbog njezina prihvaćanja (pasivni odnos), bilo vršenja (aktivan odnos). Valja naučiti držati ravnotežu između autonomije i heteronomije. Slobodan, sretan i ponosan čovjek mjera je svake vlasti.

Obavljanje vlasti je velika napast, opasna zamka i teška vještina. Svima onima koji su na vlasti potrebna je velika doza a s k e z e.

Bilješke

1. K. O. Hondrich, *Theorie des Herrschaft.* Frankfurt a. M. 1973.
   D. V. J. Bell, *Power, Influence and Authority.* Oxford Univ. Press, New York 1975.
   P. Legendre, *Jouir du pouvoir.* Ed. de Minuit, Paris 1976.
   F. Hammer, *Macht. Wesen, Formen, Grenzen.* Haustein, Königstein 1979.
   A. H. J. Gunneweg, *Authority.* Nashville, Abingdon 1982.
   H. Arendt, *Macht und Gewalt.* 6. izd. München 1987.
   G. Therborn, *Ideologija moći in moč ideologije.* Cankarjeva založba, Ljubljana 1987.
   J. K. Galbraith, *Autonomija moći.* Stvarnost, Zagreb 1987.
   T. Đorđević, *Komunikacija i vlast.* Beograd 1988.
   B. Barnes, *The Nature of Power.* Polity Press, Cambridge 1988.
2. Usp. litavski *moketi,* sanskrit *mahan,* njemački *mögen, Möglichkeit, Macht.*
3. Moć zapravo nije samo antropološki pojam, nego i ontološka kategorija. Svako naime biće ima neke moći i sposobnosti. Razumna bića imaju još veću moć, a Vrhovno je Biće svemoguće. Tako svemoć spada i u teologiju.
4. P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskog jezika.* JAZU, Zagreb 1973, sv. III. str. 604.
5. Englezi: power, might, puissance, force, authority; Francuzi: pouvoir, puissance, autorité; Nijemci: Macht, Gewalt, Obrigkeit, Behörde.
6. I lat. gl. *possedere* (posjedovati) dolazi od korijena *posse* (moći).
7. Usput spominjem da termin vlast obuhvaća također i same vlastodršce (vladare, ministre, funkcionare, šefove) te nadleštva kojima stoje na čelu. Vlast su, dakle, kako sami vladaoci tako i njihov upravni aparat.

– Možda će biti zanimljivo podsjetiti da je kod Indoeuropljana zajednički radikal za »šefa« izraz »pot«. Tako je na sanskritu šef »pati«, na grčkome des-*potes*, lat. *pot*-estas, *pot*-ior, iranski *pan*, slavenski *pan*, žu-*pan*, *ban*, gos-*podar*, gos-*podin*.

8. Premda su to dobro znali svi vladaoci, rijetko su se držali načela pravde. Kao primjer navodim Habsburgovce. Na pročelju njihove palače u Beču (Hofburg) stoji natpis: »Justitia fundamentum regnorum«. Da su se pridržavali tog načela, možda ne bi bilo došlo do raspada njihova golemog carstva.
9. Naravno da su između ta tri glavna stava moguće razne varijante i kombinacije. V. G. Balandier, *Sens et Puissance*. PUF, Paris 1971.
10. Nietzsche ocjenjuje sav ljudski život kao »Streben nach Mehr von Macht«. Za njega »diese Welt ist der Wille zur Macht – und nichts ausserdem«. Pače je ustvrdio i ovo: »Das Sein ist Wille zur Macht« (Njegove bilješke pod nazivom *Der Wille zur Macht*).
11. G. Ritter, *Il volto demoniaco del potere*. Il Mulino, Bologna 1968.
    Gr. Shaw, *The Cost of Authority*. Fortress Press, Philadelphia 1983.
    H. Strotzka, *Macht*. Ein psychoanalytischer Essay. Wien 1985.
    W. Wink, *Unmasking the Powers*. Fortress Press, Philadelphia 1986.
    M. Misailović, *O tragediji vlasti i vladanja*. Mat.Srpska, N. Sad 1989.
12. Zanimljivo je da riječi vlast i slast imaju isti korijen – *last* (lasnoća, lakoća, užitak). Naravno, uz vlast i slast dolaze još i čast i mast.
13. Nedavno smo imali prigodu gledati dramu Ante Šoljana »Dioklecijanova palača«, koja se bavi tim problemom.
14. St. Milgram, *Poslušnost autoritetu*. Nolit, Beograd 1990.
    Ph. G. Zimbardo, *Psychology and Life*. IX. ed. Scott 1975.
15. K. Ballestrem, *Macht und Moral*. Minerva, München 1986.
    N. Luhmann, *Trust and Power*. Wiley, Chichester 1979.
    B. Commoner, *The poverty of power*. Bantam, New York 1977.
    A. Honneth, *Kritik der Macht*. Suhrkamp, Frankfurt 1985.
16. Cit. po čas. *Naša zakonitost*, br. 7-8, g. 1986, st. 967.
17. A. Maslow, *Motivacija i ličnost*. Nolit, Beograd 1982, st. 317.
18. Lj. Tadić, *Autoritet i osporavanje*. Naprijed, Zagreb 1987.
19. A. Magli, *Mass-media e potere*. Bulzoni, Roma 1985.

Lazar VOŠ

Aleluja

Iz Tvog se daha kreacija rada
univerzumi brojni u smjeni eona
Ti si svjetlost galaktičkih jata
i mirno srce svakoga atoma

Bez Tvoje volje ne treperi ni vlat trave
niti pero iz ptičjeg krila pada
Tebi su znani svi naši snovi i jave
sve za čim se žudi i zašto se strada

Ti si krajnji uzrok i pokretač svega
i stihova što u meni ničU
presretne su rijeke kad stignu do mora
kao i koji znaju zašto Tebi kliču

Ne jedanput kroz vječnost se zbilo:
u praznom hramu utrnule su svijeće
ali nikad bilo nije da Te nije bilo

Ante STARČEVIĆ

Lađa

San je to ili java, pred golemom sam crkvom,
uz nju je i kurija i kapela i groblje, uz brdo teče put križa.
Rekoše mi ljudi da je to sad moja galerija.
Prekrasni barokni portal i čudesni trokut nad njim,
veličanstvena lađa, mogla bi u nju stati
cijela šibenska katedrala, stari oltar od rustičnog drva,
apsida od kamena i drva, veličanstvena kupola, otvoren svod
od topovskog metka. To je ogromni sad pusti prostor i paljevina.
Korpus joj je toliko velik da bi mogao avion u njem poletjeti.
Razrušena crkva u vihoru rata.
Slomljena joj drvena hrastova rebra.
Kapela s Kristom na križu već je srušena.
Krist je raskomadan i leži u okrug razbacan.
Kurija prazna zjapi kao sablast.
Kažu mi ljudi: tu je sad tvoj dom!
Gledam sve to i još se dimi garež paljevine,
otvaram oči, nisam ja više star u stanju sve to obnoviti, sam-samcat.
Umoran naslonio sam se na zid,
a zid se ruši i osipa, pijesak i vapno mi ostaju na dlanovima.
Sve se tu ruši, moju Hrvatsku ruše i pale zločinci kleti.
No stari korpus crkvene lađe još se drži,
zidovi su debeli preko metra i pol, temelji još čvršći.
A ja ga gledam i gledam, ne mogu pogleda skinuti s njega,
četrnaest mi je mojih crkava srušio barbarski narod
okrutnih ideala.
A ja sam samo u životu gradio, na skeli, na kamenu, u bronci.
Sada se držim zatečen uza zid i gledam paljevine.
Sav obliven hladnim znojem,
protrljam čelo, srce i prsa, hladi se naglo.
Oko mene ljudi se skupljaju i čujem tiho sve tiše: govore, žure!
Šapću! ČOVJEK JE ŽIV!!
I nose me nekud, moja katedrala u meni se ziba, miče i pozdravlja,
a ja je sad vidim – sad ne vidim...

Može li krležijanstvo biti duhovna obnova?

(Čovječe, pazi da ne ideš
malen ispod zvijezda!)
A. B. Šimić

Otkad je čovjeka i njegove pameti, samo jedno pitanje muči homo sapiensa: tko sam? Juan Arias tvrdi da čovjek zapravo biva čovjek tek onoga trenutka kad se upita – tko sam? Upitima: »što sam, odakle sam, kamo idem«, započinje čovjekova drama.

Iz tih njegovih muka iznikli su filozofija, umjetnost, mudrost, glupost i zbunjenost! Ljudski um morao je priznati svoju nemoć i klecnuti pred Apsolutom. Potom su proroci navijestili Onoga koji će riješiti tajnu. I kako oni rekoše, tako i bi! Banu Nazarećanin među one koji muku mučiše s upitom – tko sam? – i sve im razjasni. Ali oni njega čavlima, pa na drveni križ! Nu, iako je Nazarećanin otišao, odgovor je ostao. Tako da nakon što je Nazarećanin bio, uistinu treba biti povijesno zbunjen ili čak drzak da bi se i dalje pitalo – tko sam? Ta zar sve nije jasno?

Homo sapiensi koji se i dalje pitaju tko su imaju ulogu učenika i nisu opasni za ljudski duh, ali opasni su oni koji tvrde da učiteljski znaju odgovor na upit »tko sam?«, a po njima on glasi – NIŠTA! Oni tvrde da je pitanje »tko sam?«, samo jedan trenutak kad se je čovjek u svojemu razvoju od amebe do praha upitao o samome sebi. To je trenutak u kojemu su se određene molekule i bjelančevine trznule u ljudskom mozgu. Sve prije i poslije jest NIŠTA. Oni koji tako ne misle, već tumače ljudsko »biti« – trgovci su i lažovi! Tako govore ništolozi.

U svim knjigama filozofije ovi svjedoci ljudskoga NIŠTA imaju sasvim minorno značenje, ali ih se ipak bilježi kao određene tumače ljudske zbunjenosti. Jer ateizam je smiono odbijanje mišljenja, kukavičluk, strah pred Istinom i sljepilo pred Tajnom. Zapravo treba biti sirovo drzak pa vjerovati u NIŠTA.

Jedan od najsmionijih Hrvata koji je ispisao tisuće stranica da bi pojasnio ovo NIŠTA bio je hrvatski književnik Miroslav Krleža. Doduše, filozofski se doista može dokazati da je Krležin antibožanski odnos i njegova bitka za NIŠTA, a protiv APSOLUTA, zapravo njegova nemoć i priznavanje Boga. Krležino koketiranje s ništavilom uistinu je bilo do krajnjih granica upitno da bi poneki pjesnik tu čak otkrio božanski odnos. Krležino veliko mrcvarenje pred Apsolutom, njegova nemogućnost da išta kaže bez Lazara, ipak je značila njegovo klecanje pred APSOLUTOM. Veličina Miroslava Krleže i jest u tome da ga svatko može tumačiti na svoj način! Stoga ja ne bih više o svojemu čitanju Miroslava Krleže, nego o onome što je prihvaćeno od književničke vlasti, a zove se krležijanstvo. Po službenim tumačima krležijanstvo je najviši doseg pameti Hrvata! Ako je tome tako, onda bi svi mi Hrvati, da bismo bili pametni, morali biti krležijanci. Stoga neki duhovnu obnovu shvatiše kao krležijanizaciju hrvatstva.

E sad tu nastaju veliki problemi. Naime, krležijanstvo je u svojem najbližem

dodiru s Bogom tek samo gola sumnja, pa kako ćemo se onda duhovno obnoviti bez Boga?

Krležijanizacijom moramo dovesti u sumnju svih trinaest stoljeća našega kršćanstva!

Moramo sumnjati u Višeslavovu krstionicu!

Sumnjivi su i popovi glagoljaši!

Sumnjiv je Kosinjski Misal!

Jednom riječju – sumnjivi smo mi sami sebi!

Da ne bi bilo zbrke, ponovno ću naglasiti da je krležijanstvo samo jedan od bezbroj odgovora na upit – tko sam? Ono ima svoje odgovore i nudi zanimljivu filozofsku mučninu, ali ni u kojem slučaju ne može i ne smije biti proces duhovne obnove u Hrvata. Jer krležijanstvo je u pojedinim fazama bilo sklono povjerovati da se čovjekova sudba rješava ispaljivanjem topovskih plotuna s krstarice Aurora po Zimskom dvorcu! Dakako, bit će pojedinaca koji se i kroz krležijanstvo mogu duhovno obnoviti, ali ono ne može biti model duhovne obnove kod Hrvata. Tko misli da svoje grijehe mora okajati bičevanjem samoga sebe, nek se bičuje! Ali ne nudite bič nama svima! I na kraju preporuka duhovnim obnoviteljima: nemojte nas preko agnosticizma vraćati teizmu! Jer bi već taj čin bio grijeh.

Josip VELEBIT

Ostvarenja izvan dlana gatare

(Djedova priča unuku)

Vremena se mijenjaju, gotovo bez prekida.
Ni hladni Sibir nije više Sibir.
Negdašnje crkve nisu više magazini.
U groblju, na svakom grobu, opet križ do križa
a na izdignutoj ravni preoranih grobova
preplavilo cvijeće.

Razigrana djeca snjegoviće grade,
a jedan sirotan, po strani, gradi svoga bijelog
ljubimca,
s kolcem-puškom o boku: on tako nesvjesno
ocu svome iskazuje čast.

Ljudi najzad odahnuli. Sada umjesto jedne crkve
mnogi je ljudski stan, također postao molitve hram.
A kad živi ispraćaju svoje mrtve na groblje,
na vršcima prstiju idu, pazeći da ne gaze
po kostima nebrojenih mrtvih.

Dražen PAL

Moj kist u ruci djeteta

Životarim bez promjena; proteknu dva-tri dana da ni s kim ne progovorim. Sam u kući, ne idem susjedima, vrijeme prolazi bez razgovora. Kažu: samoća je bolest! Ima istine u tome. Netko bi se možda i razbolio, ali sve ovisi o kakvom je čovjeku riječ. Ljudi koji vole umovanje čeznu za samoćom, no nitko ne voli biti sam.

A je li moguće biti sam? Dovoljno je čuti glazbu, pročitati knjigu, pogledati film, i već je doživljen posredni susret s ljudima. No u takvom kontaktu ipak se samo prima; nema mogućnosti davanja. Zato postoji stvaralaštvo! Dok slikam, također sam u indirektnom kontaktu s ljudima, ali kvalitetno potpuno drugačijem. Dio mene prelazi u boju, rađa se novi svijet. Ja dovodim ljude pred nove krajolike, koji su živi jer žive u meni. To su svjetovi moje prošlosti, djetinjstva, kad je život bio bajka koja se prostirala do vječnosti, nasuprot sadašnjoj kratkovječnosti i surovosti svakodnevice. Dok slikam, premda zreo, moj kist je u ruci djeteta; iz ovoga je vremena samo vještina.

Ne mogu slikati ono što mrzim

Nijedna slika rata nije izašla ispod moje ruke. Ne mogu slikati ono što mrzim, a mrzim samu mržnju pa ne znam je li mržnja baš uvijek loša stvar. Mrzim neopravdanu mržnju; zlo treba mrziti. Danas je puno mržnje i zla. Raspamećeni ljudi poludješe jer im bijaše previše dobro. Čovjek postade marioneta u rukama Sotone. Na život se počelo gledati kao na tešku zaraznu bolest, koja se širi spolnim putem i od koje se stopostotno umire. Kad bi takvi barem bili svjesni te stopostotnosti smrtnosti i nepostojanja zagrobnih svjetova, možda se ne bi usudili odbaciti jedinò što imaju. Možda se tada ne bi usudili oduzeti ni drugima ono što im ne mogu dati. Čovjek je beznačajno zrno praha u beskraju i treptaj oka u vječnosti, a ipak mu je podarena moć da to shvati, podarena mu je svijest, život...

Ne vide dalje od nišana

Nije jasno zašto toliko ljudi žmiri i ne vidi dalje od nosa, od nišana, od golih potreba. U pustinji dvojica se međusobno poubijaše zbog gutljaja vode jer nisu znali da se samo kilometar od njih nalazi izvor. Vidjeti dalje od granica bilo kakvih. Vidjeti dalje od granica neznanja. Nisu li ljudi izmislili granice, kao i razloge njihova postojanja? Poštovati granice ima smisla samo kao zakone koji su stvoreni kao preventiva od zla, koje se znade uvući, ovladati svakom ljudskom moći i podrediti je sebi. Dolazi kao nevidljiva neman, realizira se kao opipljiva groza. Koliko je ratova prošlo, i koliko je uzalud znoja i krvi proliveno tijekom povijesti! Rasipništva li! Da je kojim slučajem sva ta energija uložena u znanost, da nikada nije bilo ratova i besmislenog nagomilavanja smrtonosnih aparatura, možda bi srpska i hrvatska srca kuckala negdje

među zvijezdama, možda bi već bila u tijeku kolonizacija širokih svemirskih prostranstava oslobođenih od bilo kakve gužve. Nažalost, sada sa sumnjom gledamo u nebo i pitamo se: »Je li upravo ovog trenutka poginuo netko od naših!?«

Stanislava ADAMIĆ

Trenutak Apokalipse

Ovaj trenutak apokaliptičke prijetnje – hodam, sustajem, padam. Sa svima. U svemu.

Opipavam opekotine, kože, u sebi skupljam kosti, oplakujem krv i meso. Vjerujem da se čistim. Nisam, na kraju, lešina. Srce je upijalo nebo. Otimalo se iz rana. Bog hoda sa mnom. Osovljuje me. Njegova me sjena liječi i jača. Zar da ja budem slabija od ptice? Srce je vrijednije od krila. On je rekao: Bit ćete kao bogovi. Sinovima mojim zvat ćete se.

Ako sam pjesnik, neka moj posljednji stih, kao i onaj u početku – bude samo Božji.

Premnogo je riječi. Naslage papira, opepeljenih slova, kitnjastih krivulja, kričavih crteža, urlanja, borbenih i demagoških tirada. Previše – da bi nadglasali i zaglušili Nebo. Ja bih da u svetištu Šutnje služim. Pjevam samo Njemu. On je dao p r v u riječ. On će napraviti izbor. Odabrati i ovjekovječiti za sebe onaj odjek volje, koji Mu se priklonio iz ljubavi.

Nismo zreli. Usprkos rastu tijela. Još smo nedorasla djeca, zavedeni, povodljivi, obmanjivani. Sebe sâme, ranjive i ranjene, namećemo za putokaze. Proglašavamo se voditeljima. Igramo se s proglasima i zakonima. Svoje umotvorine namećemo tronu i oltaru. Uporni u penjanju, – ne znamo što će nas osigurati u užitku Moći. Nismo nadvladali bolest. Smrt nas užasava.

Nisam Apostol. Moja riječ nije Propovijed na Gori. Pokušavam biti sljedbenik. Bogočovjek to ne odbija. Sa mnom hoda. I u stihu. S Njime jesam, bit ću Pjesma. I to je dosta.

Govorim. Krivulje slova imaju moju krv. Bezbroj nagoviještenih ispovijedi. Dorečenih i nedorečenih priznanja. Prizivaju odbacivanja, predbacivanja, klanjanja i odricanja. Bog – Strpljiv, Sveznajući – b i r a. Iz mog hira, iz moje male ljubavi, iz moje iskrene, rasplakane slabosti.

I – iz moje djetinje, usprkos uzrastu starosti, želje da se igram. I s bojama i sa Suncem. Da pravim ogrlice od zvijezda da izazivam svemire, sve postojeće cvijeće i vinograde svih planina proglašavam raskošnim posjedom svoje duše.

On sažaljivo, blagonaklono g l e d a. Čeka. Iz igre izvlači ovaj i onaj potez. Onaj glas, krik, stih.

Božja luda ja sam. Božji pjesnik. Ako me se udostoji primiti.

Tomislav ANTUNOVIĆ

Marin zvan Mali Migula

Kada je Marin u kratku razdoblju, od jeseni do proljeća, ostao bez oba roditelja i posve nejak pao na skrb starice bake, usamljeni starac Ante zvan Migula, nije mogao odoljeti a da starici, kao nemoćnoj i siromašnoj susjedi, ne pomogne u staranju za Marina. Živeći od djetinjstva u slijepoj uličici, što se kao slijepo crijevo uvukla u središte tog primorskog sela, i kao što su im se potleušice oslanjale jedna o drugu, tako se i oni svega života oslanjali jedno na drugo i potpomagali u svojem siromaštvu osobito za vrijeme minulog rata.

Migula je svu mladost potrošio na moru kao napoličar, što mu začetu i rođenu u siromaštvu, nije bilo zalogom da stvori obitelj. I kada je pod stare dane pribavio brodicu, podrugljivo bi rekao da se, eto, napokon oženio. A brodicu je, i opet podrugljivo, nazvao Šešula, jer je bila stara, neugledna, iskrpljena kao star opanak, ali njemu potrebna i korisna. Ribareći uza čašu, život je otpravljao uz pjesmu i šalu i na svoj i na tuđi račun.

Uz ribarenje i soljenje srdela, tih izvora prihoda, prihvatio se i dužnosti održavanja »ferala« na lukobranu male mjesne lučice u koji uplovljavahu trabakuli s bačvama za ukrcaj vina. Za sigurnost plovidbe, kako trabakula tako i ribarskih brodova u noći, Migula je, po uputama Lučke kapetanije u nedalekom gradu, morao svaku večer upaliti feral, a ujutro ga utrnuti, i naliti ga petrolejem. Svake večeri bi Migula, kao po nekakvu svečanu obredu obavljao taj posao, posebno pazeći da feral bude čist, stakla prozirna, i žižak da ne bude ni preslab ni prejak.

Nije bilo večeri, bez obzira bila kiša, bura ili jako jugo, kad valovi uzburkana mora udarajU u valobran i rasprskuju se prelijevajući se preko zaštitna zida, da ga Marin nije pratio i pozorno motrio prateći svaki pokret, osobito Migulino uspinjanje ljestvicama do ferala što je u njemu izazivalo želju da Migulu jednom zamijeni. A tu želju ostvario je one jeseni kad je tek počeo prebirati prva slova u početnici i u doba kad vri mlado vino po konobama ovog vinorodnog kraja. Migula, kojega je jedino privlačio vonj ribe i vina, zašao je u »dvi-tri konobe«, sve usput, i pred večer teturajući jedva se domogao doma i postelje, i to uz pomoć jednoga mladića koji ga podiže kada je bio posrnuo. I ta večer bila je Marinova večer. Utažen u želji, ponosno i savjesno obavio je sav posao na feralu.

A zatim, u neko doba noći, Migula se prene, jer probudi ga pomisao da sinoć nije upalio feral. Protrne. Iako mamuran, teške glave i klecavih nogu, brzinom koju je smogao u takvom stanju, zgrabi limenku i pohita. Stigavši do obale, sav izbezumljen, zamijeti da feral svijetli. I nije vjerovao sam sebi dok nije došao pod feral. Bijaše uvjeren, osvjedočivši se da ga oči ne varaju, da je to Marinovo djelo. Premda nije još bio potpuno trijezan, oči mu se ovlaže suzama. I od tada, Migula je sve češće i sa sve većim zadovoljstvom prepuštao Marinu da obavlja tu dužnost s feralom i oko ferala.

Nadaleko nije bilo onoga koji bi bolje poznavao more i njegove dubine od Migule. To svoje iskustvo prenosio je na Marina vodeći ga sa sobom na ribarenje.

Otkrivao mu je položaje bogate pridnenom ribom, za mnoge brakove za koje drugi nisu znali, a Marin mu je morao obećati da ih nikome neće otkriti, barem dok je on živ. I nijedan izlazak na more Miguli nije bio jalov. Kao da je isplovio da donese, a ne da upeca ribu u traganju za njom. I to uvijek dobru ribu. Bijelu, pridnenu. I zamjenjivao s mještanima za ulje i vino.

U dane kad zbog južnih vjetrova i nestalih vremena nije mogao isploviti na ribarenje, obvezno bi izašao do na vrh valobrana i odatle pecao ribu. Istina to nije bila riba u zamjenu za ulje i vino no Miguli je bila potrebna,ili kako je znao reći, da utuče vrijeme.

Južnu stranu valobrana, i to baš na dijelu što je otvoren dubini, okružen ovećim grebenom koji bi za vrijeme oseke stršio nad površinom mora, ribari su izbjegavali i za vrijeme plime, da ne bi oštetili brodicu. Međutim Migula ne bi bio Migula kad bi i taj greben za njega bio tajna. Otisnuvši se još početkom ljeta na noćno ribarenje svjećaricom, zadržao se neko vrijeme nad tim grebenom i ne zadugo zapazio je u grotlu, na samom dnu, ugora. Hitnuo je osti koje je spremno pridržavao u ruci, ali ga nije uspio nabosti. Uzalud je čekao da ugor izmili iz skrovišta u koje se uvukao pa mu pred otvor spusti muzgavca za kojim je ugor munjevito posegnuo, a isto se tako munjevito povukao da Migula nije imao ni trenutak vremena zamahnuti ostima. I od tada je već minulo pola godine kako Migula svaki dan na tome mjestu spušta ribu hraneći ugora, kao da ga želi pripitomiti u namjeri da ga jednoga dana izvuče na udicu. A ribu za hranu ugoru spuštao je oprezno, da ga tko ne opazi, jer bi se moglo dogoditi da ugora tko drugi izvuče. I to kao po pravilu, nakon što bi užgao feral spustio bi se iza valobrana kao slučajno, kako bi odbio bilo kakvu sumnju kod onih koji ga možda prate. I uspijevao je i pred Marinom, koji ga dotle čekao.

Te jeseni Marin je počeo pohađati četvrti razred pučke škole, zadnji. Migula je razmišljao da mu pomogne izučiti koji obrt, pa je o tome češće začinjao razgovor. Uvijek se svodilo na to da bi Marin najradije ostao uz Migulu, zbog čega Migula nije birao riječi da ga izgrdi kako bi ga odvratio od njegovih dječačkih zamisli.

A u kasnu jesen, kad su vremena nestalna i sa čestim kišama, a Migula kao da nije vjerovao u dan ako nije isplovio brodicom, bi iznenađen pljuskom, zatečen na moru i uz hladan vjetar jedva se domogao luke. Do kože mokar i promrzao, tek što je legao u postelju, počela ga je tresti groznica. Marin i baka odmah su mu priskočili domaćim lijekovima i toplim napitkom ukuhana vina. Marin je odmah preuzeo skrb oko ferala, a nakon dva dana i skrb nad ugorom. Naime, čim je Miguli popustila groznica, Marinu je povjerio tajnu. Točno mu je opisao mjesto i položaj gdje ugor prebiva i desetak puta ga upozorio na oprez i lukavštinu kojom se mora poslužiti, da ne bude primijećen i da ta njihova tajna ne bude otkrivena, pa da im ugora pred nosom ne izvuku.

Marin se i nije jako iznenadio, iako ga je otkriće donekle zateklo nepripravna, pa se odmah s ponosom prihvatio i te dužnosti, još savjesnije, opreznije i lukavije nego što je to radio sam Migula.

Četvrti-peti dan Migula se pridigao, jedva se držeći na nogama i već sutradan odšetao do ferala, a da ni sam nije znao što ga je onamo vuklo. Bio je oslabljen groznicom, pa mu je hladan sjeverac tako prodirao pod kožu da se shrvan vratio doma, uspio tek reći starici da feral blista od čistoće i ponovno zalegao. Deveti dan umrije od upale pluća.

Na pokopni dan malo je tko u selu izostao s ispraćaja do groblja, no jedini koji je prosuzio za Migulom bio je Marin.

Već od prvog posjeta Migulinu grobu, Marin je primijetio da je nad humkom postavljen malen drveni križ, kakav se obično diže nad dječjim grobovima. Ta ga spoznaja potrese. Nije mu bilo moguće pribaviti kameni križ, kako bi Migulin grob bio donekle nalik na ostale. Od tada je stalno mislio na to.

Posao koji je obavljao Migula, Marin je savjesno nastavio. Pecao je ribe za galeba i ugora, potpuno oponašajući Migulu, a također i pri paljenju ferala, pa ga dječaci nazvaše Mali Migula. On se zato nije ljutio. Dapače, bio je ponosan i to ga je nagonilo da još više razmišlja o križu za Migulin grob.

Onda uslijediše udarci jedan za drugim, za Marina teži od težega, da ni Migulina smrt, tako mu se činilo, nije bila teža.

Bilo je to u subotu poslije podne. Marin je upravo dolijevao petrolej u limenku, pripremajući se navečer upaliti feral, kad ga netko zazva po imenu. Zadrhta neobjašnjivim strahom. Izišavši, pred vratima zatekne postarijeg čovjeka, kojemu je upamtio velike duge brkove, ali ne i ime, iako se vojnički predstavio. Sav protrne kao da je predosjetio razlog njegova dolaska. Naime čovjek je upućen od ureda Lučke kapetanije, da preuzme sve predmete, sve potrepštine koje je koristio pokojni Migula u brizi oko lučkog ferala. I dodao, da je on imenovan na dužnost i brigu oko ferala.

Marin se skoro izbezumio, ukrutio, odrvenio, a onda odjednom oborio glavu, za nečim se osvrnuo, iako ni sam nije znao za čime i zašto, pa je kao munja uletio u kuću i glasno zajecao.

Kad je došljak, u nazočnosti Marinove bake, iznio svu imovinu Lučke kapetanije koja se zatekla nakon Miguline smrti, Marinu se učinilo da je tek sada iznesen mrtvi Migula, da je to zapravo pravi svršetak.

U susjednom mjestu, u kamenoklesarskoj radionici, izrađeni su gotovo svi nadgrobnici za seosko groblje. To je Marin znao. Ali kao da i nije znao dok nije počeo razmišljati, naprosto gonjen sukobima želje i mogućnosti, što je u njemu stvaralo nemir. A onda odjednom, kao da je prerezao uže kojim bi zauzlan, krene u susjedno mjesto, odlučan da uspije u svom naumu.

Cesta duga osam kilometara oduljila mu se kao vječnost. Još prije nego li je zašao do prvih kuća, čuo je zvuk kamena pod klesarskim čekićem i zaputio se u tom smjeru. Stigao je prije nego što se nadao, ali sad bez one čvrste odlučnosti. Pokoleban, za čas je zastao, motreći, od trojice prisutnih, onoga što upravo kleše križ. Uživao je u vještini klesara, a u sebi ponavljao što će i kako reći kad uđe.

Pristupivši u radionicu, pozdravi i pri tome osjeti da mu je krv navrla u glavu, da mu obrazi izgaraju. I tko zna bi li Marin uopće progovorio, možda bi se okrenuo i trkom pobjegao da ga klesar Ive nije zadržao pitanjem što želi.

Marinu je glas podrhtavao, ali je ipak uspio kazati sve što je smislio. Za Badnjak će mu donijeti velikog ugora, a on njemu neka izradi nadgrobni križ. Klesar kao da se zatekao u neobranom vinogradu, uperio pogled u Marina i zavrtio glavom, a zatim je podrobno ispitao Marina, koji mu je do kraja bio iskren. Tako je meštar Ive sve doznao i tu tajne nije bilo. Ganuvši se i kao roditelj i kao čovjek, uvjeri ga da će mu izraditi križ, a on neka mu za Badnjak donese ugora.

Cesta duga osam kilometara sad je Marinu bila kraća i od njegove slijepe ulice.

S još većim oduševljenjem i požrtvovnošću hranio je ugora, dobacujući mu ribu koju bi ili ulovio ili pokupio od ribara dok su tresli mreže. Ujedno je s posebnim zadovoljstvom pripremao Migulinu udicu kojom će izvući ugora kad zagrize. Izvući će, tako bi katkada razmišljao, kameni križ za Migulin grob. Bio je uvjeren da je ugor velik, da je jak, jer se uvjerio u to dok je s Migulom bivao u ribarenju; bit će muke da ga izvuće, no vjerovao je u sebe. Ustreba li, tkogod će se već tamo zateći i pomoći mu.

Kratki zimski dani u tom su mu iščekivanju bili vrlo dugi, dulji od ljetnih. Tko zna je li i zaspao onu noć pred odlučni dan kad je po dogovoru s klesarom trebao izvući ugora i donijeti mu ga. Poranio je spreman, ali napet i rastrojen kao pred kakav prvi nastup.

Zaobilazeći mali seoski trg u želji da ga ne vide, začuje iz lože žamor, neuobičajen tako rano ujutro pa povike ushićenja, iznenađenja i glasna dozivanja. Zastane, osluškuje i nikako da pohvata konce, dok u jednom času nije čuo povišen muški glas da je Šime rano jutros s onu stranu valobrana izvukao ogromnoga ugora. I u tren kao da su mu se noge posjekle. Ostao je izbezumljen, bez misli i želja, pa onda, ne snalazeći se još, trkom pohitao do lučice i tamo se uvjerio u krutu istinu.

Nekolicina njih raspravljali su kako je Šime i na koji način izvukao ugora i procjenjivahu mu težinu. Govorili su o preko deset kilograma.Pred očima mu se okretalo te se morao pridržati zida, oči su mu se ispunile suzama, a nije mogao ocijeniti je li sve to san ili java. Potom je bezglavo potrčao, sav zadihan stao pred Šimu i plačući graknuo da mu je ukrao ugora, kojega je on hranio. Šime se podrugljivo smijao, a na Marinovu molbu i vapaje jednako je odgovarao. I kad je Marin pokušao silom oteti ugora, onako nemoćna dječaka i njegovu upornost Šime je slomio pljuskama i nogama u stražnjicu izbacio ga preko kućnog praga.

Time se Marinovo djetinjstvo zatvorilo, a život se nastavljao.

Nakon završnoga razreda u pučkoj školi Marin je svakodnevno pješačio u susjedno mjesto i u radionici meštra Ive s ljubavlju i zauzeto učio kamenoklesarski zanat.

Migulin grob neće ostati bez dostojnog nadgrobnika kamena križa koji će isklesati Marin, zvan Mali Migula.

* * *

Marin zvan Mali Migula, ovih dana mjeseca svibnja 1992, kleše već kao starac, kleše nadgrobnik kameni križ svojem unuku Mati koji je poginuo u dvadesetdrugoj godini života, braneći svoju domovinu od najezde levantinskih osvajača.

Djelo Marka Marulića (Inkunabula)

Brojna izdanja pojedinih djela Marka Marulića objavljena su tijekom 16., kao i u kasnijim stoljećima. Neka od njegovih djela bila su jako raširena i cijenjena duhovna literatura u minulim razdobljima, na latinskom, a brojna i u raznim prijevodima europskih jezika.

I hrvatska Marulova djela bila su vrlo cijenjena, a neka su izišla i u više edicija. U najnovije vrijeme njegova djela pristupačna su u kritičkom latinskom izdanju i prevedena su na hrvatski. Taj veliki i stručni posao obavio je najvećim dijelom profesor Branimir Glavičić, a objavljena su zadnjih petnaestak godina u izdanjima Splitskog književnog kruga.

Dugo postoji mišljenje da su neka objavljena izdanja djela Marka Marulića nepoznata jer se iz objavljenih djela i popratnih spisa jasno uočava da je neko Marulićevo djelo latinsko, a vjerojatno i hrvatsko, objavljeno čak prije nego što nam to svjedoče sačuvani primjerci.[1]

Mirko Tomasović, govoreći o Evanđelistaru u dolje citiranoj knjizi navodi da je bilo deset latinskih izdanja Evanđelistara od godine 1516. do godine 1601. i nadodaje »a još se dva izdanja pretpostavljaju«.[2] Profesor Zvonimir Kulundžić, govoreći o izdanju »Od naslidovanja Isukarstova...« u »Uvodnoj studiji...« na nekoliko mjesta, na temelju dokumenata, obrazlaže da je bilo još neko izdanje Evanđelistara (prije godine 1516.) i sasvim uvjerljivo da je jedno izdanje Evanđelistara moralo biti godine 1510., a jedno, nama nepoznato izdanje, bliže godini 1501. nego 1510.[3]

Ovdje to želim potvrditi i sa zadovoljstvom pokazati da je jedno izdanje Evanđelistara sasvim blizu godini 1501., čak godinu dana prije (1500.), što znači u vremenskom razdoblju koje obuhvaća pojam Inkunabule.

Profesor Šime Jurić, cijenjeni inkunabulist, nalazi 45 naslova tiskanih na latinskom jeziku, hrvatskih autora, u razdoblju od početka tiskarstva do godine 1500., uključno.[4] U tom popisu ne navodi se Marko Marulić, pa će i taj sitni podatak proširiti izdavačku djelatnost hrvatskih pisaca, u prvim desetljećima tiskarstva. Vjerojatno bi se mogao nadodati dosad u izdavačkoj djelatnosti nezapažcni Jerolim Vidulić (u. 1499.), zadarski svećenik i javni bilježnik. Naime, u konceptu pisma koje Vidulić šalje svojem prijatelju osamdesetih godina 15. stoljeća piše: »Epistolas a me nuper in lucem editas:...« Što bi značilo »Poslanice od mene pred malo izdane na svjetlo dana...«.[5] Je

1. Ovdje se ispričavam što ne navodim literaturu o tome jer mi je u ovim okolnostima teško pristupačna. Ono malo što imam pri ruci je: MIRKO TOMASOVIĆ, *Marko Marulić Marul*, Zagreb, 1989., i MARKO MARULIĆ, *Od naslidovanja Isukrstova i od pogarjenja taščin segasvitmjih* (Preveo Marko Marulić) Priredili: ZVONIMIR KULUNDŽIĆ i JULIJE DEROSSI, Zadar – Duvno, 1989.
2. MIRKO TOMASOVIĆ, o. c. str. 66.
3. ZVONIMIR KULUNDŽIĆ i JULIJE DEROSSI, o. c. str. 15ss.
4. ŠIME JURIĆ, Hrvatske inkunabule, u SLOVO sv. 34 (1984) Zagreb, 1984. (str. 81...)
5. HAZ, SZN, Jerolim Vidulić, sv. I, fol. ? »Epistolas a me nuper in lucem editas: ad quem potius mitterem, Francine, quam a te...«

li Vidulić svoje djelo objavio u Zadru ili negdje drugdje, zasad ne znamo sigurno. Ali prema nekim indikacijama, mogao bi to biti Zadar, ili zadarska bliža okolica. No nadam se da će o svemu tome u drugoj prilici biti više riječi. A sad se vratimo na Marulića i na njegov tiskani Evanđelistar.

Razgledajući popis knjiga koje su se nalazile u franjevačkim samostanima Sicilije do kraja 16. stoljeća, na nekoliko mjesta zapazio sam da su neki redovnici, a i samostanske biblioteke, posjedovali i knjige Marka Marulića.[6] U svesku I. zabilježeno je trinaest knjiga iz Cod. Vat. Lat. br. 11278., a u drugom svesku dvadesetak knjiga kojima je autor Marko Marulić.[7] Međutim u Cod. Vat. Lat. 11278., koji je objavljen u citiranoj knjizi, samo je dio materijala i to onaj koji se odnosi na samostane u Siciliji. Drugi dio Kodeksa nije objavljen, jer se navode popisi knjiga u drugim samostanima koji nisu na Siciliji, kao što su Napulj, Bolonja i druga mjesta.

U objavljenom djelu, dolje citiranom, zapazio sam dva izdanja koja su pobudila moju znatiželju iz Cod. Vat. Lat. 11278., i to ovako: »Evangelistario di Marco Masulo, Venetiis per Iacobum Hivesi 1500, eiusdem« na str. 16r. u Cod. Vat. Lat. 11278., a na str. 19. u objavljenom djelu. I »Marcus Manellus Spoletensis benevivendi. Venetiis 1507, eiusdem«, na stranici 25v. u Cod. Vat. Lat. 11278., a na str. 30. dolje citiranog djela.

Ta me je razumljiva znatiželja potakla da prelistam Cod. Vat. Lat. 11278. i eto i ovo kratko priopćenje. Išao sam u Vatikansku Biblioteku i pogledavši originalni rukopis ustanovio sam da su obadva djela nepotpuno i netočno pročitana i loše zabilježena u citiranom djelu.

U Cod. Vat. Lat. br. 11278. stoji sasvim jasno i čitljivo: »Euangelistario di Marco Marulo, Ven. (etiis) p(er) Jacobu(m) /Ciuen ili Ciuesi/ 1500 eusde(m)«.[8] Nisam siguran da je prezime Jakova točno, zato ga stavljam u dvije moguće verzije u kosim zagradama. Priređivač objavljenog izdanja stavio je »Hivesi« za prezime Jakova. Čini mi se da prvo slovo nikako ne može biti »H«. Stvarno bi moglo biti i »Ceuci«.

Drugi tekst koji se nalazi u Cod. Vat. Lat. 11278. na str. 25v., priređivač je također olako pročitao, jer inače sasvim jasno i bez ikakve dvojbe piše: »Marcus Marullus Spoletensis benevivendi. Ven. 1507. eiusde(m)«.

Te dvije knjige bile su krajem 16. stoljeća u samostanu otaca konventualaca u Messini.

Tri knjige Marka Marulića bile su kod fra Bernardina Stroph ... pribilježene god. 1600., i to: »Marcus Marulus de inst. ne benevivendi. Ven. 1506. Marcus Marulus de humilitate et gloria Christi Ven. 1519. Marci Maruli opus Euang. sub fidei et spei charitate Cliviae 1532«.[9] Taj dio kodeksa nije objavljen u citiranoj knjizi o knjigama u franjevačkim samostanima Sicilije, jer dolazi pod samostanom izvan Sicilije.

Kodeks sam zaista prelistao u dva sata, koliko sam imao vremena na raspolaganju. Još sam iz njega pribilježio nekoliko izdanja Marka Marulića, koja nisu objavljena u knjizi. Kad će biti druga prilika to prelistati, teško je reći, radi obveza i drugih

6. *LA CIRCULAZIONE LIBRARIA TRA I FRANCESCANI DI SICILIA*, Pripremio DIEGO CICCARELLI, Izd. Officina di Studi Medievali Biblioteca Francescana di Palermo, Vol. I i II. (s. a.).
7. Cfr. o.c. str. 312., 371., 374., i td.
8. VATIKANSKA BIBLIOTEKA, Cod. Vat. Lat. 11278. str. 16r.
9. VATIKANSKA BIBLIOTEKA, Cod. Vat. Lat. 11278.

dužnosti. U neobjavljenom dijelu kodeksa Cod. Vat. Lat. 11278. pribilježio sam dvanaest knjiga Marka Marulića, u raznim mjestima.

Dakle u tekstu jasno stoji: Evanđelistar Marka Marulića objavljen u Veneciji po Jakovu (Ceuci?) godine 1500. A to je dosad prvi sigurni podatak o nekoj knjizi, objavljenoj u vrijeme Inkunabula od Marula. To ne znači da Marko nije i ranije štogod objavio.

I u drugom tekstu u originalu sasvim jasno piše »Marcus Marullus Spoletensis benevivendi Ven. 1507. eiusde(m)«. Gore smo već naveli i citat koji nam pokazuje da su u stvari dva sasvim različita izdanja Marulova »benevivendi«, jedno godine 1506., a drugo 1507.

Je li u stvari Jakov »Ceuci«(?), koji se spominje u izdanju Evanđelistara godine 1516., istovjetan s ovdje navedenim, iz godine 1500., možemo samo pretpostavljati.

Koliko je naših ljudi bilo zaposleno u tiskarskom poslu, nije lako ustanoviti, jer arhivi nipošto nisu dovoljno istraženi pa čak nema ni dovoljno objavljenog materijala koji se na to odnosi. Nadodao bih dva-tri podatka iz svojih bilježaka, jer će, nadam se, dobro poslužiti i našim istraživačima i inkunabulistima.

U Vatikanskoj Biblioteci u Cod. Vat. Lat. br. 11306., uz jedno izdanje Marulićeve Institucije iz godine 1541., pribilježio sam i ovo: »Ordo officii ab anno 1574. usque ad 1583 inclusive Dominici Vegliensis in 8 Venetiis p. Egidium Regazoli 1574« i »Ordo officii ab anno 1580. usque ad 1589 inclusive eiusdem Dominici Vegliensis in 8 Venetiis apud Joannem Varisero (?) et sociis 1580.«[10] Radi li se ovdje o Dominiku iz Krka i tko je, možda će poslužiti nekomu u istraživanju.

U Državnom arhivu u Veneciji zabilježio sam nekoliko sitnih podataka o Margareti »de Spalato«, ženi »magistri Adami Stampatoris«,. Tako 13. listopada 1496. posuđuje novac, devedeset zlatnih dukata, Leonardu Ivanovom Chvotonich »de contrata S. apostolorum in Venetia«. Taj novac Leonard Ivan Theotonico, povratio je 4. studenoga 1504. godine, Maragareti, ženi »Adami Stampatoris«.[11] Zatim, 19. ožujka 1499. potvrđuje pred javnim bilježnikom Ivan Maria pok. magistra Pantilionis »de contrata S. Rafaelis« u Veneciji, da je primio 48 zlatnih dukata od gospođe Margarete »de Spalato uxor Adami Stampatoris«, koji je nastanjen u predjelu sv. apostola u Veneciji. Ovom ugovoru prisutan je »Ser« Ivan iz Šibenika, ... i »Magister Leonardus pistor...«. Na istom je dokumentu potvrda od 4. studenoga 1504. da je Margareta primila taj posuđeni novac.[12] Ima još nekoliko takvih ugovora o Margaretinoj posudbi, a neki su i u visini do stotinu dukata.

Možemo se samo pitati tko je bio Adam »Stampator« u Veneciji krajem 15. i početkom 16. stoljeća. No smatram da bi za naše istraživanje bilo isto tako vrijedno doznati tko je Margareta »de Spalato«, njegova žena. Nisu li vjerovnici bili u nekoj vezi s izradom slova, klišea ili nešto slično? Nažalost, nisam našao zabilježeno ime oca Margarete »de Spalato«, pa to otežava identificiranje. Jedna Catarina »de Spalato« bila je i dojilja i sluškinja u kući tiskara u Veneciji osamdesetih godina 15. stoljeća. A neki naši ljudi bili su imenovani izvršiteljima oporuka dvojice tiskara. To navodim

10. VATIKANSKA BIBLIOTEKA Cod. Vat. Lat. 11306. (str. 38r).
11. ARCHIVIO DELLO STATO – VENEZIA, Cancellaria Inferiore 177 B. Br. 12. Mizzo Giacomo (1494-1515).
12. Isti, o.c. str. 27.

samo kao mogući poticaj da se olakša daljnje istraživanje na području rane izdavačke djelatnosti hrvatskih tiskara, pisaca, izdavača i drugih mogućih suradnika.

Lik Marka Marulića uz brojne njemu posvećene radove sigurno nema konačnu i cjelovitu biografiju. Bio je duboki kršćanski mislilac, u duhu vremena i pokora mu nije bila samo na peru, nego i na djelu.

To je sitni podatak o tiskanom Evanđelistaru 1500., Marka Marulića u razdoblju Inkunabula (1450-1500), i velikih rariteta, a nadati se je da će se pronaći koji primjerak. Nije isključeno da je neko njegovo djelo tiskano i koju godinu prije 1500.

Kako je ovdje pribilježeno, postojalo je i jedno izdanje Marulićeve »Institucije« 1507. Budući da nemam pri ruci, kako sam naveo, literaturu o Marku Maruliću, ovim novim podacima kao da se otvara mogućnost za daljnja istraživanja, pa i za nova otkrića o djelu Marka Marulića i utjecaju koji je kao duhovni pisac imao preko svojih djela.

Glede prvog izdanja Evanđelistara u Veneciji godine 1500., čini mi se vrlo vjerojatnim da se na njega osvrnuo i sam Marko Marulić u posveti »Evanđelistara« (Venecija 1516.) Franji Lučaninu, kad mu piše da je nezadovoljan što mu je preko (njegove) volje i još nedovoljno dotjerano ispalo iz ruku«.[13] Budući da je to Marko napisao u izdanju kasnije objavljenog »Evanđelistara«, onda je sasvim uvjerljivo, da je Marko mislio upravo na ranije izdanje iste knjige, koju je sada dotjerao. Trebalo bi zato pregledati tiskane Evanđelistare i ustanoviti kako je točno izgledalo prvo izdanje Evanđelistara Marka Marulića. Kad Marko veli da mu je preko volje ispalo iz ruku, misli na objavljeno djelo, koje on više ne može dotjerivati, a sad je eto pripremio bolje dotjerano djelo, koje se tiska.

Priznajem da, otvarajući citiranu knjigu, nisam imao nikakve nade da ću nešto naći i o hrvatskim piscima. Po svemu se čini da mnoga djela mogu nekad ugodno iznenaditi, glede podataka o našim ljudima. Sve to prelistavati i bilježiti golem je posao, ali je po svemu sudeći, za bolje upoznavanje naše neistražene prošlosti, velika mogućnost i šansa. Razumljivo, najviše se je nadati od sustavnog pregleda arhivske građe u domovini a i u svijetu.

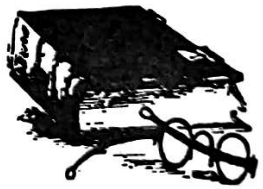

13. Ovo citiram prema ZLATA BOJOVIĆ, *Marulićeve posvete*, DANI HRVATSKOG KAZALIŠTA (Marko Marulić) Split, 1989. (str. 39.)

NOVE PUBLIKACIJE

1. **Mladen Jurčić: SMISAO MODRINE,** roman, HKD sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1992.
2. **Skupina autora: ŽUPA ŽMAN 1260–1990.,** Župni ured Žman, 1992.
3. **HAIKU IZ RATA (priredio: Marijan Čekolj),** Narodno sveučilište, Samobor 1992.
4. **HRVATSKA REVIJA,** kulturno-književni tromjesečnik, svezak 1 (165), ožujak, Zagreb 1992.
5. **Nada Zidar-Bogadi: NIKAD BLIŽE MJESECU,** haiku, Zagreb, 1992.
6. **David Kabalin: JUŽE UBO – ZIMA MINU,** Rijeka 1992.
7. **Jure Petričević i dr.: NA RUŠEVINAMA JUGOSLAVIJE,** Verlag Adria, Brugg-Zagreb, 1992.
8. **Đuka Tomerlin-Picok: ŽIVLEJNE S TORBE OPRTNAČE,** Đurđevac, 1992.
9. **PROLOŽAC,** list župe sv. Mihovila u Prološcu, br. 3 (30), Velika Gospa, 1992.
10. **Valentin Pozaić (uredio): AIDS, ČINJENICE – ZAVARAVANJA – NADE,** Filozofsko teološki institut Družbe Isusove, Zagreb 1992.
11. **Benedikta Zelić-Bučan: HRVATSKI NARODNI PREPOROD U DALMACIJI I DON MIHOVIL PAVLINOVIĆ,** Matica Hrvatska, Split, 1992.
12. **Ante Kadić: MOJI IZGONI IZ JUGOSLAVIJE I POVRATAK U HRVATSKU.** Književni krug, Split, 1992.
13. **Josip Andruć: VEL'KA LÁSKA,** roman, prijevod jeronimskog izdanja na slovački: Ján Takáč, Vydavatelské družstvo LUČ, Bratislava 1992.
14. **ISUSOVCI U HRVATA,** zbornik. Filozofsko-teološki institut SJ, Zagreb 1992.
15. **I. Koprek: KORAK ZA SMISAO,** Filozofsko-teološki institut SJ, Zagreb 1992.
16. **NOVA MATICA,** časopis Hrvatske matice iseljenika, 7/1992, Zagreb.

Korekcije dezinformacija u prikazu knjige Zlatka Posavca »Novija hrvatska estetika«

»Marulić« Zagreb 1992, broj 2

Sa zahvalnošću reviji »Marulić«, njenom uredništvu, kao i autoru načelno pozitivne ocjene moje knjige u prikazu Svevlada Slamniga, visoko cijenim razumijevanje potrebe da se o toj zbirci studija i eseja progovori javno; ponajprije informativno, a zatim dakako i kritički. Važno je to iz više razloga: jer su glasovi s oficijelno relevantnih mjesta, kako glavnih tako i ostalih nezaobilaznih mjesta svakog od brojnih pojedinačno problemski dotaknutih interdisciplinarnih područja, samo rijetke časne iznimke, dok se generalno može govoriti o šutnji, ignoriranju i prešućivanju. Ili: nezainteresiranosti.

Važnost recenzije treba vidjeti još i u nekim drugim aspektima: estetika, respektirajući uvjetnost ovog termina, u Hrvatskoj proživljava već dugo, kao struka, devalvaciju i deformaciju, s forsirano podgrijavanom atmosferom omalovažavanja. K tome još s »ocjenom« nečega što je »zastarjelo«. Ozbiljnost takve situacije utoliko je veća, budući da je riječ o problematici koja nije i ne može biti usko »stručna«, premda nije uputno prepustiti je nepoznavanju »struke«.

Važnost, napokon, postaje posebnim načinom izrazito profilirana kad i ako se doda ona »nesretna« oznaka »hrvatska« estetika. Može se reći kako je sad već prošlo četvrt stoljeća upornog autorova nastojanja da u općem nedostatku *pravih povijesti* odnosno povijesnih pregleda mnogih područja hrvatske kulture i umjetnosti, (počev od nepostojanja – napisane! – povijesti hrvatske filozofije preko nedostatka kritički održivih povijesti, svih pojedinačnih grana hrvatske umjetnosti,a nekih nema čak ni u rudimentarnoj formi, pa sve do problematizacije povijesnog interpretiranja same povijesti), kako je, dakle, autor u tom četvrtstoljetnom, gotovo individualno izoliranom naporu, nastojao svojim radovima *utemeljiti povijest hrvatske estetike* da bi popunio jedno *ključno mjesto* u duhovnom obzoru povijesne zbilje Hrvata. Naišavši pritom samo na posve rijetke momente razumijevanja i odjeke. I dok je inzistiranje na nečem konstitutivno autentično hrvatskom donedavno bilo doslovce opasno i oficijelno nepoželjno, dotle ne treba zaboraviti da ni današnja hiperinflacija oznake »hrvatsko«, te kamuflažnog isticanja »hrvatstva«, najvećma ne pogađa, ne zahvaća – posebno na tzv. razinama »nadogradnje«, u višim obzorima ili u temeljnim slojevima – zaista ne zahvaća za Hrvate ono glavno i bitno, pokretačko i fundamentalno. Sfera

tzv. duhovnih ili društvenih disciplina prešutno i dalje ne dobiva svoju ontičku – duhovnu, teritorijalnu, regionalnu i povijesno specifičnu autonomno hrvatsku karakterizaciju, tj. oznaku pripadnosti hrvatskoj zbilji. Zato svaki slučaj poticanja razgovora o hrvatskoj estetici, odnosno rijetke prilike da se pojavi takva knjiga, te spremnosti govoriti o njoj – valja razborito uvažavati.

Uglavnom nije uobičajeno da se autor upušta u komentare prikaza i ocjena svojih knjiga, ukoliko nema razloga za dijalog ili, čak što više, za polemiku. Kako ovom prilikom nije riječ o polemičkim nakanama, razlog je javljanju autora potreba korigiranja, ispravka nekih pogrešnih karakterizacija i naprosto netočnih, odnosno nepreciznih informacija, koje su se »omakle« ili koje su, pri ažurnosti recenziranja, »promakle« gospodinu Svevladu Slamnigu. Dužnost je autora upozoriti na to publiku »Marulića« utoliko, ukoliko bi netočna informacija mogla odvratiti od čitanja ionako rijetke potencijalne čitatelje prikazane knjige: u široj publici zato što kod nas nisu lako pristupne potrebne dodatno provjerljive strukovne informacije, a za ljude od »struke« (tj. različitih zainteresiranih struka) hrvatsku cehovsku letargičnost i dezinteresman će naprosto samo podržavati netočna karakterizacija knjige i njenog sadržaja. Pri tome autor vrijednosne ocjene svojih radova i dalje ostavlja, kao što je normalno, prikazivačima i čitateljima, uključujući, ponovimo, i važnost kritičkih objekcija: svoju vrijednost i važenje, kako u realizaciji tako i u intenciji, trebaju potvrditi sami autorovi radovi – u što je on uvjeren, smatrajući kako će na tom planu već bliža budućnost morati biti rječitija. Pa i pozitivno.

Temeljna dezinformacija za šire čitateljstvo, kao i za struku, leži već u samom naslovu prikaza *»Traganje za modalitetima znanstvenog pristupa u estetici«.* Upravo to nije ni autorova intencija, no ni stvarni sadržaj knjige. Težište nesporazuma leži u pojmu »znanstveni pristup«. Autor ni u svojim vlastitim estetičkim pogledima, kao ni u studiju estetičke povijesti, pa ni u pionirskim historiografskim radovima o povijesti hrvatske estetike (koliko god se pozitivistički morao kao pozitivističkom pretpostavkom mučiti neapsolviranom faktografijom) ne zagovara niti zastupa tzv. »znanstvenu estetiku«. Prevedeno u opticajni klasifikacijski termin to bi zapravo značilo »pozitivističku estetiku«. Naprotiv, ono do čega je autoru stalo jest »traganje za modalitetima *filozofskog* pristupa u (hrvatskoj) estetici«. I to povijesno utemeljenog.

Samo se po sebi razumije da svako, pa i teorijski-spekulativno-filozofsko nastajanje, ne može izbjeći dignitet odnosno rang i ozbiljnost uvjetno rečeno »znanstvenosti«, što slobodno govoreći zapravo znači punu svijest i polaganje računa o metodi, temeljima i zadaćama istraživanja, teorijskog rada ili naprosto mišljenja. U spomenutom naslovu termin se »znanstvenosti« može beletristički tolerirati kao razlikovanje od, recimo, »impresionističkog«, »artističkog« pristupa s pozicija umjetnosti, kritike ili žurnalizma. Utoliko se termin kolokvijalno može smatrati opravdanim. Ljudi od struke će to znati, no baš zato širu publiku valja upozoriti: velika je razlika između filozofskih i tzv. »znanstveno« »utemeljenih« estetika. To se tiče svih teorija umjetnosti, dakako, zajedno s njihovim historiografijama.

Zašto je to važno upravo u Hrvatskoj? Zato što je svaki *pravi* uvid u fundamentalne slojeve i bitne interpretacije hrvatske kulture, društveno-političkih i umjetničkih područja dosad sustavno – ometan. Trajno. I treba biti bez iluzija: ometan je i danas. Zato se, primjerice, o svim područjima istraživanja i prikazivanja hrvatske umjetnosti, pa zatim historiografije, filologije, te politologije upravo fanatično ističe kvalifikat i

pretenzija »znanstvenosti«. Iz brižno skrivanog, ali uočljivog razloga: jer »znanstvenošću« se tako uzurpira pravo na pravorjek. Ali ostaje otvoreno pitanje (i njega se čak ne smije ni taknuti) u čemu se temelji »znanstvenost« (i je li uopće moguća bez filozofske podloge!) primjerice filmologije, filologije, muzikologije, »znanosti o književnosti«, povijesti likovnih umjetnosti kao – znanosti? U hrvatskim, kao i europskim i svjetskim razmjerima! Za nas napokon, ipak smijemo reći, riječ je prvenstveno zagovaranja filozofijskog ili bar teorijskog obrazlaganja mogućnosti utemeljenja takvih hrvatskih »disciplina« ili »znanosti«.

Druga neugodna dezinformacija u prikazu knjige *Novija hrvatska estetika*, prikazu, što ga objavljuje »Marulić«, čini tvrdnja kako »u Posavčev vidokrug nisu ušli neki estetičari kršćanske inspiracije«, (što je konstatirao Tomislav Heres već za moju prvu knjigu, Marulić, 1987, br. 2), pa budući »da oni nisu razmatrani ni u ovoj knjizi, njihovo izostavljanje nije bio previd«. Iz toga se, nažalost dade zaključiti da ili autor naprosto ispušta »neke« komplekse »estetičke kršćanske inspiracije«, ili, kako je doslovce rečeno, zaobilazi samo »neke estetičare« »kršćanske inspiracije« tj. poimence navedene Tona Smerdela i Petra Grgeca.

Stvar naprosto ne stoji tako i tvrdnja nije točna, pa djeluje kao dezinformacija. I u ovoj knjizi, poput svih svojih dosadašnjih nastojanja u ranijim istraživanjima, uostalom kao u cjelokupnom svom radu, autor (tj. moja malenkost) upravo teži da uspostavi što je moguće širi dijapazon hrvatskih estetičkih koncepcija: primjerice od »lijevih« opcija Miroslava Krleže, preko pozitivizma Ljudevita Dvornikovića, zatim Arnoldovog i Vuk-Pavlovićevog idealizma, Halerovog croceanskog »formalizma«, pa do konfesionalno impregniranih shvaćanja kao što je u ovoj knjizi esejistika Drage Ćepulića za dvadeseto ili »stroga znanstvenost« Antuna Kržana za 19. stoljeće.

Osim činjenice kako nije riječ o zanemarivanju estetičara kršćanske provenijencije, autoru je stalo da, osim »nekonfesionalnih«, svakako budu nazočni za Hrvatsku važni predstavnici drugih konfesija navlastito danas na upravo našim odnosno BiH prostorima patničke islamske, Muslimanske. Njihova je važna participacija, naročito u nestarčevićanski orijentiranoj hrvatskoj historiografiji, »znanosti«, »filozofiji«, odnosno uopće u sferi umjetničkog i kulturnog života uvelike neopravdano zapostavljana, umanjivana, prešućivana ili čak suzbijana. Stoga i sam autor nažalost mora priznati da je ovom prilikom u svojoj knjizi uspio samo fragmentom ispraviti ovu već standardno forsiranu zabludu samo jednim, ali zato važnim »detaljem«: upozorivši na estetički stav pjesnika Muse Ćasima Ćatića (kratkim prikazom *Estetička misao hrvatske Moderne i njezin utjecaj u BiH,* dakle u tekstu objavljenom – autoru na zadovoljstvo i radost – upravo u reviji »Marulić«).

Imena Tona Smerdela i Petra Grgeca piscu ovih redaka – čitatelj može mirno vjerovati – nisu nepoznata; jer ih je spomenuo poimence u svom prvom početničkom radu (podjednako početničkom sa značenjem pionirskog karaktera, no i prosudbeno početničke nekritičnosti) pod naslovom *Estetika u Hrvata* (»Kolo« iz 1968 odnosno 1970). Tekstom knjige 1986., gdje se govori o Ljubomiru Marakoviću, rečeno je o tom autoru »kršćanske inspiracije« znatno više, određenije, točnije i pouzdanije od prvog spominjanja u referatu 1968., odnosno časopisu »Kolo« 1970. Budući da ni knjigu *Estetika u Hrvata* 1986, ali ni knjigu *Novija hrvatska estetika* iz 1991. autor – na temelju elementarnog publicističkog poštenja i jednako tako elementarne kritičnosti, odnosno morala spram vlastitog filozofsko-znanstvenog rada – ne podmeće čitateljima kao

sustavne i cjelovite povijesne preglede (što inače zdušno čine mnogi autori odnosno njihove knjige u Hrvatskoj), to izostaje imperativ uvrštavanja svih relevantnih ili barem reprezentativnih imena. Uostalom, autor uopće ne smatra kako estetičke nazore Petra Grgeca i Tona Smerdela ne bi trebalo kritički prikazati. Za »izostavljanje« spomenute dvojice pisac *Novije hrvatske estetike* može navesti više obrazloženje nego što bi za sebe smatrao potrebnim nekakva opravdanja: autor naprosto nije imao prilike, a bez dovoljnih potrebnih predradnja i pomoći nije dospio monografski, makar samo u obliku skice ili eseja, prikazati ovdje apostrofirane aktivne i plodne djelatnike s tim, da bi danas prosudbu o njima izricao daleko iznijansiranije i razložitije, dakle različitije od načina kako je o njima mislio, odnosno mogao misliti i pisati, prije četvrt stoljeća. Nije riječ tek o tome da su se prilike promijenile, (jer one daju eventualno tek više mogućnosti za drugačije izricane ocjene), nego naprotiv s razloga dubljih uvida u i spoznaje cjelokupne hrvatske kulturne povijesti uz suvremeniju aplikaciju povijesne hermeneutike, tako i s razloga boljeg poznavanja pojedinih konkretnih učenja, tj. estetičkih nazora. Zajedno s relevantnošću njihovih povijesnih suodnosa. Radi se o spoznaji potrebe posve novih interpretacija respective reinterpretacija hrvatske historiografije kao cjeline, gotovo na svim kulturološkim i političko-ideološkim područjima.

U tom pogledu valja čitateljima pružiti još jednu važnu informaciju. Na mnogo mjesta, za mnoge autore, učenja i prikazbe hrvatskih estetičkih i umjetničkih prilika autor doista već dulje vrijeme svjesno »sažimlje i korigira rezultate (svojih) dosta ranih (pa i kasnijih!) istraživanja«, pri čemu su na djelu korektivi osobnih znanja i shvaćanja, načelno prije svega u smislu istinitijih spoznaja i uvida u stvarno povijesno stanje, mimo zabluda i obmana. Važno je, međutim, naglasiti: to su korektivi upravo onih shvaćanja, koje smo naslijedili kao u Hrvatskoj dosad općevažeća, no netočna, i naslijedivši ih od starijih i od novijih generacija; dakle korektivi onih naslijeđa što ih se već više od stoljeća vuče kao balast, kao teško breme stereotipa, zabluda i namjernih ideoloških deformacija. Autor te svoje »osobne« »korekcije« smatra potrebnim projicirati u sferu općih kulturoloških, historiografskih i estetičkih shvaćanja u Hrvatskoj, pa je stoga zahvalan kolegi Zvonimiru Lisinskom koji te zahvate kao nove spoznaje smatra »dragocjenom revalorizacijom estetičke misli u Hrvatskoj« (Večernji list, Zagreb 8. svibnja 1992) i time, koliko je to uopće moguće jednom sažetom rečenicom, bitno upozorio na taj važan kompleks hrvatsku javnost. Pa budući da se u temelju knjige *Novija hrvatska estetika*, s eksplicitnom estetičkom tematikom, radi o ambiciji »traganja za modalitetima *filozofskog* pristupa« shvatljivo je da pretenzije, a po autorovu uvjerenju i zbiljski dometi novih spoznaja, daleko nadmašuju usko »stručne«, »disciplinarno« estetičke granice.

Kao primjeri takvog ambicioznijeg, pretencioznijeg dometa u konzekvencijama doslovce su vidljive nakane studije *Ususret estetičkom psihologizmu Moderne,* no također i tekstovi o A. Kržanu, o utjecaju hrvatske Moderne u BiH, o D. Čepuliću, pa čak i oni mali tekstovi poput onog o Lj. Babiću ili ekstenzivniji, kao razmatranje o Isi Kršnjavom. Posebice su pak s navedenom pretenzijom pisana prva dva teksta u knjizi u kojima centralno mjesto ima misao Ante Starčevića, misao koja i kao estetička i književna, no dakako ne samo estetička i književna ima za Hrvatsku sudbonosnu duhovnopovijesnu i političku funkciju. U tom smislu dezinformativno djeluje Slamnigovo stavljanje akcenta samo na uobičajeno prešućivanje Starčevićevih književnih

talenata i vrlina, (o čemu je inače riječ u eseju *Ante Starčević i književnost,* Glasnik HDZ, 21990, broj 32–33) za razliku od kompleksnog sadržaja filozofijski fundamentalnije koncipirane studije *Interferencija tradicije i moderniteta* kako je u proširenoj verziji objavljena u knjizi *Novija hrvatska estetika.* (Slamnig je, čini se, nehotice zamijenio ta dva teksta).

U dezinformacije na koje valja upozoriti čitatelje ide i sasvim nepotrebna objekcija S. Slamniga da je Vuk-Pavlovića »upamtio samo kao elegantnog 'Schöngeista'«, (žao mi je što ne znam kad je rođen S. Slamnig), čime se nepotrebno umanjuje vrijednost itekako važnog i vrijednog filozofskog opusa Vuk-Pavlovićevog, u hrvatskoj estetici osobito interesantnog zbog svoje zaokruženosti, dovršenosti. (O tome autor može argumentirano govoriti na temelju poznavanja većine Vuk-Pavlovićevih tekstova, no, paralelno sjećanju Slamnigovu, ali sa suprotnim predznakom; i iz vlastitog sjećanja odnosno poznavanja Vuka-Pavlovića osobno). Oznaka »Schöngeista« pristajala bi u Hrvatskoj Vladislavu Kušanu ili, među profesorima, čak možda s dodatkom »bonvivan«, mogla bi podsjećati na prof. Marijana Tkalčića; no ni tad, ako ih je S. Slamnig zamijenio u sjećanju, ne bi valjalo iz toga, pa ni iz eventualnih razlika u estetičkom naziranju s našim pogledima, sugerirati umanjivanje teorijskog značenja. Isto vrijedi za Dragu Čepulića. Nije teško prepoznati tragove njegovih stanovitih neuravnoteženosti, ali tvrdnja Svevlada Slamniga kako mu je »osobno poznato da su eseji (tri eseja iz Čepulićeve knjige *Ličnosti*) kompilacije i da Čepulić nije bio autonoman mislilac« ne može se naprosto izreći ama baš bez ijednog argumenta ili čak samo aluzije na potencijalnu argumentaciju. Omalovažavanje Čepulića utoliko je nesretnije u sklopu prikaza u kojem se prigovara zanemarivanje »estetičara kršćanske inspiracije«, budući da je Čepulić bio deklarirani ne samo kršćanin, nego upravo *katolik.* Inspiracija i kompilacija dakako nisu isto, pa ukoliko se možda i mogu pokazati opravdanim tvrdnje S. Slamniga o esejima iz knjige *Ličnosti,* to ni u kojem slučaju, čak ni pri problematizaciji eventualne izvornosti ne umanjuje vrijednost i u Hrvatskoj važnost postojanja, pa onda i čitanja knjige, upravo naslovnog eseja, *Pjesnik govori.* I opet, čak ukoliko se i ne bismo u svemu suglasili s Čepulićem.

Sve ovdje rečeno iskazano je *sine ira,* no ipak istodobno *cum studio.* U prikazu Svevlada Slamniga s namjerom da ažurno informira čitatelje »Marulića« o knjizi *Novija hrvatska estetika* naprosto su se potkrale neke posve nepotrebne dezinformacije. Autoru knjige ovdje je stoga bilo stalo prije svega do točne informacije, podjednako radi »Marulićevih« čitatelja, radi revije same i njenog uredništva, no isto tako i radi općenite klime i stanja hrvatskog kulturnog javnog života, te površnih, fluktuirajućih shvaćanja i spoznaja, respective odnosa spram umjetnosti, estetike i filozofije. Ukratko u ime istine. Jer estetika nije samo neka »struka« poput ostalih specijalizacija, nego u okrilju filozofije kao svjetonazora najneposrednije i duboko prožima životnu zbilju, što je, uostalom, itekako dobro znao, ovdje kao »previđeni«, spominjani Petar Grgec, pišući svoj zanimljivi esej *Književnost i nazor o svijetu.*

Zlatko Posavac

»Ulice ljudima duha i kulture«

Pod tim je naslovom u prošlom broju »Marulića« izašao u ovoj rubrici članak Ive Slaviček, potaknuvši i mene da iznesem neke prijedloge u vezi s preimenovanjem ulica. Budući da ni Slaviček ni ja nemamo potpuni uvid u sadašnje nazive ulica u Zagrebu i ostalim našim gradovima, sigurno među našim sugestijama ima i nekih suvišnih jer neka imena što ih spominjemo već nose ulice naših mjesta. Tako npr. u Zagrebu već odavno postoji Kažotićev trg. Kad smo već kod hrvatskih Božjih ugodnika, mislim da bi trebalo svakako neke uzeti u obzir i da tu ne bi trebalo ni čekati (kao što Slaviček piše za Merza i Barbarića). Ipak imamo i dva sveca (N. Tavelić i L. Mandić) i priličan broj blaženika, slugu Božjih i ostalih Božjih ugodnika (M. Križevčanin, Gracija iz Mula, Ozana Kotorka, Ante Antić, Šimun Filipović itd.). Kao čitatelj »Marulića«, »Danice« i ostalih jerominskih izdanja (posebno upozoravam na notes »Hrvatski velikani« i na likove iz kalendarija »Danice«), skrećem pažnju nadležnih na neka imena.

Od hrvatskih katoličkih ljudi duha i kulture i kršćanskih laika ne bismo smjeli mimoići Ljubomira Marakovića, Rudolfa Eckerta, Petra Rogulju, Petra Grgeca, Matu Ujevića, Josipa Andrića, Maricu Stanković, Marija Matulića, Tona Smerdela, Ivu Proptulipca, Ivana Oršanića, Dušana Žanka, Velimira Deželića st. i ml., Jagodu Truhelku, Štefu Jurkić i Gabrijela Jurkića, Zvonimira Remetu, Đuru Sudetu, Antuna Matasovića, Aleksu Kokića, Sidu Košutić, Frana Biničkog, Milana Pavelića, Antu Jakšića, Narcisa Jenka, Izidora Poljaka i mnoge druge. Neki od njih bili su i istaknuti pisci. Ne znam čak ni da li jedan od naših najvećih pjesnika, Nikola Šop, ima svoju ulicu. Mnogi od njih djelovali su i stvarali u okviru našega Jeronimskog (Ćirilo-metodskog) društva, uz Maticu i Akademiju našeg najstarije kulturne ustanove. Neki su desetljećima bili progonjeni i prešućivani samo zbog svojega kršćanskog stava, a neki su bili naprosto zaboravljeni. Izvucimo ih i na taj način iz zaborava i odajmo im priznanje za sve što su učinili za Boga i domovinu!

(pr)

Za koga smo glasovali?!

U suvremenom se hrvatskomu političkom mudroslovlju u zadnje vijeme često postavlja pitanje je li hrvatski narod na prvim višestranačkim izborima 1990. godine glasovao za »DA!«, ili za »NE!«. To se isto pitanje postavlja, ili se bar može postaviti i sada, poslije izbora 1992. godine. I sad se možemo upitati je li na nedavnim izborima hvatski narod dao svoj glas za »DA!«, ili za »NE!«.

Odgovorili na to pitanje ovako ili onako, zaboravlja se da je već sâmo njegovo postavljanje u navedenom obliku jednostrano, jer narod nikada nije, niti će ikad svoje »DA!« i svako opredjeljivanje naroda za »DA!« pokazuje protiv čega narod svojim glasom ustaje.

I na prvim višestranačkim izborima 1990. i na ovim drugim, 1992., hrvatski je narod glasovao za »DA!« *hrvatskom nacionalnom programu* koji je dr. *Franjo Tuđman* vizionarski izrazio kroz HDZ i time je hrvatski narod i 1990. i sada, 1992., godine glasovao za »NE!« onomu što se tom nacionalnom programu protivi i što je bilo ranije.

Svoj »DA!« hrvatski je narod dao nastojanju i opredjeljenju da iz Hrvatske nestane komunističkoga mentaliteta i posljednjih ostataka komunističke birokracije i Srboslavije, te da Hrvatska konačno stasa kao međunarodno priznat samostalni državni subjekt. Na državotvornom planu cilj je izgradnja *hrvatske državne neovisnosti* koja će ustrajati,usprkos raznim proračunima, nastojanjima i kalkulacijama međunarodnih čimbenika, pa i onih koje u svjetskoj politici nazivamo *»velikima«*. Na unutarnjem planu, tj. u sferi međuljudskih, društvenih odnosa u Hrvatskoj, cilj je izgradnja *poštena društva,* utemeljena na oživljavanju i revitalizaciji nekad znanih i još prepoznatljivih *hrvatskih tradicionalnih, ali autentičnih i izvornih vrijednosti.*

To je, u najbitnijem, hrvatski nacionalni program, koji je dr. Franjo Tuđman izrazio kroz HDZ, a doista je ono prema čemu se mora orijentirati i za što se mora založiti svaki pravi i iskreni hrvatski rodoljub. Gledajući u cjelini i gobalno, hrvatski se je narod i na ovim izborima plebiscitarno opredijelio za »DA!« tom programu i samim time za »NE!« svemu što je od tog programa suprotno.

Drugo je, međutim, pitanje jesu li ljudi koje je narod izabrao u stanju ostvariti taj hrvatski nacionalni program, jer je jasno da se *nacionalno poštenje ne može kupiti ni novcima, ni iskaznicom HDZ!*

A danas, poslije ove pobjede HDZ-a još više – tu će iskaznicu imati i oni kojima, dakako, radi ideje sveopćega izmirenja ne treba učiniti zlo, ali koji nam se u ljudskom smislu gade, jer vrlo dobro znamo kakav im je mentalitet i što su do jučer bili! To su *»konvertiti«* i *skorojevići,* nagli preobraćenici kojih su puni i HDZ kao pobjednička struja i cijela Hrvatska. Takvi ne mogu biti pouzdan »stabilmento« hrvatske nacionalne i duhovne preobrazbe, jer je hrvatsko nacionalno biće njima strano. Ni dosad ga nisu pokazivali, niti su u njemu odgojeni te im danas sve hrvatsko može biti samo *unosno.*

Pritom, dabome, nije pametno smatrati da je netko kriv samo zato što mu je otac bio u partizanima, ili što je donedavno bio član komunističke Partije, jer će protiv hrvatskoga nacionalnog programa o komu je ovdje riječ, jamačno biti i podosta onih kojima nitko nije bio u partizanima i koji nisu bili članovi komunističke Partije. Ovdje pod protivnicima hrvatskoga nacionalnog preporoda, koji dr. Franjo Tuđman zove *hrvatskom duhovnom obnovom,* mislimo na one koji su po mentalitetu i karakteru, kako danas često kažemo, *»komunjare«*. Kao što Otac domovine, dr. Ante Starčević pod pojmom *»slavoserbi«* nije mislio ni na Slavene, ni na Srbe, nego na pokvareni mentalitet, tako i pod rječju »komunjare« valja razumjeti ljude koji su i u komunističkoj Partiji bili i koji su se iz komunista, ili iz današnjih hrvatskih političkih stranaka, u HDZ uvukli ne radi Hrvatske, nego *radi interesa.* To su oni dvolični, koji su danas ovo, a sutra ono, koji s političkim opredjeljenjima i sa stranačkom pripadnošću trguju kao s cipelama i koji bi se i sotoni i crnom vragu prodali samo da se dočepaju vlasti i dominacije u sferi politike i gospodarstva. To su pripadnici klanova koji na položaje dolaze kroz svoje strukture koje ih guraju i koji od onih što davno bijahu s vjerom »razračunali«, postadoše »vjernici« i crkveni »lučonoše« – danas kad je to moderno i kad im to koristi! A takvih komunjara nema samo u HDZ, nego i u drugim hrvatskim

političkim strankama, pa i u onima koje su u hrvatstvu najgrlatije i lako ih je, među ostalim, prepoznati po njihovim radikalnim hrvatskim parolama.

Riješiti se takvih i osloboditi od njih sfere gospodarskog i društvenoga utjecaja, temeljni je preduvjet i *conditio sine qua non* za mogućnost moralne obnove i hrvatskoga narodnog preporoda, u kojem se sastoji i gospodarska i politička i državotvorna i duhovna, tj. cjelovita preobrazba Hrvatske. Ta preobrazba mora ići prema očvršćivanju Hrvatske u svjetskoj zajednici, kao neovisne i samosvojne (kako bi hrvatski narod konačno u vlastitoj domovini postao gospodar nad vlastitom sudbinom!), ali takva Hrvatska, iznutra gledana, mora biti *pošteno ljudsko društvo,* utemeljeno na *čestitosti* i na *vjeri,* iz kojih proizlaze sve druge vrijednosti, po kojima je Hrvatska stoljećima bila poznata, sve do komunizma, ne samo u doslovnom, prostornom pogledu, nego još više u stvarnom vrijednosnom smislu, kao predstražnica kršćanskoga Zapada. Da Hrvatska postane *hrvatska* tisućljetni je san za koji su pogibale i tamnovale generacije Hrvata, a za njega su i u ovom, Hrvatskoj nametnutom, ratu pale žrtve i spaljena su hrvatska ognjišta. Da Hrvatska postane *hrvatskom* jedina je mogućnost i jedini temeljac našeg opstanka. Na ostvarenju te Hrvatske, vagat će se pouzdanost i sposobnost ljudi koje je hrvatski narod birao na ovim izborima i današnja politička zrelost tog naroda...

Nikola Bićanić

KNJIŽEVNE VEČERI HKD-a SV. ĆIRILA I METODA (DRUŠTVA SV. JERONIMA) U MJESECU LISTOPADU

22. X. 1992. – Mato Batorović: Sv. Ivan Kapistran u hrvatskoj knjizi

29. X. 1992. – Razgovor o časopisu »Izazov«

SUDBINA SE PONAVLJA...

Dragošićev »Posljednji Zrinjski« u izvedbi Narodnoga kazališta Virovitica

Dugih i predugih 30 godina čamio je Ivan Antun Zrinski, sin slavnoga Petra i nećak Nikole, jednog od najsnažnijih osobnosti što ih dade hrvatska kuća Zrinskih, s pogrdnim imenom Gnade u zarobljeništvu neprijatelja hrvatstva. A još duže »čamila« je tragedija »Posljednji Zrinski« književnika, novinara i političara Higina Dragošića u »memli« neizvođenja. Sjećam se predratnoga prikazivanja te tragedije u Osijeku, kad je i nama, još nezrelim kazališnim posjetiteljima, bilo jasno da pred nama nije epohalno djelo dramske literature, ali ipak djelo dostojno izvođenja. I pamćenja!

Sredinom 1992. godine djelo se ponovno pojavilo u Osijeku, doduše u ne baš najsretnijem scenskom prostoru (kapucinska crkva sv. Jakova apostola), ali izvedeno na dojmljiv način, režirano znalački i bez slabih točaka. Izuzmemo li one tehničke, nu tome je više »kriv« prostor za izvođenje nego išta drugo.

Izvoditelji bili su članovi vrijednog ansambla Narodnoga kazališta Virovitica, koji je tragediju izveo premijerno u svom gradu još 27. ožujka i posve opravdano krenuo s njom na gostovanje, jer je i samo djelo zaslužilo da ga vide i mlađe generacije, a i izvedbeni aparat bio je na znatnoj visini.

Virovitičko je kazalište donedavna nosilo naziv amaterskoga, pa je od te riječi zadržalo u sebi ono najbolje što korijenu riječi i pripada: ljubav prema scenskoj igri. Često se, naime, zaboravlja da u korijenu te riječi stoji latinski glagol *amo, amare,* kao što se zanemaruje i korijen riječi diletantizam (lat. adjektiv *dilectus* = cijenjen, drag), pa se tim riječima uglavnom daje pejorativno značenje. Kad se osnovama (voljeti, cijeniti) doda i profesionalni izbrusak (a to je upravo slučaj s Virovitičanima), tada njihov trud može dati i plod vrijedan štovanja. A trud virovitičkih kazališataraca (profesionalaca sa žarom amatera!) zaista je vrijedan štovanja.

U režiji mlade Snježane Banović tragedija je dobila ponešto novije viđenje, ali bez trunka zanemarivanja one pritajene naivnosti koja je bila neizbježivi dio praizvedbi krajem prošloga stoljeća. I koja može – kako to napisa dr. N. Batušić – izmamiti i iskrene kazališne suze. Redateljica nije imala na izbor velik broj interpreta, ali se za svaku ulogu našao netko tko je u stanju dočarati – u većoj ili manjoj mjeri – lik koji predstavlja. Stoga svi, baš svi virovitički glumci zaslužuju priznanje, a što spominjemo poimence samo nosioce sržnih uloga, ne bi trebalo obeshrabriti i one što se možda s manje iskonskog glumačkog dara, ali ne s manje poštena zalaganja nošahu s osobama što su ih interpretirali.

U tom smislu ne smijemo izostaviti nosioca glavne i naslovne uloge Igora Goluba, Klaru u interpretaciji Snježane Slavić, nadalje Srećka Bereca kao Ulrika i Biserku Vrbenski kao uvjerljivu Gertrudu. Svoj su obol uspjehu dali i Antun Vrbenski, Draško Zidar, Mijo Pavelko, Ivan Šuprna, Blanka Bart, a i ostali. Posebno bih naglasio izvrstan izbor scenske glazbe Nenada Koržineka. A kao divan primjer svehrvatske suradnje pomoć dvaju zagrebačkih kazališta u posuđivanju kostima: HNK Zagreb i Dramskoga kazališta »Gavella«.

Ivo Slaviček

KULTURNO-POLITIČKE TRIBINE BERLINSKOG DRUŠTVA »FRANA MAŽURANIĆA«

U prvom polugodištu 1992. održano je u okviru »Mažuranićevih« kulturno-političkih tribina sedam vrlo uspjelih predavanja. Uprava društva uspjela je (unatoč ratu u Hrvatskoj i Herceg-Bosni) dovesti u Berlin poznata imena iz političkog, kulturnog i vjerskog života Hrvatske i Herceg-Bosne.

28. siječnja o novoj Hrvatskoj u kršćanskoj Europi govorio je vlč. *Živko Kustić,* urednik »Žive Zajednice« iz Frankfurta na Majni.

8. veljače o Hrvatskoj nakon međunarodnog priznanja govorili su: g. *Branko Tuđen,* novinar zagrebačkog »Večernjaka«, i g. *Vice Vukojević,* predsjednik DPV-a Sabora.

16. veljače gost »Mažuranića« bio je prof. dr. *Franjo Topić,* predsjednik HKD »Napredak« iz Sarajeva. Vlč. Topić govorio je o kulturnim i nacionalnim odnosima u Herceg-Bosni.

Urednik hrvatske književne smotre »Ognjište« g. prof. *Zlatko Tomičić* održao je 14. ožujka predavanje na temu: Hrvati i Srbi dva stara, različita naroda. Uz g. Tomičića nastupio je mladi zagrebački glumac g. *Zvonko Novosel,* recitirajući nekoliko domoljubnih pjesama.

4. travnja o aktualnoj političkoj situaciji u Herceg-Bosni govorio je g. dr. *Vjekoslav Barač,* član predsjedništva HDZ-a Herceg-Bosne.

25. travnja, na mali Uskrs, o ulozi kršćana u izgradnji nove Hrvatske govorio je vlč. *Tomislav Ivančić.*

Dan hrvatske državnosti 30. svibnja obilježili smo predavanjem koje je nosilo naslov: 150 godina Matice hrvatske i sadašnji trenutak. Predavač je bio g. *Vlado Gotovac,* predsjednik MH.

Nakon godišnjih odmora, koncem kolovoza, nastavit ćemo s održavanjem predavanja na kojima se uvijek skupi po neka marka koju šaljemo za pomoć Hrvatskoj. Tako smo u prvome polugodištu, u ime dobrotvornih priloga, skupili preko 25.000 DM koje smo poslali na domovinske žiro-račune kao npr.: Fond Zrinski i Frankopani, Ruke za Damira, zaklada Ivana Brlić-Mažuranić, fond Majka i dijete, kupnja hrane za vinkovačko ratište itd.

I na kraju, ne mogu a da ne spomenem koncert, koji su u hrvatskoj crkvi sv. Klementa u Berlinu, 21. lipnja održali muški i ženski vokalni ansambl »Požežani« uz pratnju tamburaškog orkestra iz Požege pod dirigentskom palicom prof. *Veljka Škorvaga.* Dobrotvorni koncert je nosio naslov: Bože čuvaj Hrvatsku. Organizatori su bili: Centar za kulturu Požega i župnik Hrvatske katoličke misije Berlin, fra Nediljko Norac-Kevo.

Ivek Milčec

PETEROJEZIČNI RJEČNIK EUROPEIZAMA KRSTE SPALATINA U SKLOPU EUROPSKOG VOKABULARA

Još je tridesetih godina ovoga stoljeća A. Meillet svratio pozornost lingvista na važnost proučavanja riječi koje su zajedničko jezično blago pojedinih europskih naroda.[1] Ne može se reći da smo se odonda znatno približili ostvarenju te značajne zamisli.

Izašle su doduše u međuvremenu vrlo opsežne povijesti pojedinih europskih jezika (kao npr. Brunot, Migliorini i dr.) koje obrađuju i strane elemente u vokabularu, tiskani su etimologijski rječnici kao i rječnici stranih riječi (Fremdwörterbücher), održani su međunarodni kongresi o problematici terminologije, izašle su i monografije o pojedinim tuđicama u različitim jezicima, ali velika studija o europskom vokabularu u njegovoj cjelini ostala je još uvijek u području želja.[2]

Što je u stvari taj europski vokabular? Radi se o učenim tvorbama (formations savantes) oblikovanim u raznim jezičnim sredinama od srednjega vijeka na ovamo (u Francuskoj, njemačkim zemljama itd.) i to ponajviše na klasičnim grčko-latinskim osnovama, tom neiscrpivom izvoru jezičnih inovacija. Te su tvorbe postepeno obogaćivale jezike europskih naroda. Dovoljno je spomenuti riječi kao *analiza, kreativnost, kultura, energija, disciplina,* ali to su velikim dijelom i složenice kojih je postanak također vezan za različite zemlje i pojedince. Tu treba razlikovati:

a) latinske složenice: radioaktivan, internacionalan, supersoničan;

b) grčke složenice: daktilografija, demokracija, geografija;

c) hibridne složenice (grčko-latinske i obratno): automobil, televizija, radiografija, makrostruktura, genocid.

I drugi su jezici u prošlosti pridonosili obogaćivanju europskog vokabulara, premda u manjoj mjeri, kao npr. arapski. U današnje pak doba prisustvujemo naglom porastu angloameričkog utjecaja, osobito na području tehničkog vokabulara zbog eksplozivnog razvitka egzaktnih znanosti (tehnologije, informatike, elektronike), prije svega u Sjedinjenim Američkim Državama. Na taj način problem znanstvene terminologije danas više nije samo europski, nego je postao univerzalni. Spomenuli smo egzaktne znanosti, no i vokabular drugih struka podvrgnut je velikom utjecaju angloameričke terminologije, a mnoge engleske riječi ulaze i u naš razgovorni jezik, donekle prilagođene našim jezičnim normama.[3]

Usput možemo primijetiti da se i mnoge anglističke tvorbe svode na kraju na latinske i grčke osnove. Tako se, npr., riječ *poster* temelji na lat. »pos(i)tum« (postavljen), a *manager* preko talijanskog »maneggiare« na lat. manu(m) (ruka). I termin *antibiotic,* ukoliko je uopće nastao na angloameričkom jezičnom području, latinsko-grčki je hibrid.

Zadaci koji se postavljaju pred opću lingvistiku u vezi europeizama odnose se na vrijeme i mjesto njihova stvaranja, na njihovu etimološku osnovu, proširenost u pojedinim jezicima, promjene oblika i značenja u tijeku vremena, eventualnu valentnost, odnosno reakcije tih leksema, mogućnost njihova zamjenjivanja s ekvivalentima u pojedinim jezicima i druga pitanja s time u svezi.

Spomenuli smo da se jedan od aspekata takvog proučavanja odnosi i na semaziološke promjene što su ih mnogi »europski« leksemi pretrpjeli s vremenom prelazeći s jednog jezika na drugi. To je često dovelo i danas dovodi do varljive sličnosti među tim riječima, stvarajući opasnost krivih tumačenja i pogrešnih prevođenja na druge jezike. Stoga se u svjetskoj lingvistici osjetila potreba da se izrade posebni rječnici koji bi upozorili na te krive analogije i ambigvitete i za takve slučajeve pružili adekvatne i sukladne oblike, odnosno odgovarajuće zamjene. Takvi rječnici danas već postoje. Oni registriraju i analiziraju spomenute razlike i to na razini dvaju određenih jezika (npr. francuski prema njemačkom i obratno ili talijanski prema engleskom, ili engleski prema hrvatskom i sl.)[4]

U krug ovih istraživanja uklapa se sada i opširna i izuzetno zanimljiva knjiga, nedavno tiskana u izdanjima Matice hrvatske, a to je *Peterojezični rječnik europeizama* sveuč. profesora Krste Spalatina.[5] Treba odmah naglasiti da je riječ o jedinstvenom djelu te vrste u svjetskoj lingvističkoj literaturi, jer se u njemu uspoređuje istodobno pet jezika: polazne hrvatske riječi prevode se na četiri strana jezika i to na njemački, talijanski, francuski i engleski. Redoslijed nije slučajan, jer su prva dva jezika, a osobito njemački, na tom području od posebne važnosti za nas. Dok se dakle u svjetskoj literaturi s aspekta varljive sličnosti nekih često upotrebljenih europeizama obrađuju istodobno samo po dva jezika, Spalatin se uhvatio teškog zadatka da često korištene »kritičke« tuđice svog materinskog jezika uporedi odmah sa četiri svjetska jezika.

To je u stvari peterojezični rječnik »lažnih prijatelja« ili »lažnih parova« kako se još zovu. Pod pojmom »lažni parovi« razumijevamo dakle kriva prevođenja, krive adaptacije nekih europeizama na drugi jezik. Znamo da strani utjecaji na domaći rječnički fond predstavljaju opću pojavu svakoga jezika. Za nas je pitanje tuđica složenije nego za jezike velikih naroda, jer se na našem govornom prostoru križaju utjecaji nekoliko velikih europskih jezika, počevši od onih kojima govore naši neposredni ili bliži susjedi, Talijani i Nijemci, do jezika velikih udaljenijih naroda (Francuza, Engleza, Rusa...). U tom sklopu poseban položaj pripada našim orijentalizmima (turcizmima, arabizmima, perzijanizmima). Što se pak tiče klasičnih jezika – latinskog i grčkog – spomenuli smo kako se oni uklapaju u europski vokabular, mahom na području znanstvene i kulturne terminologije uopće, te smo ih na taj način primili i mi ponajviše posredno, a ponekad i neposredno, što sve još treba istražiti.

Tuđice, osobito iz francuskog i engleskog, obično nisu ulazile u hrvatski neposredno iz tih jezika, nego su često ušle posredstvom drugog jezika: u prošlosti najčešće preko njemačkog (ponekad i mađarskog i češkog), a prije XIX. stoljeća, preko talijanskog, dok su drugi jezici rjede posredovali. Na taj je način izvorna riječ pretrpjela ponekad daljnje promjene te se i kod nas dalje razvijala i u obliku i u značenju.

Za ilustraciju navest ćemo riječ *trafika*. Prema nekim lingvistima arapski infinitiv *tafriq* (»razdijeliti«) u osnovi je talijanske riječi *tràffico* u značenju »promet, trgovina«. Riječ je u XVI. stoljeću ušla u njemački jezik (»traffegieren« = trgovati) odakle se u austrijskim zemljama razvilo značenje »prodavaonica duhana« (die Trafik). U tom smo značenju i obliku i mi primili tu riječ iz Austrije i promijenili joj samo akcenat (tràfika). U talijanskom se takav dućan zove *tabaccheria* ili *rivéndita sali e tabacchi* (ali se praktički kaže npr. »vado dal tabaccaio«). Kod Francuza je to *débit de tabac*, a ima i drugih naziva, a u engleskom, prema Spalatinu, nema prave riječi za takvu prodavaonicu, osim *tobacconist's shop*.

Slično se desilo i s terminom *firma*. Iz te talijanske riječi u značenju »potpis« razvilo se u Njemačkoj značenje »trgovačko poduzeće« (die Handelsgesellschaft: die Firma). U tom je značenju riječ *firma* prihvaćena i kod nas, dok Talijani za taj pojam upotrebljavaju termin *ditta*. Spalatin nam daje ispravne adekvate i za francuski (»entreprise, société«, s eventualnim dodatkom »commerciale«) i za engleski (»firm«, »business«, »company«).

Naša tuđica *citat* (od lat. »citare«, zvati) glasi doduše i u njemačkom *das Zitat*, ali u talijanskom nije *citato nego *(la) citazione*. Spalatin nam daje i etimološko tumačenje za tu pojavu. Dok se *Zitat* izvodi iz lat. participa *citatum*, tal. *citazione* i fr. *citation* dolaze od lat. imenice *citatio*, odnosno točnije *citatione(m)*. Engleski, *uz citation* upotrebljava i posebni oblik *quotation*.

Naša glagolska tuđica *parkirati* glasi njemački *parken*, tal. *parcheggiare*, fr. *staionner*, a engl. *to park* (a to je uostalom i izvorni oblik toga europeizma). Možemo dodati s naše strane da ima još jedan glagol-tuđica kod kojeg se hrvatski sufiks ne slaže s njemačkim, a to *je pakirati*, koji njem. nije *packieren nego *packen* (verpacken), tal. *impacchettare, impaccare*.

Peterojezični rječnik europeizama plod je dugogodišnjeg rada našeg uglednog znanstvenog radnika, lingviste i poliglota Krste Spalatina, koji je nakon postignutog doktorata na Sorboni, u Parizu, predavao na sveučilištima u Zagrebu, Rimu, Napulju te najdulje u SAD na Marquette University u Milvaukee, Wisconsin. Kao lingvist koji odlično vlada četirima svjetskim jezicima imao je sve uvjete da se kompetentno lati jedne jezične problematike koja uz aktivno, produktivno poznavanje obrađenih jezika iziskuje i istančan osjećaj za izražajne finese. Jedan tipičan primjer koji može potvrditi ovu konstataciju je uzorna obrada pridjeva *frivolan*. Tu su uzorno obrađena razna značenja, a i razni prizvuci toga europeizma koji potječe od latinskog glagola *friare* od kojeg je nastao pridjev *frivolus* (loman, tričav, bezvrijedan). Sve je to naš autor obradio uz pomoć opširne znanstvene bibliografije.

Iz ogromnog mnoštva naših tuđica što ih sadrže standardni rječnici stranih riječi (a kod toga mislimo u prvom redu na bogatog i nezaobilaznog Klaića) valjalo je pomno izabrati one »koje Hrvat s izvjesnom teškoćom prenosi u njemački, talijanski, francuski i engleski, počevši od sitnih razlika u obliku do potpunog obrata u značenju«. Ovoj Spalatinovoj primjedbi mogli bismo dodati da u pravilu prijevod naših tuđica na njemački predstavlja manje poteškoće nego prijevod na druge jezike, što je razumljivo s obzirom na jače kulturne, socijalne i političke odnose Hrvatske s Austrijom od kraja XVIII. do početka XX. stoljeća.

Spalatinov izbor od 1500 obrađenih europeizama vrlo je bogat korpus, dopunjen opširnim indeksima za svaki od pet jezika, čime knjiga postaje upotrebljiva i za Nijemce, Talijane, Francuze i Engleze.

Pravi je užitak čitati autorova tumačenja te povijesne i sociološke digresije kod pojedinih leksema. Neke su obrade prave male semantičke rasprave, npr. članci pod natuknicama *matura, promocija, recepcija, tiraža, blamirati se, ženirati se.* Prevladavaju, dakako, imenice kao u svakom rječniku, a nisu unesene tuđice koje ne predstavljaju probleme kod prevođenja. To su riječi kao *kultura, telefon, energija, filozofija, morfologija.* U predgovoru knjizi autor zove takve tuđice »srodnicima« ili »kognatima«. Kod tih se riječi u pojedinim jezicima radi uglavnom o sitnim razlikama u grafiji ili u akcentima ili u rodu. Među takve »srodnike« spada i ogroman broj grčko-latinskih stručnih termina iz područja medicine, kemije, botanike i drugih znanosti.

Uz europeizme što ih Spalatin obrađuje u svome rječniku iznenađuje velik broj uvrštenih regionalizama austro-bavarskog podrijetla tipa *ajnpren, beštek, cušpajz,* koji su se, ponajviše u tijeku XIX. stoljeća, proširili po sjevernim krajevima Hrvatske, osobito u gradskim centrima (Zagreb, Karlovac, Varaždin, Osijek), kao posljedica bilingvizma uvjetovanog dolaskom obrtnika, činovništva i drugih žitelja iz njemačkih krajeva Monarhije. S druge su strane »dalmatinizmi« tipa *brodet, bevanda, požate* mnogo manje zastupljeni, što začuđuje s obzirom na primorsko podrijetlo autorovo. Ali sve te provincijalizme ili lokalizme možemo smatrati više kao neobavezne dodatke ovome rječniku, kao ustupak autorovoj arbitrarnosti. Zanimljivo je da između 1500 natuknica u ovoj knjizi ima (prema autorovoj napomeni na str. 356) samo četiri rusizma i to: *diverzija, eksponat, inteligencija* (u značenju »klasa izobraženih ljudi«) i *losos,* riječ baltičkog podrijetla, dok su prve tri oblikovane latinskim elementima.

Nećemo kriviti autora što je izostavio morfološku obradu natuknica, što indeksi riječi prethode u knjizi glavnome dijelu, umjesto da bude obratno kao što piše u predgovoru, što su se mogle izbjeći neke tiskarske pogreške, koje uostalom nisu brojne. Drugi recenzenti naći će možda i po koju stručnu zamjerku ili prazninu. Ali koji je rječnik ikada bio iscrpan i potpun? Važno je da su pravi europeizmi ovdje dobro zastupljeni. Tu je naš autor doista postigao zavidan stupanj potpunosti.

Ne bi trebalo dopustiti da ova vrijedna knjiga mimoiđe pozornost šireg kruga čitatelja, jer taj rječnik nije pisan samo za specijaliste; on će biti od neposredne koristi za nastavnike i studente stranih jezika, za prevodioce, tumače, turističke radnike i za sve one koji saobraćaju sa strancima. Budućim pak autorima dvojezičnih rječnika ta će knjiga znatno olakšati rad i smanjiti im opasnost prijevodnih zamki.

Zaključno možemo reći da je hrvatska lingvistička znanost znatno obogaćena ovim djelom koje će i za naše lingviste-komparatiste biti pravi poticaj za daljnja istraživanja na širokom i premalo obrađenom području stranog elementa u našem jeziku. Osim toga, treba naglasiti da je to rječnik koji se čita, koji predstavlja zanimljivo i instruktivno štivo za svakog intelektualca koji se zanima za pitanja jezika uopće.

Bilješke

1. Bulletin de la Société de Linguistique de Paris, XXX, 126.

2. Neke probleme iz toga područja obradila je još prije austrijska lingvistica E. Richter u djelu *Fremdwortkunde,* Leipzig-Berlin 1919.

3. Za sinhronijsko proučavanje anglicizama u hrvatskom jeziku sad postoji temeljno i opsežno djelo Rudolfa Filipovića »Anglicizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku«, Zagreb 1990, 336 str.

4. Tom problematikom bave se na relaciji hrvatsko-engleskoj naši uvaženi lingvisti, Vladimir Ivir, Dora Maček, Željko Bujas i drugi, dok Žarko Muljačić obrađuje ta pitanja s općeg, teoretskog stajališta.

5. Nakladni zavod Matice Hrvatske. Biblioteka Rječnici. Zagreb 1990, 796 str.

Josip Jernej

RIJEČ O SVETOM TOMI AKVINSKOM

Povodom izlaska iz tiska »Razgovora s pravoslavnima i muslimanima« svetog Tome Akvinskog, u prijevodu i s komentarom Augustina Pavlovića O. P., Globus, Nakladni zavod, Zagreb 1992.

Ako bismo mislioce u povijesti filozofije mogli podijeliti na one kojih misao teži cjelovitom sustavu i na one koji su pretežno zaokupljeni posebnim problemima, onda Tomu Akvinskog bez sumnje treba svrstati u velike, štoviše najveće sistematičare ljudske misli. *Sapientis est ordinare* – zadaća je mudraca da sređuje i upravlja – vodeća je ideja tog velikog duha. Ali – i upravo je u tome veličina Tomina mišljenja – njegova sustavnost ne proizlazi iz jednog mišljenju imanentnog, apriornog i apsolutnog principa, po kome bi onda mišljenje i njegova logičnost bili sve, pa čak i apsolut sam (kao što je to kasnije slučaj kod idealista i Hegela) – nego je to sustavnost koja je uvijek usmjerena na istinu stvari po sebi i samo je odraz reda i poretka koji vlada čitavim univerzumom. Zadaća filozofije nije u tome da se bavi samom sobom – ili kako kaže Toma: studij filozofije nije u tome da se dozna što su drugi ljudi mislili, već da se spozna istina stvari. Istina stvari, međutim, obuhvatnija je i veća, nego što je to svijet samih misli, tako da ljudska misao mora doživjeti i iskustvo svojih granica, ne u smislu nespoznatljive iracionalnosti, nego u smislu nadnaravnog i supraracionalnog područja Objave i Vjere.

Najveća će onda zasluga i Tomina biti – po čemu će on postati i učiteljem crkve, zajedničkim učiteljem – što je upravo doveo u sklad svijet razuma i svijet vjere, gdje jedno drugo povezuju i nadopunjuju se, ne dolazeći do međusobnog negiranja i isključivanja. Tomi je jednako stran Tertulijanov stav: *Credo quia absurdum,* kao i obratno: stav preuzetnosti razuma, koji racionalistički želi rastvoriti svaku Tajnu i dokinuti Misterij. Vjera ne ukida razum, nego ga usavršava i prosvjetljuje, tako da se putem objave vjere razumu mogu otkriti mnoge stvari koje bi za nj inače ostale skrivene. Kako sam kaže u *Sumi teologije* – uz filozofijske znanosti koje je pronašao ljudski razum, za ljudsku je spoznaju bila neophodno potrebna znanost koja se temelji na Božjoj objavi. Prvo zbog toga što je čovjek usmjeren prema Bogu kao cilju koji nadilazi shvaćanje njegova razuma. Ljudi, pak, koji moraju usmjeriti svoje težnje i svoja djela prema nekom cilju, moraju taj cilj prethodno poznavati. Stoga je za ljudsko spasenje bilo neophodno potrebno da Božja objava upozna čovjeka s onim što nadilazi njegov razum. Ali čovjeku je učiteljska pomoć Božje objave bila potrebna i za spoznaju onih istina o Bogu koje su dostupne razumskom istraživanju. Iz toga slijedi da je osim filozofijskih znanosti koje se istražuju razumom, bila neophodno potrebna i sveta znanost koja se temelji na Objavi. Filozofija i teologija tako su dva stupa na kojima počiva Tomino mišljenje i po kojima možemo podijeliti čitavo njegovo djelo.

Vjera i razum, međutim, ne ulaze u neku sintezu po kojoj bi vjerske istine bile dokazive i shvatljive razumom, a razumski se uvidi zasnivali na vjeri, nego svaka od ovih dviju moći duha ima sebi svojstveno područje na koje je usmjerena i koje otkriva. Ali vjera i razum jedno drugom ne mogu ni protusloviti, jer jedno i drugo otkriva istinu, a istina ne može protusloviti istini. Istina je najviša vrijednost za Tomu i po tome je on pravi filozof, a kako je najviša i prava istina – *Bog* to je on nužno i teolog i učitelj crkve.

Istina je u prvom i ontološkom smislu te riječi sve ono što jest. Ali sve što jest nije na isti način. U prvom i najvišem smislu jest sam Bog. On je sâm subsistirajući bitak, po kome sva druga bića tek imaju i dobivaju svoj bitak srazmjerno mjestu koje zauzimaju u sveopćem redu i poretku (ordo) stvari. Prema Sv. pismu Bog je Stvoritelj svih stvari izvan sebe, On ih je stvorio iz ničega, i što je neka stvar udaljenija od Boga to više sadrži u sebi ničega, a manje bitka. Biće, jedno, istina i dobro međusobno su zamjenjivi pojmovi tako da više bitka znači ujedno i više jedinstva, više istine i dobra, što ga neko biće u sebi sadržava. Postoji tako u svijetu jedna ljestvica bića, koja se od najnižeg i najneznatnijeg bića uzdiže do samog Boga, bitka i izvora svih stvari. Stvorenje je ispraznost, veli Toma, ukoliko potječe od ničega, ali je izvjesno dobro, ukoliko po svojoj bićevnosti sliči Bogu. Upravo je jedna od glavnih zasluga Tominih što je u okviru kršćanske misli dao odgovarajuće mjesto svijetu stvorenja, u skladu s božanskom izrekom: *I Bog vidje sve stvoreno i vidje da je dobro.* U svom Komentaru Ivanovu evanđelju Toma ističe kako Sv. pismo upotrebljava trostruki pojam svijeta: svijet kao stvorenje Božje, svijet kao u Kristu dovršeno i savršeno stvaranje i svijet kao mjesto izopačenja stvorenog poretka. Tomi je posebno stalo da se pojam svijeta kao stvorenja Božjeg ne izjednači i ne pobrka s pojmom izopačenog svijeta. Jer svijet kao stvoren od Boga nije u zlu, niti je stvorenje samo po sebi grešno. Grijeh i zlo ulaze u svijet kroz slobodnu volju duhovnih stvorova budući da svako duhom obdareno stvorenje ujedno raspolaže slobodnom voljom. Slobodna je volja ta koja onda može odabirati i zlo, to jest djelovati protivno svrsi i poretku kako su oni određeni od Stvoritelja.

Ali ako se ravna prema istinama uma i vjere i nije ometana drugim nagnućima, volja će po prirodi slijediti uvijek dobro, jer je dobro ujedno i biće, a zlo nebiće. Zato je potrebno u svemu istraživati istinu, a spoznavanje istine najveće je dobro za čovjeka. Stvari pak možemo spoznavati na dva načina – jednom kakve su one same po sebi, drugi put kako one proizlaze iz svog podrijetla i uzroka. Kao što je jutro početak dana, večer, međutim, kraj, tako se spoznaja izvornog bitka stvari naziva jutarnjom spoznajom – to je pak spoznaja po Riječi u kojoj su one izgovorene odnosno stvorene. Spoznaju stvari, ukoliko one imaju bitak u sebi, naziva Toma večernjom spoznajom.

Čovjeku je prvenstveno svojstvena ova večernja spoznaja, jer čovjek spoznaje putem osjetila stvari kakve su one već stvorene. Putem Riječi iz izvora i po izvoru spoznaju čovjeku neposredno viša duhovna bića, a to su anđeli. Njima je svojstvena iskonska, jutarnja spoznaja stvari i zato anđeli ne trebaju osjetila, nego gledaju izvorno bivstvo stvari u samoj Božjoj riječi.

Uopće je neko biće to više u poretku stvari što se njegovo bivstvo izražava u njegovoj vlastitoj nutrini. Najniže su

prema tome nežive stvari koje posve ovise o izvanjskom djelovanju na njih. Više stoje biljke i životinje, kod kojih se postupno razvija unutrašnje kretanje. Čovjek je u tom pogledu dvostruko biće. Kao tjelesno biće, dojmove za svoju spoznaju prima izvana, putem osjetila. Ali kao duhovno biće, posjeduje unutrašnje principe, pomoću kojih sređuje svoju spoznaju i koji sasvim proizlaze iz njegove duhovne prirode. Po ovoj spoznaji principa čovjek se svojim najvišim moćima *(habitus principiorum)* približuje moći anđela koji svu svoju spoznaju crpu iz ideja što im ih je Bog pri stvaranju utisnuo. Anđeo je biće koje spoznaje putem neposrednog uvida i prema njegovu ustrojstvu, njemu pripada da se u potpunosti usmjeruje onamo kamo se usmjeruje. Čovjek je, pak, razumsko spoznajno biće, kome pripada da katkad bude u pukoj mogućnosti, a katkad u djelotvornoj zbilji. Za razliku od čovjeka koji ima tijelo, anđela ništa ne sprečava u njegovoj volji i spoznaji. Kamo god se okrenuo, anđeo se okreće u cijelosti i zato je pad anđela mnogo teži i nepopravljiviji od pada čovjekovog.

Upravo su izašle iz tiska dvije rasprave Tome Akvinskog: *Protiv zablude Grka* i *O razlozima vjere (protiv Saracena)*. Zahvaljujući akribiji i znanstvenom aparatu prevodioca i autora uvoda i bilješki, Augustina Pavlovića O.P., dobivamo prvi put u ruke dvije Tomine knjižice *(Libellus)* koje su od odlučnog značenja za suvremeni dijalog Katoličke crkve s Pravoslavljem i s Muslimanima. Dok je spis o zabludama Grka prvenstveno usmjeren na objašnjavanje i obranu Tajne Trojstva i čuvenog *filioque*, dotle je spis *O razlozima vjere* usmjeren protiv muhamedanskog poimanja fatuma i učenja o jednom i jedinstvenom intelektu, arapskog mislioca Averroesa. I u tom spisu riječ je o Presvetom Trojstvu, Euharistiji i drugim misterijima kršćanske vjere, a koje muslimani ne uvažavanju, ili im se izruguju. Iako ova djela ne mogu zamijeniti veliku »filozofsku« Tominu *Summu contra gentiles*, one su svejedno od velikog značenja za svakog koji se zanima i koji se želi udubiti u najdublje dogmatske razlike između katoličkog, pravoslavnog i muslimanskog učenja. One su kao takve prijeko potreban uvod i u opće ekumenske rasprave o zbližavanju Crkava, katoličke i onih drugih, jer se bez poznavanja ovih dogmatskih razlika ne može razgovarati ni na nižem, osobno ljudskom, humanom planu o razumijevanju ili pomirenju suprotnosti koje su tako dramatično i često tragično razdvajale svijet Rimske crkve od Grka i od Muhamedanaca. Zato smatramo da je ovaj prilog ekumenskom pokušaju dijaloga između vjerâ od osobite važnosti, posebno za nas u Hrvatskoj u ovome povijesnom trenutku, jer se upravo na našem geopolitičkom prostoru susreću i razilaze upravo ove tri vjeroispovijesti. Zato hvala autoru prijevoda i popratne riječi, dominikancu, bratu Tominu, Augustinu Pavloviću na uzorno obavljenu poslu i izdavanju ovih dviju Tominih knjižica.

Marijan i Katarina Cipra

ONI TAMO I MI TU

Slučajno »naletih« na knjigu »Dragi moj Petroviću«, srpskog književnika Milovana Danojlića, u izdanju biblioteke HIT, Zagreb, 1986. Pisac opisuje srpski narod svog rodnog kraja i njegove značajke.

Kaže Danojlić: *»Leteći s avionom sa zapada na istok čovjek se pomjera i kroz vrijeme; unazad, naravno.«* A nije li upravo taj »istok« onaj koji trenutno

hara Hrvatskom i pali i ruši svetinje hrvatskog bića. Oni svojataju naše krajeve, naše velikane, za njih je Srbija svemir s okolicom, a i nije čudo jer *»mnoge godine povijesti su ispremetane, čitava razdoblja zamućena, zamijenjen red uzroka i posljedica... Stalno isplivavaju pojedinosti za koje se dosad nije znalo, koje valja uklopiti; pazeći da se cjelina ne poremeti.«* Zar ijedan narod ima pravo mijenjati povijest, potiskivati identitet i pravo na samoopredjeljenje druge nacije? A pogotovo u našem slučaju, slučaju Hrvata koji su sa Srbima živjeli *»dotičući se lednim lopaticama, dok su im pogledi bili okrenuti na suprotne strane života.«* Nema i ne smije imati! Pa ipak je gola činjenica, da oni potiskuju našu slobodu, našu želju za jedinom i najdražom Domovinom. I upravo su generali, šešeljevci, arkanovci, SDS-ovci i ini stali na put mladoj, hrvatskoj demokraciji jer, kako i Danojlić navodi, *»... razlaz ne dolazi u obzir, upravo zato što oni taj razlaz priželjkuju«*, ali, nadodao bih, jer treba još dosta uništiti i pokrasti, zbog odbojnosti prema ovom *»polovičnom Zapadu, koji počinje od Vinkovaca i Babine Grede...«*.

Danojlić kaže: *»Odljudeni i otuđeni Zapad imao bi mnogo od nas da uči, kad bi htio...«*. Sačuvaj nas, Gospode! Koliko bi crkvi ostalo u Europi, gdje bi završila čovječnost, bi li uopće bilo ljubavi!? Više i ne bi trebalo zboriti istinu. Za koga?! *»Strah od konsekventnog mišljenja je strah od istine; odvikli smo se od suočavanja s njom«*, rekao je Danojlić još u vrijeme mira. Mi, pak, žanjemo gorku istinu ove izrečene, i u naše vrijeme u djelo provedene, istine. Sva politička djelovanja, sva razaranja i mržnja, vuku korijenje iz neprihvaćanja istine, jer Srbima je *»draža laž na koju su se navikli, od sumnjive istine koju tek treba savladivati«*. Kad bih ja bio na njihovoj strani upitao bih se nije li već kasno savladati istinu.

Normalno je, dakle, da u takvom ozračju i političkom djelovanju nitko ne nalazi pravo rješenje. *»Ljudi* (čitaj militantni Srbi) *izbjegavaju da misle, strahuju od jasnih zaključaka«*, jer su svjesni da bi ih jasni zaključci doveli do spoznaje da su u zabludi, ogrezli u zlu (iako ne vjerujem da oni iza cijevi razbijaju glavu o takvim i sličnim tezama). Gledam li kao katolik, vjernik, znam da moram oprostiti, iako tu moja vjera i vjersko iskustvo dolaze na veliku kušnju. No neprijatelj ne namjerava, barem dosad nije pokazao volju za to, prestati s pljačkom, ubijanjem i razaranjem. U njima poput bujice raste mržnja, duboka i ukorijenjena, *»mržnja im održava puninu postojanja, izoštrava im čula, daje im volju da žive i prežive«*. Zaslijepljeni mržnjom, zadojeni zlom ruše i brišu s lica zemlje crkve, škole, ustanove, domove... Mržnja im je zvijezda vodilica, početak i svršetak dana, rosa u oku kad se jutrom bude i kuju planove za daljnja razaranja.

Danojlić je znao za te značajke svog naroda pa je rekao: *»Gospoda Muraski, u svom čuvenom romanu, tvrdi da čovjek od mržnje svog bližnjega može umrijeti... Mojoj braći ta vrsta opasnosti ne prijeti... Dugo pamte, čekaju da vrate milo za drago, po sto godina love priliku. Svete se i nedužnima, samo da bi zlo iz sebe izbili.«* To je pisao Srbin o svom narodu pa oni koji izbijaju svakodnevno zlo iz sebe ne mogu reći da je laž. Jer tek tada će priznati da su od laži sastavljeni. Zar je Hrvatska bila nekom nešto dužna, jer je željela slobodu? Kome i kada!? Zar smo mi krivi Srbiji što ne može naći dostojne, humane lidere, a kako nema pravih *»... teži pokoravanju, i ako nema dobrih gospodara, prihvata bilo kakve«*. A vidimo kuda su ih doveli *»gospodari«* što

griju sjedalice u toplim dvoranama! Od njih dolaze naređenja što i kako uništavati, na njihovu dušu past će jauk majki, djece koja su ostala bez očeva, domova što zjape prazni i osamljeni.

Najveće krvnike postavljaju za generale, odlikuju one kojima su ruke uprljane krvlju, a kako i ne bi, kad Danojlić kaže: *»Napreduju poslušni, koji ne umiju da misle.«* Upravo ti poslušni haraju i pale, nanose boli i suze u očima. Doduše, što se može i očekivati od šašice umobolnih parazita, koji su navikli živjeti na račun drugih, ne birajući sredstva kako bi postigli svoje ciljeve. Samo takvi nikad nisu sposobni učiniti nešto svoje, osobno, s čime bi se mogli podičiti u svijetu. Znaju rušiti, a ne znaju graditi, jer za velike pothvate *»se traže postupnost i sporost, za što mi nemamo smisla«*, reći će Danojlić. Kad bi tek znali što ih čeka nakon rata, koliki će problemi biti natovareni na njihova ramena! Kuda će tad bježati? Čiji će kruh otimati? Od koga krasti kako bi preživjeli? Ne znam, a vjerojatno ne znaju ni oni. Ili uopće na to ne računaju? A moja zadnja poruka njima neka budu riječi pripadnika njihova naroda, Milovana Danojlića, koje je izrekao prije nekoliko godina u svojoj knjizi »Dragi moj Petroviću«: *»Mi ne znamo, mi nećemo da znamo kakva smo i kolika sirotinja! Materijalna, a još više, duhovna sirotinja!«*

Zdenko Dundović
(sjemeništarac iz Zadra)

Ante Sironić: »U SJENI TRSATSKOG ZVONIKA«

Izdavač: Tiskara Rijeka, Rijeka 1992.

Mons. Ante Sironić svećenik je Riječko-senjske nadbiskupije, član kaptola te mjesne Crkve, urednik mjesečnika »ZVONA« i umirovljeni župnik.

Rano je napustio rodnu Istru. Školovanje je započeo u rodnom Trvižu, nastupio u Kastvu i Zagrebu, a maturirao je na Sušaku. Teologiju polazi u Senju, a promisi 1940. na Sušaku u župi sv. Ćirila i Metoda. Do danas ovdje prvi i posljednji mladomisnik. Tako još iz srednjoškolskih dana potječe njegova bliskost sa svetištem Majke Božje na Trsatu. Vrijeme ju je utvrdilo, jer je pastoralnu službu započeo u Jelenju i nastavio u Dragi (Sušak), da bi je završio na Trsatu. Sironić je koristio blizinu trsatskog svetišta, pa je sudjelovao u svim značajnijim događajima na Trsatu kroz posljednjih pola stoljeća i to ne kao promatrač ili prisutnik, nego kao sudionik koji u njima uživa, s njima se suživljuje i sve više od njih živi. Iz ozračja te suživljenosti sa svetištem Gospe Trsatske, proizašli su zapisi u zbirci feljtona pod naslovom »U sjeni trsatskog zvonika«. Ima ih preko dvadeset, a pisac ih je objavio u listu »Marijin Trsat« ili u »Zvonima«. Sada je Sironić te feljtone sabrao da bude još jedan literarni plod pri kraju proslave 700. obljetnice trsatskog svetišta (1291-1991). Dosad je Sironić izdao »Život Isusov« te »Dva križna puta«, u prozi i stihu, u većim nakladama.

Zapisi u »Sjeni trsatskog zvonika« zapravo su svojevrsni Sironićevi memoari. Oni su dijelom vlastito svjedočenje o događajima na Marijinu Trsatu, a dijelom oživljavanje tuđih svjedočanstava i uspomena. Osobna je svjedočenja pisac ponekad zabilježio neposredno poslije događaja u kojem je sudjelovao, a drugi puta bilježi probuđena sjećanja nakon što je prebirao po vlastitim uspomenama. Kad prenosi tuđe uspomene, doživljaje i razmišljanja, onda to čini ne skrivajući vlastite misli o njima;

naprotiv, odmah naglašava ono što ga se je dojmilo i na taj način razotkriva vlastiti duhovni svijet, pa iznosi kako je u njemu odjeknulo tuđe svjedočenje. U svakom slučaju Sironićevi zapisi o zbivanjima na Trsatu predstavljaju više od svjedočanstva: istodobno su i piščev dijalog s vremenom nastanka pojedinog zapisa i s njegovim budućim čitateljima. Uspjeva izraziti svoja zapažanja, shvaćanja, sudove o događajima i ljudima, o društvenim i političkim mijenama, svoja opredjeljenja i životne izbore, nade i strahovanja.

»U sjeni trsatskog zvonika« dakle je zbirka zapisa publicistički zanimljiva i vrijedna, a na zanimljivosti ne gubi premda su zabilježeni događaji vremenski sve dalje. No zbirka ima i književnu a ne samo publicističku vrijednost. Pisca krasi zainteresiranost novinara pa istražuje, ispituje, želi biti blizu događajima i ljudima. No ne zadovoljava se rezultatima do kojih ga dovodi duhovna znatiželja, nego o spoznatom razmišlja, stavlja to unutar kolopleta vlastitog duhovnog svijeta i kulturnog programa, uspoređuje s doživljenima i poznatim, prosuđuje i procjenjuje. Tako razotkriva svoj duhovni svijet, i to ne samo znanje i kulturu, nego i kritički stav moralno izoštrena duha koji je oblikovan kršćanskim optimizmom i zato daleko i od pesimizma i od lažnog moraliziranja.

Uz nesvakidašnju duhovnu znatiželju, pisac ima i svoj, samo njemu svojstven, način izražavanja. To su kratke rečenice, ponekad i krnje, govorne i daleko od svake epike; dijaloški odnos ne samo prema eventualnom sugovorniku, nego i prema sadržaju, jer pisac dopušta da taj sadržaj »govori« i uvjerava svojim postojanjem i bez njegovog objašnjavanja. U ovoj zbirci najćitkiji su zapisi davnih događanja koji su se u piscu taložili kao uspomene. Kad ih je odlučio priopćiti, onda ga bilježenje tudih uspomena i podsjećanje na tuđa djela ne priječi u očitavanju današnjih vlastitih motrišta. Pisac je sve to očito sačuvao, ne kao samo zapamćenja nego kao elemente vlastitog duhovnog svijeta. Tako su u zbirci intonirani zapisi: »Španjolac u samostanu«, »Biskup Dobrila i franjevci«, »Zavjet naših mornara«, »Trsat ima svoju vlastitost«, osobito »Kritik Antun Barac govori«. Publicistička metodologija pisca nuka na razgovor s ljudima, s onima koji su zajedno s piscem bili svjedoci i sudionici nekog događaja. Kad je čuo odgovor na svoj upit, vjerno ga bilježi. No, čini i više: primljenim odgovorom bogati svoju misao i prisiljava je da iskorakne iz fenomenološkog kruga koji je događajem obilježen i uđe u dijalog s vremenom i stavovima ljudi, sa svojim suvremenicima. Takvi su u ovoj zbirci feljtoni: »Među ljudima«, »Pred lomom vremena«, »Trsat je otvorio hodočasnička vrata«, »Trojka iz Trsatske gradine«.

Sironić ne skriva svoju vjerničku, kršćansku dušu, a ni svoju ljubav prema rodnoj Istri. Zato mu ponekad riječ postane topla, iskrena. Ta iskrenost je očita i u odrešitosti, odlučnosti koja nalazi svoj izraz u lakonskom govoru. Kako pisac zbirke »U sjeni trsatskog zvonika« ne skriva ni svoj sud o ljudima, ako ih voli i cijeni, vidi se u više zapisa, napose u onom »Naši apostolski nasljednici«. Ne govori o ljudima koje ne voli i ne cijeni, ali ne skriva svoj sud o vremenu, o društvenim i crkvenim zbivanjima. Svoje sudove i kršćanska vrednovanja isprepliće s općim ljudskim iskustvima koja nisu strana onima koji se pitaju i traže. U zapisu »Žene u slavoluku bola« dolazi do osme postaje Kristovog križnog puta i ovako komentira plač jeruzalemskih žena:

»Plač je izraz bola i sućuti. Bog trpi zbog ljudskih grijeha. Njegovo je trpljenje dragovoljno. Zato ne voli plač sažaljenja. Izraz saučešća iskazujemo mu vlastitim plačem koji uništava naša bezakonja zbog kojih on trpi. Kad su žene bile u najvišem tonu, on im tiho i blago reče: »Kćeri jeruzalemske, ne plačite za mnom, nego plačite za sobom i za djecom svojom«. – Poslušnost je sveta stvar. Žene shvate pouku. Umuknu. – Otac je glava obitelji, a žena čuvarica ognjišta. Skoro sve ovisi o njoj. Bez plača izražava saučešće Kristovim patnjama onda, kad izgrađuje čestito, pošteno ognjište na kojem plamsa vatra milosti Božje. Ta vatra grije, kad žena prenosi Kristovu poruku na najmlađe koji su biseri ognjišta. – Lakše je plakati nego dobro odgajati. – Čuvarica ognjišta prati pobožno križni put onda, kad kršćanski odgaja brojnu djecu koja će postati vrijedni članovi zemaljskog i nebeskog carstva.«

U nekoliko lapidarnih rečenica, Sironić uspjeva dati skicu događaja, upozoriti na redovito neisticane elemente dramatičnosti, dati i svoj komentar koji uključuje opća kršćanska razmišljanja, ali sve to upotpunjuje i čini vlastitim, pridodajući svoja shvaćanja, i to jezgrovito, gotovo gnomski. Sironić tako izriče svoju životnu filozofiju, svoju socijalnu pedagogiju, svoju teologiju; bolje rečeno, razotkriva i izriče sebe, pišući o ljudima i događajima koji su imali odjeka u njegovom životu i duhovnom svijetu. Tako njegova riječ nije slovo kroničara, već je živa, aktualna. On otima prošlost zaboravu, ali ne pukim spominjanjem nego isticanjem onoga što je nadživjelo vlastito vrijeme. On je svjedok Marijinog Trsata u našem vremenu, kad je to bilo teško, osobito, a za budućnost najvažnije. Pribilježio je i ono što se dogodilo izvan prostora na koji pada sjena trsatskog zvonika, ali su svi ti zapisi dragocjen prilog trsatskoj literaturi i ugodno štivo svakom ljubitelju zapažanjem i porukom bogate riječi.

F. E. Hoško

O TINU – NIKAD DOVOLJNO

»Tin u anegdotama«, priredio I. Balentović, Vinkovci-Umag, 1991.

Neumorni borac protiv »tonjenja u zaborav«, posebice onih koje Barac označi malenima ne bez veličine, i sâm često guran preme zaboravu, ali djelatan baš ondje gdje je najpotrebnije, književnik Ivo Balentović latio se objavljivanja drugog izdanja knjige što se bila pojavila prije više od 30 godina i time osvježio zanimanje za Tina. Jedan se Tin Ujević nipošto ne može svrstati među »malene«, nu nažalost može u još uvijek nedovoljno poznate u širim krugovima. Dok njegova djela, eseji o njemu i svekolika literatura što nastade na osnovu Tinova bogata opusa, djeluju dublje, ne djeluju, žalibože, i dosta široko. Stoga su popularna (ne i neozbiljna!) djela o »divu s kamenjara«, ali i autentičnu Hrvatu Europejcu, dobro došla da potaknu zanimanje za veličinu prvoga reda. Kao takav poticaj djeluju i ove anegdote, ma koliko bile same po sebi i ne baš prevažne...

Važnijim ih čini predgovor iz 1. izdanja iz pera nezaboravna slavonskog polihistora, Dionizija Švagelja, ali i Balentovićev pogovor »Tin – jučerašnji i današnji«. A knjigu čini vrednijom i pregršt pjesama F. Alfirevića, Lj. Wiesnera, S. Alića (»notara« nekih od anegdota o Tinu) i samoga Tina. Ako knjiga i nije izdavački pothvat (a možda i jest

zlu vremenu usprkos?), ona je častan podsjetnik na književnu veličinu prvoga reda. Zacijelo tisuću puta vrednija od pubertetsko-zaslinjenoga poigravanja Tinovim stihovima u izdanju knjižnice »Hit«, gdje Tin ima jedinu »zadovoljštinu« da i druge veličine ne prođoše bolje... Na takve se »pothvate« može odnositi i izraz iz Balentovićeva pogovora: »umjetnička nedonoščad«.

Ivo Slaviček

KRATAK PREGLED POVIJESTI DREVNE POLJIČKE REPUBLIKE FRANE MIHANOVIĆA

Povjesnicu Frane Mihanovića *Kratak pregled povijesti drevne poljičke republike* izdala je Matica Hrvatska iz Omiša i Uredništvo časopisa »Poljica« iz Gata. Odgovara prof. Ivan Banić. Recenzent prof. dr. Nedjeljko Mihanović. Naslovnu stranu izradio Petar Mihanović. Fotografije: Borko Gunjača, Omiš. Tipografska priprema: »Typo« – Čišla. Godina tiskanja: 1992. Naklada: 3.000 primjeraka. Tisak: Sveučilišna tiskara – Split.

Umjesto uvoda autor kaže da su u okviru hrvatskoga državnoga područja već od sredine srednjega vijeka, u doba vladara narodne krvi, oblikovane dvije malene republike – Dubrovačka i Poljička – ali svaka sa svojim posebnim obilježjima. Dubrovačka Republika je model gradske, aristokratske (vlasteoske) republike i obuhvaćala je grad Dubrovnik po kojemu je i dobila ime. Nešto mlađa Poljička Republika bila je model seljačke republike. Ona nije imala glavnoga grada. Sastojala se od dvadesetak što većih što manjih sela, razbacanih po planini Mosoru i njezinim obroncima. Na čelu Poljičke Republike stajao je veliki knez i vlada (stol), neposredno birani od puka.

Politiku Dubrovačke Republike vodila je aristokratska mudrost, a Poljičke Republike seljačka mudrost i seljačka hrabrost. Dubrovnik je zahvaljujući razvijenoj trgovini i smišljenoj politici uživao visok stupanj blagostanja, dok su se Poljica u siromaštvu svoga kraja borila za goli život i zlatnu slobodu. S obzirom na teške povijesne prilike i (ne)povoljan zemljopisni položaj (brdovito područje), znanstvenici opstanak seljačke Poljičke Republike kroz skoro sedam stoljeća smatraju jedinstvenim slučajem u čitavoj Europi.

Frane Mihanović je svoju povjesnicu podijelio na ova poglavlja i odjele: I. *Prirodni i povijesni okvir* (Ime, Zemljopisni položaj, Granice), *Predpoljičko razdoblje* (Iliri i Rimljani, Dolazak Hrvata), *Počeci Poljica* (Tri brata), *Bosansko i mletačko starateljstvo, Tursko razdoblje* (Poljičani u borbi s Turcima izvan Poljica, Zlatna dukala, Dominacija Austrije), *Sudbonosni Francuzi;* II. *Unutrašnje ustrojstvo života* (Žitelji, Didići, Vlastela, Pučani, Kmetovi, Vlasi, Robovi, Zborišta, Obitelj, Gospodarstvo), *Ustrojstvo vlasti* (Kančelir i pristav, Biranje velikog kneza), *Zakonodavna vlast* (Vojska), *Pismenost* (Pečati), *Vjerski život* (Glagoljaško svećenstvo, Poljički Vikarijat, Svećenička skupština, Bratovštine, Sjemenište u Priku), *Sumpetarski kartular, Poljički statut*; III. *Poljica u umjetnosti, Naši dobrotvori.*

Mihanovićev *Kratak pregled povijesti drevne Poljičke Republike* prva je cjelovita povjesnica Poljica, pa već time zaslužuje pozornost i pohvalu. Sam autor veli da je pisana popularno, kako bi čitatelji bez velikoga i zamornoga čitanja mogli dobiti zaokruženu sliku i

najbitnije obavijesti o povijesti i životu starih Poljica. I zaista, Frane Mihanović je u svome naumu potpuno uspio. Njegov *Kratak pregled* ogledni je uzorak kako bi trebale izgledati hrvatske povjesnice, da budu korisne i školskoj mladeži i svemu pučanstvu hrvatskome. Iako pisana popularno, Mihanovićeva povjesnica je utemeljena na provjerenim povijesnim izvorima i neupitnoj znanstvenoj literaturi. Stoga ona nije samo izvrsna knjiga-vodič kroz poljičku povijest, nego i nezamjenjiv makar i pomoćni školski priručnik.

Recimo koju i o autoru povjesnice. Don Frane Mihanović od roda je i koljena poljičkih plemića-didića Mihanovića. Poljički knez Mate Mihanović (1799.-1803.) uredio je popis Kataloga poljičkih plemića. Daleki potomak poljičkih Mihanovića je i spjevalac hrvatske himne Antun Mihanović. U don Frane Mihanovića sačuvan je izvornik takozvane Zlatne dukale iz god. 1537. (bez zlatnoga pečata, koji je izgubljen) i bogato ukrašena dukala sa srebrenim pečatom iz god. 1707. (ovim su dukalama bili uređeni odnosi između Mletaka i Poljičke Republike). Na poticaj don Frane Mihanovića počeo je god. 1976. izlaziti List poljičkog dekanata »Poljica«, kojemu je on bio glavnim i odgovornim urednikom sve do god. 1983. Od god. 1990. Frane Mihanović je pomoćnik glavnog urednika »Poljica«.

Tomislav Heres

JUBILEJ FRANJEVAČKE PROVINCIJE PRESVETOGA OTKUPITELJA (1735. – 1985.)

U Zborniku Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja »Kačić« (sv. 19-20, god. XIX.-XX., Split, 1987.-1988., str. 1-536) objavljeni su radovi simpozija o Franjevačkoj provinciji Presvetoga Otkupitelja održanog u Splitu od 5. do 7. prosinca 1985. u prigodi 250. obljetnice osnutka provincije – pod naslovom: Postanak i djelovanje Franjevačke provinicije Presvetoga Otkupitelja (III. dio: Iz života provincije). Prvi dio (15 radova uz prigodne govore i čestitke) objavljen je u zborniku »Kačić« br. 17. za god. 1985. (tiskano u svibnju 1988.) Drugi dio (13 radova) objavljen je u zborniku »Kačić« br. 18. za god. 1986. (tiskano u svibnju 1990.). Ovaj upravo izašli treći dio tiskan je u svibnju 1991.

Radovi u ovom trećem svesku Zbornika svrstani su u nekoliko određenih cjelina. Na prvom je mjestu pogled u temeljnu pokretačku snagu cijeloga djelovanja Provincije – *duhovni život* svakoga pojedinoga fratra i Zajednice kao cjeline, uz kratke životopise pedesetak istaknutih pojedinaca, koji su preminuli na glasu svetosti. Tu su i dva važna rada o liturgijskoj obnovi u Hrvatskoj i prinosu franjevaca Provinciji-Slavljenici. U prvom dijelu objavljeni su ovi radovi: Hrvatin Gabrijel Jurišić: Duhovni život franjevaca provincije Presvetoga Otkupitelja, dr. Jure Radić: Liturgijski pokret u Hrvatskoj u prvoj polovici XX. stoljeća, dr. Bernardin Škunca: Liturgijsko gibanje u Hrvata poslije Drugoga vatikanskog sabora.

U drugoj skupini su radovi koji pokazuju život Provincije kako su je vidjeli opći pohoditelji (generalni vizitatori) Franjevačkoga reda u posljednjih sto godina te nekoliko prosvjetno-kulturnih priloga. U ovu skupinu idu radovi: Nikola Radić, Generalna uprava Franjevačkog reda i Provincija Presvetog Otkupitelja; dr. Petar Bezina,

Pučko školstvo za vrijeme francuske uprave (1805.-1814.) i Provincija Presv. Otkupitelja; dr. Bruno Pezo, Schmerlingova afera u Carevinskom vijeću i Franjevačka gimnazija u Sinju; dr. Josip Bratulić, Fra Šimun Milinović u krugu hrvatskih ćirilometodskih znanstvenika; Vjeko Vrčić, Život i djelo fra Rajmunda Rudeža (1844.-1893.).

Posebnu cjelinu čini prikaz homiletskih (homiletika = pravila za pisanje crkvenih govora – propovijedi) i propovjedničkih djela, priručnika za duhovni život, marijanske periodike u Provinciji i posebni oblici pastoralnoga rada: katehizacija, pučke misije, Treći red i rad s redovnicima raznih redova i družbi. Ovoj cjelini pripadaju radovi: Stanko Radić, Doprinos splitskih franjevaca homiletici; Frano Laco, Franjevci pisci priručnika za pučku pobožnost; Vjenceslav Glibotić, Marijanska periodika u Provinciji Presvetoga Otkupitelja; dr. Šime Samac, Kateheza – pravo i zadaća koje obvezuje; Jerko Lovrić, Treći red i Franjevačka provincija Presvetoga Otkupitelja; Mario Jurišić, Pučke misije; S. Mariangela Žigrić, Redovnice i franjevci Provincije Presvetoga Otkupitelja.

Djelatnost braće Provincije Presvetoga Otkupitelja među Hrvatima u talijanskoj pokrajini Molise prikazuje se u radu Petra Milanovića *Moliški Hrvati,* među hrvatskim radnicima »privremeno« zaposlenim u Njemačkoj u radu Bernarda Dukića *Franjevački doprinos iseljenim Hrvatima u Njemačkoj,* a misijska djelatnost u radu *Hrvatski franjevci u misiji Cibanda-Mulagi u Zairu.*

U dodatku je objavljen tekst »Ja fratar, 250 godina star«, glazbenoscenske slike iz prošlosti i sadašnjosti provincije – koji je napisao Josip Ante Soldo. Tu su još i članci Hrvatina Gabrijela Jurišića *Zapis o proslavi 250. obljetnice života i djelovanja Provincije Presv. Otkupitelja* i *Pisana riječ u prigodi jubileja Provincije.* Na koncu su donesena kazala osobnih imena i zemljopisnih naziva, popis suradnika u ovom broju zbornika »Kačić«, popis radova simpozija o jubileju Provincije (1735.-1985.) i sadržaj zbornika »Kačić« od 1967. do 1988. god. Također je objavljen popis knjiga i drugih izdanja koje je uredništvo primilo i preporučuje te popis izdanja zbornika »Kačić«. Uvodno je objavljena čestitka i blagoslov pape Ivana Pavla II. i *Prolegomena u materijale sa simpozija (III.)* Hrvatina Gabrijela Jurišića.

Kao i radovi objavljeni u br. 17. i 18. zbornika »Kačić«, tako i radovi objavljeni u ovu zborniku (br. 19.-20.) imaju opću vrijednost. Oni su jednako važni ne samo za povijest franjevačkoga reda općenito i posebice franjevačkoga reda u Hrvata, nego i za opću hrvatsku narodnu i crkvenu povijest te povijest školstva i hrvatske književnosti. Proučavatelje glagoljice upozorujem na rad Josipa Bratulića, u kojemu on piše o fra Šimunu Milinoviću i njegovoj knjižici »Crtice o slovenskoj liturgiji«. U toj knjižici Milinović piše da su Slaveni imali »od davna neku vrstu vlastitoga pisma zvana ćrte i rieze (rune) kojim su gatali i čitali... Pismo je bilo samoniklo (originale) i narodno, poteklo iz nabožnoga života, urezavano na udjelnih daščicah obično *raboši* prozvanih.« I Hrvati su, kaže Milinović, imali takvo slično pismo, što potvrđuje Konstantin Porfirogenet. Nakon pokrštavanja i utjecaja latinskoga, tom se pismu zameo svaki trag.

Tko se hoće naužívati »lijepih hrvatskih riječi i izraza, neka pročita što Vjeko Vrčić piše o životu i djelu fra Rajmunda Rudeža (1844.-1893.) i o njegovoj velepjesmi (u rukopisu) »Pjesan Jubilej«, u kojoj se te lijepe hrvatske riječi i izrazi nalaze.

Tomislav Heres

Ivo Banac: GRBOVI, BILJEZI IDENTITETA

Grafički zavod Hrvatske izdao je 1991. godine to značajno djelo od 316 stranica, kojim su javnosti predstavljene dvije najstarije grbovničke zbirke hrvatskih grbova, Stemmatographia P. R. Vitezovića iz godina 1701. i 1702., te zbirka Korjenić-Neorić iz 1595. godine.

U hrvatskim zemljama plemićke obitelji počinju se identificirati grbovima već potkraj 13. stoljeća; početkom 16. stoljeća to je ustaljena praksa. Prvi poznati hrvatski grb od crveno-srebrenih polja (kvadrata) potječe iz 1491. godine; prvi put je službeno upotrijebljen, koliko je danas poznato, 1527. godine na saboru u Cetingradu kad je za hrvatskog kralja prvi put izabran jedan Habsburgovac (Ferdinand I). Tri lavovske ili leopardovske glave, karakteristične za grb Dalmacije, potječu iz vremena Sigismunda Luksemburškog (1406). Grb Slavonije, kuna između dviju rijeka, zabilježen je 1496. godine.

Prvi grbovnik u nas nastao je zaslugom Petra Ohmučevića, koji je kao admiral španjolskog kralja Filipa II, pokušao krivotvorinom dokazati svoje plemstvo; franjevac Beno Orsini autor je toga posla koji je bio obavljen prije 1594. Senjanin Pavao Rittger (1652-1713), poznat kao Vitezović, kako je sam preveo svoje prezime (porijeklom iz alzaške plemenitaške familije), izdao je 1701. u Beču djelo »Stemmatographia sive armorum Illyricorum delineatio, descriptio et restitutio« (Nacrt, opis i obnova ilirskih grbova), koje je ponovljeno slijedeće godine (1702) u Zagrebu. Vitezovićevo djelo temelji se na grbovima iz Orbina (?) i Ohmučevića, ali je prošireno. Jedan primjerak toga djela čuvao se u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu. U knjizi je 50 crteža grbova u boji.

Govoreći o načelima razvoja heraldike (nauke o grbovima) Banac konstatira i ovo: »Grb Republike Hrvatske (1990), koji je autorsko djelo Miroslava Šuteja, upozorava na moć dizajnera u političkoj postmoderni. Grb je prekompliciran, neheraldičan u rasporedu, obliku i šarenilu grbovlja, koji sačinjavaju njegovu metaforičku »krunu«, i nelogičan u izboru grbova zastupljenih u kruni (među njima je i ilirska Leljiva, politički legitimirana kao »najstariji hrvatski grb«, te neheraldički grb Dubrovnika). Očito je da su potrebe dizajna uvjetovale izbor boja i ustrojstva ovoga neobičnog grba, koji će vjerojatno doživjeti daljnje preinake«.

Glavnih boja na grbovima ima deset (prije ih je bilo samo četiri). Njihovo je značenje slijedeće: zlatna označava sretno doba, bijela ili srebrna pošteno srce, čistoću i vjernost; crvena velikodušnost; plava mudrost, pravičnost i dobar glas; crna razboritost, postojanost i čvrstinu; zelena nadu, snagu i jakost; grimizna silu i neustrašivost. Grbovi su u obliku štita, dakle podrijetlo im je vojno (grb se latinski kaže arma). O nastanku je nešto više rekao Josip Kolanović, upravitelj Hrvatskog arhiva, u poglavlju »Grbovi«. Navodi da se grbovi prvi put pojavljuju za prvog križarskog rata (1099) kad se križari međusobno raspoznaju po bojama i znakovima na svojim štitovima i zastavama. Od sredine 13. st. grbovima se počinju koristiti plemići, crkveni velikodostojnici, pa gradovi, općine, te

strukovna udruženja (cehovi). Kao znak raspoznavanja preuzimaju ga pokrajine i države; ove grbove najčešće daruju vladari. U Hrvatskoj grbovi se javljaju u 13. st., stoljeće kasnije u Bosni, potom u 15. st. u Hercegovini, odatle u Srbiji itd. Pod turskom vladavinom grbovi se ne upotrebljavaju jer su Turci zabranjivali upotrebu likova.

Grb se prvotno sastojao od štita na kojemu je bio određeni znak ili lik. U drugoj polovici 13. st. na njega dolazi kaciga s nakitom iz koje izlazi plašt. Kaciga stoji iznad štita. Plašt je na grb došao kao »aluzija« na suknene privjeske koje su vitezovi vezivali ispod kaciga otraga kako bi se u toplijim krajevima zaštitili od sunca. Ovi dodaci su iste boje kao i štit. Naravno, uz tzv. zakonite ili regularne grbove postoje i lažni ili falsificirani. Ove su stvarali ljudi koji su htjeli dokazati plemenito porijeklo. U falsifikatima u našim relacijama prednjači Bosna. U Hrvatskoj je u 16. st. određeno da sve grbove mora potvrditi Hrvatski sabor; i one koje je dao kralj.

Što se tiče pojedinih grbova spomenut ćemo samo neke zanimljivosti. Tako npr. grb Dubrovnika ima tri ravne rijeke bijele boje na crvenoj podlozi, koliko se rijeka na dubrovačkom području i slijeva u more. Rijeka je znamen obilja i pravde. Slavonski grb od starine ima kunu, kojoj hrvatsko-ugarski kralj Vladislav II Jagelović dodaje dvije rijeke, koje štit sijeku na tri dijela, te Marsovu zvijezdu. Srednji dio štita, na kojemu je kuna, crvene je boje, ostali su bijeli, na gornjem dijelu je zvijezda. Sava i Drava omeđuju Slavoniju, kuna i Mars znače da je neprekidnim ratom stekla slavu. Stari slavonski novac na aversu ima tu istu kunu između dviju ruža, a na reversu kralja i kraljicu kako gledaju dvostruki križ; povrh križa su polumjesec i zvijezda. Taj isti križ su nasljednici kralja Ladislava preokrenuli u znak ugarskog kraljevstva; on je tu zemlju pridružio kraljevskoj kruni pa su stoga i stanovnici morali kraljevima plaćati kunovinu odnosno mandurinu.

Drugi stari značajni grbovnik jest onaj Korjenić-Neorićev iz 1595. godine; to je najraniji sačuvani prijenos izgubljenog Ohmučevićevog predloška. Grbovnik je dvojezičan (latinski i hrvatski) te i dvopismen (latinica i bosančica). Spomenimo usput još i Fojnički grbovnik s početka 17. st., koji se čuva u franjevačkom samostanu u Fojnici, te Sarakin iz 1746. (čuva se u Dubrovniku). Oba su rađena prema Korjenić-Neorićevu izvorniku, a donose 164 uglavnom obiteljska grba u boji. Vitezović donosi grbove država i pokrajina. Zanimljivo je da kod Vitezovića (51. stranica Bančeve knjige) hrvatski grb (4x4 polja) počinje s crvenim poljem, a kod Korjenić-Neorića (158. stranica) početno je bijelo polje. Nadalje, grb Slavonia Danubiana (80. stranica) u Vitezovića u štitu ima jednu iznad druge tri životinje u trku (psi s ogrlicom?), dok na 81. stranici Slavonia Maris Balthici ima zmaja okrenutog ulijevo. Na 82. stranici (Slavonia moderna) nalazi se nama poznati grb. Kod Korjenić-Neorića (159. stranica) grb Slavonije ima tri crveno obojene životinje u trku (kao i na 80. stranici), ali bez ogrlice.

Na kraju dodao bih još popis nekih izdanja hrvatskih grbova. R. Heyer izdao je 1873. »Wappenbuch des Königsreiches Dalmatien«, J. Bojničić 1895. »Grbovnicu kraljevine Slavonije«, te 1899. »Der Adel von Kroatien und Slawonien«; prije II. svjetskog rata E. Laszowski je dao tiskati »Grbove Jugoslavije« (grbovi mjesta i gradova), a 1941/42. »Stare grbove Nezavisne Države Hrvatske«. Bartol Zmajić obradio je sa suradnicima (1938), »Zbornik plemstva«, potom »Razvitak heraldike u banskoj Hrvatskoj« (1945), te »Grbove zagrebačkih biskupa i nadbiskupa« iste godine, a A. Solovjev 1954. objavljuje »Prinose za bosansku i ilirsku heraldiku«. Od novijih djela značajna su: Zmajićeva »Heraldika, sfragistika i genealogija« (1971), Atlagićevi »Grbovi plemstva u Slavoniji 1700-1918«, te Anđelićevi »Srednjovjekovni početak Bosne i Hercegovine (1970) itd.

Kao završnu napomenu možemo reći da ilirska Leljiva Lj. Gaja, za koju Banac tvrdi da je politički legitimirana kao »najstariji hrvatski grb« na novom grbu Republike Hrvatske, prema nalazima numizmatičara (vidi npr. I. Rengjeo: Prvi hrvatski novci, Sarajevo 1936) prastari je hrvatski grb, polumjesec i zvijezda, iz vremena hercega Andrije (1196?). I novac je povijesni dokumenat na metalu, ništa manje vrijedan od onoga drugog, na kamenu ili povelji.

Gjuro Krasnov

SISAČKA BISKUPIJA

Ivan Krst. Tkalčić: SEVERILA ili slika iz progonstva kršćanah u Sisku. Historična pripoviest iz četvrtog stoljeća.

Djelo je izdano u Zagrebu 1866. tiskom i troškom Albrechtovim. Drugo izdanje izdali su u Sisku 1991. Centar za kulturu »Vladimir Nazor« Sisak i Matica hrvatska-Sisak.

Knjigu je priredio Stjepan Damjanović posuvremenjivanjem pravopisa, ali zadržavanjem Tkalčićeva jezika. Zato čitatelj neće imati većih teškoća pri čitanju, s tim da su manje poznate riječi rastumačene na kraju knjige.

Ivan Krstitelj Tkalčić (1840–1905), povjesničar Zagreba, promicatelj ćirilometodskih studija, kanonik zagrebački, arhivar i knjižničar JAZU, bio je s osobitim simpatijama povezan s gradom svoje mladosti, Siskom, mjestom svoga kapelanskog službovanja. Proučavajući u Sisku brojne spomenike i zapise iz rimskog vremena, posebno ga je zainteresirao spomenik na grobu rano umrle kršćanke Severile, žene Marcelijanove, po kojoj je dao i ime svome romanu. Vrijeme zbivanja radnje stavljeno je u 303. godinu, u vrijeme najžešćih progona kršćana pod carem Dioklecijanom. U romanu je jasno prikazano djelovanje i mučenička smrt svetog Kvirina, sisačkog biskupa. Profesor Krešimir Nemec tvrdi u pogovoru knjige da je Tkalčićeva Severila naš prvi hrvatski povijesni roman, što dosada nepravedno ne spominje ni jedna naša književna povijest.

U vrijeme kad zagrebačka nadbiskupija vrši pripreme za proslavu 900-obljetnice osnutka zagrebačke biskupije, zanimljiva je spoznaja da je prije zagrebačke postojala sisačka biskupija. Ta se biskupija doduše spominje i u romanu *Severila,* ali je u II. izdanju dodan poseban Tkalčićev članak na dvadesetak stranica: »Crta o bivšoj sisačkoj biskupiji«. Članak započinje rečenicom: »Utemeljenjem biskupije zagrebačke (g. 1093), kralj Ladislav uskrisi samo bivšu sisačku biskupiju propalu druge polovine VII. vijeka u hrvatsko-obarskom ratu«.

Ne zna se točno kada je utemeljena biskupija u Sisku. Neki misle da je to bilo već u II. stoljeću, ali se sigurno znade da je 249. godine bio sisačkim biskupom neki Castus. Najpoznatiji sisački biskup je sveti Kvirin (270-303), koji je za Dioklecijanova vladanja podnio mučeničku smrt utapljanjem. Bilo je

to 4. lipnja 303. godine. U pojedinim dokumentima spominju se i ovi sisački biskupi: Marko 347. sudjeluje na saboru u Sardici, Konstantin 381. na saboru u Akvileji, Ivan 530. i Konstantin 532. pak su na saboru u Solinu.

Sisačka je biskupija u prvo vrijeme potpadala pod metropoliju u Sirmiumu (Mitrovica), a od 441. pod solinsku metropoliju. Nakon što Avari početkom VII. stoljeća razaraju rimsku Sisciju, vjerojatno sisačka biskupija ostaje bez svoga stalnoga biskupa. Međutim, u vrijeme hrvatskoga kneza Ljudevita Posavskoga (810-823), koji je stolovao u Sisku, smatra se da je u tim krajevima ponovno razvijeno kršćanstvo, pa je područje sisačke biskupije tada potpadalo pod vlast Akvilejskog patrijarha.

873. papa Ivan VIII. piše knezu Posavske Hrvatske (I. Tkalčić i V. Klaić tvrde da je to knez Mutimir) da se vrati u Srijemsku metropoliju, koju je obnovio biskup Metodije. Nakon što 907. Mađari uništavaju Sirmium, sisačka se biskupija ponovno vraća, sada već pod splitsku metropoliju. Posljednji se puta sisačka biskupija spominje na splitskom saboru 927. godine, kad ovu biskupiju nude biskupu Grguru, zboga ukinuća njegove ninske biskupije.

Tijekom XI. stoljeća u hrvatskoj je djelovao tzv.hrvatski ili dvorski biskup. On nije imao svoje biskupije, ali je upravljao pojedinim župama, povjesničari kažu »sve do Drave«. Prema tome i župama dotadašnje sisačke biskupije. Naš crkveni povjesničar Josip Buturac u knjizi »Povijest Katoličke Crkve među Hrvatima« kaže: »Kad je nestala hrvatska kraljevska dinastija, prestaje i uloga hrvatskog biskupa. Njegove su župe uglavnom potpale pod novoosnovanu (1094) Zagrebačku biskupiju« (str. 56).

Time se na neki način potvrđuju Tkalčićevi stavovi da je stara sisačka biskupija, utemeljena u prva kršćanska vremena, postojala ili s vlastitim biskupima ili bez njih, sve do osnutka zagrebačke biskupije. Vjerojatno je upravo sada pravo vrijeme da se ova pitanja oko sisačke biskupije što detaljnije prouče i objave široj javnosti.

Lojzo Butorac

DVIJE PTICE LETE MOSLAVINOM

Pjesnici su sanjari. Jesu li? Zašto ne bi bili istraživači – sebe i svijeta oko sebe, svoje duše i svega što u tu dušu uđe, svojih doživljaja i osjećaja, svojih videnja i spoznaja? Kažu da su čuđenje u svijetu. Ne znam zašto bi to najprije bili. Jest, oni su: i sanjari, i istraživači, i čuđenje, i mnogo drugih pojava. Sve se to u njima isprepliće, spaja i pretvara u sposobnost, u moć pretvaranja, prenošenja i oblikovanja u riječ, u stih, u pjesmu. Čega? Svijeta u njima i oko njih, onoga svijeta koji je najviše dopro do njih i koji najbolje mogu pretvoriti u djelo, u mogućnost da to na isti ili sličan način bude svojina i drugih.

Dva pjesnika zajedno. Može, i kad nisu zajedno, i kad su zajedno – raspoloženjem, izrazom i tematskim zahvatima.

* * *

Dvije ptice slobodno lete Moslavinom i nose u srcu ono što u njihovim pjesmama živi, iznose svoja videnja, slažu ih u riječi, i postoje duboko u svom biću, u svojoj trajnosti. Nisu to pejzažne ptice nego trajno samoprepoznavanje sveđanog i oskvrnutog naslijeđa. Njima je Moslavina središte svijeta. Svaki njihov pokret je korak u puninu svijeta, u stvaralački čin, u himnu ljepote. U njoj se oni spotiču na Ništa i Sve, na totalni smisao, na svemoćnu egzistenciju, na čistu osjećajnost, na otpor besmislu i tegobama.

Njihov jezik nije gola materijalna činjenica nego je nosilac neposrednih doživljaja. Njegove metafore nisu univerzalne, razbarušene i svemoćne nego su asocijativne i ekspresivne, mekane i mladolike, usmjerene na uvjerljivo djelovanje.

Jedna ptica pjevica je Katarina Brkić, a druga Đuro Vidmarović. Njihova zajednička knjiga pjesama je »Mojom Moslavinom« (izdavač Ogranak Matice hrvatske u Kutini 1991, urednik Dragutin Pasarić, recezenti Zdravko Gavran i Gabrijel Vidić, ilustracija Jelica Ferendža).

* * *

Katarina Brkić rođena je 1949. u Kutini, gdje je završila gimanziju. Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu završila je pod A) studij jugoslavenskih jezika i književnosti, pod B) filozofiju.

Pjesme počinje pisati kao učenica srednje škole u lokalnom glasilu »Moslavački list«. Surađuje u »Jedinstvu«, »Malim novinama« i kasnije »Republici«.

Stihovi Katarine Brkić unišli su u zbornik »Pučko stvaralaštvo Slavonije i Baranje« (Vinkovci 1987).

Nakon dugog izbivanja iz nastave (kao posljedica hrvatskog proljeća 1971), poslije pobjede demokracije vratila se školi i svome pozivu, dobivši radno mjesto u kutinskom Srednjoškolskom centru. Došla je u priliku da na svojoj zemlji sije svoje znanje, da kaže što znade o životu i vječnosti.

Kao djelatnik HSLS-a uspješno uređuje glasilo te stranke »Kutinski obzor«.

Njezine riječi ulaze u povijest i postaju bajka na putu koji ide uz Lonju.

Razočaranje je moguće, ali ono nikada ne smije biti zadnje opredjeljenje, jer izlaz postoji i kad ga nema. Zato ne prihvaćam lijepu Brkićkinu pjesmu »Zemlja oca mojega«. Ne! Zemlja uvijek daje – i onda kad daje smrt. Pa, i ona slično misli u slijedećoj svojoj pjesmi »Moslavina«.

Njezina Moslavina natopljena je krvlju djedova i očeva, a i ona joj daje najbolji dio sebe, osobito kad kaže:

Uzmi od mog tijela
i uzmi od moje krvi
sokove najbolje
(»Moslavina«)

Njezina pjesma »Selo moje«, misli na Repušnicu, dostojno stoji uz bok Tadijanovićevom Rastušju. Njezin narod najviše se boji svoje nemoći, a nju u proljeće brine da li će naći dovoljno zumbula za majčin grob.

Obraća se livadama, oranicama, šumi, »na brijegu očevom«, hrastovima koji su »za sječu premladi«, vrbama koje samuju na plavim pozadinama neba, kiši koja silazi polako i tiho na zemlju, djedu koji je u ruke uzeo nemirni mir, svecima koji s oltara silaze među ljude i godišnjim mjesecima koji prolaze »kroz hladnu sivu povijest dugačku«.

Svijet Katarine Brkić napravljen je od malih stvari koje su velike, od hodanja naprijed u životu koje je i lijep i ružan.

* * *

Đuro Vidmarović je druga ptica koja leti Moslavinom – od Trebeža do

Trebeža, pa opet od Trebeža do Trebeža, i dalje po moslavačkim prostorima.

Jedan dio pjesme u knjizi »Mojom Moslavinom« Vidmarović je objavio, na primjer u pjesničko-grafičkoj mapi »Rijeka i hrast«, a jedan u svojoj prvoj knjizi pjesma »Bujice i bregovi«. Ne znam zbog čega ih je ovdje objavio. Opravdanje može biti samo to što su u mapi objavljene u 11 primjeraka, doista u maloj količini, a onda i to što tematski ovamo pripadaju.

U ovoj knjizi nove su pjesme: »Sjećanje na Ivana«, »Trebež i Sava«, »Privlačnost noći« i »Bježao sam na drugu obalu«.

Budući da su te četiri pjesme za mene nove, govorit ću samo o njima. A dobre su to pjesme. Da su samo one u ovoj knjizi, bilo bi dovoljno.

Tužna je sudbina Vidmarovićevog Ivana. Bio je »čedo zlih voda«, Trebež mu je bio »kolijevka, postelja i uzglavlje«. Ništa nije imao osim Trebeža koji je izdao i zbog čega je kažnjen »u nekim tuđim prostranstvima«.

Taj Ivan je apsolutna stvarnost promašenosti i nepravde života, prisutni bitak bez metafizičke univerzalnosti.

Trebež umire u Savi, na njezinom muljevitom dnu. Ne spasava ga ni »suluda guščarica« Milka koja bere cvijeće u tamnim močvarama i za koju je bilo teško reći »da li je bila žena ili biljka«. Ta paradoksalna žena približava se svome panteističkom cilju putem svoje fizičke i apstraktne činjenice, putem Vidmarovićeve mašte.

Vidmarovićeva je noć:

Jecaj crne vlati. Oštar trn.
Suza bijelog gloga.
Umor crn.

Privlačnost Vidmarovićeve noći proizlazi iz transpozicije jedne zagonetke u drugu zagonetku, kozmičkog u mistično.

Đuro Vidmarović je uvijek bio tamo gdje je bio i tamo gdje nije bio, uvijek je bježao na spasonosnu drugu obalu koja mu nije htjela reći gdje je može naći.

To njegovo bježanje na drugu obalu slično je berbi zvijezda i uzdizanju duha u kozmički prostor.

Vidmarović oko sebe skuplja vrijeme, snove, magle od mašte i čežnje koje se suprotstavljaju najezdi poraza i patnje.

Rođen je u selu Piljenice, općina Novska, 1947. godine. U Kutini je završio gimnaziju, a studij povijesti i filozofije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

Kao nastavnik radio je u Kninu, Varaždinu i Zagrebu.

Pored rada u nastavi bavio se znanstvenim istraživanjem prošlosti i kulturne baštine hrvatske dijaspore u susjednim zemljama. U vezi s tim objavio je preko stotinu članaka, studija i prikaza, te dvije knjige. Također je objavio veći broj radova iz problematike nastavne prakse.

Kad je nastupila hrvatska demokracija, uključio se aktivno u politički život i postao narodni zastupnik u Hrvatskom saboru, a potom i predsjedavajući Hrvatske delegacije u Vijeću republika i pokrajina u Skupštini SFRJ.

Djela:

1 »Bujice i bregovi« (pjesme, Varaždin 1986)

2 »Pečat od magme« (pjesme, Vinkovci 1988)

3 »Rijeka i hrast« (grafičko-pjesnička mapa, zajedno s akademskim slikarom Andrijom Girardijem, Zagreb 1990)

4. »Mojom Moslavinom« (pjesme, zajedno s Katarinom Brkić, Kutina, 1991)

5. »Hrvatska narodna manjina u Mađarskoj«, (Zagreb 1982)

6. »Suvremeni tokovi u pjesništvu mađarskih Hrvata«, Zagreb 1991.

Jakov Ivaštinović

Nikola Bićanić: VILA VELEBITA, Zagreb 1991.

Rijetko se događa da prikaz neke knjige počinje riječima iz njezina Pogovora, no ipak ćemo ovaj put to učiniti, navodeći riječi pisca: »U ovom spisu prikazane su tek neke stranice borbe Hrvata u Lici za njihovu nacionalnu slobodu i oslikani su događaji iz nedavne prošlosti Like koji su dio bogate ličke povijesti« te dalje: »Autoru je jasno da pojedinosti koje je obradio u ovoj svojoj knjizi ne iscrpljuju sve bogatstvo i svu širinu sve ličke oporbe...« i: »No neka se ovaj spis shvati kao pokušaj...« Da je pisac ovomu dodao još i to da je knjiga rađena na brzinu, da je, vjerojatno, uslijed pomanjkanja financijskih sredstava izostao rad na knjizi lektora, korektora i recenzenata, onda bi se moglo opravdati neke greške i krive procjene, kojima je pisac podlegao, vjeran svojoj političkoj platformi.

Iako je svaka knjiga djelo jednog čovjeka (rijetko kada više njih) ipak je njezino konačno oblikovanje djelo više ljudi, uz pisca i onih tehničke struke i ostalih stručnjaka, pa i uz svu suvremenost u tiskanju i u pomnom radu više ljudi opet se potkradu greške. Kako ih je u ovoj knjizi više osvrnut ćemo se na njih već i radi toga što ih je takvih kakvih ne bi smjelo biti u ozbiljnom djelu za koje mislimo da će se brzo rasprodati i da bi novo, ponovljeno, izdanje trebalo biti tiskano pomnije od ovoga o kojem je riječ.

Počnimo redom. Za snimku na koricama navedeno je da ju je snimio dr. Vladimir Poljak, što nije točno, jer ju je snimio prof. dr. Željko Poljak, poznati planinar i otorinolaringolog u mirovini. Bilo bi poželjno da je navedeno što snimak predstavlja (velebitski vrh Visočicu nedaleko Gospića).

Na stranici 5. objavljena je pjesma VILO VELEBITA s bilješkom da se takav tekst pjevao u Gospiću u doba piščeva djetinjstva. Mislim da je previše subjektivno objaviti tu verziju s nekoliko izmijenjenih riječi poznate pjesme drage svima Hrvatima. Ta kuda bismo dospjeli kada bi se po knjigama objavljivale verzije nama dragih pjesama kako se pjevaju po prelima ili dvorištima. Na stranici 6. objavljena je pjesma »Velebitu« Danila Medića s piščevom bilješkom da je »Nadahnut ovom pjesmom Danila Medića nepoznati autor stvorio stihove za Vilo Velebita...« Već je na prvi pogled jasno da Medićevi stihovi nemaju nikakve veze s tekstom Vile Velebita osim što se u objema pjesmama spominje nekoliko istih riječi koje se inače često navode u tekstovima kada se govori o Lici (stijenje, kamenje). Toga je mišljenja i pokojni profesor i poznati glazbeni stručnjak Ladislav Šaban koji kaže da je »pisac teksta Vile Velebita nepoznat, a da je pjesmu po svoj prilici uglazbio kapetan Vesely, nekadašnji krajiški kapelnik u Gospiću.« Međutim na 27. stranici knjige navodi se ovo: »Danilo Medić je stradao i zbog rakovičkoga ustanka, autor je teksta VILE VELEBITA...« Dakle, pisac uporno podmeće Mediću autorstvo teksta Vile Velebita, ni ne pomišljajući da Ličanima i Hrvatima baš nije svejedno što im je Medić spjevao stihove omiljene pjesme, Medić koji je jedno vrijeme bio i pravaš, a inače politički prevrtljivac. Uostalom u 19. stoljeću u Lici je živjelo i djelovalo više pjesnika koji su mogli biti pisci teksta

Vile Velebita (Trnski, Kurelac, Vukelić, pa profesori gospićke gimnazije Pinter, Kamenar i drugi), ali je tekst vjerojatno nastao u početku hrvatskog narodnog preporoda, jer se posljednjih desetljeća 19. stoljeća općenito smatra da je to narodna pjesma, a zapisano je da se u to doba pjevala i među pastirima najviših velebitskih vrhova.

Na stranici 9. pisac iznosi: »Upozoravam da su činjenice koje ću iznijeti točne, a njihovo interpretiranje i stavovi koje ću iznijeti plod su mojih razmišljanja i kao takvi podliježu objektivnoj i kritičkoj znanstvenoj ocjeni.« Iako u ovom tekstu ne pretendiram na znanstvenu ocjenu, ipak ću nastojati što objektivnije ukazati na neke greške i ocjene.

Na str. 9. vjerojatno je zabunom tiskano Mimo namjesto Mime (Rosandić).

Na str. 10 piše: »... bitke na Krbavskom polju u rujnu 1493. godine kod Vrpila na domak u ono doba čuvene i slavne Udbine...« To nije u redu. Bitka kod Vrpila nedaleko Korenice odigrala se u listopadu 1491. i u njoj su Hrvati porazili Turke, za razliku od teškog i presudnog poraza hrvatske vojske 9. rujna 1493. ispod Udbine.

Pišući o Gospiću pisac kaže da je u Gospiću postojalo: »...ogledno zadružno poljoprivredno gospodarstvo tzv. Podružnica.« Ustvari, u Gospiću je od godine 1885. djelovala Podružnica Hrvatskog gospodarskog društva iz Zagreba, koja je između dva rata prerasla u Ratarsko-stočarsku školu.

Na str. 20. i 21. spominje »starog i dobroćudnog bojnika JUKU Zastavnikovića« kojega su partizani strijeljali drugog dana po ulasku u Gospić, tj. 5. travnja 1945. U bilješci ispod toga teksta piše »da je od strane partizana Juko Zastavniković kao pošten i u Gospiću cijenjen čovjek bio predviđen za prvog gradonačelnika, predsjednika »Narodnooslobodilačkog odbora« u Gospiću nakon »oslobođenja«, kako mu je to ispričao Šime Balen, prvoborac i komesar korpusa koji je osvojio Gospić. Ta privatna izjava Šime Balena znak je desetljećima trajne njegove političke naivnosti, iako i Balen dobro zna kako je i kada izabrano partizansko rukovodstvo i kao takvo trebalo uvesti red u »ustaškom« Gospiću godine 1945. A Zastavniković je u Gospiću uistinu bio cijenjen kao građanin i kao stari haesesovac (Mačekovac). Bio je izuzetno hrabar austrougarski časnik s tri ordena za hrabrost i, govorilo se, kao takav imao je pravo nositi časničku odoru dok je živ. I nosio ju je i u njoj je ubijen. Nije ga spasilo ni to što mu je žena bila Marica Zastavniković, partizanski prvoborac i prva predsjednica Anatifašističkog fronta žena Jugoslavije, a kćer Krunoslava (Krunka) stigla je s partizanima u Gospić drugog dana po njegovoj smrti.

Popularni gospićki kip »Marta« ni »po svoj prilici« nije djelo Frangeša Mihanovića (str. 21), a isto takav kip nepoznatog majstora nalazi se u Sinju, a, kažu, i u Trebinju, i ne zna se autor. Prilikom rekonstrukcije ceste uklonjen je godine 1952. iz središta Gospića, a ponovno je vraćen na staro mjesto prije nekoliko godina s nekim izmjenama cijele postavke kipa, jer se nije sačuvala dokumentacija ni snimka njegova prvotnog izgleda.

Pričica i sjećanje pisca na kravu Perovu više je nalik na pričicu iz komunističkog dječjeg vrtića kojim se pred djecom htjelo ismijati političkog protivnika i način njegova ulaska u politiku (str. 28). A riječi »Perova i ja na njoj krstarili bismo po gospićkim ulicama i ja sam iz sveg glasa grmio ono što me Pić naučio o Jeftiću i Srbima«.

Mislim da je to krstarenje bilo u okviru piščeva dvorišta ili dijela vrta, ali i onda kada se dobro pogledalo je li neki žandar ili pandur u blizini. Jer u to doba i ozbiljni su se ljudi uklanjali s ulica kad bi prolazila žandarska ophodnja, takva je bila gruba politička stvarnost u Gospiću između dva rata.

Radi povijesne istine treba reći da »šef gospićkih četnika dr. Petar Zec« nije bio član Namjesničkog vijeća, nego zamjenik člana Namjesničkog vijeća. Kako je članova i zamjenika članova Namjesničkog vijeća bilo ukupno 6 to je pop Fran Binički za Zeca podrugljivo i napisao da je postao šestina čovjeka (str. 32). Na istoj se stranici spominje pravoslavac trgovac Dako, a to je ustvari bila gostionica Stake Novaković pa se i danas spominje da je u njezinu podrumu bilo skladište oružja.

Na stranici 63. i 64. navedeni su brojni Hrvati s radikalnim hrvatskim uvjerenjem. Međutim, pomiješana su imena i prezimena te nadimci nekih ljudi, a ispravljanje bi nam oduzelo puno prostora, a kad bi se k tome dodalo da je među njima bilo i haesesovaca i komunista, onda bi cijeli popis u novom izdanju knjige trebao doživjeti dobru korekturu.

Pišući o sukobu nacionalista i mačekovaca dana 20. srpnja 1939. tj. na Mačekov rođendan, kada su iz svih ulica i hrvatskih sela dolazili pristaše HSS u Gospić na proslavu, pisac navodi da su nacionalisti »zapalili Mačekovu zastavu«. Do sada nije poznato da je dr. Maček imao svoju posebnu zastavu, ali je znano da su njegovi pristaše na svečanostima, pa i na ovoj spomenutoj, nosili hrvatski barjak s izvezenim hrvatskim grbom i da su ga uistinu nacionalisti zapalili. Dakle, trebalo je u tekst unijeti malo više preciznosti.

Što se tiče pogibije svećenika dra Frana Biničkog i Blaža Tomljenovića, (str. 71) trebalo je također malo više preciznosti. Binički je zbilja umro u gospićkoj kaznionici, ali više od bubotaka (udaraca) nego od tifusa, a pop Blaž Tomljenović još je prije rata premješten iz Smiljana u Hrvatski Blagaj da se u Smiljanu smire političke prilike i stalna konfrontacija s četnikom-protom Stijačićem. U ratu su Tomljenovića zarobili partizani, čini mi se g. 1942., a na traženje Jakova Blaževića izručen je ličkim partizanima. Kako je završio nećemo navoditi, a to najbolje zna njegova sinovka Ana T. iz Zagreba.

Također na str. 74. nije točno izneseno proslavljanje Mačekova rođendana. Samo je godine 1940, dakle u doba Banovine Hrvatske kada se već nešto slobodnije disalo, održana proslava u Plantaži kod Budačkog mosta, na kraju Budačke ulice i to bez ikakva izgreda. Dakle, na tom je mjestu bila samo jedna takva proslava na koju je vjerojatno i pisca knjige vodio otac kao dječaka, jer se tamo bio slegao cijeli Gospić i okolica.

Na istoj stranici dalje piše: »Ponekada je ponašanje HSS-ovaca bilo u Gospiću, kao i u Hrvatskoj inače, kompromitirajuće zbog njihova hermafroditnog i ponekad supozitorijskog odnosa prema Srbima i državnim vlastima«. Ovo je već uvreda koju mora osuditi svaki pošteni Hrvat, jer se tako što ne može reći za stranku kojoj je pripadalo 90% Hrvata i koja je bez ičije pomoći u prvoj fazi svojih slobodarskih nastojanja izborila Banovinu Hrvatsku. U to isto doba vraćaju se iz emigracije, i nisu bili kažnjeni, dr. Andrija Artuković i dr. Mile Budak, pa kako bi se onda nazvao njihov odnos prema ondašnjim vlastima, a kako, nakon drugog svjetskog rata, susret Poglavnika i Stojadinovića u Argentini i planovi o povratku na vlast. Ili možda pisac ne zna pravo značenje

riječi hermafrodit i supozitorij pa se u svoj blagoglagoljivosti zaletio.

Glede tvrdnje da je »kriterij hrvatstva u predratnoj Lici bila frankovačka organizacija«, slično su tvrdili i komunisti nakon rata za svoju organizaciju, a Ličani-Hrvati su svoje mjerilo hrvatstva iskazali na izborima 1935. i 1938. godine i u brojnim drugim prilikama.

Netočna je tvrdnja (str. 79) da je dr. Andrija Artuković »često bio u društvu zajedno s Jakovom Blaževićem koji je bio odvjetnički pripravnik u kancelariji odvjetnika Brujića«, jer je dr. Artuković pobjegao iz Gospića nekoliko dana prije tzv. Ustaške afere iz rujna 1932. Artuković je tada bio poznati odvjetnik, a Blažević je godine 1932. imao svega 20 godina i vjerojatno bio tek na početku studija prava. Ili možda pisac misli da je Blažević već tada, usprkos šestosiječanskoj diktaturi i teroru, po birtijama dokazivao Artukoviću prednosti komunizma nad njegovim nacionalističkim idejama. A što se tiče navedenog svjedoka prof. Marijane Tomljenović, njezino zdravstveno stanje nije uvijek bilo postojano, pa joj se svaka izjava ne može uzeti kao zdravo za gotovo. A glede toga (str. 80) da su »i u tamnicama lički komunisti i nacionalisti nalazili dodirnih točaka«, to je bilo u onim slučajevima kad su komunisti uspjeli mnoge nacionaliste privući u svoje redove i stvoriti od njih revne i prerevne članove Partije.

Tvrdnja da su četnici izazivali nemire i započeli klanje već prve noći NDH preuranjena je (str. 83). Ne spominju ih ni ustaše u Sivoj knjizi izdanoj u doba rata, ali zato spominju one zločine koji su se zbili nekoliko mjeseci kasnije. A kako je kasnije sve to teklo, već je odavno poznato. Ne potvrđuje tu tvrdnju ni pozivanje na Memoare Ivana Meštrovića, jer ni on u svojem pričanju ne navodi točne datume. Prepričavanja prestrašenih ljudi i djece ne mogu nikako postati povijesna istina.

Oprezniji je pisac kad (str. 106) piše o ustaškoj aferi iz rujna 1932. godine: »Pronijele su se glasine da je u Velebit stigao i sam Poglavnik dr. Ante Pavelić,...«. No, opet navodi podatak o odnesena 2 vagona oružja i 3500 vojnika koji su se našli u predjelima Ličkog Osika, valjda kao pomoć žandarmeriji. Taj podatak dosad nitko nije napisao, a i opet je samo isprazno prepričavanje preplašenih ljudi.

Na str. 108. je snimka Josipa Japunčića, koji je naveden i ispod snimke na str. 113, a možda i još koje, ali se nigdje ne navodi njegov daljnji životni tijek, jer je vrlo zanimljiv, a Japunčić je inače umro u Zagrebu prije desetak godina.

Kako se to »supozitorno« ponašala HSS prema srpskom režimu između dva rata, govori i podatak na str. 126. gdje se navodi da su narodni zastupnik Ivica Murković i njegov sin student Nikica osuđeni na robiju u Srijemskoj Mitrovici radi rodoljubne aktivnosti, što je u očitoj kontradikciji s tekstom na str. 74. Inače je pokojni gosp. I. Murković u cijeloj Lici bio pojam otpora velikosrpstvu i prvak HSS, te je kao takav između dva rata proveo oko 5 godina na robiji. Divno supozitorno ponašanje!

Vjerojatno slučajno, na str. 131., za Jeftićeve poznate izbore iz godine 1935. navode se pogrešno dva datuma. Opće je poznato da su ti izbori održani 5. svibnja 1935. Drugog je dana bio maskr seljaka u Gospiću, kako se na str. 133. navodi. Na istoj se stranici navodi i omiljena rugalica ondašnjem predsjedniku vlade Bogoljubu Jeftiću:

Razbila se čaša,
iz koje je Jeftić pio,
razbio je crni mačak,
jer je jači bio!

To je ustvari parafraziranje poznate podoknice:

Razbila se čaša
iz koje smo vino pili,
otkrila se tajna naša,
koju smo mi krili.

A Hrvati-Ličani zapravo su pjevali ovu verziju:

Razbila se čaša,
iz koje je Jeftić pio,
razbio je Vlatko Maček,
jer je jači bio!

Je li trebalo i na ovaj način, sitan ili nizak, izbaciti iz teksta dra Vlatka Mačeka i potcijeniti njegovu ulogu u ličkom političkom životu?

I opet greška u datumu. Na stranici 136. navodi se kao datum pogibije omladinaca u Senju 10. svibnja 1937, a oni su stvarno poginuli 9. svibnja 1937, kako se to točno navodi na drugom mjestu u knjizi. Isto vrijedi i za dan smrti dra Frana Biničkog, na str. 71. i 140. Navode se dva različita datuma 30. travnja i 1. svibnja, ali i dva različita mjesta smrti, gospićki zatvor i gospićka bolnica, ali u oba slučaja isti uzrok: tifus. Vrlo je lako moguće da nijedan od ovih datuma nije točan, jer je tih dana u Gospiću umiralo i nestajalo puno ljudi, a uzeo bi se u obzir onaj datum kada je nekom od pokojnikove rodbine javljeno da je mrtav. Može biti da je Binički umro od tifusa, ali je čudno da se onda tifus pojavljivao samo među zatvorenicima i nigdje drugdje. Više je vjerojatno da je umro od maltretiranja kao i mnogi drugi prije i poslije njega. Nije točno ni da je prokran u voščiću sijena, kako navodi pisac, jer sam osobno vidio da je odvežen seljačkim kolima u nekakvu, na brzinu sklepanom, mrtvačkom sanduku u Lički Osik. Da zbrka bude veća, o datumu smrti dra Biničkog na str. 144. piše: »...izgubio i život u Gospićkom partizanskom zatvoru nakon 1945. godine«. Znači, po piščevu, možda i 1946. ili koje druge. O, recenzenti gdje ste?

Pišući o poznatom austrijskom vojskovodi Gideonu Ernstu Laudonu piscu se potkralo nekoliko nepreciznosti (str. 157. i 158). Laudon jest boravio u Buniću gdje je i unaprijeđen od kapetana u majora i tu je bio zapovjednik kumpanijske postaje, ali nikada u Lici nije bio zapovjednik Ličke krajiške pukovnije. Godine 1756. dobrovoljno odlazi u sedmogodišnji rat i na čelu ličkih jedinica, a kasnije i većih vojnih formacija, postiže velike vojničke pobjede i prima najviša austrijska vojna zvanja. U Buniću je za svoga službovanja podigao crkvu Majci Božjoj na spomen svojim sinovima Leopoldu i Filipu (pisac kaže: jednom njegovu djetetu). Puno kasnije g. 1864. iz Laudonove je zaklade tu podignuta divna crkva i pred njom grobnica njegovim sinovima, ali je u drugom svjetskom ratu zapaljena. Sav je Laudonov život lijepo obradio Rudolf Habeduš-Katedralis u svom romanu »Laudonova ljubav«.

U bilješci na str. 162. govori se o smrti Ante Brkljačića, sina također ubijenog Karla Brkljačića-Kacana, ali neprecizno, previše uopćeno. Točno se zna da je ubijen 9. travnja 1945, točno 9 godina nakon očeva ubojstva, zna se i tko ga je ubio; a zašto, to je točno navedeno.

Opisujući dolazak gospićkih omladinaca u Senj na dan njihove pogibije 9. svibnja 1937. pisac kaže da su se »s kamiona razlijegale pjesme uglavnom ljubavnog i drugog neutralnog karaktera«. Kao da su Ličani neka politička nevinašca, što se odmah demantira tekstom Mate Oreškovića sa stranice 190. koji piše da je »ulicama starodrev-

nog mučeničkog Senja odzvanjala pjesma:

Mili Bože, kršnih li junaka,
ustaška ih porodila majka...

što je već moglo biti uznemirujuće za žandare. Barem je u tekstu knjige trebalo nekako uskladiti misli o napjevima koji su se pjevali Senjom, a i točno navesti riječi pjesme u desetercu koju je narod često pjevao svom vođi:

Živila sloboda, živio mir,
Živio vođa Maček Vladimir.

Pri nabrajanju imena senjskih žrtava, kao jedan od njih spominje se Jakov Milinković, iako na slici jasno piše na stranici 174. da je to J(akov) Milković, koji je inače bio mesar rodom iz Lukova Šugarja. Netočno je i to (str. 182) da je isti ovaj Milinković odmah poginuo, nego je bio ranjen, a umro je 13. svibnja 1937. u senjskoj bolnici pa je i posebno sahranjen u Gospiću, tako da se 11. svibnja 1937. gospićkim ulicama kretala povorka od 6 (šest) lijesova. A iz Senja leševe u lijesovima nije prevozio limar Blaž Butković, kako navodi pisac, nego baš vlasnik teretnjaka Pejo Šimić iz Gospića, koji je za tu tešku prigodu sobom poveo svoga radnika, a i Blaža Butkovića, da mu budu u pomoći na tom teškom putu, a čega se dobro sjeća Šimićev sin Ranko (Stjepan).

Sudbina dra Zeca, zamjenika kraljevskog namjesnika, opisana je posve površno. Naime, dra su Zeca uistinu uhvatili partizani godine 1944. u Beogradu i – ubili. Razlog je bio možda više prozaičan nego politički. Jer, dr. je Zec prije rata u Gospiću kao predsjednik Srpske štedionice sekvestrirao kuću obitelji Stanković na temelju sudskih odluka, a radi duga te obitelji toj štedionici. Sin je te obitelji bio poznati partizan, dočepao se dra Zeca i – potom je sve jasno.

Slična je sudbina zadesila i Josipa Kolakovića-Josana, gospićkog gradonačelnika u više navrata između dva rata. Ne može se baš reći da je bio popularan u Gospiću već radi činjenice da je bio gradonačelnik i godine 1937. kad su pale senjske žrtve. A i danas stariji Gospićani pamte njegovu izjavu prilikom jednog njegovog biranja za gradonačelnika: Birali me ili ne, obratio se općinskim vijećnicima, ja ću ipak biti načelnik, jer to hoće kralj. Kolaković je bio cijenjen kao dobar činovnik koji je kao načelnik nastojao uvesti što više reda u organe uprave u općini Gospić, a često je izlazio ususret hrvatskom puku u njegovim zahtjevima za neka poboljšanja životnih prilika. No, kako je bio izrazito jugoslavenski orijentiran, ljudi su zazirali od njega, jer su jugoslavenstvo smatrali najvećom nacionalnom izdajom, za koju može biti kriv neki Ličanin ili Hrvat. Prilikom posjeta kralja Aleksandra Lici godine 1933., bio mu je glavni vodič i pratilac. U doba NDH bio je prve dvije godine običan umirovljenik, a 1943. imenovan je zapovjednikom Obrambene bojne u Gospiću kao stari austrijski časnik (to bi danas odgovaralo Teritorijalnoj obrani). Kao takav dočekao je i dolazak partizana. Uhapšen je, osuđen na smrt i strijeljan 17. lipnja 1945. kod gospićkog groblja. Na njegovu suđenju grmio je na njega ondašnji tužilac M. V.: »Služio je Kolaković kralja, pa Pavelića, a sad bi on htio i nama služiti, ali nam ga ne treba, sredit ćemo mi svoju državu i bez takvih«. Bilo je to prvo javno strijeljanje u Gospiću. Uzevši u obzir sve navedeno o Kolakoviću, postavlja se pitanje je li zgodno donijeti njegovu snimku (str. 213) u ovoj knjizi.

Kolakovićev sin Josip, nazivan i Josan, za NDH je bio idejni vođa Starčevićeve mladeži (viši razredi gimnazije - muški) i šef aprovizacije (raspodjele živeža, tj. deficitarnih proizvoda). Po dolasku partizana predao se, osuđen je na smrt strijeljanjem, ali je 4. srpnja 1945. dotučen kolcima u plantaži pokraj željezničke stanice, a kako se pričalo tih dana, učinile su to žene. Ali se nešto kasnije pričalo da se partizanima predao jer je bio u vezi s njima za vrijeme rata i nadao se njihovoj milosti.

Nisu precizno izneseni podaci o sukobima nogometnih navijača u Gospiću između dva rata. Naime, dvadesetih godina osnovani su u Gospiću nogometni klubovi »Croatia« – prohrvatski i »Hajduk« – prosrpski. Utakmice su se igrale na Logorištu (vojnom vježbalištu-egziciralištu), a ne na Trupinovcu. Nakon utakmice, ali i za vrijeme igre, navijači su se sukobljavali i iz političkih razloga, ali oni mlađeg uzrasta koji nisu mogli biti oštrije suđeni. Igralište na Trupinovcu otvoreno je godine 1940. kad je postojao prohrvatski klub »Građanski« i prosrpski »Ličanin«, ali je tada bila stvorena Banovina Hrvatska, a rat pred vratima i strasti su se malo pritajile. Na Trupinovcu, susjednom igralištu u vlasništvu »Ličanina«, u gustoj hrastovoj šumi i danas zvanoj Jasikovac nije bilo sukoba, jer su taj teren dobro čuvali žandari i srpski prijatelji toga kluba. Za vrijeme drugog svjetskog rata iz sigurnosnih razloga opet su se utakmice igrale na Logorištu, sve do godine 1947.

Nezgodno su navedena imena nekih profesora gospićke gimnazije za vrijeme rata. Navedena Polačevka bila je ustvari gđica prof. Polaček, a Njukica je bio prof. Gljeb Krilov, ruski emigrant iz godine 1917, ustvari Ukrajinac kojeg su 1945. ubili partizani. On je u govoru često koristio izraz »nju, nju«. Kažu da je to uobičajeno za ljude iz ruskih predjela pa su ga đaci kriomice među sobom nazivali Njuka ili Njukica, što za ozbiljan tekst baš nije uljudno.

Na stranici 232. spominju se zrakoplovni napadi na Gospić i trebalo je ipak točno navesti broj zrakoplova koji su u drugom svjetskom ratu često napadali Gospić (oko 40 puta). Većinom su ga napadala 4 engleska lovca spitfajera (spitfire) s partizanskim pilotima, ali sa strojnicama i bombama od 150 kg (ne 50 kg), te u nekoliko navrata eskadrile od po 12 (ne 11) engleskih ili američkih zrakoplova, a svi su nanosili gradu velike štete i izazvali brojne smrtne slučajeve.

I na kraju primjedbi ove vrsti trebalo je uz pjesmu »Junak sam iz Like« navesti pisca (Ivan Trnski) kad je to navedeno uz Medićeve pjesme.

U cijelom tekstu korištene su neke riječi koje su se mogle zamijeniti domaćim i dobro nam razumljivim izrazima (autor, fotografije, kriterij, kamion, šufn, windoffen, profulati, šiljt, uncutario, bervenaci), dok su druge krivo otisnute i očito su pravopisne greške ili jezično neispravne: potakmiče, sviježe, uspijeh (valjda: uspjeh), nacijonalne, ličani, majke Božje, Prinašenje, (Prenešenje) Šipoka Kula, (Široka), hajde (valjda: fajde), pivčić, htjeo, okičeno, lilke (valjda: ličke), savijest, svečenik.

Također je lako uočljivo da su pojedini dijelovi teksta pisani u različitim razdobljima pa često nisu usklađeni. Pri tom najviše smeta nedosljednost o karakteristikama ličke mladeži koja je u nekim dijelovima teksta borbena, domoljubna do krajnosti i spremna na žrtve, a malo dalje želi samo šetnje s djevojkama po gospićkom korzu i nije joj stalo do rata itd.

Kako je već rečeno u početku ovoga prikaza, ipak u izradi i konačnom

oblikovanju svake knjige treba sudjelovati više ljudi, pravih stručnjaka za pojedine faze njezine dorade i konačne obrade, da bi se izbjegle greške koje joj umanjuju vrijednost. Treba se nadati da će eventualno drugo izdanje ove knjige biti popravljeno i prošireno i da će na objektivan način prikazati ličke političke prilike jednog dijela ličke suvremenosti i nedavne prošlosti. O tim danima ipak postoji dosta dokumenata i živih svjedoka, a oni su nezaobilazni u izradi djela koje predstavlja dio povijesti nekog kraja.

Ante Rukavina

DANICA 1993.

Nakon Gajeve »Danice« jeronimska je »Danica« vjerojatno ne samo najčitanija i najpopularnija publikacija među Hrvatima katolicima nego i publikacija čije ime svakom Hrvatu zaista mnogo znači. Stoga nije čudo da mnogi izdavači za tim imenom, s pravom ili ne, vrlo rado posežu. To je u svojoj uvodnoj riječi istaknuo i gl. urednik Radovan Grgec. Nedavno je, naime, i »Novi Vjesnik« nazvao imenom »Danica« jedan od svojih redovitih tjednih dodataka. Prvi dio ovogodišnje Danice, koja je već izašla sa zidnim i džepnim kalendarima, obilježen je trenutkom koji proživljujemo: mučeništvom i obnovom Hrvatske, pogođene ratom. O tome, kao i o mučenicima Hrvatske kroz vjekove, govore mnoge pjesme i članci a isto tako i slike Branimira Dorotića (Svačić, Tavelić, Katarina Zrinska, Marko Križevčanin, Petar Berislavić, Ivan Karlović, Matija Gubec, Fran Krsto Frankopan, Eugen Kvaternik, Stjepan Radić, Alojzije Stepinac, Milan Šuflaj itd.).

Drago nam je da Danica i danas, kada je njezina distribucija onemogućena na okupiranim područjima Hrvatske i Bosne, izlazi tako redovito sa svim svojim prilozima, pa i s onima na posebnom papiru (»Braći izvan domovine« i »Mala Danica« s nagradnim natječajima). U rubrici »Na spomen« nalazi se nekrolog jednog od najzaslužnijih suradnika Društva i Danice, Mirka Petravića, kao i drugih članova, suradnika i prijatelja HKD-a (Ivan Krhen, Vinko Dorčić, Ivo Grgurev, Mirko Slade-Šilović itd.). Jedan od njih uspio je prije smrti i napisati nešto za publikaciju u kojoj surađuje redovito već desetljećima. To je Vinko Dorčić, koji je umro u 92. godini života. Neobično nam je drago da se među ovogodišnjim suradnicima nalazi i Pavao Tijan, koji kao emigrant živi u Španjolskoj a bio je suradnik Josipa Andrića i Luke Perinića već prije 60 godina. Njegov članak govori upravo o tom kako je počeo surađivati u Danici. Iz »stare garde« tu su i Oskar Piškorić, nekadanji suradnik »Hrvatske Straže«, Josip Berka i Ivo Balentović. Vidimo da je Danica znak stoljetnog kontinuiteta.

Među brojnim suradnicima ovogodišnje Danice valja istaknuti i naše seljake i radnike, koji su joj uvijek ostali vjerni. Likovni prilozi izmjenjuju se s tekstovima, stari suradnici s novima. Spomenimo imena nekih od njih: Stanko Tenšek, Tomislav Heres, Mirko Validžić, Stanislav Vitković, Nikola Bićanić, Tomo Vereš, Rajmund Kupareo, Žarko Brzić, Tomislav Antunović, Stjepan Jakševac, Zdravko Mužinić, Vladimir Dumbović, Adalbert Pogačić, Jelka Kurtnaker, Vladimir Bažant, Tomislav Dorotić, Božena Kruz, Lovro Grubišić, Stjepo Dabelić, Miroslav Majnarić, Dinko Tusun, Ratimir Remetski, Nikola Garašić, Josip Bačić, Stjepan Babić, Stanislava Adamić, Justa Miličević, Fabijan Košćak, Ivo Bautović, Štefica Maglica, Ante Bačić Fratrić, Antonija Grgurević, Ante Rukavina, Lojzo Buturac, Ižak Petrović, Ivan Damiš, Petar Šolić, Josip Ćosić, Vladimir Rešković, Marija Čalogović, Ivo Slaviček, Evica Kraljić itd. Zaista impresivna smotra raznih imena iz raznih staleža kao ilustracija svestranosti jedne publikacije i Društva.

(pr)

SPOMENIK MALOM ČOVJEKU

(Ivo Klarić: Krajnje vrime, »Školske novine«, Zagreb, 1989.)

Negdje početkom 1984. godine u »Školskim novinama« otvorena je rubrika »Neozbiljno o ozbiljnom«. Čitatelji ovog tjednika, mahom prosvjetni radnici, naviknuti na svakidašnju problematiku iz svoje struke, sve su češće počeli otvarati svoj list na predzadnjim stranicama, tražeći potpis Pape. Uz Papu bi se ponekad javio Josina da »spusti« svom kolegi ponekom tipičnom ličkom konjskom upadicom. I jedan i drugi znali su izazvati javne skandale u dnevnom tisku. Dežurni policajac socijalističke savjesti i vrli čuvari samoupravnog poretka obarali su se na anonimne učitelje iz naroda, dijeleći im lekcije iz povijesti naših »bratskih« naroda i učeći ih kako se izgrađuje i provodi samoupravni socijalistički odgoj i kako je neprijatelj društva svaki onaj koji se drzne pokazati prstom na idejnu nepravilnost zacrtanih planova i programa preobrazbe društva.

I Josina i Pape branili su se kako su znali i umjeli, no uglavnom su prolazili kao bosi po trnju.

Među prosvjetarima dugo se nagađalo tko su Josina i Pape. Za Josinu se pretpostavljalo da bi mogao biti gospićki profesor Grga Rupčić, ili možda Stipe Golac. Obojica se inače češće javljaju kao suradnici »Školskih novina«, naročito Stipe Golac kao autor dosta uspjelih aforizama. A možda i Ante Bežen koji u malom prstu ima sve što se zbiva u prosvjeti, osobito ličkoj.

Za Papu se svašta nagađalo. Pretpostavljalo se da bio mogao biti Ante Selak, Stijepo Mijović Kočan pa čak i Bežen, jer sva trojica imaju i te kakve veze sa »Školskim novinama«. Nije bilo isključeno da bi Pape mogao biti i netko od brojnih vanjskih suradnika.

Stijepo Mijović Kočan ipak nije, jer ga ovakva vrsta literarnog iskaza do sada nije privlačila. Selak kao dosta otrovan u svojim komentarima, često puta i drzak spram službene politike, nema one »zezatorske« Papine žice, a Bežen kao Ličanin koji dobro poznaje i ikavicu i ijekavicu više bi odgovarao Josini nego Papi, no pretpostavljalo se da je isuviše oprezan zbog obiteljske prošlosti, a i preozbiljan da bi se upuštao u ovakve huncutarije zbog kojih može samo nastradati.

Bilo kako bilo, širi krug čitatelja ni danas ne zna tko je Josina, a Pape je nakon pet godina većinu svojih priloga objavio u posebnoj knjizi.

Dakle, Pape je Ivo Klarić, novinar i urednik »Školskih novina«.

Naprosto je bilo nezamislivo da bi on, naoko mrk i mrzovoljan čovjek, pisac ozbiljnih komentara i članaka s područja odgoja i obrazovanja, cijenjeni prevoditelj s francuskog, španjolskog i talijanskog jezika te veliko gunđalo i nezadovoljnik u uredništvu, mogao biti Pape.

Papina (Klarićeva) knjiga objavljena je u izdanju »Školskih novina« 1989. zahvaljujući stimulaciji ondašnjeg RSIZA kulture i Saveza zajednica društvene brige o djeci predškolskog uzrasta te povoljnim recenzijama Tonka Maroevića i Predraga Matvejevića.

»Krajnje vrime« je zbirka od preko osamdeset kratkih humoreski, uglavnom s tematikom iz života škole i školstva općenito. Takvih humoreski autor ima za još dvije ovakve knjige.

Osim škole, javljaju se i teme dobrosusjedskih odnosa, »sitnice« s raznih sastanaka u mjesnoj zajednici, prizori s ulice, iz kafića, osvrti na televiziju, dnevni tisak, pomodarstvo, sastančenje na višim razinama, »biseri« iz udžbenika i javnih glasila...

U središtu svih zbivanja je obični građanin s malom plaćom i malim stanom, zaposlenom ženom (prosvjetnom radnicom), dvoje djece, punicom i mnoštvom prijatelja, uglavnom malih zabrinutih ljudi. Taj obični građanin, prilično uvažavan u najužem krugu znanaca i svoje obitelji, kao dobronamjeran i radoznao, s visokom školskom spremom, često dolazi u situaciju da procjenjuje i daje svoj sud o najrazličitijim događajima.

Život mu vrlo često zagorčava sin pučkoškolac. Mora mu objašnjavati zadaće zadane u školi, a one ponekad nemaju veze sa zdravom pameti. Tako ga npr. dječak izluđuje pitanjima iz udžbenika koliko je dug korijen raži, koliko na tom korijenu može biti dlačica, kojom brzinom na dan rastu korijenčići... Mali zahtijeva da mu se objasni, jer mora napisati zadaću, a otac da bi sačuvao autoritet visokoobrazovana čovjeka daje se na proučavanje. Lista po enciklopedijama tražeći koliko kilometara narastu korijenske dlačice pojedinih biljaka, u prazne staklenike od pekmeza zasaduje ječam, raž, zob... i proučava klijanje svih mogućih žitarica.

Zbunjuje ga npr. metodska jedinica o vazdazelenom drveću koje se nekad zvalo crnogorica, pa domaćinstvo gdje djeca uče kako mora izgledati svaki stan i svaka prostorija u stanu: dnevni boravak, kuhinja, spavaće sobe, dječje sobe... kakva mora biti svjetlost u stanu, vlažnost, temperatura, a zna da istovremeno najveći broj djece živi u pretrpanim stiješnjenim stanovima s minimumom higijenskih uvjeta. Ne snalazi se u mnoštvu udžbenika s grozomornim rečenicama i stupidnim zahtjevima: »...nastava će biti vjerojatno još dugo ovakva kakva jeste i to što u sistemu školovanja jest...« ili »...učenici primarno jesu to postojeće i nijedan se obiljniji odgojnoobrazovni rad niti ne zamišlja, a kamoli provodi bez njih...«

Posebnu poslasticu za Papu predstavlja reforma školstva, popularna »šuvarica« i kadrovi koji iz te reformirane škole izlaze.

Susreće se on s odnosima učitelj-učenik, škola-učitelj, životna realnost-škola-udžbenik, roditelj-dijete, društvo-pojedinac-parolašenje, demagogija, nasilje...

Skoro da nema životnog područja vezanog uz školu ili društveni život u koje on ne bi zavirio, o kojem ne bi dao svoj savjet ili svoje mišljenje, a ti savjeti i mišljenja su svojevrsna ironija zamotana u paketiće naivnosti, čuđenja i tobožnjeg nesnalaženja.

Kad ne može naći odgovor na neko pitanje ili problem, prepušta čitaocu da sam presuđuje. Ponekad duhovitom rečenicom daje dvosmislena rješenja.

Klarić svoje humoreske kompozicijski gradi tako da najprije postavi problem. (Dođe mu sin iz škole i pita ga npr. što je to znanost, a on ga kao svaki dobar otac upućuje na knjige, leksikone,

enciklopedije, rječnike...Mali kopa po smrtno ozbiljnoj literaturi i pronalazi definiciju te slavodobitno zapisuje u bilježnicu za domaće zadaće rečenice koje ne bi razumio ni odrastao čovjek, a mali ide u treći ili četvrti razred osnovne škole, i sav je sretan što će dobiti peticu jer ima napisanu zadaću.) Problem se dalje analizira i na kraju se izvodi zaključak u klarićevskom stilu.

Sve humoreske pisane su u prvom licu što najbolje daje mogućnost autoru da filozofijom doživljaja na vlastitoj koži dočara smisao ili besmisao neke pojave. Tako će se on više puta naći u škripcu pod unakrižnom vatrom žene i punice u vezi s televizijom, nagradnim natječajima u novinama, sinovljevim problemima u školi; opravdavat će se zašto je prisustvovao nekom simpoziju kojem ni sami predavači nisu mogli naći opravdanje, osim dnevnica i dobrog provoda; u općini će na jednom mjestu susresti Gustava Krkleca, Većeslava Holjevca, Franju Puškarića, Miroslava Mrkšu, braću Horvat, Franju Ogulinca Selju, Branka Ćopića, Ivu Andrića i – Karla Marxa. Naravno, kao rođeni novinar, odmah će iskoristiti priliku i intervjuirati druga Marxa pa tako saznati da se drug Karlo našao u općini na sastanku, jer su ga kooptirali u radnu grupu koja ima zadatak da izvrši izmjene i dopune marksizma i socijalističkog samoupravljanja u drugom razredu reformirane škole. Sastančit će u mjesnoj zajednici zato što je jedno stubište »otudilo« kontejner za smeće drugom stubištu pa će zaraćena stubišta oko tog problema voditi čitave znanstvene rasprave (otuđenje, krađa, stanarsko pravo, pravo na normalan život u urbanoj sredini, policija u zaštiti stambenih objekata), upustit će se u pisanje hiperrealističkih pjesama.

Zanimljivo je da u Klarićevim humoreskama najtrijeznije razmišljaju djeca, seljaci i mehaničari. Oni puno ne mudruju i životne probleme rješavaju na najjednostavniji mogući način, posebno djeca.

Papin humor nije onaj koji razglavljuje vilice od smijeha. To je fina ironija, to su pažljivo cizelirane priče ispod čije naoko naivne fabule osjetimo bockave opaske na račun malograđanštine, birokratizma, snobizma, političkog sljepila, kvaziumjetnosti, kvazi-intelektualnosti...

Ima u njima nešto od poznatih francuskih humorista, moglo bi se reći da se osjeća utjecaj Zoščenka ili možda Kishona, Mikesa, Trišlera, a ne bi se mogao zanemariti ni utjecaj marinkovićevske ironije. Da li je Klarić nešto, svjesno ili nesvjesno, kopirao teško je reći jer sva ta humoristička družina radi isti posao: izvrgava ruglu ljudsku glupost.

U svakom slučaju on je, barem glede pristupa tematici, izboru motiva i jezika, originalan i svoj.

Posebno zanimanje u ovoj knjizi izaziva jezik, i on je svojevrstan humor.

To je jezik zagrebačkog Dalmatinca ili dalmatinskog Zagrepčanina, onog »Dalmoša« koji cijeli svoj vijek provede u Zagrebu, ali se nikad ne odrekne balota, briškule, bevande, blitve, ribe na lešo, »Ajduka«...

Ne libi se on ni vulgarizama, pa njima često dočarava ozračje »bliskih susreta« u kancelarijama ili na sastancima.

Službene osobe (direktori, urednici, partijski sekretari itd.) govore književnim jezikom s dosta birokratskih izraza: »...Drugarice i drugovi, pripala mi je čast...«, »...stvarati organizacijske pretpostavke...«

Djeca također govore književnim jezikom.

Na meti su najčešće ipak udžbenici

zbog svojih grozomornih rečenica u objašnjavanju najosnovnijih pojmova, gdje je poznati didaktički princip primjerenosti jednostavno zanemaren: »...a nakon toga obavlja se transfer biljke u spoljnu sredinu...« (umjesto: biljka se presađuje) ili »...analiziramo li strukturu dijelenja kao praktične i matematičke (misaone) radnje, vidjet ćemo konstantnost odnosa među veličinama: 10 bombona podijelili smo na dva učenika i svaki je od njih dobio po pet...«

Ponegdje Pape ne može odoljeti pa pri kraju takve rečenice ubaci komentar ili duhovitu opasku. U jednom udžbeniku npr. piše: »S uvođenjem učenika u odgojno obrazovne institucije, obitelj prestaje biti najvažniji faktor odgoja...« i on odmah dodaje kako mu je nakon tog epohalnog otkrića pao kamen sa srca.

Takve i slične upadice češće će koristiti kad želi nekoga uvjeriti u svoju iskrenost ili dobronamjernost. Da bi nekog sugovornika uvjerio u svoje poštenje, zaklet će se materijalnom osnovom osnovnog obrazovanja baš onda kad se pročulo da čistačica u malo boljem poduzeću ima veću plaću od profesora u osnovnoj školi.

Kad mu se supruga požali da je ružno sanjala, on joj odmah kaže da je sama kriva jer čita naša informativna glasila.

Osim birokratiziranog jezika i suhoparnih udžbeničkih rečeničnih konstrukcija, Klarić koristi žargonizme (»Stari, pljuni pet iljadarki«), barbarizme, lokalizme... Tipični Zagrepčani govore kajkavštinom, a sam Pape je ikavac. U društvu poznanika »Dalmoša« govori ikavicom, na sastancima je ijekavac s ponekim birokratiziranim izrazom, u komunikaciji s djecom koristi standardni književni jezik.

Njegova ikavica nije ni Smojina ni Uvodićeva. To je neka mješavina književnog jezika, kajkavštine zagrebačkih »dotepenaca« i dalmatinske čakavštine s jako puno talijanizama, i to je ono što ovoj knjizi daje posebnu draž, a njega kao autora svrstava u red izvanserijskih humorističkih pisaca.

»Krajnje vrime« je i dokument jednog vremena. To je spomenik malom čovjeku, švejkovskom tipu, koji nepokolebljivo vjeruje u poštenje, iskrenost i dobronamjernost, čovjeku koji će nadživjeti sve sustave otuđene moći.

Humor je i lijek i moćno oružje i opomena.

O vremenu o kojem svjedoči ova knjiga autor možda najviše kaže kad su ga zapitali zašto u knjizi na kraju nema sadržaja:

»Kakav sadržaj, ljudi božji! Kakav sadržaj može jemat vrime koje je lišeno svakog smisla...«

Jure Karakaš

Janko Bubalo: APOKALIPTIČNI DANI

U izdanju Nakladnog zavoda Matice Hrvatske iz Zagreba objavljena je (u 2000 primjeraka) knjiga Janka Bubala *Apokaliptični dani u sjeni zablude* (Zagreb 1992.). Idejno rješenje opreme izradio je Alfred Pal a crtež na prednjoj strani korica Zlatko Kauzlarić-Atač. Knjigu je tiskao »Grafotisak« iz Gruda.

Apokaliptične dane je »tada preostali Brat Janko« posvetio »Braći svojoj pokolanoj, dok su šipci cvali a bilo je proljeće tisućudevetsto četrdeset pete, (dalje se navodi 65 imena ubijenih fratara poredanih danom rođenja), uz sedamstotu obljetnicu dolaska franjevaca u Hercegovačke franjevačke kustodije Bosnu i stotu obljetnicu proglašenja Hercegovačke franjevačke kustodije franjevačkom Redodržavom, odnosno Provincijom«.

Pjesnik fra Janko Bubalo dobro je poznat našoj književnoj i kulturnoj javnosti. Rođen je 31. siječnja 1913. u selu Turčinovići (općina Široki Brijeg). Od god. 1932.–1936. pod različitim je pseudonimima i inicijalima – najčešći mu je pseudonim bio J(anko) Trtalski – objavljivao pjesme i prozu u raznim časopisima kao što su »Ruža«, »Luč«, »Hrvatska straža«, »Obitelj«, »Hrvatska smotra«, »Glasnik sv. Ante Padovanskog« i dr. U noći 25. prosinca 1936. spaljuje sve svoje rukopise, odlučivši zauvijek prekinuti književni rad.

God. 1955. Janko Bubalo vraća se književnom radu, napisavši »nadušak« poemu pod naslovom »Šipci su cvali, bilo je proljeće«. Rukopis poeme pohranio je u potkrovlju župnoga stana, gdje ga je oštetila vlaga pa je tako nepovratno uništen. U lipnju 1971. ponovno se vraća književnom radu i od tada neumorno piše, kako sam kaže, »bez velika truda i naknadne dorade«. Prva zbirka pjesama (»Koraci od jučer«) izlazi mu god. 1973. Od tada mu do god. 1979. izlazi još šest zbirki pjesama: »Na rubu uništavila« (1974.), »U nedogled okrenut« (1974.), »Između sna i zastava« (1975. – izd. Hrvatskog književnog društva sv. Ćirila i Metoda, pogovor Radovan Grgec), »Raspon trenutka« (1976.), »Prema sidrištu« (1977.) i »Gorko drvo« (1979.). Izabrane pjesme »Blagoslov darivanja« izlaze mu god. 1983. God. 1985. izlazi mu knjiga »Tisuću susreta s Gospom u Međugorju«, a god. 1986. – u suradnji s Armandom Girardom i Guyom Girardom – knjiga »Međugorje, blagoslovljena zemlja – Svjedočanstva« (obje ove knjige prevedene su na desetak jezika). God. 1987. Janko Bubalo primljen je u tadašnje Društvo književnika Hrvatske, kao prvi svećenik koji je primljen u to društvo.

Janko Bubalo zastupljen je u novijim antologijama hrvatskoga pjesništva, pa tako i u novom izdanju »Zlatne knjige hrvatskoga pjesništva«. Pjesništvo Janka Bubala pobudilo je veliko zanimanje čitateljstva. Nepodijeljena i jednodušna hrvatska književna kritika ocijenila ga je visokom ocjenom. S pohvalama nije štedio ni poznati slovenski pjesnik Edvard Kocbek. U povodu primanja u Društvo književnika Bubalovo pjesništvo ocijenjeno je ovako: »U svojoj misaonosti, osebujnosti i izričajnosti nema uzora u hrvatskom ni bilo kojem drugom lirskom stvaralaštvu, već ima vlastiti pjesnički put koji sam krči i njime postojano kroči. Neprekidimice i netremice zagledan je u nedogled, ali je istodobno svakoga trena u ovoj našoj ljudskoj svakodnevici, *na ovom gаrištu, kud povorke za povorkama nestaju*« (»Sveta baština«, br. 5., Duvno 1987.).

Knjigu Janka Bubala »Apokaliptični dani u sjeni zablude« Vinko Nikolić popratio je u predgovoru ovim riječima: »Ovo je jedna od knjiga s kojom ostaješ i kad je odložiš, jer ovo je svjedočanstvo jednog ružnog vremena. Fra Jankovo je svjedočanstvo, u svoj svojoj jednostavnosti, tako potresno da ga ne će moći zaboravljati niti jednostavno mimoići...To je i vrijedno svjedočanstvo fra Janka Bubala, koje bi bilo vrijedno da i nema ništa drugo, nego dramatsko svjedočanstvo o ŠESTDESETPETORICI PRAVEDNIH... Jer ta knjiga svojom mudrošću tako rječito govori o životu za život. Pa, i za ovaj koji sada proživljavamo. Ovo je knjiga čovjeka koji, nakon svestranog iskustva, vidi, uglavnom, sve stvari s pravoga lica. Vidjet će to, vjerojatno, svi koji knjigu dočitaju do njenog svršetka.«

U bilješki *Namjesto uvoda* (napisanoj

u Humcu »na Blagovijest 1990.«) Janko Bubalo kaže: »...ipak se usuđujem pustiti među ljude svezak svojih zapisa koje je, ne baš tako davno, krvlju i znojem ispisivao život stazama kojima sam i ja, iako dosta nevidno, prolazio sa svojim narodom...Ovo ovdje moglo bi poslužiti kao sličica za slaganje jedne velike Knjige što će je jednom slagati oni koji poslije nas dođu, a pri čijem Prelamanju mi više ništa određenije ne ćemo moći nadoreći. I, samo da napomenem: ...one čvršće i mudrije je, u znoju i krvi, hrabrilo i čistilo da svoju zemlju ograde djecom i vatrama. A da bi to mogli, ne dopuštajući da se varka ponovi, trebalo je shvatiti da moraju izroditi djecu, dok zemlja rađa snove za koje se katkada s radošću pogiba, kakono jednom napisah. I, da nakon svega, nepokolebljivo povjeruju da Nada, ipak, umire posljednja...«

Svoje uspomene je Janko Bubalo počeo bilježiti 17. studenoga 1940., a to je dan njegova dolaska na odsluženje dvanaestomjesečnoga vojničkoga roka u Armijsku bolnicu u Nišu. Zabilješke je završio »riječima Majke Kraljevstva, Kraljice Jelene, što sam ih čuo iz njezina sarkofaga u rujnu 1976. prigodom tisućobljetnice obnove Velikoga Zavjeta«.

U *bilješki o piscu* veli se da je Bubalova knjiga uspomena »Apokaliptični dani« u prvom redu prožeta dokumentarnošću, no da nam ona u isto doba otkriva autora i kao pjesnika i kao mislioca. Govoreći o strašnim zbivanjima, osobito u danima »oslobođenja« Hercegovine 1944. i 1945. »Bubalo se iskazuje i kao neposredni svjedok, ali i kao snažni prozaik, pa su zato njegovi *Apokaliptični dani* znatan prinos hrvatskoj memoaristici. A bit će to i svojevrsno svjedočanstvo kako se hercegovački ujak-fratar, kroz život i kroz povijest, probijao uza svoj narod«.

Ima u ovoj knjizi uspomena Janka Bubala i gorkoga humora i lirskih izleta i uzleta. To ne samo da joj ne umanjuje dokumentarnost, nego je čini još više životnom i uvjerljivijom. Dobri pisci ostaju dobri pisci, ma o čemu pisali. *Apokaliptični dani* nije samo vrijedan dokumentaristički zapis, nego je i nadasve izvrsno književno djelo.

Tomislav Heres

ŽUPA ŽMAN

O 730. obljetnici prvog spomena mjesnog imena Žman (1260. – 1990.), Župni ured Žman izdao je knjižicu (103 stranice) pod naslovom *Župa Žman* (Zagreb 1992.). Uredili su je Božidar Finka i Nedo Grbin. Fotografije: Nedo Grbin, Ante Frka i Ivo Petricioli. Poslije *uvodne riječi* župnika don Tite Šarina slijede ovi članci:

Božidar Finka: *Žman u protoku vremena 1260.–1992.* Smješten na Dugom otoku, najvećem i rubnom otoku zadarskoga otočja, Žman je u svojem dugovijeku obstojanju bio jedno od zapaženijih dugootočkih sela. Žman se prvi puta spominje god. 1260., a ime mu je romanskoga podrijetla. U hrvatskom Žman znači »srednje selo ili mjesto«, jer se nalazi u sredini između Sali i Luke. Ime Žman najvjerojatnije je izvedeno od latinskoga pridjeva *medianus*, koji je po hrvatskim glasovnim zakonima preoblikovan u Žman,a to je moglo biti već u X. st. ako ne i prije.

Ivo Petricioli: *Osvrt na umjetničke predmete u žmanskoj župnoj crkvi.* Autor upozoruje na srebreni ophodni križ iz XIV. st., srebreni ophodni križ iz XV. st., piksidu (ciborij) od pozlaćena bakra, srebreni ophodni križ Jurja Mrdeše s njegovim natpisom i likom sv. Ivana Krstitelja, kaleže, srebreni ophodni križ

baroknoga stila, srebrenu pokaznicu baroknoga stila i četiri oltarne slike poznatoga slikara iz Trsta, Antonija Zuccare (1825.–1892.).

Nedo Grbin: *Glagoljica u Žmanu.* Glagoljica je na Dugi otok došla s crkvenim knjigama i starohrvatskim bogoslužjem možda već u X.–XI st., kada se tamo doselila veća skupina Hrvata sa zadarskoga kopna. Glagoljski spomenici koji su došli do nas mnogo su mlađi, uglavnom su nastali od polovice XVI. st. do polovice XIX. st. Od dva glagoljska misala koje spominju Valierov pomoćni vizitator Rondulus (1579.) i apostolski vizitator M. Priuli (1603.), nijedan se nije sačuvao – to su mogli biti tiskani glagoljski misali iz 1483., 1494., 1528. i 1531. ili još stariji pisani na pergameni. U Berčićevoj zbirci u Petersburgu (prije Lenjingrad) nalazi se 5 odlomaka misala ili brevijara pisanih na pergameni koje je Berčić našao u Žmanu god. 1866. Glagoljske matice krštenih, umrlih, pa donekle i vjenčanih, sačuvale su se gotovo u kontinuitetu od god. 1607. do 1832. Žmanski glagoljski spomenici nisu jako stari, a niti posebno atraktivni po pismu ili opremi, jer su gotovo svi pisani kurzivnom glagoljicom od lokalnih i mjesnih svećenika – osim onih odlomaka misala ili brevijara u Berčićevoj zbirci u Petersburgu koji su pisani uglatom glagoljicom i vjerojatno u nekim skriptorijima (pisarnicama). Svi ti glagoljski spomenici, onakvi kakvi su, ipak su važni za povijest Žmana, osobito matične knjige, jer odražavaju život u Žmanu u određenu vremenu. Očuvani glagoljski natpisi i rukopisi važni su izvori ne samo za povjesnike nego i za jezikoslovce, pravnike, demografe i sociologe. Iako je Žman bio stara glagoljaška župa, očuvana su samo dva glagoljska natpisa. Veliki broj žmanskih glagoljskih rukopisa nalazi se u pismohranama u Zadru, Splitu i Petersburgu i u obiteljskoj pismohrani dr. Ive Petriciolija u Zadru. Nedo Grbin ih u nastavku ukratko opisuje. Navodi također stare glagoljske tiskane knjige (misali, maleni misali za mrtve, časoslov i »Čini svetih«), koje se čuvaju u župnoj kući u Žmanu. Župa Žman je od početka bila i ostala isključivo glagoljaška župa. Glagoljica se u žmanskoj crkvenoj upravi rabila do tridesetih godina prošloga stoljeća.

Don Tito Šarin: *Crkva i crkvenovjerski život u Žmanu.* Po predaji su benediktinci u župi navodno (prije god. 1626.) podigli staru župnu crkvu sa sedam oltara, koja je bila posvećena god. 1674. Stara je crkva god. 1846. obnovljena i dobila je današnji oblik s dvije pokrajnje lađe, što je rijetkost u malenim župama. Glavni je oltar posvećen sv. Ivanu Krstitelju (blagdan »Glavosijek« u žmanskom govoru zove se »Usikovanje«). God. 1986. izgrađen je nad crkvenom sakristijom novi zvonik od armiranoga betona visok 19 metara. Don Tito Šarin priredio je i popis *Svećenici iz Žmana i žmanski župnici i popis prezimena u Žmanu.* Popovi glagoljaši kao gotovo jedini pismeni sloj ljudi bili su »samim svojim postojanjem smetnja tuđinskom duhu« (Slavko Kovačić). Iako su živjeli u teškim gospodarskim prilikama, intelektualno su bili na razini izobrazbe svećenstva drugih europskih naroda, pa donekle i svojih kolega u gradovima, a moralno su ih dapače i nadvisivali.

Marijan Ramov: *Bratovštine i društva u Žmanu.* U Žmanu je u prošlosti djelovalo više pobožnih društava, od kojih su u novije vrijeme poznata: Bratovština sv. Križa, Bratovština Gospe od Zdravlja, Društvo kćeri Marijinih, Treći red sv. Franje Asiškoga.

Emil Morović: *Vjerska, kulturna i prosvjetna žmanska baština.* Opisuju se božićni i uskrsni običaji. Na sam Božić u sumrak zapalila bi se koleda, pa bi se oko vatre plesalo i pjevalo. Kad bi se vatra malo stišala, mladi bi skakali preko vatre i pekli jelita i bržole. Od uskrsnih običaja sačuvalo se pečenje svećenica i blagoslov jela. Dalje se opisuju stari liturgijski običaji, poljodjelstva, kulturne i gospodarske ustanove. God. 1911. utemeljena je čitaonica »Bog i Hrvati«, ali je s unaprijed pripremljenim planom u II. svjetskom ratu potpuno uništena. Sličnu sudbinu doživio je i žmanski tamburaški orkestar. »Na ovom našem malom prostoru puno je svećenika izgubilo svoje nevine živote. Puno je Hrvata na najbestijalnije načine likvidirano strijeljanjem, vješanjem, podvodnim bataljonima itd. Gotovo na svakom našem puntalu, u svakoj vali plivao je čovjek iz tzv. podvodnog bataljona, a Žmanci su u migavicu koju su šumali pred rivom s manulama ulovili i leš čovjeka u raspadanju. Znači da je naše more bilo krvavije nego to itko od mlađe generacije može i zamisliti. Don Mirko Didović, don Srećko Lovretić, don Eugen Šutrin i don Ante Manzoni postali su žrtvom organizirane 'komunističke družbe zločinaca', kako ih je pravim imenom nazvao kardinal Alojzije Stepinac 15. kolovoza 1940. u Glogovnici.« Žman je u prošlosti živio uzornim kršćanskim, seljačkim i hrvatskim životom. Crkva je bila selo i selo je bila Crkva, tako da su Žmanci bili preteče koncilskih gibanja.

Zlatko Vidulić: *O Žmancima »po žmansku«.* U ovu članku je »zabilježeno samo ponešto od onoga što Žmanci rado prepričavaju i tako prenose s koljena na koljeno«.

Don Rozario Šutrin: *Župniku DON MIRKU DIDOVIĆU (1886–1945) sa zahvalnošću.* Don Mirko Didović je »posljednji preminuli svećenik koji je ponikao u plodnoj i zelenoj oazi dugootočkoga mjesta Žmana« (pisane isprave bilježe da je iz Žmana poteklo 115 svećenika). »Braneći načelo da je sveto pravo svakoga naroda na vlastiti put, na vlastitu slobodu i nezavisnost – zamjerio se komunističkom režimu. Uhvaćen je u Zagrebu sredinom ljeta 1945. u kom je proživio četiri posljednje godine svoga životnoga hodočašća za vrijeme teškoga i tjeskobnog ratnog vihora trošeći svoje talente za bolji život i napredak skromnih i ponosnih svojih sunarodnjaka. Zbog svoje suradnje na privrednom planu s državnim ustanovama hrvatske vlade osuđen je na smrt strijeljanjem 17. svibnja 1945. godine. Od tada mu se gubi svaki trag i do danas mu se ne zna za grob.«

Don Rozario Šutrin: *Žmanski župnik don ŠIME MARONIĆ.* Don Šime Maronić je jedan od rijetkih naših svećenika, koji za čitava svoga dušebrižničkoga služenja ostadoše u jednoj župi. On je u Žmanu ostao preko 34 godine, od mladomisničkog slavlja (1936.) do umirovljenja (1971.). Rodio se u Novigradu pod Velebitom.

Tek danas kad su nam razorena i spaljena sela i gradovi, crkve i dvorovi, spepeljene knjige, razrušena ognjišta, znamo cijeniti vrijednost knjiga kao što je ta veličinom skromna, ali sadržajem dragocjena knjižica *Župa Žman.* Tiskana je u zlo doba strašnoga obrambena rata, neprijatelju usprkos. Njezini priredivači, autori i izdavači zaslužili su naše veliko: hvala!

Tomislav Heres

Vijesti

L'Osservatore Romano od 17. VI. 1992. donosi članak *Ferrucia Ulivija* o dnevniku *Matilde Manzoni,* Alessandrove kćeri, pod naslovom »Matilde come Lucia?«. Matilda je svoj »Journal« počela pisati krajem 1850.

* * *

15. VII. 1992. umro je u Zagrebu dr. *Vinko Dorčić* u 92. godini života nakon kratke bolesti. Rođen 1900. u Baški na otoku Krku, studirao je u Montpellieru i u Zagrebu, gdje je doktorirao. Bio je čovjek svestrane erudicije i plodni pisac, član HKD sv. Ćirila i Metoda – Društva sv. Jeronima i redoviti suradnik »Marulića«, »Danice« i ćirilometodskih književnih večeri. I u Danici za 1993. nalaze se njegovi prilozi.

* * *

Kod nakladnika »Matthias-Grünewald-Verlag« u Mainzu objavljene su dvije knjige o odnosu religije prema pjesništvu: »Dich kennen, Unbekannter?« *Petre Fietzek* o njemačkom religioznom pjesništvu od prvih početaka do naših dana, i »Vielleicht hält Gott sich einige Dichter...« *Karl-Josefa Kuschela* o nekim njemačkim književnicima od *Heinricha Heinea* do *Rilkea* i *Bölla,* »katoličkog disidenta«.

* * *

»Glas Koncila« od 26. VII. 1992. donosi članak *Kaje Perekovića* o knjizi *Nikole Bićanića* »Vila Velebita« (HKD 1992). U istom broju objavljen je i kratki nekrolog *Radovana Grgeca* o dr. *Vinku Dorčiću,* u kojemu je pogrešno otisnut datum Dorčićeve smrti (25. VI. umjesto 15. VII. 1992).

* * *

L'Osservatore Romano od 18. VI. 1992. objavljuje članak *Bendedette Papàsogli* povodom objavljivanja talijanskog prijevoda »Pet velikih oda« *Paula Claudela.*

* * *

Kod Herdera je izašla iz tiska knjiga *Bernardina Schellenberga* »Aufstieg in die Weite« (Uspon u daljinu) o religioznom razvoju čovjeka.

* * *

Giorgio Gannini piše u Osservatore Romano od 25. VI. 1992. o originalnoj interpretaciji Akvinčeva djela i života članak pod naslovom *»Chesterton-biografo di San Tommaso«.*

* * *

U listu »L'Osservatore Romano« od 15. VII. 1992. *Claudio Toscani* piše o odnosu *Manzonija* prema ostalim piscima toga vremena u članku »Manzoniani ed antimanzoniani nella seconda metà dell'Ottocento«. U istom broju *Giuseppe Fasoli* piše o dolasku *Françoisa Mauriaca* u Pariz iz Bordeauxa i o njegovu susretu s poznatim piscima (*Barrès, Daudet, Proust, Gide, Valéry,*

Cocteau, Jammes, Claudel, Bernanos itd.).

* * *

»Noticias de Croacia« od 11. VII. 1992. donose razgovor *Olge Brajnović* s voditeljicom zagrebačkog Karitasa *Jelenom Brajšom* pod naslovom »Más cruel que la segunda guerra mundial y la revolución«.

* * *

U časopisu ARM od 15. VII. 1992. *Jean-Pierre Manigne* piše o novom djelu *André Frossarda* »Les grands bergers« (Veliki pastiri) a o djelu *Jeana Guittona* »Portrait du père Lagrange« piše *Irénée-Henri Dalmais.*

* * *

Povodom izlaska iz tiska prvoga talijanskog izdanja djela *Jeana Guittona* »Povijest i sudbina« piše u Osservatore Romano od 14. VI. 1992. *Guiseppe Fasoli* u članku pod naslovom »La Grazia veglia sul destino umano« (Milost bdije nad ljudskom sudbinom). Za Guittona je sudbina bitni sastavni dio ljudske egzistencije, kao i Milost, po kojoj se ostvaruje sklad između onoga što jesmo i onoga što imamo.

* * *

U Osservatore Romanu od 24. VI. 1992. *Luigi Personè* piše o »portretu« *Guida Gozzana,* kako ga je prikazao *Salvator Gotta.*

* * *

11. VII. 1992. u okviru »Picokijade« predstavljena je zbirka pripovijedaka *Antuna Šimunića* »Život za Ofeliju« uz nastup glazbene skupine »Veritas« iz Batinske.

* * *

»Fontana«, br. 19/92, donosi humoresku *Ante Bačića Fratrića* u čakavici.

* * *

U Parizu je krajem travnja 1992. umro poznati skladatelj i pedagog *Oliver Messaien,* roden 1908. u Avignonu. Bio je niz godina organist pariske crkve Presv. Trojstva. Autor je mnogih djela vjerskog sadržaja, pretežno koncertnog oblika. D.

* * *

13. IV. 1992. Zagrebačka je filharmonija u koncertnoj dvorani »V. Lisinski« izvela oratorij »Stabat Mater« od *G. Rossinija* (1792–1868) povodom 200. obljetnice njegovog rođenja Solist: *E. Smith* (SAD) sopran, *D. Vejzović* mezosopran. *B. Robinšak* tenor i *C. Bortoli* bas (Italija). Nastupio je akad. zbor »I. G. Kovačić«. Dirigent: *P. Dešpalj.* D.

* * *

22. V. 1992. Zagrebačka Muzička Akademija je u HGZ-u priredila smotru gudača i gitarista kao završni koncert. Program je imao 14 točaka. Na kraju je nastupio kvartet izvedbom »Scherza za gudački kvartet«, *F. Lotke.* D.

* * *

U Zagrebu su od 17. do 27. V. 1992. održani »20. dani hrvatske glazbe«. Od niza koncerata posebno navodimo dvije priredbe: jednu u crkvi sv. Blaža 25. V. 1992, kada je nastupio Zbor HRTV (dirigent *I. Kuljerić*), s djelima skladateljâ: *Skjavetića, Lukačića, Lisinskog, Zajca, Kuljerića, Gotovca, Papandopula* i *Odaka.* 25. V. u Berislavićevoj ul. bila je studijska sjednica na temu »Mediteranska hrvatska i europska glazbena kultura od srednjeg vijeka do 1800. godine« s pet predavanja. Ostale priredbe (koncerti) održani su u Muzeju Mimara. D.

* * *

25. V. 1992. u zagrebačkom HGZ-u održan je koncert ansambla violončelistâ Muz. Akademije, pod umjetničkim vodstvom *Valtera Dešpalja.* Ansambl je izveo skladbe *Stradelle, Boismorttiera, Mozarta* i dvije skladbe *Lobosa.* Nastupila je i sopran *K. Modrušen,* inače čelistica u orkestru HRTV. Orkestar je utemeljen nedavno (1989). Prije ovog nastupa gostovao je u Beču, Gracu, Gleisdorfu, Ljubljani i Varaždinu. D.

* * *

4. VI. 1992. u HGZ-u je nastupio Hrvatski komorni orkestar sa skladbama: *L. Sorkočevića, B. Šipuša* (»Play« prva izvedba u Zagrebu) i *F. Schuberta.* Glasovir: *Danijela Petrić.* Dirigent: *B. Šipuš.* D.

* * *

7. 6. 1992. zagrebačka Muzička akademija u HGZ-u je priredila diplomski koncert. U prvom dijelu nastupila je sopranistica *I. Novačić,* a u drugom bariton *Ž. Grofelnik* (koji je otpjevao i skladbe *Kalinskog* i *Ruždaka* na kajkavskom). D.

* * *

9. 6. 1992. Muzička je akademija u HGZ-u priredila koncert na kojem je nastupila Zagrebačka filharmonija s vokalnim i instrumentalnim solistima. Bili su to: *T. Rukljić, I. Novačić, N. Milić* (magistrand) i *L. Vađon.* Dirigirao je *P. Dešpalj.*

Zadnjih mjeseci u Zagrebu je održano mnogo koncerata, većinom u humanitarne svrhe (za ranjenike, obnovu naselja, porušene spomenike itd.). Mi smo spomenuli samo nekoliko koncerata, prvenstveno održanih u HGZ-u. D.

* * *

I u teškim, ratnim prilikama, Ogranak Matice hrvatske u Virovitici višestruko je aktivan. U drugoj polovici 1991. i prvoj 1992. godine izdaje (četiri puta godišnje) glasilo za kulturu, znanost i umjetnost »Zavičaj«. Među više od 20 suradnika (ne računajući i likovne priloge) uz one iz virovitičkog kraja nalazi se i autora iz Zagreba. Glavni je urednik (i duša cijeloga pothvata) prof. *Ivan Zelenbez.* I. S.

* * *

Poslije oduže stanke, prouzročene isključivo neodrživim stanjem pod stalnim naletom projektila svih vrsti što obasipahu grad, osječki je Ogranak MH posljednjeg dana lipnja 1992. ponovo »proradio«, organiziravši (još uvijek u skloništu) javno predstavljanje dvije knjige politologa dr. *Anđelka Milardovića,* iz Instituta za migracije i narodnosti Sveučilišta u Zagrebu, inače i djelatna člana Matice hrvatske. Naslovi knjiga su: »Dokumenti o državnosti Republike Hrvatske« i »Requiem za Jugoslaviju«. Posjet u Međunarodnom press-centru bio je iznenađujuće dobar. I. S.

* * *

»Notes et Documents«, br. 32/92, posvećen je pitanju postepenog prijelaza istočnoeuropskih zemalja na tržišnu ekonomiju *(The First Steps of Eastern European Countries towards a Market Economy).* U svom uvodniku predsjednik Međunarodnog instituta »Jacques Maritain« *Ramon Sugranyes de Franch* ističe da se tu ne radi toliko o problemu različitosti između slobodnog tržišta i

planirane privrede koliko o egoizmu trke za profitom koji je suprotan solidarnosti i zajedništvu. Isti autor piše i o odnosu *Jacquesa Maritaina* prema Židovima. *Etienne Perrot* se u svom članku osvrće na konstataciju *Emilea Poulata* »kako je Crkva od vremena Lava XIII. obdarena »socijalnom« ali ne i »ekonomskom mišlju«.

* * *

L'Osservatore Romano (OS) od 5. VIII. 1992. donosi članak *Giancarla Galeazzija* prigodom objavljivanja monografije *Bernarda Razzottija* o *Maritainovoj* filozofiji inteligencije (razlika između onoga što se naziva »scientia« i onoga što se naziva »sapientia«). U istom broju *Giuseppe Cristaldi* piše o izdanju *Newmanovih* kristoloških propovijedi, *Benedetta Papasogli* o izdanju *Verlaineovih* pjesama (uz navođenje samilosnog suda *Paula Claudela* o pjesnikovu životu), a *Claudio Toscani* o poetskoj memoriji *Giuseppea Ungarettija.*

* * *

»Glas Koncila« od 23. VIII. 1992. donosi članak *Branka Pilaša* u povodu 30. obljetnice smrti *Petra Grgeca* pod naslovom »Snažan i uspravan tijelom i duhom«

* * *

»Večernji list« od 19. VIII. 1992. donosi kratak prikaz o reviji »Studia croatica«, koja izlazi u Buenos Airesu, sa slikom njezina tajnika *Ljeposlava Perinića.*

* * *

»Novi Vjesnik« od 21. VIII. 1992. piše o pronađenoj grobnici velikoga svećenika *Kajfe* kraj Jeruzalema. U istom broju *Boris B. Hrovat* piše o izvedbi *Hoffmannsthalova* »Jedermanna« (pred crkvom sv. Katarine) pod naslovom »Srednjovjekovni moralitet«. Napomenimo da je djelo ponovno preveo *Ante Stamać.* Prije rata je prvi prijevod objavilo Društvo sv. Jeronima (HKD sv. Ćirila i Metoda).

* * *

U časopisu »Famiglia cristiana«, br. 34/92, u svom uvodniku *Beppe del Colle* piše o dramatičnom govoru kardinala *Sodana,* koji, u skladu sa željom *Ivana Pavla II.,* nastoji uvjeriti talijansku i međunarodnu javnost o zločinima srbočetničke vojske na tlu bivše Jugoslavije.

* * *

OS (12. i 13. VIII. 1992) donosi članak *Paola Miccolija* o odnosima teologije i poezije u traženju Apsoluta. *Claudio Toscani* o korespondenciji *Groucha Marxa,* koji se dopisivao i s *T. S. Eliotom.* Ovome je povjerio u čemu je umijeće nasmijavanja.

* * *

Don *Ilija Drmić,* naš suradnik, diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Promocija je bila 10. VII. 1992, kako saznajemo iz najnovijeg broja »Naših ognjišta«. Izašao je i novi ratni broj sarajevskog »Svjetla riječi« u Splitu (za travanj–kolovoz). Iz njega saznajemo za smrt našega suradnika fra *Mladena Brčića.* U istom broju *Mirko Bobaš* piše uz stogodišnjicu rođenja *Ive Andrića.*

* * *

Naš suradnik *Nikola Ivanović* piše u gradišćanskim »Hrvatskim novinama« od 31. VII. 1992. o *Ignacu Horvatu* kao rodoljubu, a *Ante Kolić* o preminulom *Zdenku Forintiću,* velikom prijatelju naše revije.

* * *

U »Novom Danasu« od 24. VIII. 1992. *Annie Le Brun* u razgovoru s *Mirkom Galićem* govori o francuskim intelektualcima koji podržavaju Hrvatsku (*Finkielkraut, Bruckner, Glucksman, d'Ormesson, Hélène Carrère-d'Encausse, André Frossard, François Fejtö, Olivier Mongin, Paul Thibaut* itd.) i o onima koji su se stavili na stranu Srbije (*Edgar Morin, Bernard-Henri Lévy, Félix Guattari, Maurice Duverger, Michel Fouchet* itd.).

* * *

7. VII. 1992. *Pierre de Calan* primio je Veliku katoličku nagradu za literaturu za svoju knjigu »On retrouve Dieu partout« (Boga nalazimo svuda).

* * *

U New Yorku (Lincoln Center Plaza) na Tjednu austrijskog filma (Recent Austrian Cinema) prikazani su filmovi *Michaela Schottenberga* (Caracas), *Wolfganga Murnbergera* (Himmel oder Hölle), *Axela Cortisa* (Wohin und zurück), *Ruthe Backermans* (Nach Jerusalem) itd.

* * *

U KIC-u je 6. VIII. 1992. predstavljena knjiga »Na ruševinama Jugoslavije«, plod rada više autora (*Jure Petričević, Lav Znidarčić, Antun Bauer, Ante Sekulić, Ćiro Truhelka* itd.).

* * *

»La Vie« od 4. VI. 1992. donosi osvrt *Hyacinthe Vulliez* na pisma što ih je *Robert Hossein* dobio za svoj film »Isus mu je bilo ime«.

* * *

U Rimu je objavljena korespondencija *Giovannija Papinija* i *Ardenga Sofficija* (u redakciji *M. Richtera*).

* * *

Italo A. Chiusano piše u Osservatore Romano od 22. VII. 1992. o odnosima *J. W. Goethea* prema sinu (Il difficile rapporto tra Goethe e il figlio).

* * *

O lirici *Ane Ahmatove* piše u OS od 18. VII. 1992. *Claudio Toscani* u članku pod naslovom »Un'arte che canta la dignità dell'uomo« (Umjetnost koja pjeva o dostojanstvu čovjeka).

* * *

U OS (26-28. VII. 1992) *Luigi Personè* piše o napuljskim danima *Giacoma Leopardija* a *Giuseppe Fasoli* o osjećaju za povijest kod *Léona Bloya.*

* * *

Kod Ed. Univeristaires objavljena je knjiga *Michela Schooyansa* »La Dérive totalitaire du libéralisme«, u kojoj autor zastupa mišljenje da liberalizam, poštujući zakon jačega, socijalnog darvinizma i dobitnika (vae victis), sadrži klice totalitarizma. Kod *Hobbesa,* jednoga od preteča suvremenog liberalizma, već nalazimo te klice.

* * *

Poznati krščanski romanopisac i pjesnik *Luc Estang* umro je 25. VII. 1992. u Parizu.

* * *

11. VIII. 1992. na HTV (I. program) prikazana je emisija o *Nikoli Šopu.*

* * *

»Vjesnik« od 10., 11. i 12. VIII. 1992.

donosi iz pera *Marijana Majstorovića* prikaz hrvatsko-slovenskog spora oko župa *Štrigova* i *Raskrižje*. U »Maruliću« su o tom problemu pisali p. *Jukundo Jug* i dr. *Josip Buturac*.

* * *

»Etudes«, br. 7/92, donosi razgovor *Jean-Françoisa Bouthorsa* s pjesnikom *Claudeom Vigéeom* (našim znancem iz Poigny-la-Forêta). U istom broju nalazi se prikaz knjige *Isabelle Chamske* o *Patriceu de la Tour du Pinu*, čije je pjesništvo »traganje za Bogom živim«.

* * *

OS od 2., 3. i 4. VIII. 1992. donosi članak povodom izlaska iz tiska novog izdanja knjige *Luigija Sturza* »Il Popolarismo« i članak *Claudija Toscanija* povodom 200. obljetnice rođenja engleskog pjesnika *Percyja B. Shelleya*.

* * *

U izdanju HKD sv. Ćirila i Metoda (Društva sv. Jeronima) izašao je roman »Smisao modrine« *Mladena Jurčića*, stalnog suradnika »Marulića« i tajnika našeg uredništva.

* * *

13. IX. 1992. umro je u Premanturi u 95. godini života najstariji član HKD sv. Ćirila i Metoda – Društva sv. Jeronima prof. dr. *Ivan Pavić*, autor naših najpopularnijih katekizama.

* * *

12. IX. 1992. u okviru književnih večeri HKD-a predstavljena je knjiga vlč. *Ivana Juraka* »Apel za mir« u izdanju našeg Društva. O tom je pisao »Glas Koncila« od 20. IX. 1992. a 13. IX. prikazana je snimka s te književne večeri na 1. programu televizije u emisiji »Mir i dobro«. Prezentaciji su prisustvovali ugledni predstavnici našega vjerskog i društvenog života (biskup mons. Marko Culej, dr. Marko Veselica itd.).

* * *

Na sveučilištu Carcans-Maubuisson, *Rony Brauman*, predsjednik udruge »Liječnici bez granica«, govoreći o hipokritskom ponašanju prema narodima bivše Jugoslavije, izjavio je između ostaloga: »Humanitarizam je katkad suvremeni oblik kukavičluka. Naime, zahvaljujući njemu, europski fireri imat će slobodne ruke ako mi budemo slali lijekove i hranu«.

* * *

Kardinal *Ratzinger* dobio je nagradu »Capri – S. Michele« za svoju knjigu »Svolta per Europa?« (Zaokret za Europu?).

* * *

U dvorani »Školske knjige« u Zagrebu predstavljeni su 14. IX. 1992. vjeonaučni udžbenici »Jeka duše« i »Zov slobode« *Marka Pranjića* i *Ante Stojića* uz prigodni program.

* * *

U listu »Die Furche« od 10. IX. 1992. *Kurt Schubert* piše o knjizi *Alfreda Worma* »Jesus Christus – Die Wahrheit über den wahren Menschen« (Isus Krist – istina o »pravom« čovjeku) u članku pod naslovom »Jesus war kein Hippi« (Isus nije bio hipi).

* * *

7. IX. 1992. u radio-emisiji »Obrazovni program« predstavljena je poezija

Tomislava Dorotića. Emisiju je uredio *Ljubo Pauzin*.

* * *

»La Vie« od 3. IX. 1992. donosi članak *Jeana Puya* o krštenju *Raïsse* i *Jacquesa Maritaina*. Kum na krštenju bio im je *Léon Bloy*.

* * *

U »Večernjem listu« od 5. IX. 1992. predstavljen je suradnik »Danice« *Nikola Garašić*, skladatelj brojnih zabavno-glazbenih hitova, u članku »Za Gradišku opet novu«.

* * *

U časopisu »Glasnik zaštite bilja«, br. 5-6/92, prof. *Josip Kišpatić* piše o popularnoj knjizi jednoga od najplodnijih jeronimskih pisaca *Bogdana Babića* »Bolesti žitarica«.

* * *

»L'Osservatore Romano« od 4. IX. 1992. donosi članak *Gaetana Masse* o romanu latinskoameričkog pisca *Alvara Mutisa* »posljednje pristanište Trampa Steamera«.

* * *

U Švicarskoj je objavljena zbirka radio-drama *Itala Alighiera Chiusana*, suvremenoga talijanskog pisca kršćanskog nadahnuća.

* * *

»Esprit«, br. 8-9/92, donosi razgovor *Adriena Le Bihana* s *Ingrid Šafranek*.

* * *

Gradišćanske »Hrvatske novine« od 28. VIII. pišu o novom izdanju molitvenika *»Kruh nebeski«* i o književnom natjecanju *»Ignac Horvat«*.

* * *

OS od 19. IX. 1992. donosi prikaz novog eseja o *Françoisu Mauriacu* (F. Georges: La traversée du désert de Mauriac) a u br. od 19. VIII. 1992. *Giancarlo Galeazzi* piše o *Jacquesu* i *Raïssi Maritain* u članku pod naslovom »L'esemplare cammino di chi ha coniugato laicità e contemplazione«.

* * *

»Zvona«, br. 9/92, donose kratki nekrolog o dr. *Vinku Dorčiću*, preminulom 25. VI. 1992.

ISPRAVCI

U »Maruliću« br. 4/1992, u članku *Tomislava Heresa* »Grčka i iranska teorija o podrijetlu Hrvata«, na stranicama 507 (9. i 23. red odozdo) i 508 (8. red odozgo), umjesto »Kruševljev«, treba biti: »Kruševljev«.

U istom broju, u članku *Tomislava Jonjića* »Je li uspostava NDH i etički problem?«, na str. 490, red 19. odozgo, umjesto: Jedini je valjan zaključak da je Hitler priznao faktično stanje još 28. III. Hrvatsku..., treba glasiti: Jedini je valjan zaključak da je Hitler priznao faktično stanje. Još 28. III. Hrvatsku...

U istom broju, u tekstu *Stanislave Adamić* »Ispovijed razapetoga pjesnika«, na str. 462, red 9. odozgo, krivo je otisnuto: – kako prekinuti smisao i ishod svega!, a treba: – kako proniknuti smisao i ishod svega!

U pjesmi *Milana Radića* na str. 465 naslov treba da bude »Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan«.

SADRŽAJ

Radovan Grgec: Uz rub (84) . . . 537
Joško Sindik: Dubrovački ratni fragmenti . . . 544
*I. Berislavić: Poslije rata . . . 545
Mladen Jurčić: Tijelo dubinama . . . 546
*Mladen Jurčić: Knjiga; Začudo . . . 556
Benedikta Zelić-Bučan: Nestajanje katolika u Trebinjsko-mrkanjskoj biskupiji . . . 558
*Malkica Dugeč: Zazivanje dobre vile hrvatske . . . 564
*Mato Marčinko: Tijelovo 1992. . . . 565
*Milena Mišlov: Lijepa moja u srcu te nosim . . . 566
Josip Hrastović: Selo veselo . . . 567
*Mladen Hanzlovsky: Žuti karton . . . 568
*Tomislav Dorotić: Balada o dječacima s trešnje . . . 569
Josip Buturac: Sjećanje na nadb. kard. A. Stepinca . . . 570
*Danica Bartulović: Kao pčela . . . 573
*Predrag Grubić: Leptirova pogibelj; U velikoj kiši . . . 574
Nikica Talan: Jorge de Sena kao pjesnik transcendencije . . . 575
*Vladimir Bažant: Kuća na rubuV . . . 579
*Ljiljana Vasilj: Sve sluti na kišu . . . 579
Ante Starčević: Antun Motika – pretposljednji velikan kista . . . 580
*Anđelo Begonja: Obmanjivači svijeta . . . 582
*Blago Vrankić: Zrcala . . . 583
Gjuro Krasnov: Novi hrvatski novac . . . 584
*Ljiljana Vasilj: O majko . . . 590
*Tatjana Vrankić: Hrvatskoj . . . 591
*Erika Škalabrin: Vruće stine . . . 591
Rudolf Hrašćanec: Kršćanska razboritost – napose politička i gospodarska . . . 592
*Ruža Tremski-Gradišnik: Rano srebrno lišće . . . 597
Lovro Županović: Ivan Vuković (1876–1957) . . . 598
*Margit Rosenfeld: Legni uz mene . . . 607
Ivan Pandžić: Upitnost usne . . . 608
*Danica Bartulović: Sobnom cvijeću . . . 610
Živan Bezić: Problem vlasti . . . 611
*Lazar Voš: Aleluja . . . 616
*Ante Starčević: Lađa . . . 617
Stanislav Pejković-Šodan: Može li krležijanstvo biti duhovna obnova? . . . 618
*Josip Velebit: Ostvarenja izvan dlana gatare . . . 619
Dražen Pal: Moj kist u ruci djeteta . . . 620
*Stanislava Adamić: Trenutak Apokalipse . . . 621
Tomislav Antunović: Marin zvan Mali Migula . . . 622
Petar Runje: Djelo Marka Marulića (Inkunabula) . . . 626
Nove publikacije . . . 630

Mišljenja i reagiranja

Zlatko Posavac: Korekcija dezinformacija u prikazu knjige Zlatka Posavca »Novija hrvatska estetika« . . . 631
(pr): »Ulice ljudima duha i kulture« . . . 636
Nikola Bićanić: Za koga smo glasovali? . . . 636

Mozaik

Ivo Slaviček: Sudbina se ponavlja . . . 639
Ivek Milčec: Kulturno-političke tribine berlinskog društva »Frana Mažuranića« 640

Knjige

Josip Jernej: Peterojezični rječnik europeizama Krste Spalatina u sklopu europskog vokabulara . . . 641
Marijan i Katarina Cipra: Riječ o svetom Tomi Akvinskom . . . 645
Zdenko Dundović: Oni tamo i mi tu . . . 647
F. E. Hoško: Ante Sironić: »U sjeni trsatskog zvonika« . . . 649
Ivo Slaviček: O Tinu – nikad dovoljno . . . 651
Tomislav Heres: Kratak pregled povijesti drevne Poljičke Republike, Frane Mihanovića . . . 652
Tomislav Heres: Jubilej Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja . . . 653
Gjuro Krasnov: Ivo Banac: Grbovi, biljezi identiteta . . . 655
Lojzo Buturac: Sisačka biskupija . . . 657
Jakov Ivaštinović: Dvije ptice lete Moslavinom . . . 658
Ante Rukavina: Nikola Bićanić: Vila Velebita, Zagreb 1991 . . . 661
(pr): Danica 1993 . . . 668
Jure Karakaš: Spomenik malom čovjeku . . . 669
Tomislav Heres: Janko Bubalo: Apokaliptični dani . . . 672
Tomislav Heres: Župa Žman . . . 674

Vijesti

Iz domovine i svijeta . . . 677

MARULIĆ – Hrvatska književna revija. Izdaje Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21. Uređuje: Urednički odbor. Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec